

KOLENDAR

1948

OSVOBODILNA FRONTA

K O L E D A R
OSVOBODILNE FRONTE
ZA
SVOBODNO TRŽAŠKO OZEMLJE
1948

UREDIL
UREDNIŠKI ODBOR GREGORČIČEVE
ZALOŽBE

IZDALA GREGORČIČEVA ZALOŽBA
TRST 1947

OPREMIL Z NASLOVNO SLIKO IN 8 SLIKAMI ZA MESECE
IN RAZDELKE KOLEDARJA SLIKAR PROF. A. ČERNIGOJ

Trst K

KOLEDAR Osvob
1948

050.92(450.361 Trst.)

019485669

NOVOPRINA IN ŠTUP
KNJIŽNICA TRST

COBISS

10 22.148/5669

LETO 1948

Leto 1948. je prestopno leto. Za tiste, ki niso v teku zadnje vojne in povojnih letih že pozabili, in za tiste, ki niso imeli priljke, da bi se bili podrobneje seznanili s koledarskimi skrivnostmi, navajamo nekaj podrobnosti k temu predmetu, da bolje označimo pomen prestopnega leta.

Znanstveniki razlikujejo dve vrsti let. Tako zvano siderično (zvezdno) po vsakokratnem povratku sonca do določene zvezde stalnice in sončno leto po prehodu sonca skozi spomladišče. Nas zanima to poslednje leto, ki traja 365 dni, 5 ur 48 minut in 46.82 sekund, torej 365 dni in skoraj šest ur. Teh skorajšnjih šest ur, ki presegajo 365 dni, se nabere v štirih letih za en dan, zato pa imamo vsako četrto leto prestopno leto, leto s 366 dnevi. Ker pa prej omenjeni prekoraček ne znaša točno 6 ur, ampak 74.18 sekund manj, se ta razlika nabere v teku let do upoštevanja vredne časovne dobe. Zato je odobril papež Gregor XIII. dne 22. februarja 1582 (papež je imel v tedanji dobi edini besedo pri koledarjih) z bulo (papeško listino) predloge kalabriškega zdravnika Alojzija Giglie, preurejajoče dotedanji julijanski koledar. Po tem predlogu so vsa leta, deljiva s 4, prestopna leta; leta, deljiva s 100 niso prestopna (za-

radi prej omenjenega primanjkljaja); leta, deljiva s 400, pa postanejo zopet prestopna. Ta gregorijanski koledar je še danes veljaven, uveden je že v vse države, čeprav so se države pravoslavne vere precej časa upirale tej reformi.

V letu imamo premakljive in nepremakljive praznike. Ti zadnji se nikoli ne zganejo s svojega mesta, vsako leto jih praznujemo na isti dan: novo leto, sv. tri kralje, sv. Jožefa, sv. Petra in Pavla, vnebovzetje, vse svete, Brezmadežno in božič. Ostali so premakljivi, vsako leto padejo na drug datum, pri tem se pa vsako leto ravna po veliki noči. Velika noč sama zavisí namreč od prvega pomladanskega ščipa, ki se pojavlja le v omenjeni dobi od 21. marca do 18. aprila. Ker se pa praznuje velika noč na nedeljo po tem ščipu, sta ji postavljeni dve meji in sicer 21. marec in 25. april, če je namreč 18. aprila ponedeljek.

Datum velike noči bi si človek lahko sam izračunal in sicer s pomočjo zlatega števila, epaktov, rimskega števila in nedeljske črke. Ta račun ni ravno enostaven, zato je pa že boljše, da nam jo izračunajo po posebni enačbi večči pratikarji in izvedeni koledarniki.

47

Prosinec

Januar

Siječanj

1	č	Novo leto. Dragovid	
2	P	Makarij, opat.; Zlatan	
3	S	Genov. dev.; Slavomir	☾
4	N	V osmini N.I. Tit, šk.; Dobromir	
5	P	Simeon Stolp.; Grozdana	
6	T	Sv. trije kralji; Darin	
7	S	Valentin, škof; Svetoslav	
8	č	Severin, op.; Bogoljub	
9	P	Julijan, muč.; Nikosava	
10	S	Pavel, pušč.; Dobroslav	
11	N	1. po raz. Gosp. Božidar, op.	☼
12	P	Ernest, šk.; Bodigoj	
13	T	Veronika, dev.; Bogomir sp.	
14	S	Feliks, muč.; Neda	
15	č	Maver, op.; Radoslav	
16	P	Marcel, papež; Tomislav	
17	S	Anton, pušč.; Zvonimir	
18	N	2. po raz. Gosp. Sv. Petra stol	
19	P	Kanut, kralj; Hranimir	☾
20	T	Fabijan in Boštjan, m.; Živojin	
21	S	Neža, dev.; Janja	
22	č	Vincencij, muč.; Sviloj	
23	P	Emerencijana, dev.; Voljica	
24	S	Timotej, škof; Milislava	
25	N	1. predp. Pavla, spreobr.;	
26	P	Pavla, vd.; Vsevlav	☾
27	T	Janez Zlatoust; Dušana	
28	S	Julijan, škof; Dragomil	
29	č	Francišek Saleski; Gorislava	
30	P	Martina, dev.; Desislav	
31	S	Marcela, vd.; Divna	

Spominski dnevi:

- 3. 1942 Padli v Begunjah prvi talci
- 21. 1924 Umrli Vladimir Ijič-Uljanov-Lenin
- 23. 1878 Rojen Oton Župančič

1	N	2. predp. Ignacij, muč.; Budimil
2	P	Svečnica Dar. Gosp. Ljubom. ☾
3	T	Blaž, šk.; Jagoda
4	S	Andrej Korz, šk.; Žalimir
5	č	Agata, dev.; Malina
6	P	Doroteja, dev.; Zvezdodrag
7	S	Romuald, op.; Blagoslava
8	N	3. predp. Janez, Mat., sp.;
9	P	Ciril Al., šk.; Dobrana
10	T	Pust. Sholastika, dev. ●
11	S	Pepelnica. Lurška M. Bož.
12	č	Evlalija, dev.; Cvetna
13	P	Katarina, dev.; Ljuboslava
14	S	Valentin, muč.; Strahomir
15	N	1. postna. Faustin, muč.
16	P	Julijana, dev.; Dobrana
17	T	Kristijan, muč.; Bratomil
18	S	Kvatre, Simeon, škof; ☾
19	č	Konrad; Miloslav
20	P	Kvatre, Eleverij, škof
21	S	Kvatre, Maksimil., škof;
22	N	2. postna. Petra stol v An.
23	P	Peter Dam., škof; Bludomir
24	T	Prestopni dan Matija, ap. ☽
25	S	Valburga, dev.; Inoslav
26	č	Porfirij, šk.; Sodka
27	P	Leander, škof; Baldomir, sp.
28	S	Roman, op.
29	D	3. post. Rajmund, sp.

Spominski dnevi:

8. 1849 Umrl Francé Prešeren
 19.-20. 1944 Prvo zasedanje SNOS-a v Črnomlju
 23. 1918 Ustanovitev Rdeče Armade

Sušec

M a r e c

Ožujak

1	P	Albin, šk.; Mojmir	
2	T	Simplicij, pap.;	☉
3	S	Andrej, muč.; Milana	
4	č	Kazimir, spoz.; Mislav	
5	P	Janez od Kr., op.; Sladoje	
6	S	Perpetua in Felic., m.; Danica	
7	N	4. post. (sredp.) Tomaž Akv.	
8	P	Janez od B., sp.; Jelen	
9	T	Franč. R., vd.; Bodin	
10	S	Makarij, šk.; 40 muč.; Danimir	☉
11	č	Sofronij, škof; Stana	
12	P	Gregor V., pap.; Radoja	
13	S	Rozina, vd.; Božena	
14	N	5. post. (tiha) Matilda, kr.	
15	P	Klemen, dvor. sp.; Desimir	
16	T	Hilarij, m.; Velislav	
17	S	Jedert, dev.; Ljubislava	
18	č	Ciril Fer., šk.; Budimir	☉
19	P	Jožef, ženin M. d.; Slavoljub	
20	S	Aleksandra, muč.; Zlata	
21	N	6. post. (oljčna) Benedikt, op.	
22	P	Benvenut, škof; Tuga	
23	T	Viktorijan, m.; Slavo	
24	S	Gabriel, nadom.; Dražislav	
25	č	Vel. četrtak. Oznan. M.B.; ☉	
26	P	Vel. petek. Emanuel, muč.;	
27	S	Vel. sobota. Rupert, škof	
28	N	Velika noč. Vstajenje Gosp.	
29	P	Ciril, muč.; Uma	
30	T	Angela F. vd.; Branivoj	
31	S	Modest, škof; Pribislav	

Spominski dnevi:

18. 1871 Začetek pariške komune

20. 1942 V Sloveniji ustanovljene grupe partizanskih odredov

27. 1941 Narodni odbor strmoglavil Cvetkovljevo vlado

1	č	Hugon, škof; Mutimir	☾
2	P	Frančišek Pavl., sp.; Gojmir	
3	S	Rihard, šk.; Žarko	
4	N	1. pov. (bela.) Izidor, šk.	
5	P	Vincencij, Fer., sp.; Dabiživ	
6	T	Sikst, pap.; Celestina mnč.	
7	S	Herman, sp.; Radivoj	
8	č	Albert, šk.; Viljenica	
9	P	Marija Kleofa; Ljuban	☉
10	S	Ecehijel, prer.; Srčanica	
11	N	2. povel. Leon, c. uč.; Rada	
12	P	Julij, pap.; Sava	
13	T	Ida, d.; Zdegoj	
14	S	Justin, muč.; Jelača	
15	č	Helena, kr.; Oestirad	
16	P	Benedikt, sp.; Božislava	☾
17	S	Rudolf, muč.; Vitigoj	
18	N	3. pov. Apolonij, muč.	
19	P	Leon, papež; Tihorad	
20	T	Neža, dev.; Dragislav	
21	S	Simeon, šk.; Dragomira	
22	č	Leon, šk.; Ljutomer	
23	P	Adalbert, škof; Bobrica	☉
24	S	Jurij, muč.; Juroslav	
25	N	4. pov. Mark, evang.; Tugomir	
26	P	Marcelin in Klet, muč.; Sekana	
27	T	Peregrin, sp.; Raduna	
28	S	Pavel od Kr., sp.; Slavica	
29	č	Robert, opat; Tankoslava	
30	T	Katarina Sim. dev.; Samorad	

Spominski dnevi:

6. 1941 Razbojniški napad Nemčije in Italije in Jugoslavijo

22. 1870 Rojen Vladimir Iljič-Uljanov-Lenin

27. 1941 Ustanovitev OF slovenskega naroda

Veliki traven

Maj

Svibanj

1	S	Delavski praznik. Žiga ☉
2	N	5. povel. Atanazij, c. uč.
3	P	Najdba sv. križa; Solnčarica
4	T	Florijan, m.; Valhun
5	S	Irenej, šk.; Desirad
6	č	Krist. Vnebohod
7	P	Stanislav, muč.; Prinoslav
8	S	Prik. Mihaela nad.; Budislav
9	N	6. povel. Gregor Nac.; ●
10	P	Antonin, škof; Dvorna
11	T	Mamert, šk.; Ljerka
12	S	Lankracij, muč.; Stojmir
13	č	Servacij, škof; Jasna
14	P	Bonifacij, muč.; Svetolik
15	S	Kr. Vneboh. Zofija; Jaromira
16	N	Binkošti. Prihod sv. Duha ☽
17	P	Paskal, sp.; Dušoje
18	T	Feliks, sp.; Mladica
19	S	Kvatre. Celestin, pap.;
20	č	Bernardin, sp.; Milodar
21	P	Kvatre. Feliks, sp.; Jelina
22	S	Kvatre. Heiena, dev.; Boža
23	N	1. pob. Deziderij, šk.; Milorad ☽
24	P	Marija D. pomoč.; Cveta
25	T	Titov r. dan. Binkošti; Zdestan
26	S	Filip Neri, sp. Dragica
27	č	Sv. Rešnje Telo Beda, c. uč.
28	P	Avđ., ap. a.; Jaromir
29	S	Maksim, muč.; Dana
30	N	2. pob. Ferdinand; Milica ☉
31	P	Angela; Bojслав

Spominski dnevi:

1. maj Praznik delovnega ljudstva in vsega naprednega človeštva

2. 1945 Osvobojenje Trsta

25. 1892 Rojen maršal Jugoslavije Josip Broz-Tito

1	T	Sv. Trojica; Radovan	
2	S	Erazem, šk.; Velimir	
3	č	Pavla; Radoslava	☉
4	P	Frančišek Kar. sp.; Dika	
5	S	Bonifacij, šk.; Dobromil	
6	N	3. pob. Norbert, šk.; Milutin	
7	P	Robert, op.; Bogomil	
8	T	Medard, šk.; Svetin	
9	S	Primož in Fel., m.; Dostana	
10	č	Marjeta, kr.; Rusmir	
11	P	Barnaba, ap.; Hrvoje	☾
12	S	Flora, dev.; Zorica	
13	N	4. pob. Anton Pad., sp.; Zlatana	
14	P	Bazilij, c. uč.; Zdistav	
15	T	Vid; Dragomir	
16	S	Fračšek Reg. sp.; Tratimir	
17	č	Adolf, škof; Bodin	
18	P	Feliks in Fort., m.; Bogdan	☉
19	S	Gervazij; Mileva	
20	N	5. pob. Florentina, dev.; Nenadej	
21	P	Alojzij, sp.; Milos	
22	T	Ahacij, m.; Gostimir	
23	S	Eberhard, šk.; Višeslav	
24	č	Janez Krstnik; Janislav	
25	P	Viljem, op.; Grlica	☾
26	S	Rudolf, škof; Hrana	
27	N	6. pob. Hema, vd.; Ladislav, kr.	
28	P	Irenej, sp.; Zorana	
29	T	Peter in Pavel, ap.; Pernislav	
30	S	Lucina, dev.; Predislav	

Spominski dnevi:

2. 1942 Ustreljen v Ljubljani kot talec dr. Aleš Stanovnik
 22. 1941 Nemčija napade Sovjetsko zvezo
 29. 1919 Versajski mir

Mali srpan

Julij

Srpanj

1	č	Presv. Rešnja kri; Boguslav
2	P	Obisk Mar. dev.; Dragomana
3	S	Leon, pap.; Nada
4	N	7. pob. Urh, šk.; Belizar
5	P	Ciril in Metod, sl. apost.
6	T	Bogomila
7	S	Vilibald, šk.; Negoda
8	č	Elizabeta, kr.; Mulojka
9	P	Veronika, dev.; Hvalimir
10	S	Amalija, dev.; Ljubica
11	N	8. pob. Olga, dev.; Medo
12	P	Mohor in Fort. m.; Draguška
13	T	Marjeta, dev.; Dragan
14	S	Bonaventura, c. uč.; Svobodin
15	č	Henrik, kr.; Vladimir, kr.
16	P	Karmelska Mati božja; Bogdan
17	S	Aleš, spoz.; Držislav
18	N	9. pob. Friderik, škof; Miroslav
19	P	Vincencij, sp.; Radoš
20	T	Elija, prer.; Česlav
21	S	Daniel, prer.; Zora
22	č	Marija Magd., sp.; Pribina
23	P	Apolinarij, šk.; Brana
24	S	Kristina, dev.; Ratimir
25	N	10. pob. Jakob st., ap.; Boljedrag
26	P	Ana, mati M. D.; Valent m.
27	T	Natalija, muč.; Dušana
28	S	Viktor, muč.; Svetomir
29	č	Marta, dev.; Dobrila
30	P	Abdon, muč.; Vitodrag
31	S	Ignacij L. sp.; Jelenica

Spominski dnevi:

25. 1943 Padec Mussolinija in fašizma v Italiji

25. 1586 Umrli Primož Trubar, začetnik protestantizma na Slovenskem in ustanovitelj slovenske književnosti

25. 1914 Začetek prve svetovne vojne

1	N	11. pob. Vezi sv. Petra;
2	P	Porciunkula; Bojan
3	T	Lidija, vd.; Mirača
4	S	Dominik, sp.; Ljubičica
5	č	Marija Sn.; Predobra
6	P	Sikst, pap.; Vlastica
7	S	Donat, muč.; Vidojka
8	N	12. pob. Cirijak, muč.
9	P	Roman, muč. Našmir
10	T	Lavrencij, m.; Jurica
11	S	Suzana, muč.; Bolemir
12	č	Klara, dev.; Dobrogost
13	P	Hipolit in Kasijan, m.; Davola
14	S	Evzebij, sp.; Dobrina
15	N	13. pob. Vnebovzetje Mar. d.;
16	P	Rok, spoz.; Nemira
17	T	Líberat, m.; Radigoj
18	S	Helena, kr.; Bronislava
19	č	Ludovik, šk.; Ljudevít
20	P	Bernard, op.; zarka
21	S	Ivana Šant., vd.; Mirjana
22	N	14. pob. Timotej, muč.
23	P	Filip Ben.; Bogovoljka
24	T	Jernej, ap.; Borivoj
25	S	Ludovik, kr.; Dragorad
26	č	Bernard, sp.; Perunika
27	P	Jožef Kal., sp.; Zlatko
28	S	Avguštin, c. uč.; Milivoj
29	N	15. pob. Obglav. sv. Jan. Krst.
30	P	Feliks, muč.; Bronislava
31	T	Rajm. sp.; Milodrag

Spominski dnevi:

12. 1944 Sestanek Churchilla in Tita v Neaplju
 14. 1941 Podpisana Atlantska deklaracija
 16. 1941 Zažgana prva slovenska vas Rašica pri Črnučah

Kimavec

September

Kujan

1	S	Egidij, op.; Mladen	
2	č	Štefan, kr.; Milieva	
3	P	Doroteja, muč.; Lepa	●
4	S	Rozalija, dev.; Nedamisel	
5	N	16. pobink. Lavrencij, škof.; Nedeljka	
6	P	Caharija, prer.; Radonica	
7	T	Albin, šk.; Merna	
8	S	Rojstvo Mar. dev.; Gostinja	
9	č	Peter Kl., sp.; Vsemir	●
10	P	Nikolaj, sp.; Rakita	
11	S	Hiacint, muč.; Milan	
12	N	17. pob. Ime Mar.; Večedrag	
13	P	Frančišek, sp.; Zremil	
14	T	Poviš. sv.križa.; Znanoslav	
15	S	Kvatre, Nikomed, muč.;	
16	č	Ljudmila, vd.; Sodimir	
17	P	Kvatre. Lambert, šk.; Prvan	
18	S	Kvatre Jožef Kup., sp.;	●
19	N	18. pobink. Januarij, šk. Vitodrag	
20	P	Kvatre, Evstakij, muč.; Morana	
21	T	Matevž, ap.; Blagoslav	
22	S	Tomež, šk.; Celimir	
23	č	Tekla, muč.; Slavna	
24	P	Marija, rešit. ujetn.; Radivoj	
25	S	Kamil, muč.; Uroš	
26	N	19. pobink. Justina, muč.;	●
27	P	Kozma in Dam., muč.; Radomira	
28	T	Vaclav, kr.; Vidica	
29	S	Mihael, nadang.; Stojan	
30	č	Hieronim, c. uč.; Jekica	

Spominski dnevi:

5. 1944 Prihód Rdeče Armade na mejo Jugoslavije
 8. 1943 Kapitulacija Italije — Začetek drugega osvobojenega ozemlja Slovenije
 16. 1943 Sklep Vrhovnega plenuma OF o priključitvi Slovenskega Primorja k združenji Sloveniji

1	P	Remigij, škof; Semislava
2	S	Angeli varuhi; Miran
3	N	20. pob. (Rožnega venca)
4	P	Frančišek Ser. op.; Tebdrag
5	T	Placid, m.; Dumnuka
6	S	Brun., sp.; Fides, m.; Brunoslav
7	č	Justina, dev.; Dragonika
8	P	Brigita, vd.; Dragosta
9	S	Dionizij, šk.; Svetina
10	N	21. pob. Fr. Bor., sp.; Stremil
11	P	Firmin, šk.; Negoslava
12	T	Maks., m.; Drugislav
13	S	Edvard, kr.; Rosica
14	č	Kalist, papež; Sestrena
15	P	Terezija, dev.; Radislav
16	S	Gal, op.; Velena
17	N	22. pob. (Posvečevanje cerkva)
18	P	Luka, evang.; Travica
19	T	Ethin, op.; Stojgoj
20	S	Janez Kan., sp.; Raša
21	č	Uršula, dev.; Stojslav
22	P	Kordula, dev.; Zorislava
23	S	Severin, škof; Živka
24	N	23. pob. Rafael, nadang.;
25	P	Krizant, muč.; Zlatija
26	T	Evarist, pap.; Vranica
27	S	Antonija, dev.; Srebra
28	č	Simon in Juda, ap.; Mila
29	P	Ida, dev.; Gradimir
30	S	Alfonz Rod., sp.; Vladika
31	N	24. pob. Volbenk, šk.; Gorazd

Spominski dnevi:

1. 1943 Prvo zasedanje zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju
 3. 1943 Ustanovljen v Sloveniji VII. korpus NOV in POJ
 29. 1918 Praznik osvobođenja Slovencev izpod Avstrije

Listopad

November

Studenj

1	P	Vsi sveti; Ljubomil	☉
2	T	Vseh v. d. dan; Zdanila	
3	S	Viktorin, šk.; Bogomil	
4	č	Karl Bor., škof; Dravomir	
5	P	Caharija; Savina	
6	S	Lenart, op.; Ratislav	
7	N	25. pob. (Zahvalna) Engelbert.	
8	P	Bogomir, škof; Neživ	☾
9	T	Božidar, m.; Sebislav	
10	S	Andrej Av., sp.; Golobica	
11	č	Martin, škof; Višnjica	
12	P	Martin, papež; Davorin	
13	S	Stanislav, škof; Nevenka	
14	N	26. pob. Jozafat, škof; Borislava	
15	P	Leopold, vojv.; Volčica	
16	T	Edmund, šk.; Večerin	☽
17	S	Gregorij, šk.; Ljubava	
18	č	Odon, opat; Oliva	
19	P	Elizabeta, kr.; Imica	
20	S	Feliks, spozn.; Vladiboj	
21	N	27. pob. Darov. Mar. d.;	
22	P	Cecitija, dev.; Jezdimir	
23	T	Felicita, m.; Ravijola	☾
24	S	Janez, sp.; Jeca	
25	č	Katarina, dev.; Kolomir	
26	P	Konrad, škof; Zdedrag	
27	S	Virgilij, škof; Vedrana	
28	N	1. advetna Gregor, pap.; Lelija	
29	P	Saturnin, muč.; Skoromir	
30	T	Andrej, Hrabroslav	☉

Spominski dnevi:

7. 1917 Velika socialistična revolucija (25. okt. po ruskem koledarju)

7. 1944 Padel generalni por. Franc Razman-Stane, komandant NOV in PO Slovenije

29. 1943 Zgodovinsko zasedanje AVNOJ-a v Jajcu

1	S	Eligij, šk.; Božena
2	č	Pavlina, dev.; Tihomir
3	P	Francšek Ks., sp.; Sveljub
4	S	Barbara, dev.; Veljka
5	N	2. advetna Saba, op.; Stojana
6	P	Miklavž, šk.; Vladovita
7	T	Ambrozij, šk.; Veselin
8	S	Brezmadežno sp. M.; Rodana ☉
9	č	Valerija, muč.; Savica
10	P	Lavret. Mati božja; Dražič
11	S	Hugolin, pušč.; Gojica
12	N	3. advetna Maksencij, muč.;
13	P	Lucija, dev.; Vitača
14	T	Spiridijon, šk.; Vojmir
15	S	Kvatre. Kristina, dev.;
16	č	Evzebij, šk.; Jaronega ☽
17	P	Kvatre. Lazar, šk.; Strojslav
18	S	Kvatre. Gracijan, šk.;
19	N	4. advetna Urban, pap.; Uglješa
20	P	Liberat, m.; Boživoj
21	T	Tomaž, ap.; Tomislav
22	S	Demetrij, muč.; Zvezdana
23	č	Viktorija, dev.; Ozrislav ☾
24	P	Adam in Eva; Dunja
25	S	Božič. Rojstvo Gosp.; Žitigoj
26	N	Pobožična Stefan, muč.; Zlatka
27	P	Janez Evang.; Pelislav
28	T	Nedolžni otročiči; Zorica
29	S	Tomaž, šk.; Vrhoslav
30	č	David, kr.; Branimir ●
31	P	Silvester, pap.; Blažena

Spominski dnevi:

1. 1918 Ustanovitev Jugoslavije
 21. 1879 Rojen Josip Višarionovič-Stalin
 25. 1943 Ustanovljen XI. korpus NOV IN POJ

SVOBODNO TRŽAŠKO OZEMLJE

TRŽIŠTE

Borba za Trst

Branko Babič

Ni mogoče ločiti Trsta od ostale Primorske, bodisi po njegovi geografsko-ekonomski poziciji in njegovi povezanosti z neposrednim zaledjem, kakor tudi po njegovi politični pripadnosti. Četudi je Trst narodnostno mešano mesto, leži na strnjem slovenskem ozemlju in predstavlja naravno okno Slovenije v svet. Obala Trsta ter njegove okolice je edina slovenska obala. Poleg tega pa je Trst po svoji gospodarski funkciji kot pomorsko pristaniško mesto najtesneje povezan s širšim zaledjem Srednje Evrope in Podonavja ter se edino lahko v tej gospodarski povezanosti razvije v veliko obmorsko luko, kot se je razvil za časa Avstro-Ogrske.

Imperialistična in fašistična Italija je Trst rabila ne kot pomorsko pristanišče, ker ima svojih tako že dovolj, ampak kot imperialistično bazo v svoji osvajalni politiki proti Balkanu, kar je v drugi svetovni vojni tudi izvršila. Kolikor se je Trst pod Italijo industrijsko razvil (sicer je glavna industrija Trsta nastala že za časa Avstrije) je bila vojna industrija (Tržič, tržaške ladjedelnice predvsem v kolikor so gradile vojne ladje), ker je s tem imperialistična Italija krepila svoj vojni potencial na tej odskočni deski za svoje imperialistične ekspanzije.

V prvi svetovni vojni je Italija dobila Trst in ostalo Julijsko krajino kot vojni imperialistični plen. Tako je več kot šestotisoč Slovencev in Hrvatov ostalo izven meja svoje domovine in bilo podvrženo najstrašnejšemu »narodnemu« zatiranju. Fašistična Italija je Slovincem in Hrvatom odvzela vse narodne pravice in izvajala na najbolj brutalen način svojo raznarodovalno politiko. Kljub vse-

mu pritisku in preganjanju pa slovenski živelj ni klonil in se je že od vsega početka uprl tej raznarodovalni politiki ter se boril za svoj nacionalni obstoj. Sledile so ječe in konfinacije, posebna fašistična sodišča so obsojala na smrt slovenske in hrvatske narodne borce. Ali vse to ni moglo omajati, še manj pa zatreti pri Slovincih in Hrvatih narodne zavesti. V tej borbi za svoj nacionalni obstanek so Slovinci in Hrvati hkrati spoznali fašizem v vsem njegovem političnem bistvu in so se v tem spoznanju najzavednejši povezovali z italijanskimi antifašisti v skupni borbi proti fašizmu. V vsej tej dobi je bil Trst brez dvoma center odpora proti fašizmu in tudi njegovi raznarodovalni politiki napram Slovincem in Hrvatom, ker je dejansko bil center vsega političnega gibanja v Julijski krajini in ker je imel tudi močne demokratične sile v delavskem razredu, s svojo močno tradicijo demokratične borbe.

Prišla je druga svetovna vojna. Stara kraljeva Jugoslavija, ki se ni zanimala, kako se godi njenim rojakom pod fašistično Italijo in ki je sklepala z njo »prijateljske« sporazume, je razpadla že pod prvimi udarci fašističnih čet. Stara, protiljudska Jugoslavija je bila premagana, njeni narodi pa se niso predali fašističnemu okupatorju in so nadaljevali boj za osvoboditev. Začela se je veličastna narodno-osvobodilna borba jugoslovanskih narodov pod Tiškovim vodstvom. Slovenski narod je vse svoje zdrave politične in narodne sile združil v enotno vsenarodno gibanje Osvobodilne fronte in tako enoten šel v osvobodilni boj.

Narodno-osvobodilna borba slovenskega naroda, pa si je postavila tudi

za cilj združitve vseh Slovencev v okviru svoje domovine Slovenije in Jugoslavije. Borba za osvoboditev Primorske in Trsta je stopila v novo, odločilno fazo. Slovenci na Primorskem in v Trstu, ki so ves čas težili po priključitvi k Jugoslaviji in se zato borili, po trenutnem razočaranju nad bivšo kraljevo Jugoslavijo, ki je tako sramotno in izdajalsko podlegla fašističnemu okupatorju, so takoj spoznali v Osvobodilni fronti slovenskega naroda tisto politično silo, ki edina lahko z vztrajno in oboroženo borbo privede do osvoboditve Primorske in njene priključitve k Jugoslaviji. Zato so se pozivu Osvobodilne fronte na oboroženo borbo odzvali enodušno in ustvarili v okviru Osvobodilne fronte tisto politično enotnost, ki je edina lahko zagotovila uspešno borbo proti fašistični Italiji. Po vsej Primorski je vzplamtela narodno-osvobodilna vojna, ki je zajela poslednjega Slovenca na Primorskem razen posameznih izdajalcev ali pa tistih, ki so bili že prej kakor koli na protinarodnih pozicijah. Že v teku te oborožene borbe se je dejansko izvedla priključitev Primorske k Jugoslaviji. Pod vodstvom Osvobodilne fronte Slovenije je primorsko in tržaško ljudstvo šlo v osvobodilno borbo in nobene stare kakor tudi umetne meje niso mogle več preprečiti te združitve.

Trst je v tej borbi za slovenski narod prestavljal eno važnih narodnih vprašanj. Brez priključitve Trsta k Jugoslaviji si ni bilo mogoče misliti združitve vseh Slovencev v okviru domovine. Priključitev Trsta k Sloveniji in Jugoslaviji je torej pomenilo najpravilnejšo rešitev tega vprašanja bodisi v narodnem kakor tudi v političnem pogledu. Ne smemo pozabiti dejstva, da so v tej borbi proti fašizmu sodelovale široke demokratične množice Italijanov Trsta, v prvi vrsti delavske, ki so se skupno s slovenskim narodom borile za osvoboditev izpod fašizma. Italijanske demokratične množice so v borbi spoznale, da narodno-osvobodilna borba jugoslovanskih na-

rodov ima globoko socialno-demokratično vsebino in so razumele, da edino priključitev Trsta k Jugoslaviji predstavlja najbolj demokratično rešitev tržaškega vprašanja. V tem je tudi osnova slovensko-italijanskega bratstva, nastalega v skupni borbi proti fašizmu.

S lastnimi oboroženimi silami in s pomočjo jugoslovanske vojske se je Primorsko in tržaško ljudstvo osvobodilo fašizma in na razvalinah starega aparata fašistične Italije vzpostavilo svojo oblast in takoj izrazilo zahtevo tudi po formalni priključitvi k Jugoslaviji.

Zaradi posebnega značaja in narodnega sestava Trsta je Jugoslavija takoj izrazila pripravljenost dati Trstu poseben avtonomni položaj v okviru državne celote Jugoslavije, kjer bi bile spoštovane vse narodne pravice

SPOMENIK OBEŠENIM TALCEM NA PROSEKU

italijanskega dela prebivalstva Trsta. Še več, pripravljena je bila dati Trstu položaj federalne republike v okviru federativne ljudske republike Jugoslavije. Tako stališče Jugoslavije do Trsta je najbolje dokazovalo demokratičnost nove Jugoslavije in je to dejstvo našlo splošno odobravanje in odziv v demokratičnih množicah Italijanov Trsta.

Ali v tržaško vprašanje so se vmešale nove sile. Anglo-ameriški imperializem je v takšni rešitvi tržaškega vprašanja videl nevarno okrepitev demokratičnih sil v tem delu Evrope za njegove imperialistične pozicije v Sredozemlju tudi z ozirom na dejstvo, da bi takšna demokratična rešitev tržaškega vprašanja mnogo pripomogla k razvoju in krepitvi demokratičnih sil v Italiji.

Začela se je diplomatska borba na mednarodnem polju ob grožnjah vojne posega v tržaško vprašanje po anglo-ameriških silah. Tako je prišlo do sporazuma Tito - Aleksander, ko je Jugoslavija, pristala na vojaško izpraznitev Trsta in enega dela Julijske krajine in prepustila vojno upravo anglo-ameriškim četam, da prepreči nadaljnje prelivanje krvi. A tržaško vprašanje naj bi se dokončno rešilo na mirovni konferenci. Kot rezultat tega sporazuma sta nastali cona A in B. V coni A je anglo-ameriška vojna uprava takoj uknila največjo pridobitev narodno-osvobodilne borbe — ljudsko oblast in pozneje s pomočjo domačih reakcionarnih in protiljudskih sil iz vrst Italijanov, ki so še na vse mogoče načine povezani s prejšnjo fašistično in imperialistično Italijo, vzpostavila protiljudsko oblast, slonečo na stari fašistični zakonodaji. Začelo se je oviranje in preganjanje demokratičnega gibanja, zapiranje anti-fašističnih borcev in oproščanje pred maršjonetskimi sodišči fašističnih zločincev in kolaboracionistov vseh vrst ter podpiranje ostankov fašizma v cilju ponovno oživetja fašizem. Tako sta se prvič po drugi svetovni vojni, ki je potekala v imenu svobode in samo-

odločbe narodov, Anglija in Amerika pokazali kot pravi imperialistični sili, teptajoč vse pravice narodov, ki so se s svojimi lastnimi silami, z neštetiimi žrtvami v oboroženi borbi proti fašizmu priborili pravico do svobodnega življenja.

Prišlo je do mirovne konference, ki je morala končno rešiti tudi vprašanje teritorialne pripadnosti Julijske krajine in Trsta. Borba na mirovni konferenci je šla v glavnem med dvema osnovnima taboroma: med silami svetovnega imperializma z Anglijo in Ameriko ter demokratičnim silam s Sovjetsko zvezo. Tržaško vprašanje je tako postalo mednarodno vprašanje demokratičnih sil in svetovnega imperializma. Na tej osnovi je potekal ves boj na mirovni konferenci v zvezi s tržaškim vprašanjem. Vse svetovne demokratične sile s Sovjetsko zvezo so zagovarjale pravično zahtevo jugoslovanske delegacije po priključitvi celotne Julijske krajine in Trsta k Jugoslaviji, zahtevo, ki je izražala voljo večine prebivalstva Julijske krajine in Trsta tako slovenskega kot italijanskega. Istočasno pa so ljudske množice Trsta in Julijske krajine ves čas mirovne konference vsak dan na vse mogoče načine izražale to zahtevo. Posebno so v tej dobi tržaške ljudske množice v veličastnih in nepozabnih manifestacijah, v vsakodnevnih borbi proti anglo-ameriški vojni upravi, ki je skušala ovirati, da bi ljudstvo svobodno izražalo svojo voljo, zahtevale priključitev k Jugoslaviji. Ravno tako kot slovenske so tudi italijanske demokratične množice v tem boju pokazale vso odločnost, ker so pravilno razumele, da je priključitev Trsta k Jugoslaviji osnovno vprašanje demokracije in s tem tudi najpravičnejša rešitev narodnega vprašanja pri anglo-ameriških imperialistih, kar je popolnoma naravno. Angliji in Ameriki ni bilo do tega, kako naj bi se najpravičnejše reši tržaško vprašanje, ampak kako naj se prepreči, da ne bi tržaško ljudstvo prišlo do svojih pravic, da se ne bi demokratične sile preveč utr-

dile v tem delu Evrope. Pri tem sta zasledovali edino cilj, kako ustvariti imperialistične pozicije v borbi proti demokratičnim silam in svobodi narodov Srednje in Vzhodne Evrope, ki so se v tej vojni osvobodili vsakega tujega imperialističnega vpliva. V tej svoji politiki se je moral anglo-ameriški imperalizem nujno razgaliti pred vsem svetom, moral je nujno pokazati, kako si on zamišlja svobodo narodov, ali bolje rečeno, kako si zamišlja svojo politiko na račun svobode in neodvisnosti drugih narodov. Odpadle so vse fraze v samoodločbi, o svobodi in neodvisnosti narodov in svetovni imperalizem je moral pokazati odkrito svojo osvojevalno in zaslužnevalno politiko v opomin vsem narodom, ki se nahajajo v kolonijalnem ali v kakršnemkoli suženjstvu imperalizma.

Ker je bilo vprašanje miru osnovno vprašanje, ki ga je morala rešiti mirovna konferenca, je prišlo do kompromisne rešitve tudi v vprašanju Julijske krajine in Trsta in to nam je prineslo Tržaško ozemlje. V interesu miru je mirovna konferenca sprejela takšno rešitev, četudi ne ustreza pravici in želji ogromne večine prebivalstva, ki je hotelo k Jugoslaviji. V interesu tega miru so naši narodi morali žrtvovati en del svojih že priborjenih pravic, tako da je slovenski narod bil ponovno odtrgan od morja in da je en del Slovencev ostal izven meja svoje domovine. Tržaške ljudske množice pa so bile ponovno postavljene v položaj, ko se bodo morale za vsako demokratično pravico težko boriti.

Vendar pa vsa ta borba za priključitev k Jugoslaviji za časa vojne in po vojni ni bila zaman, ker bi brez te borbe rešitev bila še slabša, bodisi v pogledu teritorialne rešitve vprašanje Julijske krajine in Trsta, kakor tudi v pogledu tržaškega statuta, ki bi, po prvotni zamisli in predlogu Anglije in Amerike, pretvoril Trst v navadno kolonijalno področje anglo-ameriškega imperalizma. Odločna in vztrajna borba tržaških ljudskih množic za čim bolj demokratično rešitev trža-

škega vprašanja, je dovedla tudi v tem vprašanju do kompromisne rešitve. Sedanji statut Tržaškega ozemlja daje tržaškim demokratičnim množicam vendarle možnost, če bodo vztrajno in odločno nadaljevale borbo za svoje pravice, uveljaviti velik del svojih demokratičnih zahtev.

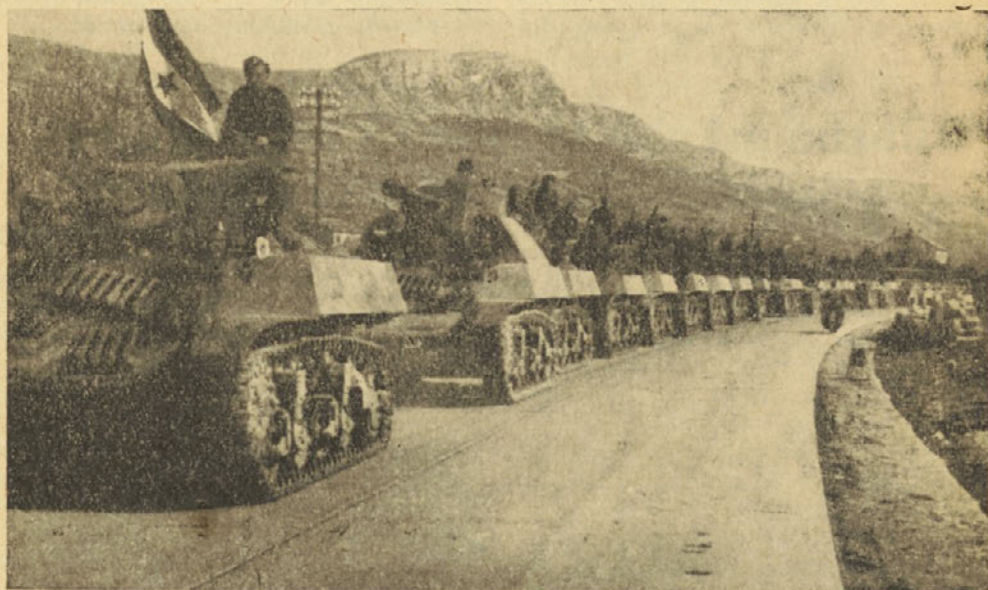
Tako se danes Trst in tržaške ljudske množice nahajajo v položaju, ko bodo morale z vso odločnostjo nadaljevati borbo za zmago demokratičnih načel, pa naj si bo to v pogledu notranjega življenja Tržaškega ozemlja, kakor tudi v njegovem odnosu do zunanjega sveta. Ta borba prav gotovo ne bo lahka. Na Tržaškem ozemlju se bodo skušali uveljavljati vsi mogoči interesi predvsem zunanjih imperialističnih sil, ki bodo našle oporo v notranjih reakcionarnih silah v prvi vrsti italijanskega imperalizma, ki se na noben način ne more sprijazniti, da je izgubil v Trstu prejšnjo postojanko svoje imperialistične osvajaalne politike napram Jugoslaviji in Balkanu. V odnosu političnih sil v svetu bo Trst igral važno vlogo, v kolikor se bodo na tem majhnem koščku ozemlja križali interesi svetovnega imperalizma in demokracije.

Ker je vprašanje miru eno osnovnih vprašanj v svetu, tržaške ljudske množice morajo sprejeti formiranje Tržaškega ozemlja kot izvršeno dejstvo. To stališče nalaga tržaškim ljudskim množicam, da se z vsemi silami borijo za čim večjo ekonomsko in politično neodvisnost Tržaškega ozemlja svojo imperialistično bazo. Anglo-ameriški imperalizem se bo v teh svojih poskusih v glavnem opiral na domače, italijanske imperialistične sile, ki bodo stalno skušale rovariti proti Tržaškemu ozemlju in njegovi neodvisnosti. To italijansko imperialistično politiko v Trstu danes zastopajo vsa vodstva italijanskih strank bivšega CLN-a, naslanjajoč se na takozvano politiko »obrambe italijanstva«, enotnosti nacionalnega bloka itd., izkoriščajoč nacionalno čustvo enega dela Italijanov Trsta. Na tej liniji, odklanjajo vsako

sodelovanje z resničnimi demokratičnimi množicami Trsta in povsod vodi politiko razbijanja enotnega bloka demokratičnih sil. V tej politiki, se vodstva strank bivšega CLN-a, kakor druge neofašistične skupine, ki so nastale v zadnjem času, povezujejo z zunanjimi imperialističnimi silami, katerim zvesto služijo, samo da bi se ponovno dokopale do zgubljenih pozicij oblasti v teku narodno-osvobodilne vojne. Zato borba za mir in zmago demokracije pri nas ni mogoča brez odločne borbe proti anglo-ameriškemu imperializmu. Borba za mir pa tudi ni mogoča brez odločne borbe proti domačim hlapcem imperializma in svetovne reakcije.

V tej borbi bodo tržaške ljudske množice morale še nadalje utrjevati enotnost demokratičnih vrst, slonečo na italijansko-slovanskemu bratstvu, kot najmočnejše orožje v borbi proti fašizmu in reakciji. Slovansko-italijanska antifašistična unija mora še nadalje ostati in se utrjevati kot ena osnovnih demokratičnih organizacij Tržaškega ozemlja. Poleg tega pa se mora Slovansko-italijanska antifaši-

stična unija v vsakodnevni borbi za demokratične pravice ljudskih množic povezovati z ostalimi demokratičnimi silami in skupinami v cilju ustvarjanja najširše demokratične fronte proti imperialistični fronti. Med italijanskimi množicami mora razkrinkavati politiko tako zvane »obrambe italijanstva« od strani italijanskih reakcionarnih strank, ki služi zavajanju enega dela italijanskih množic na pozicije italijanskega imperializma in neofašizma. Med Slovenci pa je treba ohraniti še bolj kot kdajkoli poprej enotnost Osvobodilne antifašistične unije. Boriti se je treba proti vsem poskusom razbijanja te enotnosti od strani raznih emigrantov — narodnih izdajalcev in nekaj domačih prodancev, ker edino v strjenosti in enotnosti Osvobodilne fronte in tesni povezanosti z italijanskimi demokratičnimi množicami v okviru Slovansko-italijanske antifašistične unije se bodo lahko Slovenci na Tržaškem ozemlju uspešno borili za svoje nacionalne pravice. V stalni borbi za enotnost demokratičnih sil, pa je treba neprestano razkrinkavati vse sovražnike ljudstva, vse

PREKO KRASA SO PRODIRALE KOLONE JUGOSLOVANSKIH TANKOV PROTI TRSTU

razbijače te enotnosti in vse tiste, ki v službi tujih imperialističnih interesov hočejo iz Tržaškega ozemlja ustvariti stalno ognjišče sporov, konfliktov in vojnih provokacij anglo-ameriškega imperializma.

Priznanje Tržaškega ozemlja kot izvršeno dejstvo v interesu miru postavlja pred naše ljudske množice tudi vprašanje sodelovanja v vseh organih javne uprave Tržaškega ozemlja. Važna bo borba za čim večjo demokratizacijo vsega javnega in upravnega življenja na Tržaškem ozemlju. Boriti se bo treba za demokratično ustavo, ki bo zagotovila tržaškim ljudskim množicam pravico, da čim bolj suvereno odločajo v vseh vprašanih svojega življenja, bodisi doma kakor v odnosu do zunanjega sveta.

Politična situacija v svetu in odnosi mednarodnih političnih sil do danes takšni, da daje tržaškim ljudskim množicam vse pogoje uspešne borbe za demokracijo. Na drugi strani pa zaradi moči in vztrajnosti demokratičnih sil pri nas v borbi proti imperializmu, ta ni uspel utrditi svojih pozicij tako, kot si je zamišljal. Kljub več kot dveletni upravi ZVU na našem teritoriju, ki je stalno skušala slabiti vrste demokratičnih sil in jačati po-

zicije družbeno-reakcionarnih sil se vendar oblastveni aparat socialno-reakcionarnih družbenih sil ni uspel v taki meri utrditi, kot je ZVU hotela. Sla ost oblastvenega aparata socialno-reakcionarnih družbenih sil, moč demokratičnih sil pri nas, dejstvo, da naše ozemlje skoraj v celoti meji na Jugoslavijo, kjer so ljudske demokratične sile na oblasti, kar bo posebno vplivalo na krepitev demokratičnih sil pri nas in to tembolj, kolikor so Jugoslaviji mednarodno priznane take in take pravice na Tržaškem ozemlju, vse to daje demokratičnim silam ugodne pogoje uspešne borbe, če bodo demokratične sile Trsta z isto vztrajnostjo in požrtvovalnostjo kot dosedaj nadaljevale svojo borbo proti imperializmu. Trst kot eno važnih vprašanj demokracije v Evropi in v svetu z vztrajno borbo demokratičnih sil Tržaškega ozemlja, naslanjajoč se v tej borbi na svetovne demokratične sile, brez dvoma predstavlja eno važnih postojank v borbi proti imperializmu in za udržitvev demokracije v tem delu Evrope. Zmaga demokratičnih sil na Tržaškem ozemlju, bo pa obenem zagotovila v bodoče najpravičnejšo rešitev vseh vprašanj v zvezi s Trstom, kot je to v interesu resnične demokracije.

Borba pri zeleni mizi za osvoboditev primorskih Slovencev in Hrvatov

Lavo Čermelj

Če se more kateri narod ponašati s tem, da si je v zadnji vojni sam priboril svobodo, velja to gotovo za narode Jugoslavije, in še v prvi vrsti za Slovence in Hrvate, ki so že od konca prve svetovne vojne ječali pod fašističnim jarmom. Četrť stoletja trpljenja, a tudi četrť stoletja junaškega boja. Tudi v času, ko jih je fašistična Italija najhuje tlačila in mučila in ko ni še vihrala druga svotovna vojna ter se ni še nad neizmernimi poljanami, pokritimi z milijoni mrličev in s po-

žganimi vasmi in mesti, na obzorju prikazala zarja svobode, niso primorski Slovenci in Hrvati klonili z duhom in vrgli puške v koruzo. Obratno, čim večje je bilo trpljenje, tem jačji je bil upor. O tem pričajo nepregledne vrste Slovencev in Hrvatov, ki so napolnile ječe in ki so hirali prav po vseh konfinacijskih taboriščih na otokih in v južno-italijanskih hribih. Večno živ spomin na to dobo so naši mučeniki: Gortan, Bidovec, Marušič, Miloš in Valenčič ter drugega tržaške-

ga procesa iz leta 1941: Bobek, Ivančič, Kos, Tomažič in Vadnal. Zato se je vse ljudstvo, lahko rečemo, do zadnjega moža pridružil narodno-osvobodilnemu gibanju, ki ni zajelo samo slovensko in hrvatsko ozemlje, katero je prišlo pod Italijo po prvi svetovni vojni, temveč tudi Beneško Slovenijo. Junaško borbo na terenu je venčala izjava AVNOJ-ja v Jajcu koncem septembra 1943, s katero je bila proglašena priključitev Goriške, Trsta, Istre, Beneške Slovenije, Reke, Zadra in dalmatinskih otokov k novi demokratični Jugoslaviji. Boj pa je trajal z nezmanjšano silo še poldrugo leto in se je zaključil 1. maja 1945, ko so partizanski odredi in jugoslovanska armada zmagovito vkorakali v Trst in Gorico. Dejansko so jugoslovanske čete tako osvobodile prav vse slovensko in hrvatsko ozemlje tja do skrajne etnografske meje na zapadu.

Ko je bil krvavi ples na bojnem polju končan, se je pričela borba ob zeleni mizi, ki ni bila nič manj težka in strastna. Kajti tisti, s katerimi smo se ramo ob rami borili proti skupnemu sovražniku, so nam iz egoističnih in imperialističnih nagibov odrekli pravico do ozemlja, ki je po vsej pravici naše in ki smo ga sami tudi osvobodili.

V smislu Potsdamske deklaracije od junija 1945 so se v septembru 1945 sestali v Lancaster House-u v Londonu zunanji ministri petih velesil: Zveže sov. soc. republik, Francije, Anglije, Združenih držav Amerike in Kitajske, da pripravijo mirovno pogodbo z Italijo. Konference so se udeležili in tam podali svoje izjave tudi zastopniki Avstralije, Nove Zelandije in Južne Afrike. Jugoslovanske želje je iznesel in branil Edvard Kardelj, italijansko tezo pa je zastopal tedanjí italijanski zunanji minister de Gasperi. Samo Sovjetska zveza je branila jugoslovanske zahteve po vsem ozemlju do zapadne narodnostne meje, vključivši Trst, ki naj bi postal sedma federalna republika. Anglo-amerikanci (tudi

Francija se v tem ni veliko od njih razlikovala) so bili sicer pripravljeni odstopiti del Julijske krajine Jugoslaviji, toda vse je kazalo, da se pri tem v nobenem primeru ne bi smela prekoračiti tako imenovana Morganova linija, ki je tako usodno ločila Juljsko krajino v dve upravni enoti pod različnim vojaškim poveljstvom.

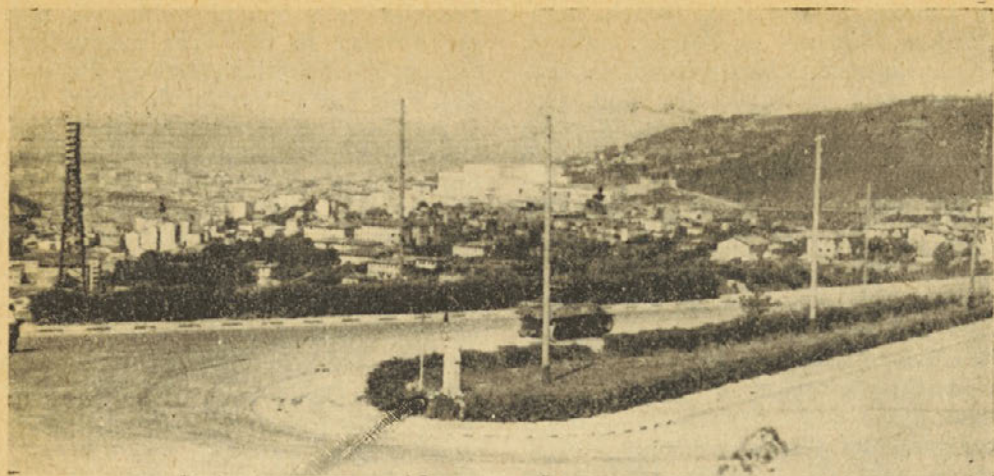
19. septembra je londonska konferenca sklenila, da naj namestniki zunanjih ministrov štirih velesil (ZSSR, Anglije, ZDA in Francije) proučujejo vprašanje italijansko - jugoslovanske meje in vprašanje Trsta ter o tem poročajo novi konferenci zunanjih ministrov. To poročilo naj se opira na ugotovitve primerne komisije na samem terenu. Določili so tudi glavne smernice za to delo:

1) državna meja naj se v glavnem ujema z etniško mejo, tako da ostane le najmanjše ozemlje pod tujim nadzorstvom.

2) proučuje naj se mednarodna ureditev, ki bi jamčila enakopravno uporabo tržaške luke in tranzitnih možnosti vsej mednarodni trgovini ter Jugoslaviji, Italiji in državam srednje Evrope.

Še v septembru 1945 so izdelali podrobnejši načrt za delo te komisije. Pomladi 1946 (od 9. marca do 5. aprila) je komisija v smislu naredb proučevala na licu mesta prilike, zlasti v Trstu, zapadni Istri in Beneški Sloveniji. Posebne referate pa je sestavila o Labinščini in tamošnjih premogokopih, o Pazinščini in boksitnih ležiščih, o Tržiču in njegovih ladjedelnicah ter o Kanalski dolini in železniškem vozlu v Trbižu in rabeljskih rudnikih. Do enotnega zaključka pa ta komisija ni prišla, tako da se je našla konferenca zunanjih ministrov, ki so se koncem aprila 1946 sestali v Parizu, kar pred štirimi različnimi predlogi. Zastopniki vseh udeleženih držav so stavili vsak svoj načrt za razmejitev med Italijo in Jugoslavijo.

Najpravičnejši je bil predlog Sovjetske zveze, ki je prisojal Jugoslaviji vsa

PRVI JUGOSLOVANSKI TANK V VIDU TRSTA

Istro z otoki, Trst, Goriško s Kanalsko dolino ter skoraj vso Beneško Slovenijo. ZDA so se odločile za nekakšno popravljeno Wilsonovo linijo, ki je puščala Italiji Trbiž, Gorico, Trst in polovico Istre z raškimi premogokopi. Angleški predlog se je od ameriškega le toliko razlikoval, da je milostno prepuščal Jugoslaviji raške rudnike. Po amerškem predlogu bi, kakor je to ugotovil E. Kardelj v svojem ekspezeju na pariški mirovni konferenci, ostalo pod Italijo 209.000 Jugoslovancev, a v Jugoslaviji 55.000 Italijanov, po angleškem predlogu bi bilo razmerje le nekoliko boljše. Francoski predlog je ubral neko srednjo pot med sovjetskim in ameriškim predlogom: Jugoslaviji naj bi pripadala Labinščina, Puljščina in Poreščina ter Brda, Italiji pa naj bi ostali Kanalska dolina, Beneška Slovenija, Gorica, Tržič, Trst, Koprščina in Bujščina.

26. junija 1946 so se zopet zbrali zunanji ministri štirih velesil, in sicer takrat v Parizu. Spričo štirih različnih načrtov, ki so jim bili predloženi, so skušali doseči nekak sporazum. 3. julija so pristali na francoski posredovalni predlog. Osnova naj bi bila od Francije predlagana meja. Ozemlje vzhodno od te meje naj pripade Jugoslaviji, ozemlje zapadne od nje pa naj

se razcepi v dva dela, ki bi jo ločila le nekaj kilometrov dolga črta ob izlivu Timava v morje. Severni del, obsegajoč Kanalsko dolino, Gorico, Dol in Tržič, naj bi se prisodil Italiji. Južni del, ki bi obsegel ožji obrežni pas do Trsta, tržaško občino in Istro do Mirne, naj tvori »Svobodno tržaško ozemlje«.

Ta predlog je prišel pred mirovno konferenco v luksemburški palači v Parizu, ki je trajala od 29. julija do 15. oktobra 1946. Udeležilo se je je 21 držav in sicer poleg petih velesil Anglije, Francije, Kitajske, Sovjetske zveze in ZDA še Avstralija, Belgija, Bela Rusija, Brazil, Češkoslovaška, Etiopija, Grčija, Holandska, Indija, Jugoslavija, Južnoafriška unija, Kanada, Nova Zelandija, Norveška, Poljska in Ukrajina.

Proučevanja razmejitvenega problema in problema tržaškega statuta se je poverilo posebni »Politični in teritorialni komisiji za Italijo«, v kateri so bile zastopane vse navedene države razen Norveške in kateri je predsedoval zastopnik Južnoafriške unije Lief Egeland. Z gospodarskimi problemi se je bavila »Gospodarska komisija za Italijo« pod predsedstvom Indijca sira Josepha Bhoreja. Politična in teritorialna komisija je pričela

z delom 2. septembra. 28. septembra se je glasovalo o novi meji med Italijo in Jugoslavijo. Za francosko linijo je glasovalo 12 držav, tri države so se vzdržale glasovanja in pet jih je glasovalo proti, namreč vse slovanške države izvzemši Sovjetske zveze, ki se je strogo držala sporazuma med štirimi velesilami. Enako je bilo glasovanje o ustanovitvi Svobodnega tržaškega teritorija in o njegovih mejah. Dasi je bilo spričo političnega razpoloženja pričakovati takšen izid glasovanja, je moralo boleti srce vsakega poštenega človeka zadržanje zastopnikov raznih držav, ki so proti svojemu prepričanju glasovali po intonaciji, ki so jo dajali Anglo-amerikanci, to pa tem bolj, ker niti ena od teh držav kakor sicer tudi Anglija in Amerika ni mogla osporavati in niti ni skušala osporovati argumente, ki so jih iznesli zastopniki Jugoslavije, temveč so dejansko izvajali stavko molka. Ker nista sprejeta predloga glede meje dosegla zahtevano dvotretjinske večine, sta se razprava in končno odločitev prenesli na plenarno sejo.

Zaman je glavni zastopnik Jugoslavije E. Kardelj reduciral jugoslovanske teritorialne zahteve na skrajni minimum in se odrekel zapadnemu delu Kanalske doline in Beneške Slovenije ter ozemlju onstran Soče južno od Gorice. Brezuspješni so bili tudi poskusi po stikih z nekaterimi italijanskimi zastopniki navezati pregovore za neposreden sporazum med Italijo in Jugoslavijo.

Glede statuta Svobodnega tržaškega ozemlja je Politična in teritorialna komisija po splošni diskusiji 10. septembra odstopila proučitev in poročilo osemčlanski podkomisiji. Ta podkomisija pa ni mogla priti do praktičnega zaključka, kajti prevelike so bile razlike v gledanju na značaj Svobodnega tržaškega ozemlja ter na odgovornost Varnostnega sveta in položaj guvernerja. Sovjetski, jugoslovanski in poljski delegatje so zagovarjali stali-

šče, da Tržaško ozemlje ne more biti kolonija, ne mandatno ozemlje, ne dominion, temveč da mora kljub svojemu malemu obsegu veljati za državo, ki uživa popolno nezavisnost celo nasproti Varnostnemu svetu. V nasprotju s tem so Anglija, Francija in ZDA poudarjale, da gre za sila sporno ozemlje, ki naj se ustanovi kot samostojna enota bolj omejenega značaja kakor normalne države ter naj se podredi Protektoratu Varnostnega sveta. Spričo tega nesoglasja v podkomisiji se je o tem problemu ponovno razpravljalo pred Politično in teritorialno komisijo v glavnem na proslulni nočni seji od 3. na 4. oktober, ki je trajala od pol desetih zvečer skoraj do šeste ure naslednjega jutra. Že opisani glasovalni stroj je deloval več kot štiri ure. Zavrženi so bili slovanški predlogi, a zato sprejeta ameriški in francoski predlog. Za predloga je glasovalo 14 držav in proti šest, namreč vse slovanske države s Sovjetsko zvezo vred, ki v tem pogledu ni bila vezana na noben sporazum z ostalimi velesilami.

Ker nista predloga za razmejitev dosegla zahtevane kvalificirane večine, se je o njih razpravljalo in sklepalo še na plenarni seji. V nočni seji od 9. na 10. oktober so bili predlogi o mejah sprejeti z navadno večino. 14 glasov je bilo za, pet glasov (vse slovanske države brez Sovjetske zveze) proti in dve državi sta se vzdržali glasovanja (Belgija in Etiopija). Ameriški in francoski predlogi, nanašajoči se na tržaški statut, pa so bili sprejeti s 15 glasovi proti 6.

Končna redakcija mirovnega dogovora z Italijo je bila pridržana konferenci zunanjih ministrov štirih vesevil (Bevina za Anglijo, Couveja de Murville na mesto zadržanega Bidaulta za Francijo, Molotova za Sovjetsko zvezo in Byrnesa za ZDA), ki se je vršila meseca novembra 1946 v New Yorku. Med tem ko so tam razpravljali o besedilu mirovnega dogovora, je vodja italijanskih komunistov Togliatti iznesel predlog maršala Tita, ki

je stremel za tem, da se doseže neposreden sporazum med Italijo in Jugoslavijo pri čemer naj bi Jugoslavija dobila Gorico, a Italija mesto Trst. Spričo rezerviranosti, da ne rečemo, naravnost odklonilnega stališča, ki sta ga zavzeli Anglija in Amerika napram temu načrtu, ni ta poskus imel zaželenega uspeha, tako da je konferenca zunanjih ministrov odobrila obče znano besedilo mirovne pogodbe z Italijo, ki so ga prizadete države podpisale 10. februarja 1947 v Parizu.

Po razmejitvi, ki jo je prinesel mirovni dogovor, ostane še vedno onstran državne meje okoli 19.000 Jugoslovanov. V Svobodnem tržaškem ozemlju lahko razlikujemo tri dele. V sami tržaški občini, ki bo po novi razmejitvi nekoliko skržena, je bilo po zadnjem avstrijskem štetju iz leta 1910, ki je nedvomno bilo Slovanom v škodo, tako da se je morala zaradi očitnih prevar in pretvorb odrediti uradna revizija, je bilo od 229.000 prebivalcev preko 59.000 Slovencev in Hrvatov. Resnično število je bilo za eno tretjino večje. Po podatkih mestnega anagrafskega urada ima Trst sedaj

260.000 prebivalcev. Naše štetje od oktobra 1945, ki ga je zavezniška vojaška uprava sredi dela prekinila, je ugotovilo preko 48.000 Jugoslovanov. Če bi se štetje bilo normalno zaključilo, bi znašalo celotno število najmanj 75.000, tako da je razmerje med Jugoslovani in Italijani v Trstu 1:2. V onem delu Istre, ki pripade Svobodnemu tržaškemu ozemlju je bilo po avstrijskem štetju iz leta 1910 84.000 prebivalcev, od teh 25.000 Jugoslovanov. Po štetju, ki ga je napravil Jadranski inštitut s Sušaka v oktobru 1945 in po dodatni spontani izjavi prebivalstva Bujščine pred prihodom mednarodne komisije v februarju 1946 je bilo na tem ozemlju 82.000 prebivalcev in od teh več kot polovica (45.000) Jugoslovanov. Ozki koridor, ki veže tržaško občino z Italijo in ki je bil sestavni del Goriško-Gradiščanske dežele, ima povsem slovenski značaj. Avstrijsko štetje iz leta 1910 je ugotovilo 7000 prebivalcev, od teh preko 6000 Slovencev. Tudi po našem štetju iz leta 1945 je razmerje enako: okoli 6000 prebivalcev, od teh 5200 Jugoslovanov. Celotno Svobodno tržaško ozemlje šteje potemtakem o-

JUGOSLOVANSKI TANK OPERIRA PO TRŽAŠKIH ULICAH

koli 350.000 prebivalcev, od katerih je dobra tretjina (najmanj 125.000) Jugoslovanov. Od teh devet desetih Slovencev in ena desetina Hrvatov.

Tuaj pri ozemlju, ki ga nova razmejitev prisoja Italiji, moremo razlikovati tri različne predele. V Beneški Sloveniji, ki je prišla pod Italijo že leta 1866., je bilo po italijanskem uradnem štetju iz l. 1911 36.171 Slovencev, a tudi še štetje iz leta 1921 je ugotovilo prisotnost 33.612 Slovencev. Zato gotovo gremo pod resnični minimum, ako cenimo število Beneških Slovencev na najmanj 36.000. Za Kanalsko dolino, ki je do konca prve svetovne vojne pripadala Koroški, navaja avstrijsko štetje iz leta 1910 izmed 8614 prebivalcev 1.682 Slovencev, in 6397 Nemcev a prav nobenega Italijana. Po našem štetju iz leta 1945 je bilo tam 6.653 prebivalcev, med temi 1.916 Slovencev, 764 Nemcev in 3.973 drugorodnih priseljencev iz zadnjih let.

V tretjem delu, ki obsega Gorico in del Goriško-Gradišanske dežele, je do srnjene etniške meje po avstrijskem štetju iz l. 1910 bilo 1.4000 prebivalcev, od teh polovica (22.000) Slovencev, tako da ostane še dalje pod Italijo preko 60.000 Slovencev tudi po

nam protivnem uradnem štetju. Nova razmejitev, ki jo določa mirovna pogodba z Italijo, pa zahteva od Jugoslovanov, posebno pa še od Slovencev še druge težke žrtve. Z novo italijansko-jugoslovansko mejo izgubijo Brda, gornja Soška dolina in Vipavska dolina svoje naravno središče — Gorico. Z ustvaritvijo Samostojnega tržaškega teritorija pa je Slovenija odrezana od morja izgubi vso svojo morsko obalo od Timave do Dragonje.

Jasno je, da se ne smemo dati uspati z lepo donečimi določbami in morda še lepše zvenečimi obljubami. Četrstoletna izkustva pod italijanskim jarmom so naše ljudstvo učila, da ne sme nasedati besedam, temveč da mora zahtevati dejanja. To bo sedaj tem lažje storilo, ker ve, da stoji za njim nova demokratična Jugoslovija, ki je tako vztrajno in neumorno branila njegove pravice na mirovni konferenci in ki bo tudi odslej čuvala nad usodo njenih rojakov, ki bodo ostali zunaj njenega državnega območja. *Toda glavna naloga v tem pogledu čaka ljudstvo samo. Zato pa se zahteva sodelovanje vseh naših rojakov in kakor v dnevih narodnoosvobodilne borbe mora tudi sedaj postaviti svojega moža.*

Popravki k članku:

Stalni statut Svobodnega tržaškega ozemlja

VI. ANEKS.

1. »Občan« in »občanski« naj glasi povsod »državljan« in »državljanski«.
2. Cl. 13, t. 3 mesto »guvernerjevih odgovornosti« »njunih odgovornosti«.
3. Cl. 17, t. 1. mesto »človeških pravic« »človečanskih pravic prebivalcev«.
4. Cl. 19 dodaj na koncu t. 4: »Ako ne vrne guverner takega zakona v teku desetih dni ali ako obvesti skupščino v istem roku, da ne zahteva zakon z njegove strani nikake pripombe ali priporočila, mora biti takoj objavljena«.
5. Cl. 20, t. 1. mesto »...zahteva od Varnostnega Sveta« »...zahteva od Vladovalnega sveta«.
6. Cl. 21, t. 1. mesto »...pripraviti proračun« »...pripraviti novi proračun«.
7. Cl. 24, t. 1. mesto »...ki so v nasprotju s statutom« »...ki so po njegovem mnenju v nasprotju s statutom«.
8. Cl. 27, t. 1. dodaj na koncu: »On lahko tudi odpusti ravnatelja javne varnosti po posvetovanju z Vladovalnim svetom«.
9. Cl. 33, t. 2. dodaj na koncu: »parobrodi in ladje vpisane v teh registrih morajo pluti z zastavo njihove države«.

je stremel za tem, da se doseže neposreden sporazum med Italijo in Jugoslavijo pri čemer naj bi Jugoslavija dobila Gorico, a Italija mesto Trst. Spričo rezerviranosti, da ne rečemo, naravnost odklonilnega stališča, ki sta ga zavzeli Anglija in Amerika napram temu načrtu, ni ta poskus imel zaželenega uspeha, tako da je konferenca zunanjih ministrov odobrila obče znano besedilo mirovne pogodbe z Italijo, ki so ga prizadete države podpisale 10. februarja 1947 v Parizu.

Po razmejitvi, ki jo je prinesel mirovni dogovor, ostane še vedno onstran državne meje okoli 19.000 Jugoslovanov. V Svobodnem tržaškem ozemlju lahko razlikujemo tri dele. V sami tržaški občini, ki bo po novi razmejitvi nekoliko skrčena, je bilo po zadnjem avstrijskem štetju iz leta 1910, ki je nedvomno bilo Slovanom v škodo, tako da se je morala zaradi očitnih prevar in pretvorb odrediti uradna revizija, je bilo od 229.000 prebivalcev preko 59.000 Slovencev in Hrvatov. Resnično število je bilo za eno tretjino večje. Po podatkih mestnega anagrafskega urada ima Trst sedaj

260.000 prebivalcev. Naše štetje od oktobra 1945, ki ga je zavezniška vojaška uprava sredi dela prekinila, je ugotovilo preko 48.000 Jugoslovanov. Če bi se štetje bilo normalno zaključilo, bi znašalo celotno število najmanj 75.000, tako da je razmerje med Jugoslovani in Italijani v Trstu 1:2. V onem delu Istre, ki pripade Svobodnemu tržaškemu ozemlju je bilo po avstrijskem štetju iz leta 1910 84.000 prebivalcev, od teh 25.000 Jugoslovanov. Po štetju, ki ga je napravil Jadranski inštitut s Sušaka v oktobru 1945 in po dodatni spontani izjavi prebivalstva Bujščine pred prihodom mednarodne komisije v februarju 1946 je bilo na tem ozemlju 82.000 prebivalcev in od teh več kot polovica (45.000) Jugoslovanov. Ozki koridor, ki veže tržaško občino z Italijo in ki je bil sestavni del Goriško-Gradiščanske dežele, ima povsem slovenski značaj. Avstrijsko štetje iz leta 1910 je ugotovilo 7000 prebivalcev, od teh preko 6000 Slovencev. Tudi po našem štetju iz leta 1945 je razmerje enako: okoli 6000 prebivalcev, od teh 5200 Jugoslovanov. Celotno Svobodno tržaško ozemlje šteje potemtakem o-

koli 350.000 prebivalcev, od katerih je dobra tretjina (najmanj 125.000) Jugoslovanov. Od teh devet desetih Slovencev in ena desetina Hrvatov.

Tudi pri ozemlju, ki ga nova razmejitev prisoja Italiji, moremo razlikovati tri različne predele. V Beneški Sloveniji, ki je prišla pod Italijo že leta 1866., je bilo po italijanskem uradnem štetju iz l. 1911 36.171 Slovencev, a tudi še štetje iz leta 1921 je ugotovilo prisotnost 33.612 Slovencev. Zato gotovo gremo pod resnični minimum, ako cenimo število Beneških Slovencev na najmanj 36.000. Za Kanalsko dolino, ki je do konca prve svetovne vojne pripadala Koroški, navaja avstrijsko štetje iz leta 1910 izmed 8614 prebivalcev 1.682 Slovencev, in 6397 Nemcev a prav nobenega Italijana. Po našem štetju iz leta 1945 je bilo tam 6.653 prebivalcev, med temi 1.916 Slovencev, 764 Nemcev in 3.973 drugorodnih priseljencev iz zadnjih let.

V tretjem delu, ki obsega Gorico in del Goriško-Gradišćanske dežele, je do srnjene etniške meje po avstrijskem štetju iz l. 1910 bilo 1.4000 prebivalcev, od teh polovica (22.000) Slovencev, tako da ostane še dalje pod Italijo preko 60.000 Slovencev tudi po

nam protivnem uradnem štetju. Nova razmejitev, ki jo določa mirovna pogodba z Italijo, pa zahteva od Jugoslovanov, posebno pa še od Slovencev še druge težke žrtve. Z novo italijansko-jugoslovansko mejo izgubijo Brda, gornja Soška dolina in Vipavska dolina svoje naravno središče — Gorico. Z ustvaritvijo Samostojnega tržaškega teritorija pa je Slovenija odrezana od morja izgubi vso svojo morsko obalo od Timave do Dragonje.

Jasno je, da se ne smemo dati uspravati z lepo donečimi določbami in morda še lepše zvenečimi obljubami. Četrstoletna izkustva pod italijanskim jarmom so naše ljudstvo učila, da ne sme nasediti besedam, temveč da mora zahtevati dejanja. To bo sedaj tem lažje storilo, ker ve, da stoji za njim nova demokratična Jugoslavija, ki je tako vztrajno in neumorno branila njegove pravice na mirovni konferenci in ki bo tudi odslej čuvala nad usodo njenih rojakov, ki bodo ostali zunaj njenega državnega območja. *Toda glavna naloga v tem pogledu čaka ljudstvo samo. Zato pa se zahteva sodelovanje vseh naših rojakov in kakor v dnevih narodnoosvobodilne borbe mora tudi sedaj postaviti svojega moža.*

Stalni statut Svobodnega tržaškega ozemlja Anoks VI. mirovne pogodbe z Italija

Prev. dr. V. Rapotec

Člen 1.

Obseg Svobodnega ozemlja.

Svobodno tržaško ozemlje je teritorij v mejah, ki so popisane v čl. 4 in 22. te pogodbe in bodo postavljene v smislu čl. 5 te pogodbe.

Člen 2.

Integriteta in neodvisnost

Za integriteto in neodvisnost Svobodnega ozemlja jamči Varnostni svet Organizacije združenih narodov. Ta odgovornost vsebuje naloge Sveta, da:

a) zajamči izvajanje predmetnega

statuta in zlasti zaščito temeljnih človečanskih pravic prebivalstva;

b) zagotovi vzdrževanje javnega reda in varnosti na Svobodnem ozemlju.

Člen 3.

Demilitarizacija in nevtralnost

1) Svobodno ozemlje mora biti demilitarizirano in proglašeno za nevtralnno.

2) Na Svobodnem ozemlju ni dovoljena nikaka oborožena sila, v kolikor je ne odredi Varnostni svet.

3) Na Svobodnem ozemlju niso

sploh dovoljene polvojaške formacije, vaje ali tako udejstvovanje.

4) Vlada Svobodnega ozemlja ne sme sklepati nikakih vojaških dogovorov ali konvencij z nobeno državo in se ne sme pogajati v tem smislu.

Člen 4.

Človečanske pravice in osnovne svoboščine

Ustava Svobodnega ozemlja mora zagamčiti vsem osebam, ki so podrejene jurisdikciji Svobodnega ozemlja, brez ozira na poreklo, spol, jezik, ali vero, uživanje človečanskih pravic in osnovnih svoboščin, zlasti: svobodo vere, jezika, govora in priobčevanja, vzgoje, sestajanja in združevanja. Občanom Svobodnega ozemlja je zagamčena enakopravnost pri nastavljanju v javnih službah.

Člen 5.

Občanske in politične pravice

Nobeni osebi, ki je pridobila občanstvo Svobodnega ozemlja, se ne smejo odvzeti občanske ali politične pravice razen, ako se to zgodi na temelju sodne odločbe zaradi kršenja kazenskih zakonov Svobodnega ozemlja.

Člen 6.

Občanstvo

1) Italijanski državljani, ki so imeli do dne 10. junija 1940 stalno bivališče na ozemlju, ki se nahaja v mejah Svobodnega ozemlja, ter njihovi otroci, rojeni po tem dnevu, postanejo prvobitni občani Svobodnega ozemlja s polnimi občanskimi in političnimi pravicami. S tem da postanejo občani Svobodnega ozemlja, izgubijo svoje italijansko državljanstvo.

2) Vlada Svobodnega ozemlja pa mora poskrbeti, da pridobijo osebe, na katere se nanaša odstavek 1., ki so prekoračile 18. leto starosti, (ali poročene osebe ki so tudi mlajše ali starejše) katerih občevalni jezik je italijanski, pravico opcije za italijansko državljanstvo v teku šest mesecev od dne, ko je stopila ustava v veljavo s pogoji, ki jih je treba ustanoviti v ustavi. Vsaka oseba, ki na ta način opti-

ra, se smatra, da je zopet pridobila italijansko državljanstvo. Opcija zakonskega druga ne tvori opcije žene. Opcija očeta, oziroma ako oče ni živ, matere, seveda avtomatično vključuje vse neporočene otroke, ki niso dosegli 18. leta.

3) Svobodno ozemlje lahko zahteva od oseb, ki so se poslužile opcije, da se odselijo v Italijo v teku enega leta po izvršenju opciji.

4) Pogoje za pridobitev občanstva oseb, ki niso upravičene za prvobitno občanstvo, naj določi konstituenta Svobodnega ozemlja, ter naj se vne-sejo v ustavo. Ti pogoji pa morajo izključiti od pridobitve občanstva članice prejšnje fašistične policije (OVRA), ki niso bili rehabilitirani od pristojnih oblasti, tudi zavezniških vojaških oblasti, ki so imele nalogo, da upravljajo to ozemlje.

Člen 7.

Uradni jezik

Uradna jezika Svobodnega ozemlja sta italijanski in slovenski. Ustava naj določi, ob kakih pogojih se lahko uporablja hrvaški jezik kot tretji uradni jezik.

Člen 8.

Zastava in grb

Svobodno ozemlje ima svojo zastavo in svoj grb. Zastava je tradicionalna zastava mesta Trsta in grb je njen historični grb.

Člen 9.

Organi vlade

Za upravo Svobodnega ozemlja skrbijo guverner, vladni svet, ljudska skupščina, izvoljena od ljudstva Svobodnega ozemlja, in organi sodstva. Stvojo oblast bodo vsi vršili v smislu določil tega statuta in ustave Svobodnega ozemlja.

Člen 10.

Ustava

1) Ustava mora biti sklenjena v smislu demokratičnih načel ter sprejeta v konstituenti z dvetretjinsko večino oddanih glasov. Ustava mora biti v skladu z določili tega statuta,

ter ne more stopiti v veljavo, dokler ne stopi v veljavo statut.

2) Ako bi po mnenju guvernerja bila kaka določba, predlagana po konstituenti, ali kak poznejši spreminjivalni predlog glede ustave v nasprotju s statutom, lahko guverner prepreči, da stopita v veljavo, dolžan pa je poročati o tem Varnostnem svetu, ako ne sprejme skupščina njegovega mnenja in njegovih priporočil.

Člen 11.

Imenovanje guvernerja

1) Guvernerja imenuje Varnostni svet po posvetovanju z vladama Jugoslavije in Italije. Ne sme biti državljan Italije ali Jugoslavije in niti občan Svobodnega ozemlja. Imenuje se za dobo petih let in njegov mandat se lahko obnovi. Njegovo plačo in pristojbine nosijo Združeni narodi.

2) Guverner sme pooblastiti osebo, ki jo sam izbere, da ga nadomešča v slučajučasne odsotnosti, ali časne nesposobnosti za vršenje njegovih dolžnosti.

3) Ako smatra Varnostni svet, da guverner ni zadostil svojim dolžnostim, ga lahko suspendira in odpusti iz službe, pri tem pa morata biti primereno zajamčena preiskava in njegovo zaslišanje. V slučaju suspenzije ali odpustitve, ali v slučaju smrti ali nesposobnosti lahko določi ali imenuje Varnostni svet drugo osebo, da službuje kot začasni guverner, dokler ne postane guverner zopet sposoben za vršenje svoje službe, ali dokler ni imenovan nov guverner.

Člen 12.

Zakonodajna oblast

Zakonodajno oblast vrši ljudska skupščina obstoječa iz samo ene zbornice, ki jo izvolijo občani Svobodnega ozemlja obeh spolov na temelju proporcionalnega zastopstva. Volitve v skupščino se vršijo na temelju splošne, enake, direktne in tajne volilne pravice.

Člen 13.

Vladni svet

1) Eksekutivno oblast, ki pa je po-

drejena dolžnostim, ki jih nalaga ta statut guvernerju, vrši Vladni svet, ki ga sestavlja ljudska skupščina, ter je odgovoren skupščini.

2) Guverner ima pravico prisostvovati vsem sejam Vladnega sveta. Lahko izrazi svoj nazor glede vseh zadev, ki se tičejo njegovih odgovornosti.

3) Ko Vladni svet razpravlja o predmetih, ki se tičejo guvernerjevih odgovornosti, morata biti pozvana direktor javne varnosti in direktor Svobodne luke, da prisostvujeta sejam sveta ter izrazita svoje mnenje

Člen 14.

Izvrševanje sodne oblasti

Sodno oblast na Svobodnem ozemlju izvršujejo sodišča, ustanovljena na temelju ustave in zakonov Svobodnega ozemlja.

Člen 15

Svoboda in neodvisnost sodstva

Ustava Svobodnega ozemlja mora zajamčiti popolno svobodo in neodvisnost sodstva, ter poskrbeti za prizivno instanco.

Člen 16.

Imenovanje sodnikov

1) Guverner imenuje sodnike izmed kandidatov, ki jih predloži Vladni svet, ali izmed drugih oseb, po posvetovanju z Vladni svetom, v kolikor ne določi ustava drugega načina za podeljevanje sodniških mest; guverner pa lahko razreši sodnike službe, ako je njihovo obnašanje nezdržljivo z njihovo sodno službo, mora pa upoštevati zaščito, ki jo naj določi ustava.

2) Ljudska skupščina lahko zahteva z dvetretjinsko večino oddanih glasov, da preišče guverner vsako obdolžitev, izrečeno proti članu sodstva, ki bi povzročila njegovo suspenzijo ali odpust, ako bi se dokazala.

Člen 17.

Odgovornost guvernerja pred Varnostnim svetom

1) Guverner je kot predstavnik Varnostnega sveta odgovoren za nadzorstvo nad izvajanjem tega statuta, zlasti za zaščito osnovnih človeških

pravic ter za to, da vlada zagotovi javni red in varnost na Svobodnem ozemlju v skladu s statutom, z ustavo in zakoni Svobodnega ozemlja.

2) Guverner predlaga Varnostnemu svetu letna poročila o izvajanju statuta ter o vršenju svojih dolžnosti.

Člen 18.

Pravice skupščine

Ljudska skupščina ima pravico presojati in razpravljati o vsakem predmetu, ki se tiče interesov Svobodnega ozemlja.

Člen 19.

Vzakonjenje zakonskih predlogov

1) Zakonodajna iniciativa pripada članom skupščine in Vladnemu svetu ter guvernerju v vprašanjih, ki se po njegovem mnenju tičejo odgovornosti Varnostnega sveta, kakor so opredeljene v členu statuta.

2) Noben zakon ne more stopiti v veljavo, dokler ni objavljen. Objava zakona se vrši v smislu določil ustave Svobodnega ozemlja.

3) Pred objavo mora biti vsak izglasovani zakon predložen guvernerju.

4) Ako smatra guverner, da je tak zakon v nasprotju s predmetnim statutom, ga sme vrniti v desetih dneh po predložitvi skupščini s svojimi pripombami in priporočili.

5) Ako skupščina jasno odkloni umaknitev zakona, ki ga je vrnil guverner skupščini, oziroma njegovo spremembo v smislu njegovih pripombnih priporočil, mora guverner nena doma poročati o zadevi Varnostnemu svetu, v kolikor ni voljan umakniti svoje pripombe in priporočila, ter se mora v takem slučaju zakon takoj razglasiti. Isto tako mora guverner sporočiti Varnostnemu svetu vsako naročilo, ki bi ga želela skupščina glede tega predmeta.

6) Zakon, ki se ga tiče poročilo Varnostnemu svetu v smislu predloženega odstavka, sme biti razglašen samo na temelju naročila Varnostnega sveta.

Člen 20.

Pravice guvernerja glede administrativnih ukrepov

1) Guverner lahko zahteva od Vladnega sveta, da ustavi administrativne ukrepe, ki so po njegovem mnenju v nasprotju z njegovimi dolžnostmi, kakor so ugotovljene v tem statutu (izpolnjevanje statuta, vzdrževanje javnega reda in varnosti, spoštovanje človeških pravic). Ako bi se Vladni svet protivil, sme guverner ustaviti take administrativne ukrepe ter smeta guverner ali Vladni svet predložiti celo to zadevo Varnostnemu svetu v rešitev.

2) Guverner sme v vprašanjih, ki zadevajo njegove dolžnosti, kakor so ugotovljene v statutu, predlagati Vladnemu svetu uporabo kakršnega koli upravnega ukrepa. Ako ne bi sprejel Vladni svet takih predlogov guvernerja, samo on, ne da bi bil s tem prizadet člen 22. tega statuta, predložiti zadevo Varnostnemu svetu v rešitev.

Člen 21.

Proračun

1) Vladni svet je dolžan pripraviti proračun Svobodnega ozemlja, ki mora vsebovati dohodke in izdatke, ter ga predložiti Ljudski skupščini.

2) Ako ne bi skupščina izglasovala pravočasno proračuna, se morajo uporabiti v novi proračunski dobi določila proračuna predloženega dobe, dokler se ne sprejme proračun.

Člen 22.

Posebne pravice guvernerja

1) Da zamore vršiti svoje dolžnosti do Varnostnega sveta v smislu tega statuta, sme guverner v slučajih, ki po njegovem mnenju ne dopuščajo nikakega odloga, ki ogrožajo neodvisnost ali integriteto Svobodnega ozemlja, javni red ali spoštovanje človeških pravic, odrediti neposredno primerne ukrepe in zahtevati njihovo izvršitev s pogojem, da o tem nemudoma poroča Varnostnemu svetu. V takih okoliščinah sme guverner sam prevzeti vodstvo varnostne službe, ako misli da je to potrebno.

2) Ljudska skupščina lahko ugovarja pri Varnostnem svetu zaradi katerekoli ukrepa, ki bi ga izdal guverner v izvrševanju pooblastila na temelju odstavka 1. tega člena.

Člen 23.

Pravica pomilostitve in odpusta kazni

Pravica pomilostitve in znižanja kazni pripada guvernerju v smislu določil, ki jih mora vsebovati ustava.

Člen 24.

Zunanje zadeve

1) Guverner mora skrbeti, da se vzdržujejo z inozemstvom odnošaji v skladu s statutom, z ustavo in zakoni Svobodnega ozemlja. V to svrhu mora imeti guverner moč, da prepreči, da stopijo v veljavo pogodbe ali dogovori, ki se tičejo zunanjih odnošajev in ki so v nasprotju s statutom, z ustavo in zakoni Svobodnega ozemlja.

2) Pogodbe in dogovori ter eksekviture in nastavitve konzulov morejo biti skupno podpisane od guvernerja in enega zastopnika Vladnega sveta.

3) Svobodno ozemlje je lahko ali lahko postane stranka pri mednarodnih konvencijah ter sme postata članica mednarodnih organizacij, samo če je namen takih konvencij oziroma organizacij reševanje gospodarskih, tehničnih, kulturnih, socialnih ali zdravstvenih vprašanj.

4) Gospodarska zveza ali združenja izključnega značaja s kako državo so nezdržljiva s statutom Svobodnega ozemlja.

5) Svobodno ozemlje Trsta mora priznati veljavnost mirovne pogodbe z Italijo ter izpolniti v celoti uporabna določila te pogodbe. Isto tako mora Svobodno ozemlje priznati v celoti veljavnost ostalih sporazumov in dogovorov, ki so jih, ali še bodo sklenile zavezniške in asociirane sile za vzpostavitev miru.

Člen 25.

Neodvisnost guvernerja in njegovega osebja

Pri vršenju svojih dolžnosti ne sme-

ta guverner in njegovo osebje zahtevati, ne sprejemati navodil od nobene vlade ali od katerekoli oblasti razen od Varnostnega sveta. Morajo se vzdržati vsakega čina, ki ni v skladu z njihovim položajem mednarodnih uradnikov, ki so odgovorni samo Varnostnemu svetu.

Člen 26.

Imenovanje in odpuščanje upravnih uradnikov

1) Imenovanje v javnih službah na Svobodnem ozemlju se mora vršiti izključno na temelju sposobnosti, usposobljenosti in poštenosti.

2) Upravni uradniki smejo biti odpuščeni iz službe samo zaradi nesposobnosti in slabega vedenja in tak odpušt mora biti primerno zavarovan s preiskavo in zaslišanjem, ki naj jih določi zakon.

Člen 27.

Ravnatelj javne varnosti

1) Vladni svet preloži guvernerju listo kandidatov za mesto ravnatelja javne varnosti. Guverner imenuje ravnatelja izmed predloženih kandidatov, ali drugih oseb, po posvetovanju z Vladnim svetom.

2) Ravnatelj javne varnosti ne sme biti državljan niti Jugoslavije, niti Italije.

3) Ravnatelj javne varnosti je normalno neposredno podrejen Vladnemu svetu, od katerega bo sprejemal instrukcije v vprašanjih, ki spadajo v njegovo kompetenco.

4) Guverner mora:

a) prejemati redna poročila od ravnatelja javne varnosti, ter se posvetovati z njim glede vseh vprašanj, ki spadajo v delokrog ravnatelja;

b) biti obveščen od Vladnega sveta o njegovih navodilih danih ravnatelju javne varnosti, ter lahko poda svoje mnenje v tem oziru.

Člen 28.

Policijske sile

1) Da se zamoreta vzdržati javni red in varnost v smislu statuta, ustave in zakonov Svobodnega ozemlja, naj se pooblasti vlada Svobodnega ozem-

lja, da vzdržuje policijske sile in varnostno službo.

2) Člane policijskih sil in varnostne službe najema in odpušča ravnatelj varnostne službe.

Člen 29.

Krajevna vlada

Ustava Svobodnega ozemlja naj poskrbi za ustanovitev organov krajevne vlade na osnovi proporcionalnega zastopstva po demokratskih načelih, zlasti s splošno, enako, direktno in tajno volivno pravico.

Člen 30.

Denarni sistem

Svobodno ozemlje mora imeti lasten denarni sistem.

Člen 31.

Železnice

Svobodno ozemlje se bo lahko pogajalo z Jugoslavijo in Italijo za sporazume z namenom, da zajamči izdatno gospodarsko poslovanje svojih železnic, ne da bi s tem zmanjšalo svoje lastninske pravice glede železnice, ki so v njegovih mejah ter v oblasti njegove železniške uprave. Taki dogovori bi določili, kje je odgovornost za poslovanje železnice v smeri proti Jugoslaviji ali Italiji in tudi za poslovanje zaključne linije Trsta, ter dela proge, ki je skupen vsem. V poslednjem slučaju se lahko vrši poslovanje preko posebne komisije, ki bi jo tvorili zastopniki Svobodnega ozemlja, Jugoslavije in Italije pod predsedstvom zastopnika Svobodnega ozemlja.

Člen 32.

Trgovska aviacija

1) Trgovska letala, registrirana na ozemlju katerekoli zavezniške države, ki dovoljuje na svojem ozemlju iste pravice trgovskim letalom, ki so registrirana na Svobodnem ozemlju, naj imajo pravico mednarodne trgovske aviacije, obenem pravico pristajanja zaradi preskrbe z gorivom ali zaradi popravil, letenja nad Svobodnim ozemljem brez pristanka ter uporabe zračnih luk v svrhe prometa določajo pristojne oblasti Svobodnega ozemlja.

2) Te pravice ne smejo biti okrnje-

ne z nobeno omejitvijo, v kolikor je te nalagajo z zakoni in pravilniki, ki so v veljavi na Svobodnem ozemlju, ali v prizadetih državah, ali ni podana zaradi Posebnega značaja Svobodnega ozemlja, z ozirom na nevtralnost in demilitarizacijo, toda, ne da bi se delala kaka razlika.

Člen 33.

Registracija ladij

1) Svobodno ozemlje ima pravico osnovati registre za registracijo parnikov in ladij, ki so last vlade Svobodnega ozemlja, ali oseb oziroma organizacij, ki imajo na Svobodnem ozemlju stalno bivališče.

2) Svobodno ozemlje naj osnuje posebne pomorske registre za čehoslovaške in švicarske parnike in ladje na zahtevo njihovih vlad, ter ravno tako za madžarske in avstrijske parnike in ladje na zahtevo tozadevnih vlad po sklepu mirovne pogodbe z Maržarsko oziroma pogodbe za obnovo avstrijske neodvisnosti.

3) Vlada Svobodnega ozemlja ima pravico, ako pride do izvršitve zgornjih naročil, upoštevajoč mednarodno konvencijo, sklenjeno z njo glede teh vprašanj, predpisati take pogoje za registracijo, za vzdržanje v registru ali za izbris iz registra, da se zamorejo preprečiti vse mogoče zlorabe zaradi tu dovoljenih ugodnosti. Zlasti naj se pri registraciji Parnikov in ladij v smislu 1. odstavka omeji na parnike in ladje, katere upravlja Svobodno ozemlje in ki redno služijo potrebam in interesom Svobodnega ozemlja. V slučaju, da se registrirajo parniki in ladje v smislu 2. odstavka, se omeji registracija na parnike in ladje, ki imajo kot bazo tržaško luko, ter redno in stalno služijo potrebam in interesom svojih držav preko tržaške luke.

Člen 34.

Svobodna luka

Na Svobodnem ozemlju se ustanovi svobodna luka, ki se bo upravljala na temelju določil mednarodne listine, sestavljene od Sveta zunanjih ministrov, odobrene od Varnostnega sve-

ta, ter priložene predmetni pogodbi. (Aneks VIII.) Vlada Svobodnega ozemlja je dolžna oživitvoriti vso potrebno zakonodajo in napraviti vse potrebne mere za ostvarenje določil te listine.

Člen 35.

Svoboda tranzita

Svobodno ozemlje in države, preko katerih ozemlja se blago prevaža, so dolžne zagotoviti v skladu z običajnimi mednarodnimi pogodbami svoboden tranzit za blago, ki se prevaža po železnici med svobodno luko in državami, ki jim služi ne da bi se smela delati kaka razlika, ter brez carine in brez pristojbin, v kolikor se te ne pobirajo za storjene usluge.

Člen 36.

Interpretacija statuta

Vsak spor radi interpretacije statuta ali njegovega izvajanja, v kolikor ni posebej predviden kak drug postopek na temelju koterega kolaj člena statuta, ki se ne reši z neposrednimi pogajanjmi oziroma se ne dogovorita stranki medsebojno za kak drug način ureditve, se predloži na zahtevo katere-

koli stranke v sporu komisiji, ki jo sestavljajo po en zastopnik vsake stranke in tretji član, ki ga izbereta sporazumno obe stranki izmed državljanov tretje države. Ako ne bi uspelo strankam sporazumeti se glede imenovanja tretjega člana v roku enega meseca, lahko vsaka stranka zaprosi generalnega tajnika Združenih narodov, da izvrši to imenovanje. Odločba večine članov komisije velja za odločbo komisije, ter so jo stranke dolžne sprejeti kot končno in obvezno.

Člen 37.

Sprememba statuta

Ta statut tvori stalni statut Svobodnega ozemlja, ter je vezan na vsako spremembo, ki bi jo izvršil naknadno Varnostni svet. Prošnje za spremembo statuta lahko predlaga Varnostnemu svetu Ljudska skupščina na temelju sklepa, ki je bil sprejet z dvetretjinsko večino glasov.

Člen 38.

Pravomočnost statuta

Predmetni statut bo stopil v veljavo na dan, ki ga bo določil Varnostni svet Organizacije združenih narodov.

Svobodno tržaško ozemlje v besedi in številkah.

Zemljepisni pregled

Dr. Anton Melik

Svobodno tržaško ozemlje se uvršča kot samosvoja država, proizvod prve mirovne konference po drugi svetovni vojni, v sodobno politično-geografsko stanje.

Svobodno tržaško ozemlje obsega v glavnem obrežje Tržaškega zaliva. Toda ta označba vendarle ni popolnoma točna, zakaj v dveh področjih se ne ujema z njim. Prvič na mirovni konferenci niso dodelili STO-ju severnozapadnega obrežja Tržaškega zaliva, obsegajočega področja Tržiča (Monfalcone) pa ustje Soče ter obalo nekako tja do Gradeža. Vse to severnozapadno obrežje spada v prirodno-

geografsko enoto Tržaškega zaliva in je po večini tudi v gospodarskem smislu tesno povezano med seboj; še prav posebno je na Trst navezano ladjedelsko in industrijsko ozemlje Tržiča, saj predstavlja izrazito gospodarsko enoto. Drugič pa sega STO na jugu še precej daleč izven prirodnega območja Tržaškega zaliva, zakaj zahodne obrežje Istre od Savudrijskega rtiča proti jugu se mu pač ne more več prištevati. Tu obsega STO pač kos zahodno-istrske obale ter njenega bližnjega zaledja in tu so prirodne ter gospodarske razmere dokaj različne od stanja v ostalem predelu Svobodno tržaškega ozemlja.

Svobodno tržaško ozemlje obsega morsko obrežje in bližnje zaledje in sicer od ustja Timave pa do ustja istrske Mirne. Pripada mu južnozapadni robni pas Krasa, od trojne meje nekako 2 km severovzhodno od Štivana Devinskega, med Jamljani ter Medjo vasjo proti jugovzhodu, kjer teče meja čez hribe Volnik 546 m, Medvedjak 475 m, Goli vrh 476 m na Kokoš ali Ožeg 667 m. Od tod zavije čez Golič 621 m proti jugozapadu mimo Strmca ali Sacerba in Ospa, pa okrene skoraj proti jugu ter teče ne daleč zapadno od Kubeda, pa vzhodno od Topolovca in zapadno od Šterne ter od Završja na Mirno nekako med krajema Grožnjan in Vižinada. Mirna, in sicer njena regulirana nova struga, predstavlja mejo v nadaljnjem do izliva pri Novem gradu. K Svobodnem tržaškem ozemlju spada tedaj tudi glavni del Šavrinskih goric, razprostirajočih se med Trstom in spodnjo Dragonjo, kakor tudi Bujski Kras ter njega sosedstvo tja do spodnje Mirne ter do zahodnoistrske obale. To so po oblikah površja, po značaju in kakovosti zemljišča kakor tudi po svojstvih morske obale trije poglavitni deli Svobodnega tržaškega ozemlja, v marsičem znatno različni med seboj, raznovrstni tudi po prirodnih osnovah za gospodarstvo in dejansko po gospodarstvu samem. In kakor je v obljudenost. Najimennitnejše pa je na Krasu ter v Bujski Istri.

Na prvi pogled je razvidno, da smo s temi stavki mislili celotno Svobodno tržaško ozemlje, ne da bi pozornost obračali na razmerje med mestni in ostalim področjem. Dejansko pa so v tem pogledu ogromne razlike, zakaj ogromna večina, skoraj tri četrtine prebivalstva Svobodnega tržaškega ozemlja biva v Trstu, ki mu je ostalo ozemlje tako rekoč samo privesek. Saj je igra usode, da je bil svet nezazeleno obdarjen z novo tržaško državo, pač razumljiva samo zaradi Trsta.

V nadrobnejši meji Svobodnemu tržaškemu ozemlju še niso odmerjene

in njega prebivalstvo še ni prešteto, tako da smo še vedno navezani samo na stare podatke, a ker so se razmere spričo velike vojne zelo spremenile, tudi na cennite, ki morejo seveda dati samo približno sliko.

Ozemlje Svobodne tržaške države meri okroglo 717 km². V tej teritorialni vsoti je obseženo ozemlje stare tržaške mestne občine z izjemo soseske okrog Lipice, ki pripade Jugoslaviji, v celem okroglo 85.64 km². Od Goriškega so priključili Tržaški državi 87.66 km², od Istre 543.42 km². Toda ako vzamemo za primerjavo število prebivalstva, so ti trije upravnoteritorialni deleži v drugačnem medsebojnem razmerju. Dasi more biti le ohlapna cenitev, se zdi, da je najverjetneje, da smemo število prebivalstva v sedanjem Svobodnem tržaškem ozemlju oceniti s 350.000. Od tega odpade na staro mestno občino Trst okroglo 260.000, na Istro 82.000 in na Goriško 8000 ljudi. Okroglo tri četrtine prebivalstva STO odpade potemtakem na sam Trst, medtem ko zavzema površina pripadajoča stari tržaški občini, samo 12%.

Svobodno tržaško ozemlje predstavlja tedaj zelo podolgovat, a ozek državni teritorij, najširši v južnem delu, a zožujoč se v severnem področju. Zato meji na vsej dolgi vzhodni strani ter na jugu na Jugoslavijo in z njo ima skupne meje nič manj ko 95 km, medtem ko meji na ozemlje, ki je bilo na mirovni konferenci prisojeno Italiji, samo na dolžini slabih 4 km. Podrobna razmejitev bo te številke nemara izpopolnila, toda v glavnem nam dajejo dosedanji bolj ohlapni podatki vendarle nazorno sliko.

Pripomniti je treba, da spada suvereno pod oblast Svobodnega tržaškega ozemlja tudi bližnje morje in sicer v glavnem v razmejitvi z Italijo. Morska meja teče od ustja Timave proti jugu čez morje po sredi zaliva; določena je natančno na sredi razdalje med Punta Zdobna na ustju Soče in starim Devinskim gradom. V nadaljnjem zavije morská meja proti

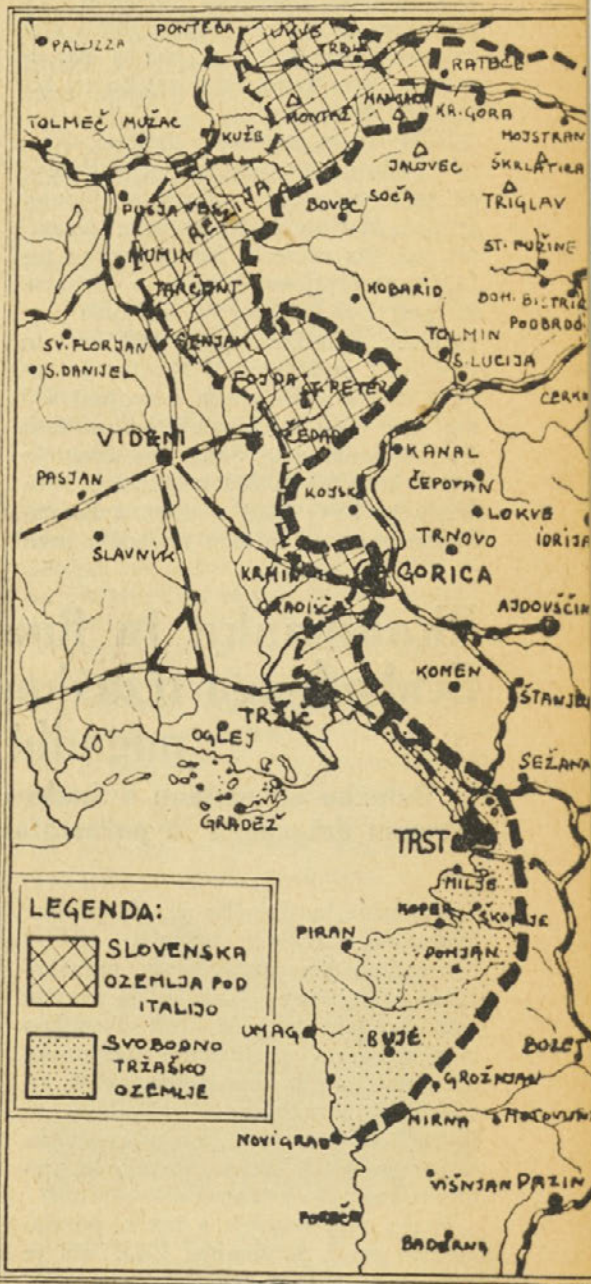
jugozapadu na osrednji del Tržaškega zaliva ter teče po njem še nadalje proti jugozapadu, po določbi, da se nahaja vedno v enaki razdalji med obalo Samostojnega tržaškega ozemlja ter obalo Italiji prisojenega ozemlja zapadno od izliva Soče, okrog Gradeža itd. Kadar rišemo na karto meje STO, ne smemo nikdar pozabiti, da začrtamo tudi to morsko mejo.

Značaj Svobodnega tržaškega ozemlja v populacijskem in gospodarskem pogledu odseva zelo zgovorno že iz podatkov o razmerju med mestnim in ostalim prebivalstvom. V Trstu brez okolice ter v drugih mestih, tudi tamkaj brez okolice, biva okroglo 285.000 ljudi, to se pravi nič manj ko 81% celotnega prebivalstva STO, medtem ko ostane vsega ostalega prebivalstva, bivajočega v ali vsaj v pretežno kmetijskih naseljih samo okroglo 65.000 ljudi, t. j. 19%.

Natančne podatke o vsem tem nam bo moglo nuditi novo, zares sistematično izvedeno ljudsko štetje. Tudi kar se tiče narodnostne sestave je mogoče danes nakazati samo zelo ohlapna številska razmerja. Podoba je, da so najbližje resnici tiste cenitve, ki odmerjajo Italijanom 204.000, Jugoslovanom 135.000, a ostalim 11.000 prebivalcev. Med temi »ostalimi« je tudi 7.144 prebivalcev v južnem delu STO, okrog Buj, kjer so pri štetju v letu 1945 nekateri ljudje izjavili, da se ne štejejo ne k Italijanom, ne k Hrvatom ali Slovencem, pa jih je treba spričo tega označevati kot neopredeljene. Sicer pa so južno od Dragonje v glavnem Hrvati, severno od nje pa Slovenci, po kmetijskih naseljih več ali manj sklenjeno, po mestih pa pomešano z Italijani.

Kakšna je gospodarska ter prometnogospodarska in trgovinska pozicija STO, je dovolj očitno, domačim in tujim znano že dolgo. Trst je mesto, ki je nastalo in ki je uspevalo skozi dolga stoletja svojega obstoja kot posredovalec med podonavskim, balkanskim ter vzhodnoalpskim zaledjem ter morjem in prekmorskimi dežela-

mi. Ko tak gospodarski posredovalec je Trst cvetel v dobi največjega svojega razmaha ter dosegel najvišje stopnje svojega dosedanjega razvoja. Tudi industrija Trsta in okoliša ima značaj posredovanja in mora računati z odjemalci z zelo širokih področij.

Vse to bo veljalo tudi v bodoče in od stvarnih odgovorov na takšne potrebe in funkcijske nujnosti bo zaviselo tudi uspevanja gospodarstva v STO v nesrednji bodočnosti. Najbolj zgovorno se zrcali prirodna in gospodarska pozicija Trsta iz dejstva, da drži iz Svobodnega tržaškega ozemlja na področje, prisojeno Italiji, samo ena železnica, medtem ko tečejo na ozemlje Jugoslavije nič manj ko tri železniške proge.

STO spada med zelo majhne države. Toda najmanjša država v Evropi ali sploh na svetu vendarle ni. Manjši je San Marino v italijanskem Apeninu, saj ima samo 61 km² površine ter 14.000 prebivalcev. Manjši je Monaco, ki meri 1.49 km² ter šteje 24.000 prebivalcev. (Vatikan meri 0.49 km² in ima 1025 prebivalcev). Manjša je tudi Andorra v Pirinejih s svojimi 453 km² ter 6200 prebivalci, kakor tudi Liechtenstein med Švico ter Avstrijo s 159 km² ter 10.200 prebivalci. Najbližji je STO med malimi državami Luksenburg v mejnem področju med

Francijo, Belgijo ter Nemčijo; po arcau površja je s svojimi 2586 km² celo večji od Svobodnega Tržaškega ozemlja, toda s 303.000 prebivalci vendarle nekoliko zaostaja za njim. Svobodno Tržaško ozemlje se odlikuje po gosti obljudenosti, saj pride tu nič manj ko 488 ljudi na km², to se pravi, bi jih bilo toliko na vsakem km², ako bi bilo prebivalstvo enakomerno razporejeno po vsem teritoriju. V resnici pa je seveda velika večina koncentrirana v mestih, predvsem v Trstu. Vse našete male države imajo manjšo gostoto, razen Monaca (in Vatikana, ki pa je tvorba docela svoje vrste), kjer biva ogromna večina prebivalstva) v mestih. Velika gostota, izračunana za vse Svobodno tržaško ozemlje kot enoto, nam zgovorno zrcali dejstvo, da imamo tu opravka z državno tvorbo, ki je priključena v življenje zaradi vodilnega mesta, stoječega na vzhodnojadranski jugoslovanski obali, toda segajočega po svoji poziciji v mednarodnopolitično problematiko sodobnega velikega sveta.

Ekonomske in finančne določbe glede Svobodnega tržaškega ozemlja v mirovni pogodbi z Italijo

**Določbe so podane v aneksu X mirovne pogodbe z Italijo
Prenos državnega in parastatalnega premoženja Italije na STO**

Dr. V. Rapotec

Najvažnejša določba je, da prejme Svobodno tržaško ozemlje (STO) brezplačno vse državno in parastatalno premoženje Italije, ki je na tem ozemlju. Kot tako se šteje premično in nepremično premoženje italijanske države, lokalnih oblasti ter javnih institucij in družb ter udruženj, ki so javna last in končno vse premoženje, ki je bilo last fašistične stranke in njenih pomožnih organizacij.

Vsa^{ko} razpolaganje s takim premoženjem po 3. septembru 1943. leta je neveljavno. Prodaja bi bila brez učin-

ka. Vendar je redna prodaja blaga državnih in parastatalnih organov, ki so ga sami izdelali, na temelju normalnih trgovskih pogodb ali v izvrševanju rednega upravnega poslovanja, veljavna.

Pri podmorskih kablil velja da preide lastnina na STO glede zaključnih naprav in glede tistih delov kablov, ki se nahajajo v teritorialnih vodah STO-ja.

Arhivi in listine.

Italija je dolžna izročiti Svobodne-

GORICA, STOLNI TRG, NA BALKONU NA OGLU JE PRIDIGAL ZAČETNIK SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI IN PROTESTANTSKI REFORMATOR PRIMOŽ TRUBAR, SREDI 16. STOL.

mu ozemlju vse važne arhive in listine administrativnega značaja ali zgodovinskega pomena, ki se ga tičejo, ali ki se nanašajo na državno ali parastatalno imovino, ki je z mirovno pogodbo prešla na STO. Svobodno ozemlje je dolžno izročiti Jugoslaviji vse listine istega značaja, ki se nanašajo na ozemlje, ki je na temelju mirovne pogodbe odstopljeno Jugoslaviji, ter vse listine istega značaja Italiji, ki se nahajajo na Svobodnem ozemlju in se nanašajo na italijansko ozemlje.

Jugoslavija je izjavila, da je pripravljena izročiti Svobodnemu ozemlju vse arhive in listine administrativnega značaja, ki se tičejo izključno administracije Svobodnega ozemlja in se za to rabijo, ter so take vrste, kakor so jih navadno hranile lokalne oblasti pred 3. septembrom 1943. ki so imele jurisdikcijo nad ozemljem, ki tvori sedaj del Svobodnega ozemlja.

Javni dolgovi Italije.

Svobodno tržaško ozemlje je oproščeno plačevanja italijanskih javnih dolgov. Vendar je dolžno prevzeti obveznice italijanske države napram imetnikom, ki še nadalje stalno prebivajo na Svobodnem ozemlju, ali ako so pravne osebe, če obdržijo tu svoj sedež družbe, ali glavni kraj poslovanja, v kolikor te obveznice tvorijo oni del teh dolgov, ki so bili razpisani pred 10. junijem 1940, ki so se porabili za

javna dela in usluge civilne administracije v korist navedenega ozemlja, ter niso služili ne direktno ne indirektno vojaškim namenom.

Od imetnikov se lahko zahteva popoln dokaz izvora takih obveznic. Italija in Svobodno tržaško ozemlje sta dolžna skleniti dogovore za določitev višine italijanskih javnih dolgov, na katere se nanaša ta odstavek ter za način uporabe teh določb.

Z nadaljnjimi dogovori med prizadetimi strankami bo treba urediti bodoči pravni položaj tujih obveznic, ki so zavarovane z obremenitvami na imovini ali dohodkih Svobodnega ozemlja.

Obveznosti italijanskih javnih in zasebnih socialnih zavarovalnih zavodov.

Italija in Svobodno ozemlje sta dolžna skleniti posebne dogovore glede pogojev, kako se bodo prenesle obveznosti italijanskih javnih ali zasebnih socialnih zavarovalnih zavodov nasproti prebivalcem Svobodnega ozemlja ter sorazmeren del rezerv, ki so jih navedeni zavodi nabrali, na slične zavode Svobodnega ozemlja.

Slični dogovori se morajo skleniti tudi med Svobodnim ozemljem in Italijo, ter med Svobodnim ozemljem in Jugoslavijo za ureditev obveznosti javnih in zasebnih socialnih zavarovalnih zavodov, ki imajo svoj družbeni sedež na ozemlju, ki je odstopljeno na temelju predmetne pogodbe Jugoslaviji, nasproti imetnikom ali pod-

GORICA, LJUDSKI DOM, KI SI GA JE ZGRADILLO SLOVENSKO LJUDSTVO S SVOJIMI ZULJI PRED POL STOLETJEM

pisnikom polic, ki stalno prebivajo v Italiji ali na ozemlju, ki je na temelju te pogodbe odstopljeno Jugoslaviji.

Slični dogovori se morajo skleniti tudi med Svobodnim ozemljem in Jugoslavijo za ureditev obveznosti javnih in zasebnih socialnih zavarovalnih zavodov, ki imajo svoj družbeni sedež na ozemlju, ki je odstopljeno na temelju predmetne pogodbe Jugoslaviji, nasproti imetnikom ali podpisnikom polic, ki imajo stalno bivališče na Svobodnem ozemlju.

Penzije.

Italija bo še nadalje dolžna plačevati civilne ali vojaške penzije, ki so jih pridobile osebe, ki so pridobile z mirovno pogodbo občanstvo Svobodnega ozemlja, do dne nastopa pravomočnosti te pogodbe na temelju državne službe, ali službe pri občinah, oziroma pri drugih oblasteh krajevnih vlade; ta obveznost se nanaša tudi na penzijske pravice, ki še niso zapadle. Med Italijo in Svobodnim ozemljem se morajo skleniti dogovori za določitev pogojev za izpolnitev teh obveznosti.

Premoženje Italijanov in italijanskih optantov na Svobodnem tržaškem ozemlju.

Imovina, pravice in interesi italijanskih državljanov, ki so si ustanovili stalno bivališče na Svobodnem ozemlju po 10. juniju 1940 in oseb, ki so optirale na temelju statuta Svobodnega tržaškega ozemlja za italijansko državljanstvo, morajo biti zaščiteni za dobo treh let od nastopa pravomočnosti mirovne pogodbe na isti način, kakor imovina, pravice in interesi občanov Svobodnega ozemlja sploh, ako so jih pridobili na zakonit način.

Imovina, pravice in interesi drugih italijanskih državljanov, ter tudi italijanskih pravnih oseb na Svobodnem ozemlju, se smejo podrediti samo zakonodaji, ki se lahko od časa do časa uporablja glede imovine tujih državljanov in tujih pravnih oseb sploh, v

kolikor so bili pridobljeni na zakonit način.

Osebam, ki optirajo za italijansko državljanstvo, ter so poravnale vse dolgove ali davščine, ki so jih dolgovale, se mora dovoliti, da vzamejo s seboj svoje premičnine, ter prenesejo svoje fonde, v kolikor so jih pridobile na zakonit način. Nikake izvozne ali uvozne pristojbine se ne smejo naložiti z ozirom na odnašanje take imovine. Nadalje jim mora biti dovoljeno, da prodajo svoje premičnine, kakor občanom Svobodnega ozemlja.

Odprema imovine v Italijo se bo vršila pod pogoji, ki niso v nasprotju z ustavo Svobodnega tržaškega ozemlja in na način, kakor se bodeta sporazumela Italija in Svobodno ozemlje. Pogoji in roki prenosa fondov, ter izkupička iz prodaj naj se določijo na isti način.

Premoženje občanov Svobodnega tržaškega ozemlja v Italiji.

Italija mora ščititi imovino, pravice in interese prejšnjih italijanskih državljanov, ki stalno prebivajo na Svobodnem ozemlju in postanejo na temelju mirovne pogodbe občani Svobodnega ozemlja, katerih interesi so v Italiji, ko stopi mirovna pogodba v veljavo, sploh na isti način kakor imovina, pravice in interese italijanskih državljanov za dobo treh let od nastopa pravomočnosti italijanske mirovne pogodbe.

Te osebe so upravičene izvršiti prenos in likvidacijo svoje imovine, svojih pravic in interesov pod istimi pogoji, kakor so predpisani za optante za Italijo.

Prenos sedeža družb iz Svobodnega tržaškega ozemlja v Italijo ali Jugoslavijo

Z družbami, ki so bile ustanovljene po italijanskem zakonu in imajo družbeni sedež na Svobodnem ozemlju, ter želijo prenesti sedež družbe v Italijo ali v Jugoslavijo, se mora postopati isto tako v smislu gornjih dolo-

BRDO, NAJZAPADNEJŠA SLOVENSKA V A S, NAD HUMINOM -GEMONO, V BENEŠKI SLOVENIJI

čil glede optantov za Italijo s pogojem, da imajo osebe, ki navadno stalno prebivajo izven Svobodnega ozemlja, ali osebe, ki se preselijo v Italijo ali Jugoslavijo, nad 50% družbene glavnice.

Dolgovi oseb v Italiji ali na ozemlju, odstopljen Jugoslaviji nasproti Svobodnemu tržaškemu ozemlju in obratno

Vsled odstopa ozemlja ne smejo biti prizadeti dolgovi oseb v Italiji, ali na ozemlju, ki je odstopljeno Jugoslaviji, nasproti osebam na Svobodnem ozemlju, oziroma dolgovi oseb na Svobodnem ozemlju nasproti osebam v Italiji ali na ozemlju, ki je odstopljeno Jugoslaviji. Italija, Jugoslavija in Svobodno ozemlje se obvezujejo pospeševati poravnavo takih obveznosti. Izraz »osebe« rabljen v tem odstavku, se nanaša tudi na pravne osebe.

Premoženje državljanov Združenih narodov na Svobodnem tržaškem ozemlju

Imovina vsakega Združenega naroda in njegovih državljanov na Svobodnem ozemlju, v kolikor še ni bila oproščena italijanskih ukrepov zaplembe ali nadzorstva ter vrnjena svojim lastnikom, se mora vrniti v stanju, v katerem je sedaj.

Italija mora vrniti imovino, ki je bila po 3. septembru 1943 protizakonito odnesena s Svobodnega ozemlja v Italijo. Odstavki št. 2, 3, 4, 5, in 6 člena 75 mirovne pogodbe naj bodo podlaga za izvršitev te obveznosti, razen, ako gre za predmete, glede katerih je kak predpis drugje v X. aneksu mirovne pogodbe.

Svobodno tržaško ozemlje naj uporabi določbe odstavkov 1, 2, 5 in 6 člena 75 mirovne pogodbe za vrnitev imovine, ki je bila odnesena med vojno iz ozemlja kateregakoli Združenega naroda.

Pripomba: čl. 75 mirovne pogodbe urejuje vrnitev imovine, ki so jo sile osj med vojno odnesle s silo in pritiskom iz kake države, ki spada med Združene narode, ter je ta imovina sedaj na ozemlju Italije. Italija mora nuditi vso pomoč, da se ta imovina vrne.

Izročitev ladij lastnikom, ki stalno prebivajo na Svobodnem tržaškem ozemlju

Italija je dolžna vrniti v najkrajšem času Svobodnemu tržaškemu ozemlju vse ladje v italijanski posesti, ki so pripadale dne 3. septembra 1943 fizičnim osebam, ki stalno prebivajo na Svobodnem tržaškemu ozemlju in ki z mirovno pogodbo pridobijo občanstvo Svobodnega tržaškega ozemlja, oziroma italijanskim pravnim ose-

bam, ki imajo, ali zadržijo sedež družbe na Svobodnem tržaškem ozemlju, izvzemši ladje, ki so bile prodane v dobri veri.

Razdelitev imovine lokalnih oblasti, ki so prizadete zaradi razmejitve

Italija in Svobodno tržaško ozemlje ter Jugoslavija in Svobodno tržaško ozemlje morajo skleniti dogovore za pravično razdelitev imovine vsake lokalne oblasti, katere področje se zaradi kakršnekoli razmejitve na temelju mirovne pogodbe deli, ter za nadaljevanje prebivalcem potrebnih občinskih uslug, ki niso imenoma urejene v drugih delih mirovne pogodbe.

Slične dogovore morajo skleniti za pravično razdelitev železniškega parka in železniške opreme, čolnov doka in luke ter opreme kakor tudi za vsa druga važna gospodarska vprašanja, ki niso bila upoštevana v X. aneksu.

Pravice glede industrijske, literarne in umetniške svojine

Občani Svobodnega tržaškega ozemlja imajo, vključno s prenosu suverenosti in vsaki spremembi državljanstva kot posledici tega še nadalje pravico uživati v Italiji vse pravice industrijske, literarne in umetniške svojine, do katere so meli pravico na temelju zakonodaje, ki je bila za časa prenosa suverenosti, v Italiji v veljavi.

Svobodno tržaško ozemlje je dolžno priznati in ostvariti pravice industrijske, literarne in umetniške svojine, ki obstajajo na Svobodnem tržaškem

ozemlju na temelju italijanskih zakonov, ki so bili v veljavi za časa prenosa suverenosti, ali take pravice, ki se morajo vzpostaviti ali vrniti na temelju dela A XV. aneksa mirovne pogodbe. Te pravice morajo ostati v veljavi na Svobodnem ozemlju za isto dobo, kakor bi ostale pod zakoni Italije.

Pripomba: XV. aneks mirovne pogodbe urejuje vprašanja industrijske, literarne in umetniške svojine državljanov zaveznških in asociiranih narodov v Italiji z ozirom na vojno in njene posledice.

Reševanje sporov

Vsi spori, ki bi nastali zaradi uveljavljanja tega aneksa mirovne pogodbe se bodo reševali, kakor je predvideno v 83. členu mirovne pogodbe. (Spore rešuje poravnalna komisija, obstoječa iz zastopnika prizadete države in zastopnika Italije. Ako se ne sporazumeta, imenujejo tretjega člana komisije veleposlaniki štirih veleposil v Rimu. Ako se veleposlaniki ne sporazumejo glede tretjega člana komisije, naprosijo lahko stranke generalnega tajnika Organizacije združenih narodov, da imenuje tretjega člana.)

Odstavki 1, 3 in 5 člena 76; člen 77; odstavek 3 člena 78; člen 81: del A aneksa XV; aneks XVI. in del B aneksa XVII se morajo uporabiti za Svobodno tržaško ozemlje na isti način kakor za Italijo.

Pridobitve dveh let ljudske oblasti v Koprščini

Zidar Ferdinand

V tistem delu STO-ja, ki ga upravlja Vojna uprava Jugoslovanske Armade, se pridobitve narodno osvobodilne borbe vedno bolj in bolj utrjujejo in krepijo. Tu si ljudstvo ureja svoje lastno notranje življenje na na-

čin, ki najbolj odgovarja njegovim koristim in potrebam. V nasprotju s formalno, po zapadnih imperialistih toliko opevano demokracijo, ki je v bistvu slepilo za maso in izdajstvo nad njo s puhlimi izrazi o demokra-

ciji in demokratičnosti in ki je v resnici gnusna diktatura male skupine monopolistov in izkoriščevalcev, se pri nas najširše množice sestajajo na zborovanjih, volilnih shodih in podobno, sklicane zato, da svobodno odločajo o sestavi lastne oblasti in državnega ustroja. Najširše ljudske množice pretresajo do dna vsak plodonosen sklep in soglasno odobre vsak kamen državne zgradbe.

Naravno je, da čutijo množice to veliko pridobitev in smatrajo to oblast za svojo last, da branijo in čuvajo to pridobitev kot največjo in najobsežnejšo pridobitev narodno osvobodilne borbe. Ljudstvo si je svesti, da taka oblast ne more storiti ničesar, kar bi bilo nasprotno njihovim osnovnim koristim. In zares, taka oblast, pri kateri morajo njeni predstavniki dajati obračun pred svojimi volivci, v kateri je zajamčena kontrola od spodaj, pri kateri je kriterij za izbiranje tak, da izbirajo ljudi iz vrst najboljših, najbolj poštenih najbolj privrženih ljudskim odborom in zborom, ne da bi se ozirali na njihov družbeni položaj, njihovo imetje, njihovo izobraženost in njihov pomen, taka oblast mora uživati zaupanje delavnih množic.

Da se ne ustavimo na odlokih in uredbah že starega datuma, se omejimo le na nekatere odredbe zadnjih dveh skupščin, ki kažejo dovolj jasno ljudski značaj oblasti in njen razvoj z namenom, da brani koristi delovnega ljudstva in tistih, ki so morali prenašati med narodno osvobodilno borbo največje breme in največje žrtve.

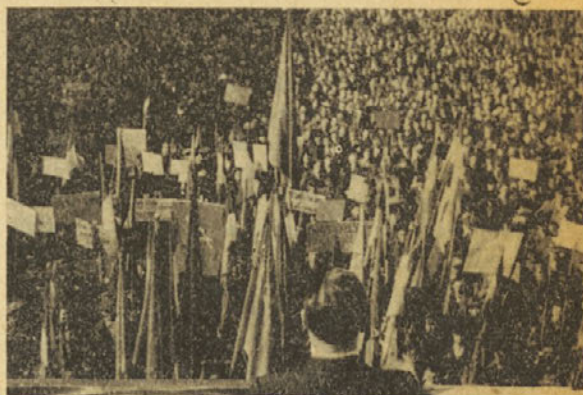
Ob priložnosti nad vse važnega dogodka smo govorili o agrarni reformi, ki smo jo izvedli tlo kraja.

To leto pobirajo naši kmetje — bivši najemniki — prvič zase sad svojega truda ne da bi morali deliti, kakor poprej, z onimi, ki ne delajo. Vrhu tega so bili odpravljeni na našem delu ozemlja ne samo najemniški odnosi, temveč tudi polgruntarski, ki niso

še bili urejeni z agrarno reformo in spremenjeni v najemniške pogodbe. Ta odlok odpravlja še zadnje sled srednjeveških odnosom med veleposestniki in obdelovalci zemlje.

Zelo važen za obrambo delovnega ljudstva in za odstranitev vsake zaskrbljenosti za bodočnost in za čas delovne nesposobnosti je odlok o obveznem socialnem zavarovanju. Kakor je znano je vzpostavil socialno zavarovanje za vse kategorije na ozemlju istrskega okrožja Zavod za socialno zavarovanje. Ta odlok sloni na modernih načelih socialnih zavarovanj in potrjuje pravice delavcev do zavarovanja, do pokojnine itd. in vseh onih, ki imajo na splošno plačilno delovno razmerje in ki so kot taki obvezno zavarovani. Seveda se ta odlok lahko sprejme in izda samo tam, kjer obstoja zares demokratična oblast, zakaj ta mora in hoče res ščititi delavce. Na ozemlju istrskega okrožja so že dolgo časa odpravljeni sistemi bolniških blagajn in podobnih, o katerih delovanju ni treba posebej govoriti kakor tudi ne o njihovem slovesu, temveč je treba nasprotno zastaviti vse sile, da se razširi ta ali druga podobna zakonodaja na vse Svobodno tržaško ozemlje.

Predvsem je važen zakon o direktnem davku na dohodek, da se ohrani nedotakljivost neodvisnosti STO-ja in

MANIFESTACIJA V BUJAH DNE 2. 3. 1947. OB ZAKLJUČKU AGRARNE REFORME.

da se na tak način preprečijo poskusi imperialistov, ki skušajo kupiti s svojimi dolarji svobodo in neodvisnost ljudstva STO-ja. Ta davek na dohodek je prispevek, ki ga bodo plačevali uprave, zadruge, organizacije, in zasebniki, bodisi na celotni osnovi, izkazani od skupnosti za posamezne donose in plačila, bodisi od celotnega dohodka v korist kulturno ekonomskega sestava in socialnega zavarovanja ljudskih množic in za vzdrževanje upravnega osebja. Obveznost plačevanja davkov je splošna. Zadruga, organizacije, uprave in zasebniki plačuje davek sorazmerno z njihovo ekonomsko močjo in po odnosu s potrebami finančnih sredstev, da se izenači proračun.

Tak sistem davkov je progresiven in samo tak sistem je pošten, ker plača sorazmerno večji odstotek tisti, ki več zasluži. Višino dohodkov določajo množice na svojih množičnih sestankih. Če se bo uvedel ta davčni sistem na STO-ju, bo prenehalo vsako prizadevanje dolarskih magnatov in imperialistov, ki hočejo, kakor je znano, pokazati, da jih skrbi, kako bodo ohranili STO, in ki že nakazujejo milijone dolarjev in tako spravljajo v svojo odvisnost ekonomijo in prebivalstvo STO-ja. Boriti se za tak sistem, pomeni boriti se za svobodo in za mir, pomeni boriti se proti imperializmu.

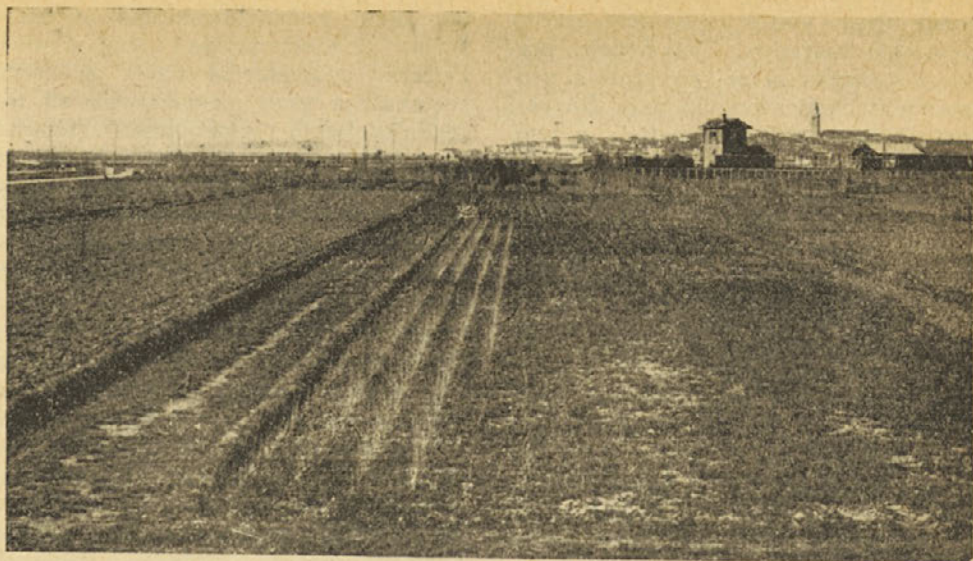
Kdor zasluži več, naj plača višji odstotek davkov. To zahtevata pravičnost in poštenost.

Da se odstranijo tudi praktično iz šol, iz uradov, iz skupščin itd. ostanki fašistične miselnosti in vzgoje po različnih teorijah in še druge stvari, ki jih je širil fašizem in ki jih je neobhodno moral širiti za dosego svojih pridobitvenih namenov, prepoveduje zakon ščuvanje k nacionalnemu sovraštvu tako med rasami kakor med različnimi verstvi in k razcepom. Odlok odreja, da mora biti vsako omejevanje pravic in vsak poskus pristranosti ali prednosti z ozirom na

ljudstvo istrskega okrožja na osnovi nacionalne, rasne ali verstvene razlike, ki bi imel namen uničiti zamisli o enakosti prebivalcev, o nacionalnosti, o bratstvu in edinstvu Slovencev, Italijanov in Hrvatov, kaznovan po smislu tega odloka. Drugi člen odreja vrhu tega, da mora biti kaznovana kot dejanje proti nacionalni enakosti vsa, ka agitacija, propaganda, vsak spis, vsaka publikacija, vsako sporočilo ali širjenje člankov, ki bi imeli namen, da izzivajo ali hujskajo k nacionalnemu in rasnemu sovraštvu ali razcepu. Kazni, predvidene po tem zakonu, so visoke in mislimo, da je tako prav in da morajo biti kaznovani vsi oni nepopravljivi elementi in imperialistični agenti, ki trosijo sovraštvo in razcep med različne narodnosti našega ozemlja. Če postopamo na tak način, bodo odstranjena razburjenja, spopadi in vojne, ki jih skuša razliti zlasti ameriški imperializem na najbolj raznovrstnih krajih vseh petih celin. Nepopoljšljivim bodo odgovorila ljudska sodišča.

Znano je, da žive na našem ozemlju tri narodnostne skupine, in prav tako je znano, da slonijo vsa izvajanja ljudske oblasti na enakosti in na medsebojnem spoštovanju vseh treh narodnosti.

Enakost mora biti povsod, tudi v uradih, in prav zato je Okrožna ljudska skupščina odlok o uradnih jezikih, ki odreja, da so na ozemlju istrskega okrožja trije uradni jeziki — italijanski, slovenski in hrvatski — in da so vsi trije izenačeni. Na teh temeljih je zgrajena oblast v onem delu STO-ja, ki ga upravljajo organi ljudske oblasti, potem ko so prejeli mandat od VUJA in ta oblast je v rokah ljudstva. Zatorej odgovarjajo zakoni povsem koristim in potrebam ljudstva. Da se izboljša življenje revnega prebivalstva in onih, ki morajo trdo delati, da se preživijo, je Skupščina sprejela sklep, da izda zakon o razlikovanju nakaznic za stvari, potrebne za življenje. Da bi zaščitili

KOPER, VINARSKO-SADJARSKA ŠOLA Z VZORNIM POSESTVOM.

koristi širokih ljudskih množic z ozirom na preskrbo in odstranili vsako krivico pri racionalizaciji življenjsko potrebnih stvari, odreja člen 1. uvedbo sistema razlikovanja nakaznic. Razlikovanje nakaznic ima prav toliko vrednost v pogledu na množino kakor tudi v pogledu cen različnih omejenih stvari. Ta sklep še ni bil popolnoma prisvojen, toda se uvaja in ni daleč več čas, ko bo v celoti uresničen. Mislim, da ni potrebno govoriti podrobneje o pomenu tega sklepa. Kvečjem bi lahko rekli da bi morali uvesti podoben sklep že pred daljšim časom, pa ne samo pri nas temveč tudi v Trstu in drugod.

Obstoja vrhu tega zakon o zaščiti političnih preganjančev kakor tudi zakon o pravicah borcev in njihovih družin. Borci in politični preganjanci imajo prednost pri sprejemu v javne, združne, zasebne uradniške službe in službe drugih ustanov kakor tudi pri sprejemu v druge službe ali delo. Na isti način ureja zakon pravice do pokojnine in da se mora borcem šteti dvojno v službeno dobo čas njihove vojaške službe.

Sicer pa je najboljšo očrtal težave, delo in pridobitve ljudskih oblasti v

tem delu Istre, ki bo priključen STO-ju tov. Julij Beltram v svojem govoru dne 31. avgusta t. l. na ustanovnem kongresu KP za STO. Med drugim je dejal sledeče:

Ni bilo lahko prevzeti upravo Istre v času, ko je bilo gospodarstvo uničeno, ko so bile prazne zaloge, uničena prevozna sredstva, ko so padli najboljše. Ni bilo lahko prevzeti dediščino fašistične Italije, ki je na najnesramnejši način zatirala istrsko ljudstvo, zlasti pa slovenski in hrvatski živelj, ju raznarodovala in preprečevala vsako izobraževanje Slovencev in Hrvatov ter italijanskih delovnih slojev. Ni bilo lahko prevzeti oblast in jo voditi brez kadra, ki je po zaslugi države, ki se ponaša z dvatisočletno kulturo ponekod do 60% nepismenih. Danes ni v Istri med 14.000 Hrvati bujskega okraja in 24.000 Slovenci koprškega skoro niti enega učitelja niti enega uradnika, ki bi bil strokovno izšolan. Še več: stari učitelji in uradniki so morali zapustiti domačo zemljo in sprejeti službo v Italiji ali pa emigrirati. Po mestih je precej izobražencev, toda ti so še bolj kot drugod vezani na stare tradicije in so konservativno usmerjeni. Še vedno so

zvesti hlapci starih vladajočih izkoriščevalskih razredov. Oni nočejo pretrgati s starim in se povezati s progresivnim elementom, ki daje človeku dostojanstvo, polno iniciativo in svobodo. Še nadalje ostajajo v službi reakcionarnih sil in delajo zavestno ali ne proti ljudstvu in s tem proti lastnim interesom. Od teh elementov ljudska oblast ni mogla pričakovati večje pomoči.

Poleg teh težav so se pojavile še druge. Skrajna zaostalost in patriarhalni odnosi med prebivalstvom obalnih mest, kjer žive v pretežni večini italijanski meščani, in deželo z ogromnim številom kolonov in polovinarjev; poleg tega močne pozicije klerikalizma, ki živi na račun zaostalosti prebivalstva in zaostalost podpira. Neugnano sovraštvo zaledja do obalnih mest Kopra, Pirana itd., ki so predstavljala žarišča zatiranja in izkoriščanja dolga desetletja, ki se nikakor ni moglo sprijazniti z dejstvom legalnega postopanja proti zločincem in zatiralcem. Zaledje, ki ga predstavlja skoro izključno slovenski in hrvatski živelj, še danes goji sovraštvo do teh gnezd, kjer se je kotil fašizem in ki so predstavljala pravo prekletstvo za vso Istro.

To so glavne ovire in težave pri izgradnji in utrditvi nove oblasti, ki je in mora biti trdno v rokah ljudstva. Še danes niso te ovire v celoti odstranjene, ampak odstranjujejo se s trdim in vsakodnevnim ideološkim bojem, kar pa zlasti med italijanskim elementom nima zadovoljivih rezultatov.

Zaradi intervencije tako zvanih veznikov je bila vsa Primorska tako rekoč obglavljena. Vsa večja mesta so bila odrezana od zaledja, ki ni moglo zadostiti samemu sebi, kar je povzročalo zlasti na gospodarskem področju velike težave. Medtem ko se je v FLRJ, ki predstavlja gospodarsko celoto, gospodarstvo razvijalo s hitrejšim tempom, v coni B nismo imeli istih pogojev. Medtem je Jugoslavija, domovina delovnega ljudstva,

gradila z dosedaj nesluteno hitrostjo boljšo bodočnost za svoje sinove. Petletni gospodarski načrt ni samo preizkušnja vseh produktivnih sil ter organizacijskih sposobnosti, temveč je dokaz urejene države, v kateri se odraža odločna volja ljudstva, dvigniti svojo domovino na višjo stopnjo industrijske države. Danes se v Jugoslaviji gradi 200 večjih industrijskih objektov. Drugo leto se bo gradilo novih 200 ali več. Naj navedemo nekaj primerov: »Litostroj« v Ljubljani je večji od tovarne strojev (fabbrica macchine) v Trstu; zgrajena je te dni v Zagrebu največja tovarna sladkornja na Balkanu; pri Beogradu se je začel graditi 260 m dolg in 60 do 100 m širok kanal med Donavo in Tiso. Mladina zgradi v dobrih 7 mesecih 240 km železnice. Zgodovina ne pozna takega delovnega poleta. Narodi Jugoslavije vedo, da je to mogoče samo v pogojih ljudske oblasti in pod takim vodstvom, kot ga predstavlja tov. Tito in komunistični partija.

Velik vpliv na potek dogodkov v našem okrožju, kar se tiče razporeditve italijanskega prebivalstva v odnosu do oblasti, predstavlja tudi tržaška reakcija, ki na vse načine z grožnjami, z denarjem in celo s papeško podporo, ki prehaja ilegalno čez mejo ter potom reakcionarnega klera, preprečuje sodelovanje bolj ali manj demokratičnih elementov z ljudsko oblastjo in z antifašističnimi organizacijami. Še danes plačuje tržaška reakcija nagrade učiteljem in uradnikom, ki poleg svoje redne plače, ki jo prejema od tukajšnjih oblasti za svoje delo, dobivajo redne mesečne nagrade. Tako se kupujejo duše nezavednih, dejansko protiljudskih elementov bolj ali manj v vseh italijanskih obalnih mestih. Poleg tega so se v začetku pojavile napake sektaškega značaja, ki so odbijajoče vplivale na precejšnji del italijanskega prebivalstva. Pojavi, ki so razumljivi in do neke mere opravičljivi, če upoštevamo ostanke sovraštva, ki ga je sejal fašizem, majhno udeležbo teh mest

v NOB, zaradi katere se ideja bratstva ni mogla v praksi utrjevati pred osvoboditvijo, in pa končno neizkušnost kadra.

V takih pogojih se je na ozemlju sedanjega istrskega okrožja gradila in utrjevala ljudska oblast. V coni B je VUJA pustila in podprla neovirani razvoj oblasti, ki je bila izraz ljudske volje in interesov.

Tukaj ni mesta za formalno demokracijo, ki naj služi za slepilo množicam. Demokracija se izvaja v praksi. Ljudstvo neposredno sodeluje pri upravi preko svojih izvoljenih odborov, zborov volivcev, skupščin itd. Ob taki najširši udeležbi ljudstva so se sprejemali zakoni in sklepi o ustanovitvi raznih organov na vseh področjih družbenega in ekonomskega življenja. Omenili bomo najvažnejše med temi in poročali o njihovem delu.

Med najvažnejše ukrepe spada brez dvoma odlok poverjeništvu PNOO-ja od 1. 12. 1946 o agrarni reformi. Medtem ko se delovno ljudstvo v drugih državah (Italija Francija itd.) še danes bori za uresničenje načela »zemljo tistemu, ki jo obdeluje« in zaman zahteva od svojih predstavništev in vlad odloka o agrarni reformi, je bil pri nas ta odlok nujna in logična posledica prevzema oblasti s strani ljudstva samega kot bistvene pridobitve narodno-osvobodilne borbe. Za istrskega kolona ne bi bilo osvoboditve in zmage nad fašizmom, če se ne bi rešil nezdržnih posestnih odnosov, ki so kot ostanki fevdalizma pomagali fašizmu pri socialnem in nacionalnem zatiranju. Z agrarno reformo je bilo samo v koprskem okraju razveljavljenih nad 160 prisilnih dražb, ki so imele izključni namen raznarodovati in gospodarsko uničiti slovenski živelj in ustvarjati veleposestniške odnose, tako drage fašističnemu režimu. V bujskem okraju je število podobnih primerov še večje, kajti raznarodovanje Hrvatov je bilo še hujše.

O tem pričajo številke iz ljudskega

štetja v bujskem okraju leta 1945: od ca 30.000 prebivalcev je bilo nekaj nad 11.000 Hrvatov, 13.000 Italijanov in 6.000 neopredeljenih. To se pravi 6.000 Hrvatov, ki ne vedo, ali so Hrvati ali Italijani. Ne vem, če se je še kje na svetu vršilo kaj podobnega. To je višek nasilja in nacionalnega zatiranja.

Toda kljub temu se zemlja ni delila samo Slovencem in Hrvatom, ampak je zemljo dobilo tudi veliko številno italijanskih kolonov in to celo takih, ki so bili sem priseljeni v dobi fašizma na škodo slovanskih poljedelcev. Taka je torej resnica o protitalijanskem značaju agrarne reforme, kakor jo skuša prikazati tržaški reakcionarni tisk.

Na razmeroma majhnem ozemlju, ki ga predstavlja naše okrožje, so bila razdeljena kolonom in odvzeta gospodarjem sledeča posestva:

v okraju Buje je 322 veleposestnikov izgubilo posest nad 7311 hektarjev zemlje, ki je bila razdeljena 2369 kolonom. V koprskem okraju pa je bilo 625-im gospodarjem odvzeto 2290 ha in razdeljeno 1024 bivšim kolonom.

Vsem novim gospodarjem zemlje so bili izročeni dekreti o posesti, bivšim gospodarjem pa odloki o razla-

FESTIVAL DELA V KOPRU, 20. 9. 1947.
VOZ Z ALEGORIČNO PODOBO SVOBODE

stitvi. S tem je bilo izvršeno veliko delo, ki ga mora pozdravljati vsak demokracižno usmerjen človek, tako kot ga pozdravljajo novi kmetje-bivši koloni, ki so trdno pripravljeni čuvati to zemljo pred komer koli. Pa ne samo tisti, ki so zemljo dobili z agrarno reformo, vsi kmetje so pripravljene boriti se ramo ob ramo s koloni, zato da se odpravijo ostanki fevdalstva in nečloveškega zatiranja po vsem ozemlju STO-ja.

Agrarna reforma ni pisarniška zadeva, ki se reši in nato spravi »ad acta«. To je življenjska stvar, ki zahteva najboljše poznavanja konkretnih prilik v vsakem posameznem primeru. Zato se je o izvedbi agrarne reforme, t. j. o tem, kako bo zemlja razdeljena in komu bo dodeljena, navadno sklepalo na zborovanjih. Razumljivo je, da so bile pri tem storjene napake in da prihajajo tu pa tam pritožbe: napačna številka parcele, vila brez vrta in dohodov itd. Da se to uredi, bo treba še nekaj časa. Vendar je v glavnem zemlja razdeljena in agrarna reforma izvedena.

V skladu z načeli ljudske oblasti, po katerih vsa oblast — zakonodajna, izvršna in sodna — izhaja iz ljudstva in pripada ljudstvu, so bila tudi na tem teritoriju izvoljena ljudska sodišča. Obstojajo trenutno na tem teritoriju tri okrajna, okrožno in višje sodišče. Sestavljena so iz sodnikov pravnikov in prisednikov-lajikov. Sodbe izrekajo od 3 do 5 članski senati, v katerih je pri okrajnih sodiščih en pravnik in dva lajika, pri višjem pa trije pravniki.

Med prvimi nalogami ljudskih sodišč pri nas je bilo sojenje in pravično kaznovanje fašistov in vojnih zločincev. V ta namen je bilo kmalu po osvoboditvi v koprskem okraju izvoljeno izredno sodišče za sojenje fašistov, ki je izreklo tudi nekaj smrtnih kazni. Pozneje je bilo to sodišče ukinjeno in je sojenje fašistov prešlo v kompetenco rednih ljudskih sodišč. Razen tega so se na podlagi (Uradni

list št. 4), pravilnika o čiščenju fašistov in kolaboracionistov, izvolile komisije za epuracijo fašistov, ki so sodile v lažjih primerih. Vse težje primere so sodila sodišča, ki so izrekla skupno 158 obsodb nad fašisti. Po epuracijski komisiji pa je bilo kaznovanih nad 600 fašistov in kolaboracionistov.

Fašisti in kolaboracionisti, ki so bili obsojeni na delno ali celotno zaplenbo imovine, so bili v večini primerov obsojeni v odsotnosti. Njihovo imetje je prešlo v last »Sklada za pomoč vdovam, sirotam in gospodarsko oškodovanim po fašističnem terorju«, ki je bil ustanovljen z uredbo 134, objavljeno v Uradnem listu št. 12. Pravilno je, da se fašistična imovina da tistim, ki so bili prizadeti po terorju razlaščenih in obsojenih fašistov. Imovina teh zločincev je bila itak ukradena poštenemu ljudstvu, zlasti Slovencem in Hrvatom, nad katerimi se je izvajala raznarodovalna politika in poseben gospodarski pritisk. Sklad za pomoč vdovam in sirotam je zaplenjeno imovino deloma prodal in z denarjem podpiral razne humanitarne institucije, kot so sanatoriji, bolnice, invalidski domovi itd. Poleg one pomoči, ki jo je Sklad nudil institucijam cone B izven našega okrožja, je v zadnjem polletju razdelil vdovam in sirotam istrskega okrožja nad 12 milijonov lir. Invalidskemu društvu v Kopru je iz izkupčka nakazal 5 milijonov lir ter na prošnjo Dijaške matice 10 milijonov lir za graditev novega Dijaškega doma v Kopru, kjer se bodo poleg drugih dijakov hranile in učile sirote padlih partizanov. S tem je sklad izvršil veliko humanitarno delo in deloma maščeval zločine, ki so jih prizadejali fašisti našemu ljudstvu. Ostalo je še mnogo zaplenjene nepremične imovine, kakor tvornica »Ampelea«, »Cantieri Istra« in drugi manjši objekti, ki jih bo upravljal organ pri okrožnem ljudskem odboru za Istro. V kolikor so ostali fašistični zločinci še nekaznova-

ni, nadaljuje komisija za epuracijo s svojim delom in bo nadaljevala vse dotlej, dokler ne bodo vsi fašisti prejeli zaslužene kazni. Če hočemo biti pravični do tistih, ki so trpeli zaradi fašističnih zločinov, moramo to storiti.

Uprava ljudske imovine

Piran, Koper se odlikujeta po svoji udeležbi pri organizaciji fašističnega terorja po vsej Istri. Znane so akcijske skupine (squadre d'azione) iz Pirana. Naravno je, da so ti krvniki zbežali pred osvobodilno vojsko JA in zapustili svoja nakradena imetja. Zategadelj je bilo nujno, da se organizira institucija, ki bo prevzela upravo nad zapuščeno imovino. To delo je vršila KUNI. Seveda so bivši lastniki pobrali, kar so mogli, pretežna večina ostale premičnine pa je izginila prve dni svobode, tako da so dejansko ostale tej upravi le hiše in zemljišča. Komisija je svoje delo vestno izvrševala in še vrši upravo nad tistim imetjem, ki ni bilo razlaščeno. Delo komisije ni bilo lahko, če pomislimo, da je upravljala nad 200 posestev samo v koprskem okraju.

Obnova

Toda škode na ljudski imovini in vzgoji, ki jo je povzročilo dolgoletno fašistično zatiranje in nebrzdano divjanje vojnih let, ni mogoče zabrisati z nekaj sto obsodbami in z razlastitvijo najhujših kolovodij. Ostale so požgane vasi in tisoči nepismenih, katerih se je lotila naša obnova na gospodarskem in kulturnem polju.

Letošnji obnovitveni načrt predvideva obnovitev 100 požganih hiš in zgraditev šest šol. Obnovitveni za drugič v Šmarjah in Marezigah bosta v letošnjem letu obnovili 46 hiš in dve šoli. V Izoli je v načrtu gradnja slovenske osnovne šole za slovenske otroke Izole in neposredne okolice. To je potrebno, kajti nad 1000 Slovencev ni imelo osnovne šole za otroke. V Kopru se bo gradil dijaški dom, o katerem smo že govorili. V načrtu je do-

graditev že začete velike osnovne šole v Kopru.

V načrtu je tudi graditev nekaj šol v hrvatski vseh bujskega okraja. Pri obnovi imamo marsikje velike težave, bodisi pri izbiranju delovne sile, zlasti strokovnega kadra, bodisi pri prevoznih sredstvih. Vendar se oblasti trudijo, da se premostijo vse težave in da se delo dokonča v določenem roku. Medtem ko se zavedno antifašistično ljudstvo v masah udeležuje prostovoljnega dela, zato da se čimprej obnovijo požgani domovi, se koprski zidarji odpovedujejo delu pri obnovi in prodajajo svojo delovno silo v Trstu, kjer sprejemajo izkaznico »esula«. Določeni so krediti v višini 20 milijonov za popravilo in obnovo bolnic v Kopru, Izoli in Piranu, delo, ki se je začelo in bo v doglednem času končano. Vršijo se tudi popravila cest, kanalizacije in melioracija, le za glavno cesto nam primanjkuje, prepotrebni bitumen.

Omembe vredno je, da se v Kopru podira zloglasna jetnišnica koprška Bastilija in se iz tega materiala zidajo šole, popravljajo bolnice, dijaški

GLAGOLSKI NAPIS V STAROSLOVANSKEM JEZIKU, KI SE JE GOVORIL PRED TISOČSTO LETI, KAKOR STA GA PISALA SV. CIRIL IN METOD S ČRKAMI, KI STA SI JIH SAMA ZAMISLILA. NAPIS JE VKLESAN V KAMEN NA CERKVI V MATERADI PRI BUJAH.

domovi itd. Tudi na ta način se rušijo ostanki srednjeveštva in simboli zatiranja ter se iz njihovih ruševin gradijo ljudstvu koristni domovi.

Šolstvo

Govorili smo o materialni obnovi. Veliko več bi lahko povedali o obnovi na kulturnem področju, o šolstvu itd. Poleg borbe proti nepismenosti, za katero so se zlasti v zimskem času organizirali tečaji, 30 po številu, je bilo organiziranih 37 večernih tečajev za splošno izobrazbo ter od marca dalje uprizorjenih 52 kulturnih prireditev. Poleg slovenske gimnazije v Kopru, ki je obstojala že v času Avstrije, se je osnovala v koprskem okraju še slovenska srednja tehniška šola; v Smedeli deluje slovenska trgovinsko-pomorska akademija. V Portorožu je bilo ustanovljeno slovensko učiteljsiše, ki ga obiskuje 19 dijakov. Istočasno je bil organiziran tudi 6-mesečni tečaj za pomožno učiteljstvo. Na pobudo tamkajšnjega ljudstva se je v Portorožu osnovala tudi slovenska gimnazija. V Škocijanu pri Kopru deluje tudi vinarsko-sadljarska šola. Šola obiskuje 28 dijakov. Pripravljena je bila tudi italijanska vzporednica (paralelka), toda ni bila otvorena, ker ni bilo priglasišencev. Razen učiteljsiše se v Portorožu odpreta triletna šola za otroške vrtnarice. V okraju deluje 22 prosvetnih društev, 15 pevskih zborov, 21 knjižnic z nad 4000 knjigami.

To so uspehi naporov ljudske oblasti, da odpravi žalostno dediščino fašizma na področju slovenske prosvete in kulture. Žal nam ni uspelo kljub vsem prizadevanjem mobilizirati profesorjev, učiteljev in kulturnikov italijanske narodnosti. Zaradi tega se je na področju italijanske kulture pre malo napravilo. Tako stališče italijanskih prosvetnih delavcev si lahko razlagamo iz naslednjih dejstev: v prvi vrsti so to posledice fašistične vzgoje in konservativne miselnosti, na katero ni revolucionarna borba zadnjih let nič vplivala, in se niso iz nje ničesar na-

učili. Borbe proti fašizmu se niso udeležili in so tudi po njeni zmagi v celoti ohranili značaj takih intelektualcev, ki stavijo svoje znanje in sposobnosti v službo sovražnikov delovnega ljudstva. K temu prispeva vpliv vrhov tržaške reakcije, ki kot rečeno, plačujejo njihovo pasivnost. S takim zadržanjem seveda zavirajo razvoj lastnemu narodu. Razen tega predstavlja objektivne težave pri preusmerjanju italijanskega kulturnega življenja pomanjkanje novih učnih knjig, napredne literature itd. Ljudska oblast si prizadeva, da bi vse te ovire premagala in poziva vse italijanske kulturne delavce na sodelovanje, da se zamujeno čimprej nadoknadi.

Gospodarstvo

Vse italijanske ljudske šole so polnoštevilno obiskovane in z vsem potrebnim preskrbljene. Isto velja za srednje šole, katere obiskuje v 7 poslopih 598 dijakov, ki jih poučuje 70 profesorjev. Vršijo se razni tečaji, med drugimi tečaj za slovenski jezik v Piranu za italijanske učitelje in tečaj italijanskega jezika za slovenske učitelje isto tam.

Na gospodarskem področju stremi ljudska oblast za načrtnim delom, ki edino lahko resnično ščiti interese delovnik množic. Na našem teritoriju se tem stremljenjem stavlajo posebne težave. Prvč sam geografski položaj, po katerem predstavlja zapadna istrska obala del neposrednega zaledja Trsta, in zaradi katerega so vplivi današnjega gospodarskega položaja v Trstu do neke mere prenašajo tudi preko demarkacijske črte. Dejstvo, da se je vse blago v Trstu podražilo več kot dvakratno, povzroča težave tudi na našem trgu. Medtem ko je Trst zaradi določenih interesov imperialističnih sil založen preko mere z vsem blagom, ne glede na to, da so njegove cene nedostopne širokim plastem potrošnikov, nam še ni uspelo preskrbeti našemu prebivalstvu v zadostni meri vseh artiklov. Zato se ljudje zatekajo v Trst, kar pospešuje tihotapstvo,

špekulanstvo itd. Navesti moramo tudi dejstvo, da hodi v Trst dnevno več sto delavcev. Ti zaslužijo dvakrat več od naših enako kvalificiranih delavcev. Živijo pa v conj B in s tem vnašajo demoralizacijo med delavstvo. Da se izboljša gospodarski položaj in dvigne življenjsko raven tukajšnjega prebivalstva, je potrebno braniti vrednost jugolire in kontrolirati stalnost cen na trgu. S samim povišanjem plač se življenjski pogoji za delavce ne izboljšajo, če se ne kontrolirajo cene. Z povišanjem plač se nujno povišajo cene, to povzroča inflacijo in obubožanje ljudstva. Zato ljudska oblast skrbi, da bi nudila delovnemu človeku večjo izbiro na trgu po ugodnih cenah. Važno vlogo igrajo pri tem ljudske nabavno prodajne zadrugе. Našim kmetom bi letos huda predla, če bi se ne organiziral odkup sadja, ki so ga izvršile zadrugе. Z razliko od lanskega leta, ko se je iz koprškega okraja izvozilo 44 vagonov češenj, se je letos nakupilo in prodalo 130 vagonov.

Tudi cene so ostale na zadovoljivi višini. Če bi se pri tem ozirali samo na tržaški trg in cene, bi ostalo letos na drevesu polovico pridelka, ker bi ga kmetje ne imeli interesa trgati. Treba je bilo veliko naporov, predno so se premagale težave pri organiziranju zadrug vsled slabih izkušenj iz fašistične dobe, ko so bile zadrugе preganjane, zatrite in je s tem prenekateri

kmet padel v težak gospodarski položaj. Zadrugе so nastajale v težki borbi z vaškimi špekulanti s prepričevanjem in s praktičnimi dokazi.

Danes vidijo kmetje v zadrugi svojega zaščitnika, se je oklepajo zlasti potem, ko so zadrugе v praksi dokazale svojo življenjsko silo. Danes je na teritoriju več desetih zadrug vseh vrst: nabavno prodajnih, kmetijsko-obdelovalnih, obrtnih, ribiških. Vse te zadrugе so včlanjene v združno poslovno zvezo.

Zadrugе še niso kos svojim nalogam. Obstojajo sicer objektivne težave: pomanjkanje kadrov, izkušenj, prostorov itd. Vse to povzroča velike težave pri poslovanju, zlasti manjka izkušenj na področju trgovine. Ob večji iniciativi nabavno prodajnih zadrug bi se trg lahko v veliko večji meri založil z artikli široke potrošnje. Te pomanjkljivosti se odpravljajo in kader dobiva vsak dan večji znanje in prakso. Z utrjevanjem združne zavesti, z dviganjem ugleda in izkušenj zadrug se pri nas ustvarja močan steber vsega bodočega združnega življenja na STO-ju, ki bo ščitilo interese kmetov pred špekulantskimi načrti.

Pri vseh svojih naporih se ljudska oblast naslanja na delavske in antifašistične organizacije. Pomembno pomoč nudijo zlasti sindikalne organizacije.

Borba bujskih Hrvata za život i demokraciju

Petar Perić

Na Mirovnoj konferenciji u Parizu donesena je nepravedna odluka o formiranju Slobodnog teritorija Trsta. Tom odlukom uključen je u taj teritorij i jedan dio hrvatske Istre, kotar Buje, kraj između rijeke Mirne i Dragonje.

Zbog očuvanja mira u svijetu Hrvati Buštine ostali su i dalje van grani-

ca svoje domovine Hrvatske. Uslijed spleta zapadnih imperijalista, kojima je trebala otkočna daska za daljnje prodiranje na Balkan, opravdane vjekovne težnje Hrvata Buštine nisu ni sada ostvarene.

Hrvati Buštine zajedno sa svim narodima Jugoslavije podnijeli su, za ljubav mira, i ovu žrtvu, svijesni da

će pravda ipak pobijediti. Teška je to bila žrtva ali Hrvati Bujštine ne očajavaju. Narod koji se tako herojski borio protiv fašističkog okupatora borit će se i dalje protiv neprijatelja demokracije, imperijalizma, za učvršćenje demokracije, za bolji i ljepši život. Tekovine krvavo stečene u slavenoj Narodno-oslobodilačkoj borbi Hrvati Bujštine znat će dostojno braniti.

U Statutu Slobodnog teritorija Trsta hrvatski jezik nije priznat kao službeni jezik. Ostavljeno je Narodnoj Skupštini da riješi to pitanje. Izgleda kao da se o tom pitanju mora još diskutirati, kao da se valjda još neka »komisija« mora uvjeriti da u Slobodnom teritoriju Trsta zaista žive i Hrvati. Hrvati Bujštine se ne boje utvrđivanja činjenica, ali praviti pitanje da li da se hrvatski jezik prizna službenim jezikom u Slobodnom Teritoriju ili ne predstavlja povredu osnovnih demokratskih prava Hrvata Bujštine. Zahvaljujući slavenoj Narodno-oslobodilačkoj borbi, u kojoj su rame uz rame s Hrvatima Bujštine sudjelovali i Talijani antifašisti. Hrvati Bujštine započeli su novi život. Ugušivana hrvatska riječ snažno se pročula Bujštinom. Rasevjetala se hrvatska kultura. Djeca mogu slobodno da uče na svojem materinjem jeziku. Hrvati Bujštine doživljavaju i svoj kulturni preporod.

Nikada Hrvati Bujštine ne će dozvoliti da im se to oduzme. Oni će znati braniti svoja prava.

Bujština je hrvatska zemlja. Svjedočanstva hrvatstva Bujštine razasuta su diljem čitavog ovog herojskog kraja. Veličanstveni Festival hrvatske kulture u Bujama, koji je održan 12. X. bio je još jedan dokaz čitavom svijetu, da su Hrvati Bujštine sačuvali do danas nepromijenjenu svoju etničku sliku: svoju nacionalnu dušu. jezik, kulturu, običaje i tradicije koje su Hrvati donijeli u Istru još pred hiljadu i tristo godina.

Glagoljski natpisi u kamenu, glagoljskim slovima pisane matice kršte-

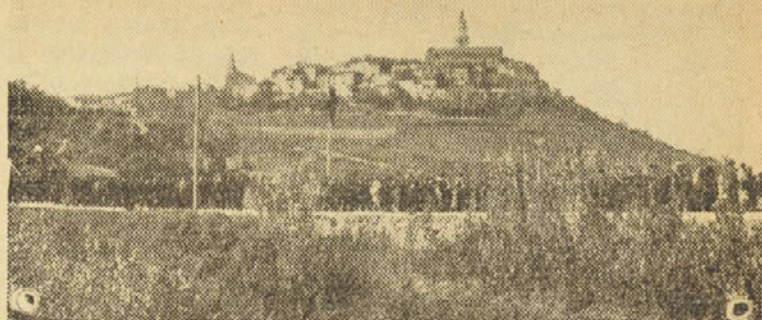
nih, vjenčanih i umrlih, hrvatska imena i prezimena u urbarima i katastrima iz 16, 17 i 18 vijeka, te imena polja, bregova i sela, koje sve nalazimo po našim selima, historijski su nam dokaz o našem postojanju od davnine na ovom teritoriju.

Taj kontinuitet slavenske kulture i jezika održao se do danas, od prvog doseljenja Hrvata u Bujštinu pa do 1945. g., kada je pobjedonosna Jugoslavenska Armija potpuno oslobodila Istru, mi smo Hrvati u Istri prošli kroz vjekove i vjekove najteža iskušenja. Naša je historija bila tragična. Bili smo nacionalno potlačeni i proganjani, ekonomski izrabljivani. Htjelo nas se izbrisati kao narod. Kroz historiju smo bili izloženi najtežim tuđinskim imperijalizmima: franačkom, odnosno njemačkom feudalnom despotizmu, venecijskom gospodstvu, austrijskom ekspanzionizmu i talijanskom imperijalizmu i fašizmu.

Austrija je bila naklonjena talijanskom iredentizmu, koji je htio da odnari Hrvate ovoga kraja. Talijanska društva »Pro Patria« i »Lega Nazionale« imala su ovaj zadatak, da otvore put talijanskom imperijalizmu u cijeloj Istri, a naročito na Bujštini. Otvarane su talijanske škole u čisto hrvatskim mjestima a hrvatske se nisu smjele otvarati. Čak i tamo, gdje je Družba Sv. Ćirila i Metoda otvorila o vlastitim troškovima hrvatske škole, »Lega« je za par učenika plaćenika otvorila talijansku školu.

Lažnom statistikom od 1910 godine, koju su vršili austrijski funkcioneri Talijani, htjelo se dokazati da na Bujštini nema Hrvata. Na primjer u Materadi po toj statistici nabrojeno je 49 Hrvata, a u isto vrijeme hrvatski kandidat na izborima dobiva 245 glasova, a u hrvatsku školu polazi 100 učenika.

Ali najteži period u našoj historiji bio je onaj fašistički. On je sa svim strahotama fašističke nasilne i brze denacionalizacije i zvjerskim terorom

BUJE, PRESTOLICA
HRVATOV STO-JA

okupatora htio izbrisati hrvatski element sa ovog dijela Istre.

Već u prvim danima talijanske imperijalističke okupacije Bujštine progoni se naša hrvatska riječ u školama i crkvama. Proganjaju se učitelji i deportiraju u Sardiniju, gdje se neki ostavili i svoje živote. Zatvaraju se hrvatske škole u Kaštelu, Martinčićima, a u Materadi je čak i spaljena hrvatska škola. Raspuštaju se naša kulturno prosvjetna društva u Materadi, Lovrečici, Kaštelu, Martinčićima. Zabranjen je rad i konfiscirana imovina našim zadrugama i posujilnicama u Kaštelu, Materadi i Lovrečici. 1922 godine pale se naši seljački domovi u Brutiji i Valici, da se zastraši naš narod.

Hrvatski jezik je isključen iz svih javnih ureda, zabranjena je njegova upotreba u svim lokalima i mjestima. Na svaku izjavu hrvatske nacionalne pripadnosti, na svaku izgovorenu hrvatsku riječ, odgovaralo se strahovitim terorom, ubijstvima i mučenjem po zatvorima. Nasilno se mijenjalo sva hrvatska imena i prezimena ljudi i mjesta. Dakle, htjelo se izbrisati svaki trag slavenstva u Istri u opće. Ali ni to nije bilo dosta, nego se i na ekonomsko polju nastavilo uništavanje Hrvata. Zbog neplaćenog poreza, zbog malog duga ili zbog bilo kojeg drugog razloga, Hrvatima su oduzimate kuće, imanja, stoka i drugo. I to za neznatne svote. Na primjer u Marušićima za 490 lira neplaćenog poreza odu-

zeto je Petru Marušiću imanje od 20 hiljada lira vrijednosti. Takvih i sličnih primjera imamo u svim našim selima Bujštine.

Ali mi znamo da ova neljudska i nečovječna rabota nije bila djelo jednog naroda, nego jednog sistema, jedne klike ljudi, koja je svojim djelima sama sebi kopala grob. A narod je ostao. Ostali smo mi ostala su i naša poštena braća Talijani Bujštine. Mi smo s njima stvorili bratstvo i jedinstvo. Oni su spremni da nam pomognu u svim pogledima, kao što smo i mi spremni, da u svakom času pomognemo njima u svim njihovim kulturnim i političkim nastojanjima.

Ovo naše bratstvo i jedinstvo nije skovano danas, nego je ono skovano u najtežim časovima našeg života, stvoreno je za vrijeme NOB-e, kad je fašizam bjesnio po našim selima i gradovima, kad je ubijao i klat naše starce, žene i djecu, palio kuće i razarao naša gospodarstva.

Bujština je dala u NOB-i 950 boraca Hrvata i Talijana, od kojih je poginulo 298. Ova je dakle krv skovala bratstvo i jedinstvo, koje ćemo mi svi čuvati kao zjenicu oka svoga, kao što ćemo čuvati i tekovine NOB-e a u prvom redu narodnu vlast i agrarnu reformu.

Narodna nam vlast jamči naša borbom stečena prava, vraća nam zemlju, koja nam je bila silom oduzeta, omogućuje slobodan kulturni i politički razvitak Hrvatima, Slovincima

GORICA, GLAVNI TRG TRAVNIK

i Talijanima ovog teritorija. Agrarnom reformom ukinut je jedamput zauvijek feudalni sistem na Bujštini. Podijeljeno je 8.500 hektara zemlje onima koji je obrađuju, i time je riješeno pitanje kolonata kod nas. Mi ćemo pod svaku cijenu braniti i čuvati ova naša najosnovnija nacionalna i čovječanska prava te ćemo se boriti da se ona protegnu i na ostali dio Slobodnog teritorija Trsta.

U toku ove dvije i pol godine narodne vlasti, mi smo na kulturnom polju učinili mnogo. Otvoreno je 29 hrvatskih škola i 1 gimnazija sa Djačkim domom. Osnovano je 17 hrvatskih kulturno prosvjetnih društava, u kojima se razvija na svim poljima naša slavenska narodna kulturna. Svako naše selo već ima svoj pjevački zbor i diletantsku grupu, koje su održale bezbroj uspješnih nastupa. Na fiskulturnom polju također su osnovana mnoga društva koja već održavaju međusobne utakmice.

Ovo je dokaz, da je naš narod shva-

tio ozbiljno svoj kulturni napredak, koji je bio do oslobodjenja potpuno zabranjen i proganjan. Za to je dužnost svakog poštenog Hrvata Bjuštine, da bude član tih društava, da aktivno podupre njihov rad kako bi ona u pravom smislu postala žarišta naših kulturnih stremljenja. Na kulturnom polju mi se nadamo da ćemo od naše braće Hrvata u FNR Jugoslaviji dobiti ogromnu pomoć i podršku s kojima nas i unatoč nametnutih granica, veže bratstvo, historija, kultura, običaji i tradicije. Ovih duhovnih i kulturnih veza ne odričemo se i nećemo se nikada odreći. Ovo ne može i neće biti nikakva smetnja našem bratstvu i jedinstvu s Talijanima, nego će to biti podstrek za njihov talijanski kulturni razvitak u duhu demokratskih i naprednih načela, koje ćemo mi u svako doba poduprijeti.

Prošlo je vrijeme svih mogućih imperijalističkih težnji i manevara, odnarodjivanja, raspirivanja nacionalnih mržnji, porobljavanja i ugnjetavanja. Danas smo mi Hrvati, Slovenci i Talijani, antifašistički radni narod, složni i nećemo dozvoliti više da nam šaćica ljudi, potpomognuta od međunarodnog imperijalizma, kroji našu sudbinu za svoje vlastite interese.

Mi smo svakog časa spremni na borbu da odbranimo, i očuvamo tekovine NOB-e, naš daljnji kulturni-prosvjetni razvitak, a time ćemo očuvati i mir i postići blagostanje i bolji život nas i naših pokoljenje.

Naša narodna manjšina v Italiji in določbe mirovne pogodbe z Italijo

J. Goričan

Z mirovno pogodbo, ki so jo zavazniki sklenili z Italijo, je prišlo pod slednjo še vedno kakih 65.000 Slovencev. Naši rojaki onstran proslule francoske črte prebivajo deloma v gorški (Gorica, Kraška planota, južni obronki

Brd) deloma v videmski pokrajini (kjer imamo Beneške Slovence in slovenske prebivalce Kanalske doline).

Ker v preteklosti Italija ni ravno pokazala, da bi imela posebne ozire do narodnih manjšin (že l. 1866 je ob-

Ljubila Beneškim Slovencem narodne pravice, a Posledica njene manjšinske politike v teh krajih je ta, da nimajo ti Slovenci še danes niti ene ljudske šole, slovenščina je docela pregnana tudi iz cerkve), je dobro, da se ozremo na mrovno pogodbo, ali vsebuje določbe o kaki narodnomanjšinski zaščiti. Mirovna pogodba z Italijo ima v tem oziru dragocene določbe.

Tako pravi člen 15:

»Italija bo izdala vse potrebne ukrepe, da omogoči vsem pod italijanskim pravosodjem stoječim osebam, brez ozira na pleme, spol, jezik ali vero, uživanje človeških pravic in temeljnih svoboščin, vstevši svobodo izražanja, časopisja in publikacij, bogoslužja, političnega mnenja, in javnega zborovanja.«

Člen 16 se glasi:

»Italija ne sme preganjati ali nadlegovati italijanskih državljanov, vstevši člane oboroženih sil, le zato, ker so med 10. junijem 1940 in uveljavitvijo te pogodbe, izražali simpatijo ali sodelovali z dejanji pri stvari združenih in pridruženih narodov.«

Člen 17 govori:

»Italija, ki je v skladu s čl. 30 dogovora o premirju, izdala ukrepe o razpustu fašističnih organizacij v Italiji, ne sme dovoliti na italijanskem ozemlju obnove takih organizacij, bodisi političnih, vojaških ali polvojaških, ki jim je naloga odvzeti ljudstvu njegove demokratične pravice.«

Važne so nadalje določbe o državljanstvu (ter o civilnih in političnih pravicah čl. 19. in 20., ki jih navajamo:

Člen 19 se glasi:

»1. Italijanski državljanji, ki so 10. junija 1940 stalno prebivali na ozemlju, ki ga je morala Italija na osnovi te pogodbe prepustiti drugi državi, in njihovi, po tem dnevu rojeni otroci, z izjemo, kakor je navedeno v naslednjem Paragrafu, postanejo državljanji s polnimi civilnimi in političnimi pravicami tiste države, ki ji to ozemlje

pripade, v soglasju z zakonodajo, ki bo v ta namen od te države izdana v treh mesecih po uveljavitvi sedanje pogodbe. Z državljanstvom v poštev Prihajajoče države izgube svoje italijansko državljanstvo.

2. Vlada države, ki ji je ozemlje prepuščeno, mora v treh mesecih po uveljavitvi te pogodbe s posebno zakonodajo urediti, da smejo vse osebe, navedene v paragrafu 1 z nad 18 leti (ali poročene osebe pod ali nad to starostjo), ki jim je običajni jezik italijanščina, optirati za italijansko državljanstvo v teku enega leta po uveljavitvi sedanje pogodbe. Osebe, ki bodo tako optirale obdrže italijansko državljanstvo in se ne bo smatralo, da so pridobile državljanstvo države, ki ji je bilo ozemlje prepuščeno. Moževa opcija ne pomeni opcije s strani žene. Očetova opcija ali, če oče ni med živimi, materina pa avtomatično vključuje vse neporočene otroke pod osemnajstim letom.

3. Država, ki ji je ozemlje prepuščeno, lahko zahteva od tistih, ki se poslužijo opcije, da se presele v Italijo v teku enega leta po opravljeni opciji.

4. Država, ki ji je ozemlje prepuščeno, mora v skladu s temeljnimi zakoni omogočiti vsem osebam na nje-

RABELJSKO JEZERO ONSTRAN PREDILA

nem ozemlju brez razlike na pleme, spol, jezik ali vero uživanje človeških pravic in temeljnih svoboščin, vključno svobodo izražanja, časopisja in publikacije, bogoslužja, političnega mnenja in javnega zborovanja.

Člen 20 odreja:

1. V teku enega leta po uveljavitvi te pogodbe smejo italijanski državljani nad 18. letom starosti (ali poročene osebe pod ali nad to starostjo), ki jim je običajni jezik eden izmed jugoslovanskih jezikov (srbsščina, hrvaščina ali slovenščina), in ki stanujejo na italijanskem ozemlju, po izpolnitvi zahteve z jugoslovanskim diplomatskim ali konzularnim zastopnikom v Italiji dobiti jugoslovansko državljanstvo, če jugoslovanske oblasti to zahtevo sprejmejo.

2. V tem primeru bo jugoslovanska vlada sporočila italijanski vladi po diplomatski poti sezname oseb, ki so si na ta način pridobile jugoslovansko državljanstvo. Osebe, navedene v teh seznamih, izgube svoje italijansko državljanstvo z dnem tega uradnega sporočila.

3. Za namene tega člena veljajo pravila, ki se nanašajo na opcijo žen in otrok v čl. 19. paragraf 2.

5. Določbe priloge XIV. paragraf 10 pričujoče pogodbe, ki se nanašajo na prenos lastnine oseb, ki optirajo za italijansko državljanstvo, veljajo enako tudi za prenos lastnine oseb, ki v smislu tega člena optirajo za jugoslovansko državljanstvo.

Ker so v čl. 15., 16. in 17. zajamčene italijanskim državljanom najširše človečanske pravice, je razumljivo da veljajo za našo manjšino tudi specialne obveze, ki jih je v tej pogodbi Italija prevzela do nemške manjšine v bociški pokrajini. Navedene so v prilogi IV. Glase se:

»1. Nemško govorečemu prebivalstvu bociške pokrajine in sosednjih dvojezičnih mestnih občin trentске pokrajine bo zajamčena popolna enakost pravic z italijansko govorečimi prebi-

valci v okviru posebnih odredb za zaščito etničnega značaja ter kulturnega in gospodarskega razvoja nemško govorečega elementa.

V soglasju z že sprejeto zakonodajo ali v pripravi za uveljavitev bodo uživali imenovani nemško govoreči državljani posebno:

(a) ljudsko in srednje šolstvo v materinskem jeziku;

(b) enakost nemškega in italijanskega jezika v javnih uradih in uradnih listinah kakor tudi v dvojezičnih topografičnih imenih;

(c) pravico do obnovitve nemških rodbinskih imen, ki so bila v nedavnih letih poitalijančena;

(d) enakost pravic glede vstopa v javne službe, tako da bi se doseglo bolj primerno razmerje zaposlitve med obema etničnima skupinama.

2. Prebivalstvu pravkar navedenih krajev bo zagotovljeno izvajanje avtonomne zakonodajne in izvršne pokrajinske oblasti. Obseg, v katerem se bodo izvajale določbe glede avtonomije, bo določen v soglasju tudi s krajevnim zastopstvom nemško govorečih elementov.

3. Italijanska vlada, da bi ustvarila odnose dobre sosedstva med Avstrijo in Italijo, se sama obvezuje, po svetovni za avstrijsko vlado in sicer v enem letu po podpisu te pogodbe:

(a) da revidira v duhu pravičnosti in širokogrudnosti vprašanje opcije za državljanstvo, kakor sledi iz Hitler-Mussolinijevega dogovora iz 1. 1939;

(b) da najde dogovor o medsebojnem priznavanju veljavnosti gotovih stopenj in vseučiliških diplom;

(c) da sestavi konvencijo o prostem potniškem in blagovnem tranzitu med severno in vzhodno Tirolsko po železnici in, v največ možnem obsegu, po cesti;

(d) da doseže posebne dogovore z namenom olajšanja razširjenega obmejnega prometa in krajevnih izmenjav gotovih količin značilnih produktov in blaga med Avstrijo in Italijo.

TRBIZ, ALPSKA PRESTOLNICA KANALSKIH SLOVENCEV

Jugoslavija se je s točko 4 čl. 19 obvezala, da bo omogočila svojim državljanom italijanske narodnosti uživanje vseh človeških pravic in temeljnih svoboščin, vključno svobodo izražanja, časopisja in publikacije, bogoslužja, političnega mnenja in javnega zborovanja. Tako širokogrudno poli-

tiko je že uvedla pred podpisom mirovne pogodbe, in sicer od svojega prihoda v bivšo cono B in na Reko. Tam izhajajo nemoteno italijanski dnevniki, državljani italijanske narodnosti imajo za svoje otroke ljudske in srednje šole z italijanskim učnim jezikom, gledališča, kulturna društva itd.

Ali bo Italija izpolnila svoje obveze tudi do naše narodne manjšine? Ali ji bo dala tako izvršno, zakonodajno in upravno avtonomijo, kakor jo je obljubila svojim državljanom nemške narodnosti v južnem Tirolu, ki se v marsičem že izvaja, na pr. prostim izdajanjem nemških listov, dvojezičnostjo itd.

Ravnanje z našo manjšino bo merilo prijateljstvo med obema državama. Sodimo, da je mir in dobro sosedstvo dovolj dragocena vrednota za oba naroda, da si to prijateljstvo in dobrososedstveno razmerje uredita v skladu z gori navedenimi mirovnimi določbami in občečloveškimi pravicami tudi najmanjše narodnostne manjšine.

Koliko Slovencev ostane v Italiji?

Z mirovno pogodbo z Italijo, ki je stopila v veljavo dne 15. sept. 1947., je bila potegnjena državna meja, izvirajoča iz kompromisa med zapadno imperialistično skupino držav pod vodstvom ZDA in Anglije na eni strani in skupino demokratskih slovanskih držav s Sovjetsko zvezo na čelu. Kompromis, potreben za ohranitev miru, je naložil F. L. R. Jugoslaviji, težko žrtev, ker se sprejeta mejna črta ne krije z zahtevano narodnostno in pušča nepretrgano, s Slovenci naseljeno ozemlje Italiji. Je to ozemlje, ki se razteza po vsej dolžini zapadne jugovanske meje, na strani vzhodne italijanske meje od avstrijske meje na Koroškem do Jadranskega morja pri Tržiču.

To slovenske ozemlje v Italiji, ki je sicer teritorialno nepretrgano, vendar dejansko le rahlo povezano med seboj zaradi različne politične usode v pre-

teklosti, delimo zaradi preglednosti v tri dele ((ne da bi to seveda pomenilo kake narodnostne razlike, kakor bi to sem in tja hoteli trditi nekateri iz očitnih namenov; gre kvečjem za razlike po narečjih, kakor jih imamo po vsej Sloveniji in pri vseh narodih), v Beneške, goriško-gradiščanske Slovence in Slovence iz Kanalske doline na nekdanjem Koroškem.

Po ljudskem štetju iz leta 1910. za Goriško Gradiščansko in Kanalsko dolino ter iz leta 1911. za Beneško Slovenijo pripade Italiji v Goriško-Gradiščanski 22.300, v Kanalski dolini 2000 in v Beneški Sloveniji 33.932 Slovencev. Ako pa upoštevamo štetje v Beneški Sloveniji, ki ga navaja kolar italijanskega Touring Cluba za leto 1938., znaša število Slovencev v Beneški Sloveniji 60.000. Skupno število Slovencev, ki ostanejo pod Italijo, je tedaj 84.300.

Jugoslovanska petletka

Dr. Skrinjar Dragotin

O Jugoslaviji je znano, da ima zaradi svojih naravnih zakladov vse predpogoje, da se razvije v gospodarsko močno državo. Širom dežele skriva površina zemlje ogromne količine premoga, železne, bakrene rude, nafte in drugih kovin in rudnin. Obsežni predeli so pokriti s plodno zemljo, ki rodi odlično pšenico, krompir, sladkorno peso, oljarice, tobak, lan, konopljo in druge prehrabene, in industrijske rastline. Obilo je vinogradov in sadovnjakov, živinoreja razvita, gozdni zakladi veliki. Država ima dolgo in členovito obalo morja, izredno bogatega z ribami. Deželo prepleta mnogo tekočih voda, tako imenovanega »belega premoga,« ki se dado odlično izrabiti za proizvodnjo cenene električne struje.

ln vendar se to naravno bogastvo v predvojni Jugoslaviji ni izkoriščalo v znatni meri in gospodarstvo ne razvilo, kakor bi se pri podanih stvarnih možnostih lahko.

Zakaj?

Ogromen del proizvodnih sredstev, kakor rudnikov in industrijskih naprav, je bil last tujih kapitalistov, ki so iz Jugoslavije izvažali za svoj račun tako surovine in izdelke, kakor tudi kapital. Naravna bogastva so izkoriščali le, v kolikor so jim donášala velike in hitre dobičke; na dvigu druge industrije, kjer bi se jim investicijski stroški tako hitro ne izplačali in ki bi težje konkurirala že razviti industriji v njihovih lastnih deželah, niso imeli interesa. Tako n. pr. je borski rudnik bakra vrgel leta 1938 lastnici, neki francoski družbi, dohodek, ki je za 242% presegel delniško glavnico. Od skupnih 264 milijonov din dohodkov je šlo nad 85 milijonov v inozemstvo, namesto da bi ostalo v Jugoslaviji za nove investicije. Kakor v slučaju borskega rudnika, se je dogajalo tudi v drugih podjetjih, ki so bila v rokah tujcev, in so leto za letom odhajale ogromne milijarde iz Jugoslavije v inozemstvo.

Manjši del proizvodnih sredstev je bil v rokah domačih kapitalistov. Tudi oni so se lovili za kar najlažjim in najhitrejšim dobičkom, ne oziraje se na potrebe države. Domača industrija se zato seveda ni mogla razviti. Vrh tega se je zaradi nestalnih razmer in velikih gospodarskih kriz uporabljal pretežni del dobička v neproduktivne svrhe. Radi vsemogočnosti zasebnega kapitala in njegove povezanosti z odločilnimi činitelji v državi ni mogla niti hotela vplivati na gospodarski razvoj. Iz vsega tega je jasno, da se stara Jugoslavija industrijsko in splošno gospodarsko ni mogla razvijati in kljub vsemu naravnemu bogastvu je bila revna in zaostala.

Pogoji planskega gospodarstva

V prvih dveh letih po vojni je nova Jugoslavija posvetila vse sile obnovi države, da bi zacelila vsaj za silo rane, ki jih je vojna prizadejala. Obenem pa je ustvarjala pogoje, da bi odpravila predvojno gospodarsko anarhijo in čimprej prešla na načrtno gospodarstvo. V to svrho je utrdila ljudsko oblast, izvedla agrarno reformo in nacionalizirala banke, rudnike, industrijo in veletrgovino. Ustvaritev državnega, socialističnega sektorja je bila eden izmed glavnih predpogojev za uvedbo planskega gospodarstva; le z nacionalizacijo je bila zajamčena zadostna akumulacija, iz katere je mogoče dobiti potrebna sredstva za nove investicije, za izgradnjo nove industrije, novih podjetij in naprav na vseh gospodarskih poljih. Ustvarjen in okrepljen pa je bil z nacionalizacijo državni sektor v taki meri, da je postal skupaj z združništvom usmerjevalec vsega narodnega gospodarstva.

Osnovni cilj petletke

Tov. Kidrič je v nekem svojem govoru zajel pomen plana za razvoj gospodarstva v l. 1947—1951. za jugoslovanske narode s sledečimi besedami:

»Uresničenje Titovega petletnega plana pomeni v prvi vrsti naslednje:

1. Končno izpodkopati ostanke kapitalističnega izkoriščevalskega sistema na naših tleh, definitivno utrditi ljudsko oblast na področju gospodarstva in ustvariti krepke temelje za izgradnjo socializma v naši državi.

2. Razviti Jugoslavijo z industrializacijo in elektrifikacijo v relativno razvito industrijsko državo in na ta način zagotoviti ekonomsko neodvisnost države od inozemstva.

3. Dvigniti naše poljedelstvo na višjo stopnjo, vnedriti vanj v znatni meri tehniko in močno dvigniti zavest našega kmečkega ljudstva.

4. Položiti temelje za stalno in neprekinjeno rast življenjskega standarda našega delovnega ljudstva.

5. Dvigniti zavest našega ljudstva, da se bo moglo osvoboditi v čim večji meri ideološkega pritiska starega kapitalističnega sistema, da bodo naši delovni ljudje postali svobodni ljudje, ki bodo zavestno urejali svojo bodočnost za sebe in za svoje potomce.

6. Končno utrditi v največji mogoči meri obrambno silo naše države, okrepiti našo slavno jugoslovansko armado, ki štiti in bo ščitila proti vsakomur to gigantsko delo, ki ga danes izvršujejo naši narodi na osnovi pridobitev narodnoosvobodilne borbe.«

Industrija

V prvi vrsti predvideva plan ogromno povečanje in izboljšanje industrijske proizvodnje. Od celokupnih predvidenih vsedržavnih investicij v znesku 278 milijard dinarjev pojde 115 milijard v industrijo. Vrednost predvojne industrijske proizvodnje se mora povečati za petkrat.

Kaj bo Jugoslavija proizvajala leta 1951, česar pred vojno še ni proizvajala?

V rudarstvu pred vsem nafto, ki je bo pridobila 450.000 ton letno. Nove tovarne bodo zgrajene: za predelavo

MNOŽICE NA PROSLAVI 1. MAJA 1947.
V TRSTU

kovin, za lokomotive, za vagoni, za raznih vrst stroje in orodja, za kamione (6.000 komadov), za bicikle (50.000 komadov), za traktorje (1.500 komadov), za pisalne stroje (10.000 komadov), za transformatorje (360.000 kVA) za kable, za radijske sprejemnike (150.000 komadov) itd.

Druga, v Jugoslaviji že prej obstoječa industrija, se bo močno razširila.

Tako bo letna produkcija premoga od 6.068.000 ton v l. 1939 narasla leta 1951 na 16.500.000 ton. Proizvodnja železa, jeklo itd. bo dosegla 3,5 milijona ton nasproti 1,15 mil. ton v l. 1939, bakra, svinca, cinka, aluminij pa 220.000 ton nasproti 85.000 tonam v l. 1939.

V kemični industriji je omeniti posebno porast proizvodnje modre galice na 171% in umetnih gnojil na 481% nasproti l. 1939. Proizvodnja bo znašala v cementu 2,2 mil. ton letno.

Posebno pozornost posveča petletni plan tekstilni industriji, pa tudi industriji umetnih vlaken, lanu, lanenih tkanin (na 951%) in konoplje.

V industriji usnja in obutve bo znašal porast od 100—300%.

Velika skrb je posvečena prehrabeni industriji. Tako se bo proizvodnja sladkorja dvignila na 214% (na 230.000 ton), rastlinskega olja na 304% (75.000 ton), sadnih in zelenjavnih konzerv na 1570% (87.000 ton), industrijske predelave mesa na 872% (125.000

1. MAJ V TRSTU: SPREVED NARODNIH NOŠ

ton). v enaki meri tudi proizvodnja ribjih konzerv, piva, testenin.

Elektrifikacija

Brez električnega toka ni industrije. Zato določa plan, da se z izgradnjo novih elektrarn poviša proizvodnja električne energije od 1.100 milijonov kilovatnih ur v letu 1939 na 4.350 milijonov kwh v letu 1951.

Kmetijstvo

Vso skrb posveča plan tudi kmetijstvu. Pred vsem bodo izvršena razna izsuševalna in namakalna dela ter pridobljene na ta način za kmetijske svrhe znatne nove površine zemlje.

Zaradi potreb v prehrani prebivalstva in oskrbe prehranske in tekstilne industrije s surovinami bo pa spremenjeno razmerje med površinami, posejanimi s posameznimi kulturami. Površina zemlje za pšenico bo le malo povečana, za koruzo pa bo celo zmanjšana. Za celih 145% pa je predvideno povečanje površine, ki bo posejana z industrijskimi rastlinami, sladkorno peso, konopljo, lanom, bombažem, sončnimi krmnih rastlin in povrtnino.

S prehodom na bolj intenziven način kmetijske proizvodnje, z mehani-

zациjo, s kakovostnimi semeni in uporabo sodobnih metod agronomske vede se bo doseglo znatno povišanje kmetijske proizvodnje.

Prav tako je predvidena skoro 100% na obnova števila sadnega drevja ter prekoračenje povprečne predvojne proizvodnje sadja.

Živinoreja

Plan predvideva zboljšanje živinozdravniške službe, povečanje proizvodnje živalskih zdravil, organizacijo zatiranja jalovosti, povečanje proizvodnje koncentrirane živinske krme in zboljšanje kakovosti živine.

S tem bo l. 1951 vzpostavljeno do 91% predvojno število konj v državi (1,16 mil. komadov), zvišano pa za 16% število goveda na 4,92 mil. komadov, za 71% število svinj na 6 mil. komadov, za 46% število ovac na 14,8 mil. komadov in za 40% število perutnine na 31,3 mil. komadov.

Gozdarstvo

V gozdarstvu je uvedeno bolj racionalno gospodarjenje. Radi obnove gozdnega bogastva je predvidena v planu manjša sečnja dreves na pram predvojni sečnji in pogozditev 100.000 ha starih posek, gozdnih pogorišč, goličav in pušč in melioracija zapuščenih gozdov na površini najmanj 150.000 ha; zgraditev upravnih poslopij, mehanizacija gozdarskega dela in s tem v zvezi zgraditev gozdnih cest, ozkotirnih gozdnih in žičnih železnic.

Isti cilj zasleduje smernica, naj se v industriji in gospodinjstvu nadomesti les kot kurivo v največji meri z uporabo premoga.

Promet

Prav posebno pozornost posveča planu prometu, ki bo spričo razvoja drugih panog gospodarstva moral nujno porasti.

Železnice: Že prej začeta gradnja 400 km prog bo dokončana. Nanovo zgrajenih bo nadaljnjih 1500 km prog, začeta pa gradnja 430 km prog.

700 km železniških prog bo elektrificiranih, in sicer predvsem proga Ljubljana—Postojna in Zagreb—Reka. Dvojni tir bo položen na 477 km, dokončno bodo obnovljene vse med vojno porušene.

Plovba: Od predvojnih 390.000 BRT (brutto registrskih ton) bo pojačena trgovinska mornarica na 600.000 BRT, od katerih bo odpadlo 520.000 BRT na ladje dolge in velike obalne plovbe.

Podobna skrb je posvečena notranji plovi po Donavi, Dravi in Savi.

Letalstvo: Število domačih letalskih prog bo povečano od 7 v letu 1939 na 18 v letu 1951, v prometu z inozemstvom pa od 2 na 8.

Ceste: Nanovo zgrajenih bo 1100 km državnih cest. Med novimi cestami bo najvažnejša avtocesta Ljubljana—Beograd. Od starih cest bodo v dolžini 11.400 km popravljene in modernizirane.

Zelo pojačan bo zato avtomobilski promet v razmerju nasproti l. 1939. Povečano bo število avtobusov na 232%, potniških avtomobilov na 167%, kamijonov na 187%.

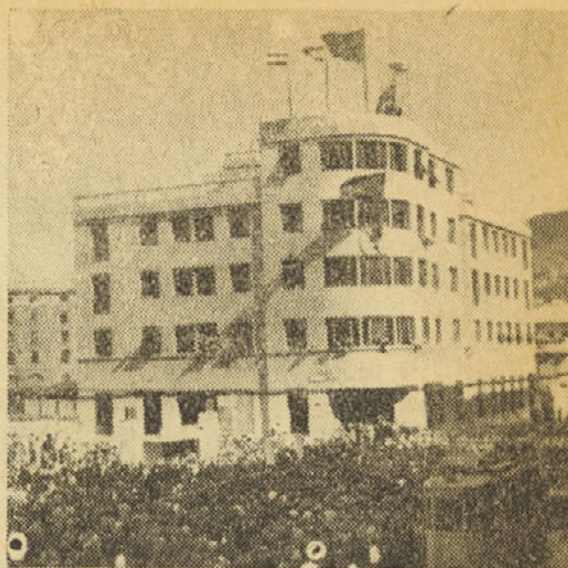
Pošta: Radi pojačanega poštnega prometa bi zgrajenih 20.880 km novih telefonsko-brzojavnih prog.

Ne glede na industrializacijo države vključuje petletka tudi obrtniški stan v plan proizvodnje. Obrtništvo bo usmerjeno prvenstveno na kakovostno proizvodnjo.

Materialna in kulturna povzdiga ljudstva

Številne so določbe o povečani storilnosti dela z uvedbo čim večje mehanizacije delovnih metod; o povečanju števila kvalificiranih delavcev od 350.000 v l. 1939 na 750.000 v l. 1951; o povečanju števila kadrov s srednješolsko izobrazbo od 65.000 v l. 1946 na 150.000 v l. 1951 in o zagotovitvi strokovnjakov z visokošolsko izobrazbo na povprečno 5000 letno.

Pri vsem tem ni puščena v nemar skrb za stanovanjsko in komunalno

MNOŽICA PRED DOMOM PRISTANIŠKIH DELAVCEV OB OTVORITVI KONGRESA KP TRŽAŠKEGA OZEMLJA, KONEC AVGUSTA 1947.

gospodarstvo, prosveto in kulturo, radijsko službo, zdravje ter trgovino in oskrbo.

V prosveto bo investiranih 5,9 milijard dinarjev. S tem bo zgrajen en milijon m² zazidane ploskve šolskih poslopij, število učiteljev pa povečano za 320.000. Zgrajena bodo nova gledališča, galerije in druge kulturne ustanove v vrednosti 1,3 milijarde dinarjev, na področju kinematografije bodo pa opravljena dela v vrednosti 1,5 milijard dinarjev. Zgrajene bodo močne radijske postaje, tako da bo skupna zmogljivost vseh radijskih postaj dosegla 850 kW, torej nad 35 krat več ko pred vojno.

V zdravstveno službo, zdravstvene ustanove in v socialno zavarovanje bo investiranih 5,4 milijard dinarjev ter zgrajenih 110 bolnic s 14.300 posteljami, v fizikulturo pa za zgraditev raznih športnih zgradb in za najpotrebnejši material 900 milijonov dinarjev. Pripravljena bo produkcija zdravil.

Delež republik v proizvodnji

Znano je, da spadata Bosna in Hercegovina in Makedonija med rudarsko zelo bogate predele Jugoslavije, da pa

PROSLAVA OBLETNICE BAZOVIŠKIH JUNAKOV DNE 7. 9. 1947. ZASTOPNIK JUGOSLOV. ARMADNE POLAGA VENEC PRED SPOMENIK

sta bili obe republiki prav tako kakor Črna gora pred vojno zelo zanemarjani. Ni čuda, če je FLRJ tem deželam že zaradi samega dviga produkcije posvetila v planu največjo pozornost. Najvišji odstotek investicij gre prav tem deželam in tudi vrednost proizvodnje napram vrednosti v letu 1939 se bo tam največ dvignila, in sicer v republiki B: H na 1054%, v Makedoniji pa na 2633%, dočim znaša odstotek za Slovenijo 366, za Hrvaško 452 in za Srbijo 417.

Najpomembnejše gradnje v Slove-

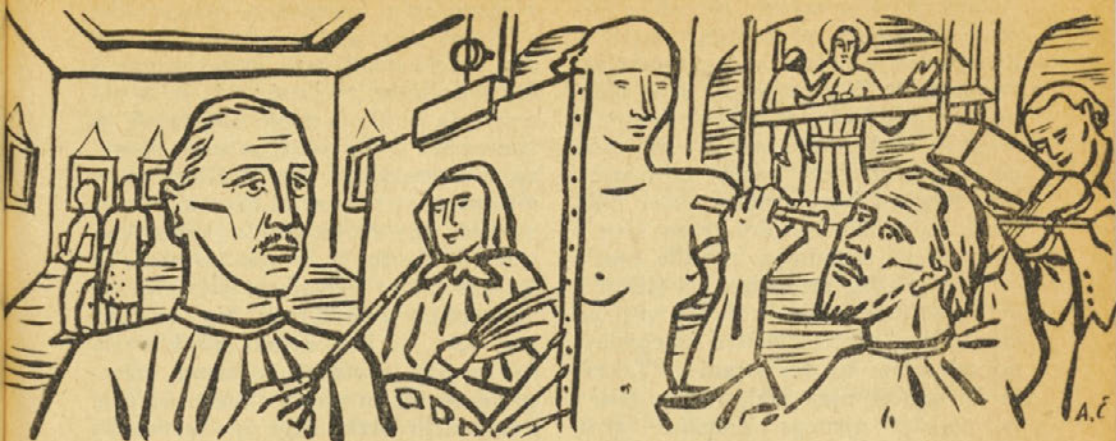
niji razen velikih hidrocentral ob Dravi in Savi, so v Ljubljani tovarna »Lito-stroj« za proizvodnjo železnih odlitkov in vodnih turbin ter drugih strojev, na Vrhniki velike tovarne usnja, v Strnišču pri Ptuju tovarne za proizvodnjo aluminija. V teku petletke bo zgrajena tovarna biciklov z zmogljivostjo 50.000 komadov letno, tovarna pisalnih strojev z letno kapaciteto 10.000 komadov in tovarna za optična stekla in inštrumente. Zgradila se bo tovarna sladkorja, ki bo v glavnem za doščala za potrebe Slovenije.

Z izgradnjo novih ter razširitvijo že obstoječih tovaren bo pa Sloveniji zajamčena oziroma povečana proizvodnja velikega števila raznih vrst strojev, orodja, proizvodnih in konsumnih predmetov. Posebno pa se bo še razvila lesna industrija.

Taka je torej v glavnem slika, ki nam jo prikazuje prvi petletni plan nove Jugoslavije. V marsičem bo ustvarjen sele začetek, v mnogočem pa dosežen cilj: oboje bo dalo pobudo za novo ustvarjanje.

Opažene so bile sicer res tudi pomanjkljivosti. Če upoštevamo, da je bilo prvo polletje 1947 šele sam začetek planiranega gospodarstva v Jugoslaviji, se nam zde te hibe razumljive. Prav nič ne dvomimo, da bodo kmalu odpravljene, svetu pa dan dokaz, kaj zmore ljudstvo, ki si je v svesti, da je na svojem samo gospodar in da ne tlačani domačemu ali tujemu imperia-listu.

Izvajanje plana zahteva od ljudstva velikih naporov, posebno zato, ker je narod vezan sam nase. Za tujo pomoč, ki bi zasledovala cilj, da spravi državo v politično in gospodarsko odvisnost, ima namreč nova Jugoslavija gluha ušesa. Toda ljudstvo kljub vsem težavam ne bo klonilo: ko bo izvršilo svoj prvi petletni plan, bo imelo zavest, da je ustvarilo vse tisto ogromno delo, ki bo ustvarjeno, *iz lastnih sil in v svoje dobro*, a ne v dobro tujcev, željnih dobička in oblasti.

Aretacija Odlomek novele

Lojz Kraigher

Prišla je domov — pogledala je k otroku — in se je zastrmela vanj: — Kako je ves on! Ali je sploh količkaj tudi njej podoben? — Oči je imel zatisnjene. Oči ima črne. Morda bodo oči po njej... Otrok se je zgani! Sunil je z glavico navzgor in v levo stran; z ročico je zamahnil mimo noska, kakor da je pregnal mušico; z jezičkom je mlasknil... Odgrnjen je bil. Nožice je imel razkročene, kakor da nekam dirja v sanjah — na levo in navzgor, kamor mu je bil obrnjen obrazek, nežni obrazek, nežen — in vendar skoraj moško resen v svoji odločnosti.

Spustila se je na otomano, zleknila se je in si podvila roki pod zatilnik... Vrnila se je bila od sestanka s svojim izvoljenim. Vsa je bila še goraka od njegovih rok, od njegovih mišic; vsa je še trepetala od njegovega objema. Pa so ji misli zdirjale za leto in pol nazaj, v dogajanje onega zgodnjega spomladanskega dne, ko se je bilo odločilo med njo in njim. Strmelela je v slepo in videla ga je na šarcu, svojega Tomaža Šarca. Nizko je bil sklonjen nad konjsko grivo, s pogledom naprej in navzgor — kakor Silvin v zibki — z napetim koleno, ko je izpodbodel konja, da je planil iz hleva skozi vrata. Majčkeno bi se moral

vzpeti, pa bi bil treščil s pleči ali s temenom ob prečnik. Ona je bila nekoliko plašno zdirjala za njim na svojem liscu in bila mahoma vstric njega, ko sta divje jahala skozi temno noč po znani poti v znano selo pod staro cerkvico Marije Grajske, kjer sta vzdignila tovariše iz zakonspirirane tiskarne, o kateri sta bila malo prej izvedela, da je izdana oblastem in da so orožniki že na poti k njej. Vse sledove so v naglici zabrisali, ljudje so se razbežali po dogovorjenih poteh; onadva pa sta odnesla na svojih plečih in na hrbtih svojih konj vso množino ilegalne literature, papir in vse potrebščine, vsak po en pisalni stroj, aparate za razmnoževanje in vse drugo. Preobremenjena sta dirjala na penecih se živalih nazaj do Podstudenška. Spravila in zakamuflirala sta vse blago, kakor je bil Tomaž Šarec že naprej določil. Oskrbela sta preutrujeni živali... In ko je bilo vse opravljeno, sta obstala z rokami, uprtimi v boke in napeto premišljevala: Ali je še kaj, na kar sva morda pozabila? — Ves čas se nista bila srečala s pogledi... Zdaj sta se z iskrečimi se očmi zagledala drug v drugega. Oba ponosna in vsa srečna sta se zasmejala drug drugemu, razprostrla sta roki in si planila v objem...

Prvikrat se je zgodilo po toliko mesecih skupnega, napornega, vznemirljivega dela v ilegali. V neprestanji nevarnosti, da ju zalotijo pri delu, uklebejo in odpeljejo, je v obeh vzporedno raslo in kipeló čustvo — na zunaj pa je bilo pri obeh kakor vedro nebo brez meglice, brez utrinkov, brez bobnenja za gorami — dokler se niso v onem hipu nenadoma zgostile megle in je vzvalovilo med njimi od električne napetosti, nakar je buknil plamen iz oblakov, svetel plamen, zmagoslavno zajemajoč na vse strani... Takrat je bil spočet njen mali Silvin, odsev in podoba njenega Tomaža Šarca, zmagovalca na svojem iskrem Šarcu. In Malka Vrbinčeva (zanj in zase je bila Ljuba, za druge Malka) si je bila oddahnila, kakor da se je po naporni ježi skozi deževje in vihar zatekla v toplo in varno zavetje s svojim davno izvoljenim, že davno zaželenim gospodarjem.

Gospodarjem? Ali si je bila res želela gospodarja? Ali si ni bila želela samo tovariša? Ali se je strinjalo z njenimi nazori o življenju, o enakopravnosti moža in žene, da bi bil Tomaž njen gospodar? Ne, ni se strinjalo. In v resnici sta bila na zunaj samo tovariša, zase in za vso okolico samo tovariša. A na znotraj — zase, samo zase, je Ljuba vedela, da je Tomaž njen gospodar. In tamkaj v zibki, tamkaj raste — in tamkaj brea njen drugi gospodar.

Silvin se je zbréal, sunil z glavo na levo in desno, pogledal čez ograjo svoje zibke, uprl v mater svoje črne očke in zahtevno zavekal. Ona je poskočila, vzela si ga je v naročje, odpela si je obleko, razgalila si je dojko, na katero je planil mali s pridruženim renčanjem. Ljuba ga je gledala in mu popravljala, da bi mu napravila udobnejše. Pa se je zdrznila in se ozrla v temno okno: Zakaj je to na trgu zunaj? Ropot vozil, koraki čet... Pa vendar... Nemogoče ni, da pridejo ponjo. Ali jo je kdo videl s Tomažem Šarcem? — V zrcalu na nasprotni steni je odsevala podoba doječe matere

z razgaljenim oprsem — njena slika s Silvinom pri prsih... Če bi zdaj prišli: doječa mati ni nikdar sumljiva! Iztegnila je levico in si vzela šal v naročje, da bi skrila svojo nagoto, če bi kdo prišel. Ozrla se je po sobi: na mizo, po omarah, v vse koticke. — Ne, ničesar, prav ničesar bi ne našli v njeni sobi, kar bi jo moglo kakor koli osumiti. Za to je že ves čas skrbela; saj so bili že nekajkrat pri nji, vse premetali, vse pretaknili. Ne samo zaradi sebe, še bolj zaradi starih oveh, pri katerih je stanovala, zaradi starega zdravnika in njegove bolne žene je z največjo skrbnostjo in vestnostjo pazila, da ni nikdar prinesla v stanovanje in v to svojo sobo najmanjše stvarce, ki bi je ne mogla pri priči uničiti, tako da bi tudi najbolj temeljita preiskava ne mogla nič najti.

Zopet se je ozrla v okno — zunaj je hup naraščal. Zdaleč, kakor izpod odej, je brnel hišnikov električni zvonec in takoj nato so začeli odmevati iz veže in po stopnišču udarci na hišne duri. Malka se je zdrznila in se hotela dvigniti; preplašeno se je ozirala krog sebe: Saj se še preobleči nisem utegnila! Sestala se je bila s Tomažem v hotelu. In ker je bil prav ta večer tam koncert, je bila oblekla toaleta, za kamuflažo zato da bi ne vzbujala pozornosti ob odhodu. Zdaj ni vedela, kaj bi na naglo ukrenila; pa se je nenadoma odločila in ostala, kakor je bila; samo šal si je potegnila do vratu, da je zakril dojenčka. Ropot po stopnišču. Množica ljudi, glasov, korakov. Brnenje zvonca pri stanovanjskih vratih, razbijanje na vrata... Renčanje starega zdravnika, ki je počasi pridrsal iz spalnice v predsobo; pa ga je prehitela služkinja, ki je kričala, da je vse prekričala:

»Pazienza! Pazienza, signori! Saj nam še vrata razbijete, prekleti!« S truščem je odprla vrata. »No, koliko vas pa je? Ali ste prišli z vojsko nad nas? Ali ste pustili kasarne prazne? Ali se nič ne bojite, da vam jih zažgo? Strešnica, saj vas je res za celo vojsko!«

Njen glas je utonil v hrušču. Vrata pri Malki so se odprla. Vstopil je mršav civilist, očitvidno detektiv. S škilastim pogledom je preletel sobo in skočil k Malki:

»Kaj delate, gospodična? Kaj skrivate pod ruto? — Aghm, mlada mamica! Davvero, saj se že poznamo!« izgovarjal je slovenščino po načinu Italijanov. Postrani je držal svoj zoprni, zverženi obraz in se osladno smehljaj: »A kje je bila gospodična v ta krasna toaleta?«

»Pri koncertu, gospod!«

»Pri koncertu? Davvero, danes je bil koncert — d'un maestro italiano! In vi ste bili pri koncertu? Aghm — in kje je sedela gospodična?«

»Na balkonu, gospod!«

»Na balkonu? Di dietro — zadaj?«

»Na levi! Saj se že poznamo, gospod Fallieri! Jaz sem zmerom in povsod in v vseh stvareh samo na levi. To že iz glave veste, gospod Fallieri.«

»Aghm — davvero, sempre alla sinistra, la bella gospodična. A kje imeti karta, gospodična?«

»Kakšno karto?«

»No — il biglietto d'entrata, lepa gospodična!«

»Proč sém jo vrgla. Kdo pa hrani vstopnice?«

»Per favore, signorina,« vlekel je akt iz žepa. »Voi vi chiamate Amelia Ferbin.«

»Jaz se ne pišem ne Amelija in ne Ferbin, jaz sem Malka Vrbinčeva.«

»Malka Ver—«

»Malka Vr—«

»Non vi voglio prendere alla sinistra, lepa gospodična — levičarka.«

»Leficerka, gospod Fallieri; saj sem vedela, da znate že na pamet!«

Kislo se je nasmehnil in se obrnil s škilastim pogledom k svojim črnostrajčnikom. Postavil je stražo poleg nje in začel preiskovati po sobi...

Ljuba se je nestrpnost ozrla okoli sebe in ni vedela, kako bi si pomagala iz zadrege. Silvin ji je spal v naročju — dobro, da vsaj spi! — Oprezala je za rokami, ki so stikale po njenih knjigah, papirjih in vsem dru-

gem... Zdelo se ji je najbolj pametno, da kar sedi. Naj le mislijo, da še doji!

Zunaj je nastal prepir. Iz sosednje sobe se je oglasilo kričanje.

Fallieri je stekel ven, pa se je kmalu vrnil s starim zdravnikom in z njegovo bolno ženo, ki je bila komaj za silo oblečena. Za njimi je silila in se je drla Mica:

»Pustite gospoda in gospo, prekleti! Stara sta in bolna. Kaj jima hočete? Krasti hočete in ropati, zato ste jih odpeljali iz sobe...«

Stari gospod ji je odmahnil z roko in ji zaklical:

»Tja, pojdi, Mica, in tam ostani, pa jim malo glej na prste, kaj počno!«

Služkinjo so izrinili iz sobe. Stara dva pa je postavil Fallieri k steni in jima ukazal, da držita roki kvišku. A stari zdravnik se je nenadoma razburil, povetil je roke in se obrnil k zidu in tudi ženo je prisilil, da je tako storila.

»Ne bom stal pred vami kakor kak makako iz Kalabrije. Saj ni ljudi med vami. Policijski stroji ste, pokveke nagnusne, brez srca in brez človečnosti, brez vsakega smisla za pravičnost. Če me že hočete uničiti, uničite me izza hrbita! To bolj razumete in bolje zadenete, če vam ni treba gledati v oči človeku. Od zadaj streljajte človeka, vi, ki ga ni med vami, da bi bil tudi človek! Živali! Živali! Pasja pasma!«

Starejši civilni detektiv, očitno domačin, Slovenec, je stopil k staremu gospodu in ga je skušal pomiriti. Zdravnik pa se je še naprej razburjal, a ker je onj govoril tiše, je nehal kričati in se je polglasno pritoževal pri njem zoper te živine, živine... Kolikor so ga Italijani razumeli, je bilo videti, da jih je vendar nekoliko sram in da se ne bi radi pričkali s starim človekom. Zelo prav jim je hodilo, ker so se lahko delali, kakor da ne razumejo očitkov...

V Ljubinem naročju se je otrok prebudil. Začel je brcati in se dreti. Vrgla je ruto proč, vstala je z otomane

BILA JE NEKOČ... ITALJANSKA FINAN-
CARSKA KOČA NA PLANINI RAZOR

in začela šetati po sobi. Ujčkala ga je, stiskala se je z licem k njegovemu obrazku in mu tiho pela: Aja tutaja, dete sladko! Kaj srčecu nagaja, kje mu je hudo? Daj, da te poujčkam, v sanje te ponujčkam, s pesmico oham dušico bolno...

Zdajci se je zdrznila: Začutila je, da jo občudujoče gledajo velike, lepe oči. Že nekaj časa je stal pri vratih, velik in močan; za glavo višji od vseh drugih, krasotec v elegantni uniformi.

Ljuba je bila vajena, da jo občudujoče gledajo vse moške oči. Vsi, ki jih je poznala in ki jih je nanovo srevala, vsi so jo občudujoče gledali. Vedela je, da je lepa; a tega se nikdar ni hotela prav zavedati, skoraj sram jo je bilo svojih čustev, kadar se je zalotila, da se je zavestno vdala mislim na svojo lepoto. Odkar je bila vsa vzplantela v odkritju nove miselnosti, novega gledanja na človeku, na novo ureditev človeške družbe, na življenje enakovrednih in enakopravnih ljudi, ki so drug drugemu opora in podpora in tovariši, ki jim je tuja vsaka misel na izkoriščanje svojega bližnjega — se ji je zdelo, da je tudi ženska lepota zaklad, ki ni bil po pravici pridobljen. Od tedaj se je zavedala, da dela že s samo eksistenco te svoje lepe ženske maske krivico tovarišicam, ki tega obdarovanja od narave niso bile deležne — in b'lo jo je sram te prednosti pred njimi. Zatirala je v sebi čustvo in zavest te svoje lepote, kričala je vase, da je kriva pred tovarišicami in

da mora kakor koli: z delom, z ne-sebično pomočjo vsem drugim, s skromnostjo in pohlevnostjo premagovati vpliv in vtis te svoje nezaslužene prednosti. Nekdaj je vsakega moškega pogledala, celo zelo pozorno in radovedno ga je pogledala — kakor dela vsaka ženska, ki je kar nekako po nagonu vedno na preži, da bi ne zamudila onega, ki je najlepši in najboljši in ki je njej namenjen. Vendar — že vsaj dve leti — odkar se je bila posvetila Tomažu Šarcu, ni več videla moških in ni čutila njih pogledov, občudujočih, vprašujočih, zahtevajočih. A zdaj — tega zdaj — tega italijanskega lepoteča tam pri vratih, od koder je strmel za njo in tako očitno občudoval lepoto njenega obraza, njena široka pleča, polno oprsje in vse njeno vitko, močno, tako harmonično telo — tega je zdaj nenadoma pogledala — za trenutek se mu je celo predala s svojim pogledom... Pa se je že zavedala — rdečica sramu ji je buhnila v obraz, ki ga je skrila v otrokovem naročju in se sklonila v zibko z njim, kjer ga je začela takoj previjati; da se je zaposlila in pregnala to svojo bedasto, trenutno izpozabo. — Zaškrtala je z zobmi in udarila s peto ob tla: — Gos nezvesta! Baba terjava! — Komaj dobra ura je minila, kar si drhtela od razkošja v rokah Tomaža Šarca — v njegovih rokah! — v njegovih rokah! — blažena in srečna — vsa blažena in srečna — za zmerom blažena in srečna — pa se ozreš — in čeprav samo ozreš v načičkano fašistično zastavo, v oskrunjevalca naše zemlje, v krvnika našega, oškropljenega s krvjo najboljših in najdražjih naših... Ti si mi priča, Silvin, da sem ji pljunila v obraz, tej babi terjavi! — In se je obrnila, da bi pljunila v zrcalo... Tedaj se je je dotaknila roka... Fallieri je stal poleg nje in se ji smehljal s pretirano ljubeznivostjo:

»And'amo, signora! Gospod colonello je odredil... Lasciatelo il piccolo! Prendetelo, signora!«

Za roko je potegnil zdravnikovo ženo bliže in ji dal otroka.

Malka se je vzpela v vsej svoji velikosti — bila je večja od Italijančka. Z rokami uprtim v boke ga je pogledala od zgoraj navzdol:

»Aretacija?«

»Si signora!«

»Tako?«

»Si signora!«

Vprašujoče se je ozrla po vseh drugih — in vsi so prikimali.

»Pa vi mislite, da pojdem kar s koncerta, v plesni obleki — v vaš pržon?«

»Zakaj pa ne? Faremo una danza, signorina!«

Vzdignila je roko:

»Ven! Vsi ven, da se preoblečim!«

Drug drugega so s pogledi vpraša-

vali in niso vedeli, kaj bi in kako. Nazadnje se je Fallieri odločil:

»Allora — pet minut, gospodična! Neanche un minuto secondo di più!«

»Ven! Vsi ven!«

Šli so — ona pa se je zaklenila v sobo z ženo zdravnikovo in s Silvinom

Zelo pogosto so trkali na vrata in kričali zunaj, da ne morejo in ne smejo dalje čakati.

»Allora andatevene al diavolo, signori!«

To jim je povedala italijanski in ko je bila popolnoma nared in se je z zdravnikovo dogovorila o vsem potrebnem in se je pošteno poslovila od otroka — čez tričetrt ure je odprla, pomahnila vsem skupaj z roko in skoraj stekla pred njimi po stopnicah dol.

Šrtomir Činkovec

Težaška romanca

*Natočil vase bom nocoj življenja,
pretočil bednim ga v uporno kri,
da zlije v ulice se množic vrenje,
pečat hotenj iz njih vzbrsti ...*

*Na trotoarje stisnjen stari svet
jezi se, kolne, pljuje, cvili,
ker mi preusmerjamo komet
drugam, kot oni so ga napotili ...*

*Ze slišim z ulic melodije,
že poje brat in sestra, slednje bitje,
ki bi je se, da sreča vzklije
nam vsem v tovariško sožitje ...*

*Ze vidim kot nebo globoke
oči, zastav nad njimi cveti rdeči,
kot veje v viharje stezajo se roke
in dvigajo se kvišku kakor meči ...*

*Smehljam nad njimi se v bodočnost,
v bogastvo silno naših dni;
iz bede raste v svetlo sončnost
nam bratska sreča vseh ljudi!*

Balada o partizanu Andreju

To ubogo naša domovino,
na štiri so strani jo razdejali
in ko so prvi talci pali,
kot orli vstali smo v sinjino...

Pomlad bila je ... strašni črni dnevi,
v čeladi sivi šla je v gore smrt,
premnog bil borec je v krvi strt,
vasi gorečih rdeči so odsevi...
In bil Andrej je vnet kot ranjen lev,
da rešil s tem je svojo četo,
do zadnjega naboja z mitraljezom vneto
razlival nad fašiste je svoj gnev.

Krvavega so vrgli v Koronej...
Bo videl drage še? Ni težko mu umreti:
svobodo videl je povsod cveteti —
zapel je o Katjuši kot v zatišju vej...
V polnočni čas odmakne se zapah,
na pragu je fašist pijan: — Kje, pes, tičiš?
Pod našimi kopiti se, junak, zbudiš!?
Li jočeš mar po idrijskih gorah?

Andrej se zgane v luči bleščavi,
pred njim drži zver samokres —
— Streljal bo name, črni bes —
pomisi — vstane in odzdravi:
— Predrage so mi gore in doline,
v trpljenju naše so, v grenkem znoju,
borimo zanje se v krvavem boju,
da svoboda v suženjstvo zasine! —

— Li suženj, sanjaš? Kaj blebetaš
v podzemlju Coronea v vezeh?
Če vse izdaš — se rešiš teh —
drugače s smrtjo svojo se igraš... —

— Nič se ne plašim rabljev in zveri,
skrunilcev mater naših in deklet!
Izpljunil vas bo zdravi svet,
pepel nad vami vpije in nedolžna kril!
Ubijajte — in boste ubiti,
če danes ne — za leto osorej,
obsodil vas bo sivi Koronej,
za vašo vrv so spletene že niti...

Fašist zgrozi se ... škrt z zobmi...
sovraštvo sikne... počí strel...
Andrej v temò je onemel —
srcè kot zvezda rdeča mu žari...

To ni meja, to je kača,
ki vijuga se čez Kras,
Sočo, Brda, polje, laz —
zvita kača strupenjača.

Blodi bratom srca, duše,
pušča jih pol tu, pol tam,
gre čez goro, dol in hram,
drago, pot, korito, ruše.

Borba je razcvela v zmago,
pljunil nanjo je zapad
in raztrgal venec nad,
grudo nam oskrunil drago.

Kača grize in otepa,
brate cepi... Pa zakaj?
Da redi se tuji zmaj
v masti svojega pohlepa.

Kača v dol in brdo sika
in prevrača črni trup
in štrkljā zeleni trup,
desno, levo, kolje, pika.

Vanjo šinili so besi,
preskakuje rob in glob,
reže prag in tla in strop
in čez steno se prevesi.

To je meja za prepire,
zdražbo, jezo in posmeh,
zdaj ob tiru, zdaj prek leh,
neti vstaje in nemire.

Krjavelj ni še presekal hudiča Škedenjskim žrtvam

Boris Pahor

Tržaški dnevnik sem pustil na mizi. Tržaški časnik! Sobarica ga je bila pred nekaj trenutki potisnila skozi režo za pisma na vratih. Upognjen je mohl iz lesene škatlice na vratih pariškega hotela: košček Trsta. In jaz sem sedel za mizo in ga gledal, ko da čakam, da mi že s svojo pričujočnostjo povē vse. Ne mnogo besed, ne; samo »da« ali »ne«. Kakor ti zadostuje, ko čakaš v zaporu sodbo: da ali ne, smrt ali življenje?

Potem je stal list na kupu časopisov, kakor novodošlec, ki je malce v zadregi, ko stopi v že polno čakalnico tretjega razreda.

In stopil sem na balkon in pariške strehe so se mi za hip zazdele, ko da so tržaške. Nekje za pošto, ob evan-geljski cerkvi, kjer imajo ometi na zidovju še pridih iz dob Marije Tere-zije in Jožefa II. Sobarica je prinesla časnik. In mislil sem na sobarico. Ona ne vé, kje je Trst. *La Marche Julienne*

so ji rekli. In to — kaj je? »julienne veste«, pravi pariška ženica, »julienne je za nas pariške gospodinje nekaka mineštra, v katero devljemo vseh vrst zelenjav«. Nekaka godlja, si rečem jaz. Toda ona me ni mislila žaliti! Ali naj ona odgovarja za definicije, s katerimi jo trapi časopisje?

Gledal sem pariške strehe in mrč, ki je ovijal mesto, mi je bil ko megla, ki leže na morje. Toda Trstu megla tako poredkoma krči morskobzorje. Moje mesto mi je bilo tisti hip kakor krivec, ki čaka na sodbo. Kakor borec, ki je pognal kroglo v izdajalca in so ga zaradi tega posadili na zatožno klop. V tržaškem časopisu so slike, povorka s krstami. V Škedenju je tekla kri. Ali je poslednja? Toda -- ali ni vojne konec? Morda bi se francoska sobarica raznežila, da sem ji povedal zgodbo: »Čujte, madame, vi služite, vi delate za druge, vi me boste poslušali. Vi ste tujka, zato vam bom lahko po-

SV. VIŠARJE, ZNANA SLOVENSKA BOŽJA
POT V KANALSKI DOLINI

vedal, kakor otroku pravljico. Osemnajstega leta se je začelo, sedaj smo 46. Vem, zakaj me prekinjate. Tudi vi ste izkusili, v obmejnih vaseh ste bili, ko so fašistična letala kosila prebivalstvo. Kakor Abesince, da, kakor Abesince. Samo da je pri nas trajalo nekaj časa dlje, samo razdobje ene generacije, madame.

»Ali niso zavezniki zdaj v vašem mestu? Trst? ali kako že pravijo: Marche Julienne. Kaj bi to bilo prav za prav Marche Julienne. In zavezniki, ali ne bi morali biti vaši prijatelji sedaj?«

»Oprostite, jaz sem preprosta ženska, samo sobarica, oprostite, če ne razumem, monsieur.«

In vse piše o tem mestu. In tako pišejo, ko da je bila zaradi njega vojna in vse. In še, kakor da so prodirajoče čete nenadoma obstale pred razvalinami starodavnega mesta. Reportaže, članki, člančiči, miniaturne sličice. Kje smo, na Javi? Sobarica je v dvomu, v Indiji? Angleški častniki se sprehajajo po pomolih z ženami, s sinčkom v vozičku, okoli vratu imajo častniki na jermenih viseče daljnogled. Torej Indija, brez Pandit Nehruja in Gandhija. Ali nimate v Trstu Gandhija, monsieur, v tisti, kako ji pravijo, Marche Julienne? In v Palestini so tudi oni,

pa pri vas ni Arabcev, kali? In ti Slovenci? Nekak Irgun, res?

Nato me plašno pogleda:

»Toda vi vendar niste Italijan, kaj ne, da ne, monsieur?«

»Mi ne sovražimo nikogar, madame.«

»Pa vendar, zahrbtno so nas napadli, s strojnicami kosili prebivalstvo po vaseh, sama sem bila prič.«

»Mi ne sovražimo nikogar, le svobodni hočemo biti.«

»No, samo da niste Italijan, monsieur, potem je že prav, monsieur.«

Takrat smo stanovali v ulici Commerciale; strma ulica ali strma cesta. In vije se sredi drobnih hišic v breg. In razgled na luko! Mi otroci smo seveda najraje opazovali parnike. Poslušali, kako so trobili. Pazili, kdaj se je umirila voda pod krmo. Tedaj je parnik čakal, da se mu je približal vlačilec. Kakor pritlikavi možicelj ob velikemu bežalu ob velikem trupu. In tisti dim iz njegovega dimnika, ki je brezobzirno skrival parnik.

Radi smo gledali, kako so se ladje pomenkovala s heliografi. Kakor da si v nekem skrivnostnem jeziku izmenjujejo vtise pred novim mestom, pred trgov, pred golobi, ki so sedali deci na dlani.

Toda tisti večer ni bilo mežikajočih heliografov. Iznad hiš se je dvignil zubelj in dim se je gostil in temnel nad strehami. Kakor da gori ladja v pristanu. Otrok ne misli: Balkan, Giunta njemu ne pomenita nič. Podoba se mu vtisne v zavest, krvavo ozračje se spoji z njegovo krvjo. In njegovo življenje bo raslo odslej, ko da klije iz pošastne more.

»Z zubljem sem razkužil Trst!«

Sedaj vemo, da smo bili mi tista kuga: naše matere in naši očetje. Moje sestrice, ki so z menoj strmele v silni kres.

Tisi večer nismo vedeli, zakaj je oče zalučal krožnik v tla, zakaj je mama jokala. Mi smo trepetali in on je klel.

(S počestnico je opsoval mamo).

Ko je odšel, je pritekla gluha šivilja:

»Z bencinom so polili, pomislite, gospa!«

Izbuljila je okrogle oči kakor vsi gluhi.

»Ljudje so skakali z oken na cesto, ali ni strašno?«

Mama je bila vsa objokana in se ni zmenila zanjo.

»Ali ni strašno, gospa?«

Vem, zakaj sem se tukaj, sredi tujeja mesta, nenadoma domislil vsega tega: zaradi mrtvih v Škednju. Da za radi tega, zaradi lista, ki ga je sobarica potisnila skozi režo v vratih. Toda tisti hotel, ki se dviga iz bulvarja pred mano je podoben Balkanu. Mor-da tudi ni, a ta hip se mi to jasno dozdeva. Toda tržaški Balkan ni bil samo hotel. Gledališče je bil. To je to. In mama in oče sta se spoznala v njem, ko sta bila še fant in dekle.

Zaradi tega mi je bil drag. Kakor pomoli in svetilnik in Kanal ob Ponterošu. In jaz sem sedel mami na kolenu in zrl v Krjavlja. Dvorana je bila morje glav in ko je Krjavelj mežikal, so vse glave strmele vanj. On se je zvijal, kakor fakir. Vrtinčil je oči in kazal njih belino, nato je stegnil vrat in gledal srepo, kakor da išče hudiča med poslušalci. In končno se je možato dvignil in bočil prsi.

»Da, presekali sem ga!«

Dvorana je osupla pridržavala sapo.

»Hudiča sem presekali, pravim!«

Potem so bile njegove oči spet dobre, spet je stegnil vrat:

»Štrbunk — in drugi kos je padel v morje!«

»Štrbink — in drugi kos je padel v morje!«

Ves vrhičen se je zavrtel na odru. Prevzet je bil ob spominu svoje neverjetne smelosti, obrnil se je proti nam in malce upognil koleno, da bi nam bil bliže:

»In padali so odsekani kosi v morje: štrbiiiiiiiiink — štrbuuuuuunk...«

V Vogeških planinah je vse noči uhajal plamen iz ozkega dimnika. Ne-

kako v zraku nad odprtino je visel kakor krvav tulipan. Naši ljudje niso več, skakali z oken, da bi ušli plamenom. Bili so gorivo v dvajsetem stoletju iznajdenemu stroju. Samo zaradi Iva sem tisto noč opazoval ognjeno rožo nad dimnikom.

Ivo je bil iz ulice Commerciale. Kakor starček je hodil, ko sem ga z njegovega gnilega ležišča pospremil na plano, da je še enkrat videl planine.

Kakor da govori sam sebi je rekel:

»Koliko nas bo, ki bomo prišli iz te mrtvašnice v Trst?«

Vi se jočete, madame, toda Ivov je bilo kakor ladij v pristanu, kakor čolnov ob bregu. O njem vam pravim, ker je stanoval na rebri, s katere smo gledali kres in plamene nekoč.

Na balkonu pariškega hotela sem bil in v ušesih mi je zvenelo vprašanje ženice: »Ampak zavezniki? Zakaj niso z vami? Oprostite mi, če ne razumem, preprosta sobarica sem.«

Mi tudi nismo razumeli. Mnogi izmed nas so šele tedaj jasno spoznali, ko so nas peljali iz barak v svobodo mimo nedotaknjenih, kilometre dolgih nemških tovarn. Tedaj nam je bilo jasno, kako smo bili ogoljufani. Tedaj nas je bilo sram, da so nas anglosaške čete osvobodile in gledale našo gnilobo.

Ker tisti denar, ki je zgradil bombnike naših osvoboditeljev, je bil zgradil tovarne naših krvnikov.

In počemu so torej zgoreli milijoni? Ali so slutili goljufijo, pred smrtjo? In da bo legla na ljudi mlačnost? In da bodo Tomovi vojaki imeli čokolado in nemške plavolaske na promenadi ob jezeru? In da bodo v Škednju streljali domačine?

Reakcija je že obrabljen izraz. Reakcija je nekaj več, je kakor tekočina v steklenički, na kateri piše: Strup. Nevidni strupeni plin je, ki se sesa v predmete, ki prodira skozi znojnice neopažen v telesa.

Toda v nas, ki smo se vrnili, je nova bistroidnost. V novi dimenziji se gibljemo, pomen in vrednost člove-

skih teles iščemo. Kakor v razodetju smo spoznali, da so nas pokončevali z ognjem, zato ker smo se z ognjem igrali.

»Oprostite, če ne razumem, monsieur«.

Saj, madame, saj, tudi mi smo šele

pozno razumeli. Kakor otroci z ognjem smo se igrali. Tudi vojačke smo glumili, kakor Krjavelj smo glumili. Ker on je samo glumil, madame. Pogledajte slike na časniku, saj ni potrebno, da poznate jezik, slike pogledajte, madame! Ne ne, Krjavelj ni presekala hudiča!

Gema Hafner

Na grobu talcev 1944

(V spomin žrtvam represalij v Silvestrovi noči 1944)

Kot v zibel nekdaž mati,
jih smrt je v rakev položila,
pogrebci, drzna jata vran,
zastava črna je oblak teman
in solze blede mesečina.
Kot vzdih travna je prikrita
in mesto sveč — v nočeh srebrnih
samotna zvezda je svetila.
Nič rož — jesenska sapa
je listja nalovila.

Prikrivajte, teptajte,
s srčno krvjo oblita tla!
Zagrebli ste samo kosti,
življenje njihovo plamti
v globinah našega srca.
Ne veste, da umrl ni,
kdor milijon življenj živi,
ker vsi smo eden — eden vsi!

Ce bi komu pogum opešal
in mržnja v srcu se hladila,
v rokan kot v vejar moc sahnila,
roteč zaprósi:
Razkleni, zemlja, se, pokaži
v gubah svojega naročja
nebroj kosti, ki sredi polj,
v strminah temnega pobočja,
kot sveta znamenja so razsejane.
Oapri grobove, da iz njih
bi kot iz večnega studenca
nasrkali sovraštva se, moči
in kakor maščevalna, smrtna senca
zajedli se — v sovraga!

Kalan Ludovika

Umreti

(1944)

Na gmajni ležim
in gledam v nebo, ki kraška ga burja je kot
I steklo očistila
in k morju oblake nadležne potisnila.
Strmim
v svilene peruti, ki daleč nad mano letijo
in v soncu kot čisto zlato se svetijo...
prozorni balončki brneči,

kot bele igračke se v zraku blestè,
iz jekla in svinca imajo srcè —
grozote in smrti nosilci leteči ...

In krožijo, se dvigajo, padajo in zasledujejo,
si rišejo bele stezice v nebo.
Metalčno pesem — vsakdanji naš requiem
lv zboru pojo.

Se vračajo in zasledujejo,
k izvoljenim žrtvam potujejo ...

In ura za uro v brezdelju sledi,
kot strune so živeci napeti,
srcè in ozračje drhti:
preludij v težko usodo.

Kalan Ludovika

Mladinska proga

Vlaki pojoči
vozijo preko bosanskih poljan.
Rože in prapori plapolajoči
vriskajo v mladi poldan ...
Novo železno pot smujejo,
čvrste brigade tekmujejo ...
Zemljo drhtečo,
v soncu blestečo —
rjavi zaklad,
kelih bodočnosti zlat
kopljejo, dvigajo, nosijo,
sipljejo, vozijo
krepke rokè.
Z radostjo svetlo orodje vihtè.
Zgoči jim žulji,
trdega dela sveti dragulji
krijejo mlade dlani.
Traktorjev sila brneča
v zraku doni ...
V ritmu se gibljejo prožna telesa ...
Nove smeri se odpirajo.
V zemljo bogato se vdirajo
kamijonov težka kolesa ...
Dolgi predori
temne votlijo gorè.
Rastejo gladki nasipi kot silni razori
čez rodovitno poljè ...
Trak se železen bi vil.
V tvornice se bo prevažala tal dragocena
lastnina
Nov se bo blagor razlil ...

Z mislijo tiho molim k tebi, o Domovina!

Vas je stala na rahlo vzvišeni ravnini kakor na poveznjenem pladnju. Jedro se je tiščalo cerkve in šole in se daljšalo ob glavni cesti na sever in jug. Nekaj klančkov se je spuščalo v zapadne, nižje poljane nad reko. Skrite skupinice so segale proti vzhodu do železnice.

Podnevi se je zdelo, da imajo vas Nemci in fašisti. Ponoči so vdiral partizani z vzhodnega in južnega gričevja. Nemci so tipali počasi, zathevajoč imenike, blago, živino ali seno. Vas je dihala kakor pišče, ki čuti kragulja nad seboj. Moških ni mikala domača streha. Ljubše jim je bilo vzhodno gričevje. Nekaj starejših je bilo še doma. Ženske so opravljale, kar so mogle. Niso postajale na trgu in ogljih, niso se razgovarjale ne v trgovine ne pred cerkvijo.

Lipovec je stal v poletnem jutru na dvorišču. Ponoči je bil slišal strele iz jedra vasi. Zdaj ni vedel, ali bi stopil do gostilne s tobakarno ali ne. Po takih nočeh so Nemci radi šarili po vasi. Previdno je stopil po klanecu navzgor proti cerkvi. Gredé je smulil z meje slamnate bilke, ki so se bile večeraj po mlatvi obesile na robido in lesko. Zgoraj na križišču je obstal. Na severu, že blizu mesta, je nabijalo, kakor od motornega kolesa, in se izgubilo na zapad.

Pogledal je v Dolnikovo gostilno, zastrigel z iztegnjenim kazalcem in sredincem in puhnil, kakor da želi kaditi. »Redno je razdeljeno. Ne vem, ali bo še kaj«, se je ustrežljivo nasmejal Dolnik in pomignil ženi, naj pogleda. Znižal je glas: »Streli, streli... Niso bili prazni. Ranili so Nemca. V gostilni pod šolo.«

Dolnikova je prinesla droben zavitek in ga stisnila Lipovcu v pest: »Ni drugega. Kako je z vašimi?«

»Zdaj še gre«, je mož pomenljivo pomežiknil proti vzhodu. »Tam sta oba, Milan in Nande — kakor drugi.

Kar bo, pa bo.« Sili je proti izhodu: »Če je tako, je človek rajši blizu doma.«

Nameril se je mimo vodnjaka v višči klanec. Izza šole se je sprožil oster nemški klic: »Stoj!« Izza zidu pred šolo je skočil na cesto Rotar, gologlav, golorok in bos. Dobrih dvajset korakov za njim so hiteli trije nemški vojaki, dva z nagnjeno ročno strojnico, tretji vpijoč z iztegnjenim samokresom: »Stoj! Stoj!« Rotar je stekel mimo Lipovca in ga potegnil za sabo, rekoč: »Čistijo — proč!«

Za njima je počilo. Ni zadelo. Z zvonika je zaregljala posebna strojnica. Zadevala je pred njima kraj ceste.

»Počakajta! Nevarno!« je svaril nasledovalec s samokresom.

Od mesta je pridrdral nemški kamijon z nekaj vojaki, pretekel oba bežeča in se ustavil prav pred njima. Po kratkem, ozkem klanecu na desni sta šinila v Vrhovčevo brajdo, a štirje vojaki so bili brž za njima in ju zajeli. Rotarja sta dva odvlekla proti vasi, ostala dva sta silila v Lipovca, naj pokaže, kje je njegov dom.

Z zvonika je regljalo v drugo smer. Z raznih koncev so udarjali kriki, kakor da se podobni prizori ponavljajo po več križiščih, cestah in dvoriščih. »Zdaj«, ga je spreletelo, »bi zalegli naši«. Z neodločno kretljivo je pokazal proti domači hiši. Ali mu jo zažgó?

»Stopaj!« se je zadril prvi Nемец, suhljat, morda tridesetleten svetlolasec srednje postave, v rumenkastih dokolenkah in zelenkasti srajci, z jekleno čelado na glavi. Drugi višji, debelušnejši, priletnejši in strožji, ga je dregn'il s puško v hrbet in zaškrtal nekaj, kar si je Lipovec razlagal kot opozorilo: »Ne delaj neumnosti!« Spotoma je tu in tam bežno ujel z očmi kak po-doben prizor kakor ta njegov.

Pri domu sta ga Nemca odvedla v senco za hišo. Mlajš je ostal pri njem,

starejši je s ceste zažvižgal proti vasi in počakal, da sta prišla še dva.

Ta trojica je odšla v hišo in tam povedala, da je preiskava, da gospodarja stražijo za hišo in mu ne bo dobro, če bi se kaj zgodilo. Lipovka je prestrašena zaprosila, da bi smela spregovoriti z možem. Niso ji dovolili. Samo petletna Jožica je smela do očeta. Lipovec jo je objel, kakor da stiska v njej ženo, vse otroke in dom. Prosil je, naj mama pošlje po njej boljše obleko in čevlje. Lipovka je oboje skrtačila in se pri tem ni mogla ubraniti solz. Ali bodo padali talci? Ali bo moral v Nemčijo? Nемец za hišo pa je ukazal, naj deklica oboje vrne mami, ker ne bo očetu ničesar treba.

Preiskava je bila najprej v skednju in hlevu. En vojak je ostal na pragu. Ure so se vlekle. Šestnajstletna Tinka je od pletenja plašno pogledovala zdaj mater, zdaj Jožico, zdaj stražnika. V

presledkih je včasih zaregljalo z zvonika. Tinka in mati sta se premagovali, da ne bi planili v glasen jok. Lipovka si je v mislih ponavljala možev besede iz tiste noči, ko je Milan odhajal: »Prej smo prisiljeno služili rabljem. Tudi mene so vlačili po Galiciji. Zdaj odhajaš v našo vojsko. Vi mladi imate srečo. Pomagaj po svoji vesti!«

Opoldne je za silo zvarila nekaj grižljajev in poslala po Jožici tudi možu. Vojakom so prinesli nemški tovariši iz vasi. Popoldne so ropotali v kleti, na podu in na kašči. Zdolgočaseni so pozno sedli v senco na dvorišču in čakali.

Lipovec je ves dan sedel za hišo. Posedanje ga je zdelalo bolj od vsakega napora. Gledal je v tla, kakor da opazuje mravlje. Misli so se mu pod plaščem nebrižnosti viharile in burile. Včasih se je dvigalo v njem kakor bes in potreba, da bi tlačitelja zadel v vsakem njegovem predstavniku, tudi v teh dveh vojakihi, ki sta morda že kdo ve koliko nedolžnih tako stražila in najbrže tudi streljala. Mravlje so hitele pred njim po svoji ravni stezi. Če on le s prstom pritisne, lahko vsako nemudoma stre. Tako so delali fašisti po naših mestih in vaseh — pritiskali so s prstom in trli. Njih posel nadaljujejo ti Nemci. Od nemške samovolje je danes tu odvisno življenje vseh vaščanov — tudi njegovo.

Z očmi je t'ho ošinil svoja dva stražnika. Eden je stal in se oslanjal na puško. Drugi je sedel na kamnu s puško na kolenih. Govorila sta malo. Človek bi sodil, da sta v službi otopela in so jima taki opravki nekaj vsakdanjega. Obšlo ga je, da bi obema izpulil orožje, zbežal okoli ogla na kaščo, zaklenil za sabo in streljal skozi manjše okno od strani na njiju, preden bi mogla do njega. On dobro pozna pot in stopinje: onadva bi se kje spotaknila. Samo: ali bi v prvem trenutku uspel? Če vdereta v kaščo, ali bi mogel oba obvladati s kopitom? In če bi sebe rešil — kaj bo z družino?

NA TOLMINSKEM, POMLADANSKO DELO V KLONICI

»Misliš, da bi takle lahko zbežal?« je mirno vprašal stoječi vojak sedečega. Sedeči je malomarno skomignil z rameni.

Ali mu bereta misli ali sta se samo pošalila? Misli niso našle opore. Iz vasi je priropotal vojak na motornem kolesu. Obstal je pri lesi in nekaj zavpil. Kmalu nato, ko je motor izginil pod klancem, se je razleglo z dvo-rišča: »Vsi na trg!«

In že so gnali trije vojaki ženo, Tin-ko in Jožico proti vasi. Žena se je s ceste ozrla k Lipovcu in naredila nekaj korakov proti njemu. A vojak jo je potegnil nazaj. Tudi Jožice ni pustil več k njemu. Šele ko je ta skupina izginila med prvimi hišami, sta se zganila stražnika z Lipovcem. Kaj bo? Nemška ječa? Streljanje? Zažiganje? Trg je bil poln ljudi. Ženske in otroke so zbirali na vzhodnem koncu pred cerkvijo in okoli cerkve, moške pa okoli vodnjaka. Sence hiš in dreves so se daljšale. Oddelek vojakov je razširil krog ob južni gostilni, kjer so bili ponoči ranili Nemca.

Množica je polglasno hrumela. Voja-ki in podčastniki so dolgo urejali lju-di. Ostra povelja so se množila. Črn avto je ril počasi skozi vojaštvo in ljudi.

»Kaj bo z nami?« se je trgal iz mno-žice tu in tam tesnoben šepet. Iz ne-katerih gruč je udarjalo polglasno-molitvi podobno mrmranje. Trg je postajal resnejši in resnejši.

Od severa so prihrumeli trije ka-mijoni. Na vsakem je bilo več stroj-nic. Zarili so se na sredo trga in strojnice so se obrnile proti ljudem. Razlegel se je otroški jok; ženske so hlipale, moški so mrmrali.

Strojnice so po vrsti zaropotale. Gruče so zavalovile kakor klasje pod burjo. Trg je odmeval od vpitja in joka. V prerivanju so nekateri omah-nili; drugi so nevede stopali po njih. Strojnice so mahoma utihnile. Na vzvišenem prostoru sredi njih je pre-sekala poševne sončne žarke gladko obrita in počesana glava s strogim,

odločnim obrazom. Besede so padale v presekanih skupinah. Vsako skupi-no je poleg stoječi podčastnik sproti prevedel v komaj razumljivo mešani-co. Smisel poveljnikovega sporočila je bil:

»Te strojnice ne streljalo še zares, da si bi smele in najbrže morale. V vasi se je dogodil zločin. Težko ranjen se je zgrudil nemški vojak, ki vi-si med življenjem in smrtjo. Vas pri-kriva zločinca. Odgovornost pada na-njo. Zakon zahteva kazen. Poveljnik mora skrbeti za popolno varnost čet. Po zakonu bi vaščane lahko postrelil in vas zažgal. Ker se je to prvič zgo-dilo, hočemo biti obzirnejši. Kaznovali bomo le hišo, v kateri se je to zgo-di-lo, ljudi še ne. Če te milosti ne boste cenili, bo treba napeti druge strune.«

Lipovec je dvignil glavo. Do tega trenutka je čumel kakor v omotici. Trg se je vrtel okoli njega. Iz njego-vega kota ni bilo videti nikamor; nemške čelade, strojnice in kamijoni so zastirali razgled. Zdajci je zablis-nilo v njem: Nocoj ne bodo ne žgali ne streljali! Pamet je krotila veselje, češ da je milost majhna, ker bodo že jutri lahko streljali in žgali. Olajša-nje se je razlilo po mnogih obrazih. Celo nasmeh je zasijal tu in tam.

Lipovki se je godilo kakor njemu. Zdaj je tudi njej odleglo. Stisnila je Jožico, kakor da v njej objema vse domače. Tinka je storila isto. Matere so objemale otroke, kakor da so jih pravkar iztrgale zmaju.

Častnik je zaključil govor s pove-ljem: »Bombo v hišo!«

Vojaštvo je odrinilo ljudi od južne gostilne. Lastnica je vlekla zadnje cu-le iz nje. Pohišstvo je stalo po dvori-šču in ob cesti. Vojaki so speljali vr-vico skozi okno do vodnjaka in pri-žgali. V hiši je zahrumelo in bobneče zastokalo. V zidovih so se začrnile špranjice kakor zvijugane temne niti. Ponekod so zazijale razpoke, zidovi pa niso popadali. Notranji buh je u-daril v oknice. Nekatero so se prekla-le in zletele na cesto, druge so se sa-mo pobesile. Streha se je zrušila sko-

zi predrte pode v pritličje. V trenutku je imela vas eno hišo manj.

»Tako in še huje se bo godilo tistim, zaradi katerih bo naša vojska kaj trpela«, je oznanil častnik počsi, mirno in razločno, z glasom, ki je razodeval prepričanje, da je tako ravnanje zelo blago in prizanesljivo. »To si dobro premislite! Zdaj se razidite!«

Straže so odstopile. Ljudje se začeli razhajati v gručah. Lipovec se je prepustil toku, ki ga je odnašal proti njegovemu klanecu. Stegoval je vrat, da bi zagledal ženo, Tinko in Jožico. Pri vhodu v klanec se je pognal na dokolenski kamen in zaklical čez množico: »Jožica! Jožica!«, dasi je ni videl. »Tata, tata!« se je odzval otroški glas — in kmalu so bili vsa družina vkup.

Klanec je bil zdaj že čisto v senci. Jožica je stekla naprej in Tinka za njo, da jo ujame. Obe sta si dajali duška za dolgo tesnobo razburkanega dne. Lipovec se je ozrl v ženini obraz in videl v njenih očeh isti vdani sijaj kakor pred davnimi leti, ko sta stopala po klanecu od poroke.

»Za njima bi tekla«, se je veselo nasmehnila in ga prijela za roko.

»Dajva!« ji je stisnil prste kakor pred leti, ko je bil še fant. Obenem je zategnil korak in pomignil z glavo na ljudi za njima. Razumela je: ljudje bi čudno gledali.

Mračilo se je. Pri domu je stopila z njim za hišo.

»Pokaži! Kje sta te pestila?«

»Tu sem umiral. Kakor da se grob odpira pod mano. Kakor da me živéga zasipljejo. Popoldne me je tiščalo. Nisem mogel več dihati«. Popisal je naklepe, kako plane, uide in oba Nemca pobije.

»Dobro da nisi tega storil«, se je zgražala. »Zdaj bi te morala pokopati.

Ves dan sem trepetala zate. Ves dan sem trepetala zate. Ves dan je čakala obleka — kakor za pogreb. Še je v hiši na mizi. Ves dan smo vlekli na uho, da bi ne počilo. Ne veš, kaj smo prestale. Tudi Nemci ne vedo. Če pa vedo in delajo vendar tako — ne smejo zmagati. Če je še kje kaj pravice, ne bodo zmagali.«

»Koliko nas je danes tukaj umiralo! Koliko jih vsak dan tako umiral! Po vsej naši deželi! Po vseh deželah, kamor stopi njih noga!« Pri vsakem vzkliku se mu je višal glas.

»Da te ne slišijo!« se je ustrašila ona.

»Pa kaj to«, je znižal glas, »dokler le v mislih umiramo! Koliko jih umira zares! Koliko jih vsak dan zares postrelijo! V Brdih so zares zažgali hiše — in ljudi v hišah! Vesti sami širijo, da bi druge oplašil. Vse bodi pod njih peto. Ne, ne! Milan je prav povedal: Nемеc ni človek, on iztreblja, zato ga je treba iztrebiti. Ustrelili bi me bili kakor psa — tu, tu za hišo!«

»Ne bodo te. Samo vpiti ne smeš tako. Še so v vasi. Še bo otepanja z njimi«, je mirila žena.

»Lačna!« je pritekla Jožica okoli ogle. »Tudi Tinka lačna!« je vlekla mater za predpasnik.

Odšla sta z otrokom. Lipovska je obstala na pragu. Pomignila je proti črni obleki na mizi:

»Glej — za pogreb! To je nemško delo«, je zajokala.

»Spravi, Tinka, spravi!« je tiho sédel Lipovec. »Nikdar nisem tako posedal za hišo. Nikdar nisem bil od dela tako razbit, kakor sem danes od nedela. Lazar, ki leze iz groba. In to je šele prvi dan nemške pete.«

Tisti večer so imeli skoraj pod vsako streho Lazarja, ki je prilezel iz groba.

Mogočno dvigaš svojo glavo sivo,
očanec Krn, stoletna ti uganka,
branik slovenske zemlje in nje postojanka.
Pri tebi često bog Perun gostuje
in svojo divjo moč rad razkazuje,
ko glava ti je vsa v meglo zavita.

Besnela je po tebi vojna vihra.
Pustil si mirno, da sovražna sila
je drežniške domove upepelila.
Nato si spet sprejel drugačne goste,
ki so iskali varnega zavetja
v objemu tvojem, ko od vzhoda
Primorski prvič zasijala je svoboda.

Mežikaš v soncu, sanjaš v davnino,
po zemlji razgleduješ se slovenski.
Li čuješ krik Slovencev od Nadiže:
»Le pridi, Krn, le pridi malo bliže;
svobodo zluto tudi mi želimo,
mi tudi radi bi postali
na zemlji svoji sami gospodarji.«

Sestra piše

Brat, saj veš, da ni mi lahko.
Sama sem v tujini.
Tu cveto že oleandri,
sneg je v domovini.

Nič ne rečem, saj so dobri
in me ljubijo, nevesto.
Kar pa on odšel za vedno,
kot da prišla sem na cesto.

Culo bi najrajši vzela,
daljno pot bi nastopila,
proti rojstnemu bi kraju
dneve in noči hodila.

Tu na jugu, tu pomlad je,
v domovini pa zmrzuje,
vendar tam dobim tolažbo,
ko v srcu je najhuje.

Vas je na zelenem holmu
kakor pisan šopek cvetja,
zemlja diha žar poletja
klasje ji zori v naročju.

Ko utrujeni korak omahnil
mi na prašnih bo razpotjih
in ko niti, ki peljale v svet —
se bodo zavozlale —
vrnem se ob času žetve,
z zlatega si klasja zvežem
snop in nanj k počitku ležem,
sinjih dalj nemirni romar ...
Misli te v tolažbo srkal
je v težavah — in za srečo
tipal dolga leta ...
Slednjic si domov zaželel ...
Vas kot tiho je grobišče,

dom požgana razvalina,
mah zajeda se v stopnišče,
v kotih prede mesečina ...

Kriknil je, na prag se zgrudil,
v dušo kakor s svedrom vrta
bol in pa spoznanje kruto,
da pod kupom je zasuto:
up in vse pričakovanje ...

Krč ga davi kakor z zanko,
vzdih poslednja je beseda,
kamen hladni je blazina,
romar za srce se zgrabi ...
Kakor ugašajoča sveča,
mesec nanj otožno gleda ...

Bos. Gradiška, 1944.

Puntar govori

Saša Vuga

— O, puntarji so dobro, dobro znali:
kdor za svobodo in svoj rod umira,
gradove vse in ječe vse podira.

(A. Gradnik)

Petnajst jih je bilo v ječi tržaškega
Coronca — v ječi samici, kakor bi se
luknja imenovala, če bi pogledali z
mirnim očesom na mednarodne do-
ločbe. Mednarodne določbe?! Pred
petimi leti bi bil nekdo, ki bi bil sam
v njej, zahteval večji prostor, zahte-
val bi zraka — in bi mu ugodili. Se-
daj pa jih je petnajst, štiri metre ši-
roka, štiri visoka temnica ...

Z vseh vetrov so jih nabrali. Poleg
kmeta, tršatega Kraševca, je nervozno
kadir zdravnik iz goriškega mesta.
Poleg briškega nemega dekleta fant,
študent milanske univerze, Tolminec.
Poleg ukrivljenega starčka istrska že-
nica z veliko črno ruto in rjavim ce-
krajem.

In nad vsemi se je s črnimi krili raz-
prostirala in širila in frfotala ena sa-
ma obtožba: Slovenci!

Od časa do časa je stražnik zapi-
čil oči v ozko okence. Zloben nasmeh
se mu je porajal na kozavem obrazu.
In šel je dalje.

V temnici je vladala mučna, smrtna

tišina. Le jok istrske Slovenke se je
spajal z vzdih mladega dekleta. In
vsj razen starčka so mislili na bodoč-
nost, na ure in trenutke, ki bodo pre-
pojeni z žalostjo, bridkostjo, solza-
mi ... s krvjo. In potem?

Edino starček ni bil v skrbeh. Sin
mu je bil v italijanski vojski, žena mu
je bila umrla pred petimi leti. In kaj
mu je dajalo življenje? Nič. Še za to-
bak si ni privoščil. Kolikokrat, v hu-
di zimi, ko je bil še mlad in krepak,
je zmanjkalo pri hiši jedil! In potem?
Žena je vzdihovala in vila roke, otroci
so vekali in cvilili — in zadnji
krompirček jim je zdrknil po grlu.
Nič se ni gnevil. Mirno je sedel, kadir
in opazoval. Saj življenje itak ni ime-
lo zanj več pomena.

Tolminski študent pa je premišljeval.
Kaj bo? Kaj delata oče in mati v rev-
ni bajtici? Kaj delajo gospod župnik?
Kaj delajo vaščani? Kaj bo?

Zapiral je oči. Živci so mu bili na-
peti do skrajnosti. Spomin mu je uha-
jal na dom. Z mislijo je odpiral vra-
ta, stopal v kuhinjo, objemal mater in
očeta ... Sanjal je. In ko je znova dvi-
gnil trepalnice, se mu je v vsej goloti
prikazala realnost, mučnost trenutka.

DOLINA SOČE PRI TOLMINU, NA DESNI MRZLI VRH — PREDGORJE KRNA

Iz hodnika, ki je vezal vrsto ječ z direkcijo zaporov, so se čuli topi votli udarci, Krik bolesti, zavijanje... Nato padec, značilen padec človeškega telesa.

»Na vrsti smol«

Vsi so se ozrli. Dijak se je smehljaj. Ozrl se je po vprašujočih, utrujenih obrazih. Pogledal je starca. »Na vrsti smol« je ponovil. »Zdi se mi, da sem v mučilnici kitajskega roparja. Veste li, kako mučijo Kitajci svoje ujetnike?« Ušedel se je v kot na cementna tla. »Ne veste? Njihov najljubši način muke je silno zanimiv, pa jako preprost.

Imajo v svojih kletah-mučilnicah že pripravljene v zemljo nekakšne jame. In to, pomnite, je številka ena: tržaški Coroneo in naša jama. ječa sploh!

Človeka spravijo v to jamo. Zvežejo ga z verigami in posujejo z gramozom. Samo glava lahko gleda iz grušča. Nato mu na glavo pritrdijo železno kletko. In to je številka dve: okoliščine, ki vladajo, po naši zemlji!

In kaj se nato zgodi?

Vsi so radovedno strmeli v mladeničev obraz, na katerega je skozi zamreženo okno padal šop sončnih žarkov.

»In potem«, je ta nadaljeval, »spustijo v to železno kletko sestradano podgano!«

Vsi so namrdnili obraze v gnus in stud. »Ali si zamislite, kaj se nato dogaja? Lačna podgana čaka dan,

dva, čaka tri dni... In se loti človekovega obraza. Najprej ušes, nato nosu, nato lic, brade, ust!« študent si je oddahnil.

»In to, pomnite, je številka tri! Ta mora nas gloda, nas žre od zore do mraka, od mraka do belega jutra. In kaj delamo, kaj odgovarjamo, kako se vedemo mi, kako se počutimo v teh kletkah, ko nam podgane, miši, ščurki, škorpijoni trgajo živce košček za koščkom, trgajo dušo košček za koščkom, trgajo osebnost in človeškega duha košček za koščkom? Kaj pravijo vsi tisti, ki se... « Dijaka je nekdo sunil v rebro. Študent je obmolknil.

V sobo je stopil kvesturin. Dolg in okovan pendrek mu je bingljal v roki. Z njim je pomignil na mladeniča in bušnil: »Halo! izpraševanje!«

»Dal« je dijak odgovoril.

»Vzemite vse svoje stvari s seboj!«

»Kaj? Dal« je dijak kriknil. In ko je spravljal svoje stvari v kovčeg, je še dodal: »Pa veste! Bolj zadovoljen sem, če mi Kitajec odreže z rjavo žago glavo, nego da mi pošlje družico podgano!« Končal je. Pogledal je vse sotrpine. V očeh se mu je biserno zasvetilo. Kriknil je: »Zdravo! na svidenje!« Z dvignjeno glavo je izginil v vratih.

Vsi so strmeli. Edino goriški zdravnik je spregovoril: »Eh, puntarji dobro, dobro znajo... In ta je Tolminec!«

In znova je zavladala tišina, moreča tišina...

PO TOLMINSKIH BREGOVH, S KRAVICO REVEŽEV, KOZO, NA PAŠO

Pričakovanje

Saša Vuga

»Pepca!« je spregovoril po dolgem molku debeloglavi Lavrenc in se mrk obrnil do žene, ki je sedela v kotu in z mrzlično naglico sešivala zastavo. »Pepca! Misliš le, da se bo vse dobro izteklo?« Štiridesetletna okrogla ženi- ca se je ozrla na moža, ki je nemirno stopical po sobi z leseno ного, ga nekajkrat ošinila z mrzlim pogledom, skremžila ustnice in nadaljevala z de- lom.

»Baba! Odgovori mi vendarle! Ah, da bi te vrag! Še ti si se mi začela postav- ljati in mi lučati polena pod noge... sicer pa... Kdaj, kdaj dospejo v vas?«

»No, no! Kaj se pa tako ženeš? Kar si skuhal, boš moral tudi pojesti! Koli- kokrat sem te opominjala, svarila, da bi ne delal tega in bi že nehal s ta- kim judovskim poslom. Pa si me le zmerjal, zaničeval, tepel! No, sedaj bo- mo pa videli. Eh, slabo delo in krivica se maščujeta!« »Molči vendar, gobezda- lo! Hočeš, da bi te slišal sosod?« Lav- renc se je razhudil, približal se je o- knu, skozi katero je vel v sobo sveži po- mladanski zrak, in ga zaloputnil. Pla- menček brleče svetilke je zatrepetal. »Je zastava dokončana? Pa rdeča zvez- da? No, dobro! Sedaj pa pojdi spat, ostalo bom že jaz uredil. Pojdi!«

Žena je vstala in izginila po stopni- cah. Lavrenc je zagrabil zastavo in jo približal luči. »No, dobro jo je napra- vila. Res dobro! Ha, ha! Radoveden sem, kako bodo vaščani strmeli, ko bo- do ugledali na naši hiši plapolajočo za- stavo! Sicer pa... zakaj bi strmeli? Saj me imajo za poštenega, vdanega stva- ri. Ha, vdanega stvari! Jaz! Lavrenc! Ha, ha!«

S čokate hruške, ki je samevala na dvorišču, je sova nekajkrat zategnjeno skoviknila. Lavrenc, ki je pritrjeval za- stavo na dolg in slok drog, je obstal. Ozrl se je okrog sebe, položil zastavo na mizo in nalil smrdljivca v svetilko. Nato je primaknil stol k svetlobi, vzel iz predala sekirico in odšel v temno vežo. Zadovoljen, da žena ni pozabi-

la zakleniti in trdo zapahnuti vežnih vrat, si je zvil cigareto in začel kaditi. Položil je drog z zastavo v kot. Nato si je natočil žganja, se usedel k hrasto- vi mizi in jel premišljevat. Z dvorišča se je sova znova oglasila z rezkim sko- vikom. Iz grmičevja ji je odgovoril glas, ki je zategnjeno zavil v noč in se z odmevom izgubil v dolino.

Lavrenc je dvignil glavo. Zapičil je oči v prirto okno ter si nalil žganja. Izpil je v dušku in si znova natočil. In pil je, neprestano je pil... Soba se je začela upog batj in zvijati. Lavrenc je gledal, kako sekira polzi z mize, kako ta poskakuje in se oddaljuje. Stegnil je roko, ki je omahnila na toporišče orodja in pritegnil sekiro. Nato se mu je stemnilo pred očmi, soba in pohištvo se je začelo divje vrteti in odskakova- ti in v ušesih mu je neprestano nekaj bobnelo in cvililo. Vzdignil se je, se o- potekel, treščil na stol in zadremal. Znašel se je v svoji sobi. Vse temno je bilo. Le petrolejka je brlela nea hra- stovi mizi. Hotel je vstati. Zaman! Ni se mogel premakniti. Hotel je zavpiti, da bi predramil ženo. Nič! Le sova, ne!, jata sov je neprenehoma skovikala in cvilila in frfota a krog njegove hiše. La- vrenc je buljil predse. Kar se je iz te- me izluščilo nekaj belega. Blížalo se mu je. Lavrenc se je zdrznil od groze. Kaj je? Lasje so se mu naježili, mrzel pot mu je curljal z nagubaneга čela.

Bela podoba se je približala. Okostje! Mrlič! Lavrenc je drgetal v nemí gro- zi. Okostnjak se je približal mizi in u- gasnil svetilko. Nato je zapičil mrtve oči v strmečega Lavrenca, se zarežal in z mrtvaškim glasom kriknil: Lavrenc! Me še poznaš?!«

Lavrenc, voščeneга obraza, odprtih ust in vzboklih oči, se je stresel. »Me še poznaš, Lavrenc!«, je ponovil in po- ložil koščeno roko na njegovo ramo. »N... n... ee!« je ta šepnil.

»Ne??? Rudi Francijev sem! Spomj- njaš se, kako si me izdal? Demov sem bil prišel za božič... ti si pa Nemce

pome poslal! Ha, Lavrenc, Lavrenc! In koliko so ti dali za to, koliko Judež, stokrat Judež! Si videl mojo mater? Pa očeta? Si me videl, kako sem umiral v Nemčiji, si slišal, kako sem te preklel, si slišal moje zadnje besede?»

Lavrenc je zrl v lobanjo. »Ne, nisem slišal!« je kriknil.

»Nisi slišal?« se je oglasilo iz teme, »kako je moja žena priklinjala tistega, ki me je izdal?« Lavrenc se je ozrl. Poleg Francljevega Rudija se je pojavil nov okostnjak. »Lavrenc, me poznaš?!«

»Ne, ne!« je kriknil Lavrenc.

»Kako? Ne poznaš več Korobačevega Matije? Oh, kako dobro si ga poznal, ko si poslal Lahe na moj dom! No, ali so ti služili Judeževi soldci? Ali ti je služil denar, krvavi denar, zaradi katerega trohnim sedaj na gonarskem pokopališču?«

»Ali si se nasitil z vrečo moke, ki so ti jo nakazali po klanju, v katerem smo izgubili mlada življenja?!« Lavrenc se je obrnil. Ob Rudiju in Matiji se je prikazala vrsta belih okostnjakov, in oči vsch so se zapičile v Lavrenca, ki je sedel na stolu, se tresel in mrmral nerazumljive besede. »No, Lavrenc, kaj ne boš nič odgovoril?« Francljev Rudi je pogledal Lavrenca z votlimi očmi, ki so žarele kot dva ogla, in se zarežal: »Ne boš nič odgovoril?« so ponovili ostali v zboru. Takrat je Lavrenc planil s stola, krepkeje stisnil sekiro, zavpil in udaril po Rudijeви lobanji, kjer sta žarela dva ogla, dva živa ogla. »Odgovarjam, da, odgovarjam!«. Počilo je. Lobanja se je razletela ne vse strani. Iz nje pa je švignil plamen, ki se je

POMLADNSKA IDILA NA TOLMINSKEM, DĚD
PESTUJE VNUČKA

začel vzpenjati in širiti proti Lavrencu.

Ta se je zbudil. Pekoča, strašna bolečina mu je mrevarila ude. Preletel je s pijanimi očmi mizo, ki se je vnela, gledal sekiro in razbito petrolejko... Nato je šele videl svoje do kosti ožgane roke, obleko, ki je gorela, lase, ki so se smodili. In vsa soba je bila v ognju, ki je že segal v vežo... Zarjul je. Zmotilo se mu je. Planil je, se opotekel sredi sobe in se zgrudil...

Ko so vaščani prispeli na holm do Lavrenčeve hiše, so ugledali samo kup kadečih se razvalin sosede in Lavrenčevko, ki je sedela na parobku z glavo v dlaneh in ihtela...

Čez vse

Čez vse, kar je bilo, zdaj črto potegnimo,
čez težke dneve, ki smo jih živeli,
čez grenke ure, ki smo jih trpeli,
v bodočnost lepšo verjemimo.

Zdaj pozabimo na boleče rane,
solze obrišimo in z dušo mlado
na pot krenimo z novo nado;
kar je bilo, naj kot spomin ostane.

Kalan Ludovika

Tebi in meni

V vročem poletju so njive žehtele,
nihalo klasje je v zlati poldan.
Takrat so rože rdeče cvetele,
pot je bil s soncem in vriski nastlan
tebi in meni.

Dnevi so bili dragulji blesteči,
mak je kot plamen med žitom žarel.
Spev o ljubezni globoki in sreči
v zraku visoko škrjanec je pel
tebi in meni.

Sel si... in sladka je sreča minila,
prazne in tihe so poljske stezè...
Z belimi ustni je zima dahnila
rože ledene v samotno srcè
tebi in meni...

Andrej Budal

Mi stroji

O, ne zmiguaj, da sem le hladen stroj
in da družina naša nevesela
vrši neobčutljivo svoja dela,
kot more jih jeklenih sužnjev roj.

Da vam prihrani bi trud in znoj
in živih strojev zmanjšali krdela,
da vaša borba bi nitreie uspela,
mi stroji smo posegli v ta vaš boj.

Mi uma svetlega smo temni stvori
in pričamo o negovih močeh,
grmeč pripevamo svetlejši zori,

ki naj prinese zmago, srečo, smeh,
da se ublažijo vaši večni spori.
Vsak novi stroj ti bodi — nov uspeh.

Izlet s posledicami

Spomini iz za zadnje vojne

Damir Feigel

Sedel sem v prostornem skladišču. Tu namreč je imela »Goriška Matica« svoj urad. Dve steni sta se skrivali za dva visoka predalnika, kjer so se ponekod gnetle, pa tudi samevale še ne oddane knjige naše zaloge. Ob tretji steni se je dvigala skoraj do stropa barikada praznih zabojev.

Sedel sem in čakal še zadnjih zamudnikov, da pridejo po že naročene knjige. Zadovoljen sem bil. Naše knjige so po večini že dospele med ljudstvo, oblasti, ki smo se jih najbolj bali, se niso prav nič zmenile za nas, kakor da bi nas ne bilo. Tak prezir bi nas v mirnih časih žalil, toda tedaj sem ga le blagroval.

Sedel sem in čakal. Obenem sem si pa hotel s kakim delom krajšati čas. In že sem začel misliti na nov spis. Toda o čem naj pišem? Z »Bacili in bacilkami«, s »Kolumbom« in s »Supervitalinom« sem bil izčrpal svoj medicinski vodnjak do zadnje kaplje, fizika me je pustila s »Čudežnim očesom« in »Čarovnikom brez dovoljenja« popolnoma na cedlu, zgodovina mi je pa odpovedala svoje sodelovanje prav sredi »Brezna« tako rekoč ob smrtni postelji zadnjega goriškega grofa.

Po daljšem razmišljanju sem videl slednjič le v zemljepisu svojo rešitev. Zemljepis, poleg računstva najbolj dolgočasna veda, mi je torej pokazal pot do dela. Pravočasno sem se bil namreč spomnil svoje knjige »Okoli sveta«. Osminko poti okoli sveta sem prehodil v tem spisu, ostane mi torej še seden osmink oziroma, če računam, da vodi polovica poti preko oceánov, mi ostanejo še najmanj tri osminke. Iz zaloge za svojim hrbtom sem si izposodil knjigo »Okoli sveta«, da si osvežim spomin, od kod sem se bil preril na svojem 45. vzporedniku in da nadaljujem od tod svoje potovanje proti vzhodu.

Vrata v skladišče so se nenadoma odprla. Nihče ni bil potrkal, vsaj jaz nisem slišal nobenega takega ali podobnega znaka vljudnosti. V skladišče sta stopila gospoda in se ustavila pred mizo meni nasproti. Brez pozdrava. Ugotovil sem takoj, da imam opraviti z uradnim obiskom. Vstal sem in se komaj opazno priklonil. Molk. Po črnih pogledih gospodov sem sklepal, da hranita doma v omari prav take srajce. Previdnost torej, sem si zabičeval v mislih, previdnost, če že ni prepozno!

Gospoda sta preletela s paznim očesom vse skladišče, njuni pogledi so predirali zastore pred predalniki, predirali platnice posameznih knjig in iskali — spotike, če ne hujšega.

Še vedno molk. Molk v taki družbi mi je legal polagoma na živce.

Gost na desni je končno izpregovoril. Kako dobro je dela človeška beseda po tako dolgotrajnem, zlo-nosnem molku.

»Ali ima on oblastveno dovoljenje za razpečavanje te knjige?« S prstom je pokazal na knjigo pred mano. Ni me vikal, ni me tikal, izbral si je bil srednjo pot.

»Ima ga!« sem pritrdil, prisvajajoč si po njegovem zgledu uporabo tretje osebe. Segel sem v miznico, pobrskal nekoliko po spisih in mu molil uradno listino »nulla osta« preko mize.

Ni mu bilo do listine, slika na ovitku — potnik na kameli — ga je bolj zanimala. Pokazal je na naslov in s to kretnjo vprašal tovariša očitvidno za prevod naslova.

»Attraverso il mondo« mu je spremeljevalec hitro prevedel naslov.

Njegov prst je še vedno kazal na naslov. Odgovor ga ni bil zadovoljil. Črta in pod črto osm'ca ga je motila. A tudi spremljevalčevo pojasnilo: »diviso per otto« ga ni potolažilo.

Naslov knjige gotovo ni ugajal oblastniku. Kaj bo? Gotovo si je predstavljal, da je pisatelj razdelil svet na osem delov. Radovednost ga je mučila, koliko teh delov je pisatelj odkazal zmagujoči, fašistični Italiji. Tudi najnedolžnejši naslov te lahko pahne v nesrečo. »Tukaj sem!« sem v mislih plagiral Husa in zdelo se mi je, da tudi jaz že stojim na grmadi in duhara vonj goreče smole.

S spremljevalcem, takratnim tolmačem, se večkrat srečujem po mestnih ulicah. Pogledava se, pozdraviva in obema se v mislih pojavi takratni prizor v skladišču. V njegovem pogledu pa videvam še več, videvam namreč željo, naj bi jaz čimprej izbrisal iz svojega spomina njegov takratni tolmaški poklic v taki družbi.

Odšla sta — tudi brez pozdrava. Kdaj pa pozdravlja preiskovalni sodnik obdolženca, kdaj želi svetnik »dobar dan!« obtožencu?

Zadovoljnost se me je pollaščata. »Neznosen postajaš,« sem si očital, »angelom podaljšuješ nohte v kremplje, hrbtišče v rep in jim natikaš rogove med kodraste lase. Strah ti že zamagljuje pogled! Spametuj se vendar!«

Drugi dan se je vse ponovilo. Sedel sem in čakal in — dočakal. To pot je prišel oblastnik brez tolmača, zanimal se je zopet za knjige, posebno za »Okoli sveta«, zapisal si nekaj, a poznalo se je, da mu pisava ne gre od rok, in odšel.

Vsak dane me je posečal ta ljubeznivi gost. En teden, dva tedna. Nekoč me ni bilo v urad. Dan pozneje me je oštel, češ, kod sem se potikal in klatil, celih deset minut je zaman čakal name.

Ker ne morejo »Goriški Matici« do živega, skušajo z nadlegovanjem doseči svoje namene. Ko sem se bil dokopal do tega spoznanja, sem sklenil, da vztrajam. Kdo se naveliča prej? Dobro, merimo svoje sile, odpornost in kljubovalnost!

Črni oblaki so se zbirali na nebu. Pobliskovalo se je. Čul so je zamolkel grom. Vedno bliže je prihajala nevihta. V začetku aprila 1941. je napadla Italija Jugoslavijo. Prve žrtve so bile odvedene v zpor. Med toliko zaprtimi sem bil tudi jaz. Tu sem imel dovolj časa in razmišljal sem: zakaj? V sveti si nisem bil nobenega najmanjšega prestopka. Toda tritedensko bivanje v celici mi je razbistrilo um in ugotovil sem kljub neprestanim napadom najrazličnejšega mrčesa, da se pokorim, ker sem se bil odpravil brez uradnega potnega lista proti vzhodu.

Prišli smo bili pod popolnoma novo, črnosrajčno vodstvo. Nova država je zahtevala red, najstrožji red in brez potnega lista ni smel nihče prekoračiti državne meje, najmanj pa v smeri proti vzhodu.

Črtomir Sinkovec

Ljubavna pesem

*Prosi srce me: pojdi v predmestje,
tam je nizkim barakam prejoj
in za oknom zaprašenim v dolgočasje
živo pesem poje šivalni stroj.*

*Zrem v malo okno, zrem skozi lino,
soba pritlična je siva,
za kruh vsakdanji vse dni z bolečino
v njej blede deklica šiva.*

*Prosi srce me in sem dejal:
»Deklica, pojdi med njive!
Sonce je tam in dan svetel,
tam ni sobice sive...«*

Ulica ponoči

Okna hiš so brez življenja,
vse zavila je pozaba,
tam na kraju čisto mala
lučka še brli.

Čuden je odmev koraka,
ki udarja v trdi tlak;
kakor ura, ki tiktaka,
ko nastopa mrak.

Hiše se samot bojijo,
temno siv je njih obraz.
Tesno skupaj se tiščijo,
kot da bi jim bilo mraz.

Cesta pusta je in tiha,
kakor struga brez vode;
luč samotna v zraku niha,
v prsih niha mi srce.

Čuden je odmev koraka,
ki odmeva v gluho noč.
Kakor ura, ki tiktaka:
»Zopet dan je proč.«

V drevoredu...

Med hišami dve vrsti dreves,
dve vrsti golih, premrlih teles
hlepi po zelenju.
Pod njimi preriva se reka ljudi
in v dalje hiti
naproti življenju.

Asfalt je vklenil drevje,
ki v mrazu mu poka vejevje —
a drevje sanja o bratih v gaju,
o ptičjem petju, toplem maju,
o škratih in vilah na trati,
življenju, o svobodi zlati.

Korak zaustavim — saj stari smo znanci
drevesa in jaz — saj vsi smo pregnanci.
In misel moja v koprnenju plava
in duša moja bi za srečo rada;
pa sivi tlak v verige me oklepa
in več ne najdem ne poti ne sklepa.

V spominsko knjigo

Na življenja strmi poti
trudni včasih postojimo,
da zasanjamo se v prošlost
koprneč: некоč je bilo.

Boš li, tudi ti postala,
se zamislila v davnino,
na prelepe ure v gaju,
kjer živela sva idilo?

Morda bode kdaj življenje
duše in srca združilo,
da zakoprnela skupaj
bodeva: некоč je bilo.

Dekletu s planine

Kot pozdrav iz domovine
tvoj se mi je zdel obraz.
V njem sem gledal kršni Kras,
Julijske planine.

Iz oči ti še odseva
klasja zlatega sijaj,
lica nežna kakor maj,
ki ga prvi cvet odeva.

Misli moje pa hitijo
spet v mladost nazaj,
zopet vidim domačijo
in zgubljeni raj.

Mrzlo mestno je zidovje.
Beži, beži, še je čas,
da te nase ne priklene,
kakor sem priklenjen jaz.

Veliki sovjetski pisatelji

Miroslav Ravbar

Z Oktobrsko revolucijo je nastopila tudi v ruski književnosti nova doba. Valovanje socialistične revolucije, ki je pometla prejšnji sistem, je zadelo tudi ob literaturo. Nova družba je nastajala in zahtevala od književnikov, da v prvi vrsti prikazujejo sodobno dogajanje, da izražajo stvarno življenje, da govore o vprašanih sovjetskih ljudi in o nalogah, ki jih nalaga socialistična ureditev dežele. Zato je sovjetsko slovstvo začelo upodabljati življenje, problematiko in stremljenja ZSSR. Zato je postala nova literatura revolucionarna, razredna, proletarska. Ta izprememba je bila lažja zaradi delovanja mnogih revolucionarnih književnikov, ki so se borili še v caristični Rusiji in naznanjali zmago socialističnih idej. V osnovi je torej sovjetsko slovstvo sorodno slovstvu iz prejšnje dobe, čeprav je pokazalo mnogo novega v ideologiji, obliki, zgradbi in snovi leposlovnih del. Najvažnejše dejstvo pa je bilo priznanje prejšnje književnosti z naprednimi tendencami, torej vez s tradicijo in bogato revolucionarno preteklostjo dosedanje ruske družbe. V vseh delih sovjetskih pisateljev, komunistov in popučnikov (tistih, ki so priznali socializem), ki so zgrajena po tradicionalnih oblikovnih zahtevah, — se odraža življenje in mišljenje ZSSR vedno stvarno in malokdaj idealizirano.

Prva se je pojavila fronta mladih pisateljev. Vsi so zanimivi kot realistični opisovalci revolucije in psihologije prvih revolucijskih let ter sodobnosti, nekateri pa so izredno nadarjeni. Junaki njihovih povesti so običajno množice z revolucionarnim navdušenjem, trpljenjem, borbami in zmago. Krajšim leposlovnim delom — novelam in črticam — se pozna šolanje v literarnih krožkih in šolah, običajno so ta dela tehnično in stilistično dovršena, včasih pomenjajo prave bisere pripovedne umetnosti. Ako naštejemo najznamenitejša imena (Leonov, Ivanov, Fedin, Ehrenburg, Gladkov, Rabelj, Neverov, Sejfulina), vidimo da pomeni njihovo delo prvi vrh sovjetske proze. Vzorniki so jim bili mojstri ruske besede in sloga (Gogolj, Leskov).

Za iskanje novih snovi in novega izražanja je bil zelo pomemben leningrajski pisateljski krožek, znan pod imenom »Serapionovih bratov«. Ti književniki so hoteli stvarnost fantastično oblikovati, zato so se navduševali nad deli nemškega fantastičnega pisatelja Hoffmana in Angleža Wellsa. Vodil je to smer inženir Zamjatin.

Za razvoj sovjetske književnosti so se zanimali vsi državniki socialistične dežele, zlasti Lenin, Kalinin in Stalin. Najbudnejši spremljevalec mladih pi-

sateljev pa je bil starosta ruske revolucio- narne književnosti — Maksim Gorki.

Ko je Gorki doraščal v pisatelja, je postajal marksizem ideologija proletariata, organizacijska oblika delavskega gibanja pa socialno-demokratska stranka. Ruski delavec je stopal v ospredje revolucionarnih interesov, kmalu je začela borba mestnega proletarskega človeka zanimati tudi pisatelje. Tako sta dajala proletariat in mesto osnovni značaj novi književnosti, ki je tedaj nastajala. Razvijala se je tedaj tudi proletarska kultura, ki je bila v začetku šibka in primitivna, a je imela vse možnosti za razvoj v bližnji prihodnosti. In najvplivnejša osebnost te književnosti in kulture je bil od vsega početka Maksim Gorki. Zato pomeni Gorki največje ime revolucionarne proletarske kulture, saj je bil znanilec socializma in lepše bodočnosti, »burjevestnik« revolucije. S svojima zbirkami novel 1898. je pokazal silo in svežost pisateljskega talenta, obravnaval je novo in zanimivo snov, zanosno opeval svobodno življenje, čudovito slikal pokrajine in »bivše ljudi«. Že tedaj je postal sodelavec socialističnega lista Žiznj, podpiral je Lenino Iskro, najdoslednejši in najborbenejši list tedanjih ruskih socialistov. Krepko je stal v sredini tedanjega političnega življenja in doživljal vse razvojne stopnje delavskega razreda, trdno je veroval v revolucijo, ki so jo napovedovala vsa njegova dela, z ramo ob rami se je boril z Leninom in boljševiki. Z besedo in dejanjem se je udeleževal priprav za Oktobrsko revolucijo in pripomogel k zmagi socializma na eni šestini zemeljske krogle. Njegovo najznamenitejši delo »Matič« (v slovensčini je izšel 1947. nov prevod) so označili kot priročnik proletarca ter ga prevedli v vse svetovne jezike. Opisuje nastajanje revolucionarnih borcev v Rusiji in njihove prve zmage v času, ko se je ruski proletariat uprl in mu je Gorki sporočal: »Ljubo moje ljudstvo, moje čestitke k bližnjim

praznikom.« »Delo Artamonovih« in »Življenje Klime Samgina«, drama »Na dnu« in knjige, v katerih opisuje svojo težko mladost (»Mladost«, Med tujimi ljudmi«, »Moje univerze«) so njegovi najboljši literarni plodovi.

Gorki se je pridružil boljševikom in posegel v usmerjanje revolucionarnega življenja. Za uspehe obnove se je navduševal in povsod zagovarjal socialistično ureditev dežele. Zanj je bila revolucija tudi kulturno vprašanje, zato je visoko cenil umetnost in znanost, ki razsvetlujeta človeško mišljenje in odkrivata skrivnosti življenja in sveta. Tako je Gorki postavljaj vprašanja književnosti v novi družbi na tisto mesto, kamor spadajo, in pomagal ta vprašanja marksistično reševati.

Mnogi sovjetski pisatelji so šli za Gorkim, nekateri so bili njegovi učenci, vsi so ga pa cenili in spoštovali. Mladi pisatelji so nadaljevali njegovo delo, ki ga je začel na koncu prejšnjega stoletja, v vseh smereh. Posebno jim je bila pri srcu zmaga revolucije in dogodki po njej.

Zato je bila snov nove sovjetske proze revolucija z vsemi grozotami meščanske vojne: barikade, ovire, napadi, rdeče in belo vojaštvo, divjanje belogardističnih tolp, umori tovarišev; maščevanja, izdaje, porazi in dokončna zmaga socializma. Pilujak in Jakovljevi opisujeta strahotna leta lakote in pomanjkanja, Ivanov riše pokolje in roparske tolpe belogardističnih poveljnikov med meščansko vojno, prav tako Babolj in Tolstoj. Mnogi prikazujejo revolucionarne heroje, njihove usode in zmagi (Fedin, Ivanov, Serafimovič, Ostrovski in delavske množice, označujejo novega revolucionarnega človeka, ki je pogumen, drzen, prav nič sentimentalni, ki ve, kaj hoče in kako bo zmagal v borbi za svobodo in ideje. A ne samo človeka, tudi naravo in življenje v njej so opisovali sovjetski književniki: temne gozdove ob reki Kami, sibirski stepe, ki gore v vojnih požarih, Sibirijo; Mongolijo in Turkestan slika Ivanov; taj-

IGRALSKA ŠOLA
SLOV NARODNEGA
GLEDALIŠČA V TR-
STU L. 1947. VODILA
J. KOŠUTA IN M.
SANCIN

go, stepe, stepska plemena, severno prirodo in svetlobo so slikali drugi.

Zanimala jih je tudi zgodovina, posebno tisti časi, ko se je rusko ljudstvo uprlo carizmu in zatiralcem. Našli so heroje v srednjem veku, v časih Stenke Razina, Jemeljana Pugačova, dekabristov, sibirskih izgnancev in revolucionarjev, ki so se morali umakniti »za granico«, v Evropo. Najimennejši je zgodovinski roman o Petru Velikem, ki ga je napisal Aleksej Tolstoj.

Aleksej Nikolajevič Tolstoj spada med največje sodobne pisatelje. Rodil se je v plemiški družini 1882. leta. Nekaj časa je živel v emigraciji, toda priznal je sovjetsko oblast in zmagoviti socialistični družbeni red ter se vrnil v domovino. Tolstoj je zelo spreten pripovednik, pesnik moči in svežine. V »Modrih mestih« in zbirki novel »Stara pot« se je izkazal za velikega oblikovalca sovjetskega življenja. Poskušal je sintetično prikazati razvoj zadnjih let pred revolucijo in meščansko vojno v romanu v treh delih »Trnova pot«, ki je 1947. izšel v slovenskem prevodu. Pisal je fantastične povesti po Wellsovem vzoru:

v romanu »Aelita« opisuje potovanje na Mars in revolucijo prebivalcev na tem planetu; v romanu »Sedem dni, v katerih so oropali svet« prikazuje sodobno meščansko miselnost in razgalja brezobzirnost kapitalističnega izkoriščanja. Najznamenitejše njegovo delo je zgodovinski roman o Petru Velikem, ki ga pa ni utegnil dovršiti. Tretji del romana je ostal nedokončan. Prvi del z naslovom »Moskva« govori o Petrovi mladosti, o zaroti strelcev, o vladi Sofije in Golicina, o Nemcih v Kukuju, o Petrovem zakonu in njegovj ljubezni do lepe Annchen, o azovski bitki, o potovanju v Evropo in zatoru vstaje. Drugi del (»Narva«) opisuje Petrove borbe z reakcijo in Šveđi za morje in se konča z ustanovitvijo Peterburga 1703. leta. Roman je prevedel v slovenščino Josip Vidmar; dobili bomo nov prevod.

V prejšnjih delih je Tolstoj slikal življenje na plemiških dvorcih v samarskih stepah, prirodo ob Volgi, snežne planjave, prebujenje v pomladi, poplave in primitivne vaške ljudi ter propadu zapisano posestniško družbo. Zelo lepo je znal opisovati otroke in mladostnike: lepo in brhko deklico

Natašo, ki čaka na ženina in desetletnega gospodskega dečka Nikito («Detstvo Nikity»).

Svetovno znan pisatelj je Ilja Griгорjevič Ehrenburg, (roj. 1891.) ki je živel v Moskvi in v inozemstvu, zlasti v Parizu. Tega blestečega pripovednika in duhovitega stilista, ki je poln ironije in satiričnih napadov na kapitalistično družbo in budalosti meščanskega razreda, je mednarodna reakcija zasovražila kakor nikogar. Zanimivi so naslovi njegovih knjig: »Nenavadni doživljaji Julija Jurenita in njegovih učencev«, »Neverjetne zgodbe«, itd. Življenjske usode revolucionarjev in nasprotnikov prikazujejo romani »Miha'il Lykov«, »Rvač« in Jeanne Ney«. Roman »Drugi dan« govori o sovjetskih petletkah, ko ustvarja socialistična družba težko industrijo. Najboljše Ehrenburgovo delo je roman »Padeč Pariza« (iz 1941. leta), kjer slika razpadajočo francosko meščansko družbo, gnile in prodane politike, ki so povzročili padeč demokratične Francije in Pariza, zveze meščanskih strank z eksponenti nemškega fašizma, bodoče kolaboracioniste in narodne izdajalce; na drugi strani odkriva tiste sile v francoskem narodu, ki se bore proti kapitalizmu in nacifašizmu za demokracijo in mir in ki se morajo začasno zateči v ilegalno življenje in pod zemljo organizirati odpor proti okupatorju. — Lahko rečemo, da ni minil med domovinsko vojno dan, v katerem Ehrenburg ne bi napisal katerega članka za velike sovjetske dnevnike. V tem je Ehrenburg največji mojster, brez dvoma je najboljši sodobni novinar. In te članke so prinašali vsi sovjetski listi ter demokratično časopisje vsega sveta. Odkrival je v njih barbarstvo rjavega hitlerizma, množične umore in pokolje sovjetskega ljudstva, trpinčeno a ne zaslužjeno Ukrajino, uničena mesta na Ukrajini in v Belorusiji, zatiranje napredne kulture in besno divjanje fašističnih tolp: objavljali je pisma hitlerjevskih biričev in krvnikov, ki so se hvalili s

svojimi zločini, ropali, ubijali in požigali ter pošiljali svojim ljubicam naropano blago; pred svetom je pokazal narodnoosvobodilno borbo jugoslovanskih narodov in jim priboril spoštovanje tistih, ki so jih zapadno-demokratični novinarji vodili za nas. Po osvoboditvi je Ehrenburg zopet potoval po Evropi, obiskal je balkanske države in se zavzel za ljudsko demokracijo v Jugoslaviji, Bolgariji, Albaniji.

Vsevolod Vjačeslavovič Ivanov, ki se je rodil 1895. v Turkestanu, je sin rudarja iz semipalatske gubernije ob spodnjem Irlišu. Bil je delavec, mornar, godec. Potoval je po vsej Rusiji in iskal zaslužka, udeležil se je meščanske vojne v Sibiriji in Turkestanu, boril se je v vrstah partizanov in rdečearmejcev; Kolčakovci so ga preganjali po sovjetski Aziji. 1921. se je v Leningradu pridružil literarni skupini »Serafimovih bratov«. S sončnimi barvami in v pisanih slikah opisuje revolucijo in meščansko vojno v Sibiriji, Mongoliji in Turkestanu; humoristično zna prikazovati mongolske običaje in tipe. Kakor nihče zna naslikati grozo (povest »Kako so nastali hunski grobovi«) in revolucionarno psihologijo pri primitivnem ljudstvu (črtica »Otrok«). Ivanov je največji pisatelj Sibirije, njenih silnih rek in pragozdov, neizmernih stepi in deviških gora: »Barvasti vetrovi«, »Sinji pesek«, »Buddhov povratek«, »Oklopni vlak šte. 1419«, »Dih pustinje«, »Skrivnost s skrivnosti«, »Partizani« itd. Vsa njegova dela prevevata patos komunizma in velika življenjska sila, zato je pisal tudi o petletkah: »Potovanje v deželo, ki je ni«, »Povesti brigadirja Sincina«. Napisal je tudi avtobiografsko delo, zgodbo svojega življenja.

Preskočili bomo pisatelje Leonova, Fedina, Gladkova, Katajeva, Seifulino, Fadejeva, Gorbatova, Avdejenka in se ustavili ob Ostrovskem in Šolohovu.

Nikolaj Aleksejevič Ostrovski, ki se je rodil v vasi Vilija v volimjski guberniji, je preživljal težko mladost. V

MNOŽICA NA POGREBU 11-LETNE MILKE VRABEC, ŽRTVE FAŠISTIČNIH ZLOČINCEV

začetku svetovne vojne je njegova družina bežala iz rodne vasi na vzhod, kamor jih je gnala vojna, in se ustavila v mestu Šepetovki, Radovedni in živahni fant je hrepenel po znanju, a življenje ga je vodilo skozi univerze v razredne borbe. Učil se je v ljudski šoli lahko, a učitelj »božjega zakona« ga ni maral, zato ga je spomladaj 1911. izključil iz šole. Tako se je z enajstim leti začelo težko in borbeno življenje, ki ga opisuje v romanu svoje usode »Kako se je kalilo jeklo«. To delo vsi poznamo in ga cenimo, v njem smo spoznali pisatelja, ki nima mnogo tekmecev na področju mladinske književnosti. Ostrovski je pisatelj, ki se je prekalil v borbi za življenje, v revoluciji in socialistični obnovi svoje

domovine. Oslepi je in zaradi hude rane postal negiben. A našel je v sebi poguma in moči, na svoj način je pomagal graditi socialistično državo — z umetnostjo je še nadalje služil revoluciji, partiji in ljudstvu. Njegov roman je doživel od 1932 do 1936 šestdeset izdaj v 1.280.000 izvodih; prevedli so ga v vse svetovne jezike in v mnogo jezikov sovjetskih narodov. Pisatelj je umrl zelo mlad, 1936 leta, ne da bi dovršil svoj drugi roman »Rojeni v burji«.

Mihail Šolohov se je rodil 1905. v vasi Vešenskem na srednjem Donu iz kozaškega rodu. Njegov oče ni bil ne plemič ne trgovec, nakupoval je živino, služil ko trgovski pomočnik in mlinar; mati pa je bila kozačka-kmetica. Mihail je bil le malo časa dijak, nato je služil kruh kot delavec. Klatil se je od vasi do vasi, 1923. je prispel v Moskvo in začel pisati v komsomolske časopise, služil kot nosač, zidar, pisar. 1925. se je povrnil domov in izdal prihodnje leto dva zvezka črtic. Takrat je naredil načrt za obširen roman iz življenja donskih kozakov, ki ga je pisal 14 let. Izhajal je od leta 1929. do 1940. pod naslovom »Tihi Don« in pomeni najvidnejše delo sovjetske književnosti. Roman v štirih delih ne obsega celotne slike svojega časa, temveč prikazuje življenje med kozaki na Donu. V romanu so najlepši opisi prirode, a tudi opisi značajev so jedrnatopodani. Jezik in slog sta mojstrska, razgovori so običajno izredno realistični. Slovenski bralci bodo mogočno delo spoznali v prevodu, ki ga izdaja Cankarjeva založba.

Roman o kolektivaciji vasi in temeljni izpremehi v psihologiji vaškega prebivalstva »Zorana ledina« je začel izhajati 1932. leta. Dela še ni dovršil. Med domovinsko vojno je Šolohov pošiljal dopise v velike ruske dnevnik in začel pisati roman: »Borili so se za domovino«, ki bo kmalu izšel. Odlomke tega romana smo brali že v slovenskem prevodu. Roman pripoveduje o borbi ruskega ljudstva

proti hitlerjevskim okupatorskim hordam in označuje razvoj sovjetskega človeka, ki gradi v borbi s fašisti novi socialistični svet.

Najslavnejše delo sovjetske literature je »Tihj Don«. Roman po vzoru Tolstojevih epopej iz Napoleonovih časov »Vojne in miru« obravnava osem let življenja, zadnja leta carske Rusije s svetovno vojno, prva leta sovjetske države z Oktobrsko revolucijo in meščansko vojno. Šoholov prikazuje kozake, ki jih je revolucija prerodila ali pa izločila iz družbe. Ideja romana je v trditvi, da noben človek ne more ostati v velikem zgodovinskem dogajanju nevtralen opazovalec, da ne sme omahovati med tistimi, ki se bore za novo podobo življenja, in tistimi, ki vztrajajo pri starem načinu življenja. Glavni junak Grigorij Melchov, ki pomeni usoda tragedije individualizma,

ne najde mesta v revolucionarnem dogajanju in v novem socialističnem redu, ne veruje vase in v novo življenje. Tak človek ne more živeti, temveč le omahuje in životari, nikomur ne koristi, saj je sam sebi odveč kakor mnogi junaki iz ruskih romanov iz 19. stoletja. Pisatelj trdi, da kujejo novo življenje in novo podobo življenja ljudje z živo zavestjo in krepkim značajem.

Tako smo pregledali delo največjih sodobnih pisateljev ruske književnosti. Toda sovjetska književnost je bogata, kakor je bogata Sovjetska Zveza; o njej pravi Oton Župančič: »Rusija ni velika samo po geografski širini, velika je tudi po svojem široko razpetem duševnem obzorju. Kakor je teratura prepolna bogatega zrna, in ZSSR raznolika, tako je tudi njena linjena bogata njiva rodi in bo rodila brez konca in kraja«.

Nekaj o Slovenski Koroški

Bogo Grafenauer

Slovenska Koroška je majhna pokrajina, dolga okrog 120 in široka 10 do 40 km, ki se razprostira vzdolž zahodnega dela jugoslovansko-avstrijske meje iz časa pred drugo svetovno vojno. V celem meri 2470 km². Zajema torej nekaj več ko četrtino ozemlja zgodovinske pokrajine Koroške v okviru avstrijskih državnih meja. Slovenska Koroška predstavlja eno desetino vsega današnjega slovenskega narodnostnega ozemlja. V njej prebiva okrog 120.000 Slovencev, t. j. 7,5% vsega slovenskega naroda. Središče, Celovec, ji leži v zračni črti komaj 70 km severno od slovenske prestolnice, Ljubljane.

Ker ima Nemška Koroška iste gospodarske značilnosti kot Slovenska, je popolnoma naravno, da med njima ni posebno močnih gospodarskih vezi, ki bi prišle v nevarnost, če se zgodovinska pokrajina razdeli po narod-

nostni meji med Jugoslavijo in Avstrijo. Obratno pa je Slovenska Koroška v vsem svojem zgodovinskem razvoju tesno povezana s pokrajino južno od Karavank. Zato je jalovo govorjenje velenemških propagandističnih gesel o nedeljivosti Koroške.

Proti krivičnemu izidu koroškega plebiscita iz leta 1920. so glasovali koroški Slovenci v teku druge svetovne vojne v plebiscitu krvi za osvoboditev od tujega jarma in za združitve z Jugoslavijo.

Vsa nasilna germanizacija ni mogla Slovenski Koroški vzeti njenega narodnostnega značaja. Že po prvi svetovni vojni so se koroški Slovenci hoteli združiti z ostalimi Slovenci v Jugoslaviji. Koroški Nemci so z oboroženo silo preprečili, da se to združenje ni izvršilo takoj po razpadu habsburške monarhije. Senžermenska mirovna pogodba je koroškim Sloven-

cem vsilila plebiscit. Ta plebiscit je bil eden od tistih, ki so bili po prejšnji svetovni vojni vsiljeni prebivalstvu na slovanskih ozemljih, ki so bila dolgo izpostavljena nasilni, načrtni germanizaciji. S formalnim izenačenjem germanizatorjev in njihovih žrtev so bile dane vse stvarne prednosti germanizatorjem. Ti plebisciti so pomenili načelno popuščanje nemškim in avstrijskim napadalcem na škodo vzhodnih slovanskih sosedov in so jim omogočili doseči prve zmage po porazu v vojni.

Korošci so jasno pokazali svojo voljo za združitev z Jugoslavijo z oboroženo borbo proti nacizmu. Iz tega je jasno, da je koroški papirnati plebiscit brez vsake veljave. Slovenska partizanska borba je bila namreč za koroške Slovence obenem tudi borba proti ponovnemu jarmu Avstrije, ki jih je narodnostno zatirala in končno predala v roke nemškim fašistom. Narodno-osvobodilna borba koroških Slovencev je samo nadaljevanje stoletne borbe koroških Slovencev proti nemškemu nasilju. Pri Slovenski Koroški gre za osvobojenje zadnjega dela slovanske zemlje sploh izpod nemškega jarma, za zaključek tisočletnega boja med Slovani in Germani z dokončno mejo, ki ne bo več povzročala stalnih mednarodnih napetosti, marveč omogočila ureditev mirnih, sosedskih odnosov.

Koroški Slovenci so začeli s svojo organizirano oboroženo borbo proti hitlerjevskim napadalcem že v jeseni 1942, in sicer kot *edini narod v okviru nemških državnih mej iz l. 1939*. Ta borba ni prenehala vse do končnega zloma hitlerjevske Nemčije.

Od jeseni 1942 do kapitulacije Nemčije so se koroške partizanske edinice borile več kot 600krat z nemškimi vojaškimi edinicami. Pri tem je bilo ubitih okoli 4000 sovražnih vojakov, okoli 4000 ujetih in okoli 2000 ranjenih, skupno torej vrženih iz stroja okoli 10.000. Partizani so imeli pri teh

borbah 1080 mrtvih, 710 ranjenih, 317 ujetih in pogrešanih, skupno torej 2107 žrtev.

Partizanske akcije so zajele vso slovensko narodno ozemlje na Koroškem. Na zahodu do Podkloštra, na severu do Osojskega jezera in Svinške planine ter južni del Laboške doline. Tudi slovenske politične antifašistne organizacije, ki so se razvijale vzporedno z vojaškimi akcijami, so zajele vso Slovensko Koroško, vključno tudi mesta Celovec in Beljak.

Slovenske partizanske enote so ob koncu vojne s pomočjo nekaterih enot IV. operativne zone, ki je imela svoje središče na Štajerskem, že pred prihodom anglo-ameriške vojske osvobodile veliko večino slovenskega ozemlja na Koroškem, in sicer vse ozemlje južno od Drave in okolico Velikovca in Celovca poleg drugega tudi Gospo Sveto — zgodovinsko središče slovenskega naroda.

Avstrijci pa še celo danes, pod zavzniško okupacijo, nadaljujejo z germanizacijskim nasiljem na Koroškem. Koroški Slovenci se zato vztrajno bore za priključitev Slovenske Koroške k Jugoslaviji, kar je njihova edina rešitev.

Še danes, ko sta od konca vojne v Evropi minili že skraj dve leti, koroškim Slovencem niso popravili niti tistih krivic, ki so jim bile prizadejane šele med vojno, kaj šele, da bi se njihov položaj količkaj izboljšal v primerj s položajem, ki so ga imeli v času senžermenske Avstrije.

Le nekaj primerov! Na papirju so se sicer obnovile dvojezične šole, toda od preko 100 šol, ki bi po zakonu morale biti dvojezične, jih je v resnici dvojezičnih 9, na ok. 30 se uporablja slovenščina le zelo malo, na vseh ostalih sploh nič. Do danes še ni bilo vrnjeno premoženje prosvetnih društev, posojilnic, zadrug in prostovoljnih gasilskih društev, ki so ga zaplenili nacisti po napadu na Jugoslavijo ob njihovem rzpustu. Prav tako niti do danes niso še vrnjena vsa posestva iz-

seljencem iz časa vojne, kaj še, da bi bila izseljencem vrnjena škoda, ki so jo utrpeli zaradi izselitve. Osvobodilna fronta, v času vojne hrbtenica narodno-osvobodilnega boja, do danes ni priznana od oblasti kot politična organizacija in ne sme na Koroškem izdajati svojega lista. Njeno glasilo se mora tiskati na Dunaju. Tednik »Koroška kronika«, ki ga izdaja britanska obveščevalna služba, pa je v rokah jugoslovanskih pobeglih vojnih zločincev, ki so zaradi prelite slovenske krvi ne upajo vrniti v domovino. Uradni jezik na Koroškem je še vedno samo nemščina.

Avstrijski nacisti se organizirajo v »Wurffkomande«, ki napadajo tako posamezne zavedne Slovence kot tudi prosvetne prireditve in politične shode koroških Slovencev. Na procesih, ki sledijo takim napadom, sodišča oproščajo nacistične napadalce, obsojajo pa napadene Slovence. Najboljši primer za vse to so nedavni dogodki v Železni Kapli in proces, ki jim je sledil. Oblast sama naknadno preklicuje že izdana dovoljenja za slovenske shode, odbila je prošnje za dovoljenje za ustanovitev organizacij slovenskih partizanov, izseljencev in internirancev, češ da so prepovedane vse organizacije na vojaški podlagi. Brez vidnega razloga je bilo zaprtih že okoli 100 nekdanjih partizanov. Obratno pa sede nekdanji nacisti na najvišjih mestih v deželni upravi, oblastno so dovoljene organizacije iz Jugoslavije pregnanih Nemcev (n. pr. »Zvoza Mežičanov itd.). Ti nemški vojni zločinci so namreč sedaj postali iz »Volksdeutscherjeve« naenkrat »Volksösterreicherje« in Avstrija jim misli dati avstrijsko državljanstvo in jih naseliti vzdolž jugoslovansko-avstrijske meje, predvsem na Slovenskem Koroškem, da bi se spet povečalo število tam naseljenih Nemcev.

Seveda, če se spomnimo, na kakšen način je prešla na Koroškem oblast iz rok nacistov v roke sedanjih oblastnikov, se nam ves ta položaj ne bo zdel več čuden. Koroška je edina pokrajina v celi Nemčiji, kjer je nekdanji gauleiter predal oblast po nacističnih zakonih vladi, ki jo je dobesedno on sam v pogajanjih določil in ji dal v varstvo svoje geslo: »Čuvajte nedeljivo Koroško!« Tako določena nova vlada se je seveda pred prevzemom oblasti tudi obvezala, da ne bo preganjala nacistov.

Slovinci seveda vedo, da je edina njihova rešitev priključitev Slovenske Koroške k Jugoslaviji. Zato se danes tudi vsi z vso odločnostjo za to bore.

To so razlogi, zaradi katerih zahteva Jugoslavija osvoboditev Slovenske Koroške, slovenske pokrajine, katere prebivalstvo je v teku vojne popolnoma nedvoumno pokazalo svojo voljo, da se združi z ostalimi Slovenci v skupni državi, ljudski republiki Sloveniji. Jugoslavija z vso pravico zahteva, da se osvobode koroški Slovenci in da se popravijo krivice, storjene v teku zadnjih 100 let z nasilno germanizacijo. Trden mir ne more biti postavljen na rane, ki jih je vsekal nasilje v najbližji preteklosti, še manj pa sme puščati še naprej dele zavezniških narodov pod jarmom premaganih napadalcev, in to proti njihovi jasno izraženi volji.

Jugoslavija torej upravičeno zahteva in pričakuje, da bo rešeno koroško vprašanje v resnično demokratičnem duhu. Kdorkoli bi se namreč poskušal sklicevati na rezultate nasilne germanizacije v teku zadnjih sto let, ta bi se v resnici razkrinkal kot pristaš najhujšega nasilja. Prav zaradi tega je koroško vprašanje ena izmed preskusnih točk resničnega demokratičnega četa današnjega sveta.

Slovensko literarno delo po osvoboditvi

Lino Legiša

Ko smo spomladi 1945 zadihali v ozračju miru, se je pokazalo povsod in tako tudi na področju naše literature toliko potreb, ki jim ni bilo lahko in hitro ustreči. Ljudje so si želeli dobrih in lepih knjig in listov, hoteli so slišati lepo besedo tam, kjer je niso pogrešali samo ta štiri leta, kakor na priliko na Primorskem in Koroškem. Sovražnik je po štajerskem in Gorenjskem načrtno uničeval našo tiskano besedo, marsikaj pa je šlo v pogubo tudi drugod po Slovenskem. Če smo si zaželeli že stare knjige, koliko bolj smo pričakovali nove, ki bi nas poživila z novimi podobami, pogledi in mislimi.

Preden smo prišli do nje, je bilo treba prebrsti veliko težav. Ni bilo dosti papirja, založbe so se morale na novo urediti in si razdeliti področje, pisatelji so bili upreženi v nepoklicno delo, da na svoje skoraj misliti niso mogli. Saj so še zdaj na splošno preobremenjeni. Vendar se je med tem časom že marsikaj uredilo. Obnovljeno je bilo Društvo slovenskih književnikov. Vanj so prišli skoraj vsi prejšnji, zakaj malo kdo je bil, ki bi ga morali zaradi njegovega obnašanja med vojsko brisati. Prišli pa so še marsikateri novi, nekateri od teh so se naredili šele zadnja leta, prav za časa osvobodilnega boja. Društvo je priredilo več literarnih nastopov in šlo je na deželo, kamor prej pisatelji niso poskušali. In prav v večjih krajih na deželi so doživeli sprejem, kakršnega doslej niso bili nikjer deležni. Ljudstvo jih je sprejelo z odprto dušo in z iskrenim priznanjem, ki je doseglo vrhunec prav na Primorskem. To je pisateljem povedalo dosti, predvsem pa, kje imajo svoje najhvaležnejše občinstvo in kako ceni preprosti človek lepo besedo, ker ne vidi v nji zapravljanja časa ali igračkanja, ampak delo, ki te dviga in plemeniti.

Jeseni 1945 so začele delovati založbe. Od starih je ostala Mohorjeva družba kot zadruga. Državna založba je prevzela priznane domače in tuje pisatelje in je med drugim izdala obsežen zvezek Srečka Kosovela. Odkril je veliko bogastvo prezgodaj umrlega kraškega pesnika, v katerem se je mučila nežna duša s samim seboj in s trpljenjem in krivico v tedanjem svetu. Dela danes živčeh izdaja v glavnem Slovenski knjižni zavod, dela s Primorske Gregorčičeva založba v Trstu, marksistično literaturo pa Cankarjeva založba.

Kot nekako nadomestilo za slovestveni list smo dobili najprej Slovenski zbornik 1945, zajetno knjigo, kjer je res lepa vrsta imenitnih stvari, člankov, spominov in leposlovja o našem življenju in boju zadnjih let. Prva revija, ki je 1946 začela izhajati, so tržaški Razgledi, ki jih ureja France Bevk. Obravnavajo sicer tudi gospodarsko-politična vprašanja, v literarnem gradivu pa so precej zanimiva. Potem je prišel Novi svet, osrednja revija, ki ji je urednik Juš Kozak. Posamezni zvezki so temeljiti, samo premalo govorijo o naših literarnih vprašanjih, pa preveč neredno izhajajo. Literarnega življenja se dotika tudi dobro urejevani Obzornik, namenjen ljudski prosveti. Mladi se lahko pokažejo v Mladinski reviji.

V poeziji zavzema prvo mesto Oton Župančič. Njegov Zimzelen pod snegom kaže veliko mladost, ki jo je ohranil pesnik kljub letom v ljubezenskem čustvu, še več pa seveda zrele misli, ki mu pomaga preko more težkih časov, zraven pa sveže borbeno razpoloženje, ko je šel naš narod v boj. Vladimir Pavšič, partizanski Matej Bor, rojen v Grgarju, je objavil v Pesmih tudi take bojovite, ki so danes marsikje že zgodovina, dobršno število pa kaže toplo človeško čustvo. Igo Gruden iz Nabrežine ima dve no-

vi zbirki, Pesnikovo srce in V pręgnanstvo. Tu n' velike ognjevitosti in sile, pač pa preprosto pripovedovanje o ljubezni in o človeku v časih velike preiskušnje. Jože Brejč je iz mlajših vrst. Njegova Partizanska lirika ima dosti svežega, čeprav ne čisto ubranega. Od najmlajših je osvojil Peter Levč s Koraki v svobodo, ki sicer niso veličina, toda iz njih veje sveža, požrtvovalna mladost. V revijah se je od starejših oglašal Pavel Golia, spreten pesnik, ki zajema v lahkotno obliko tudi pretresljive zgodbe minulih let. Vida Taufer se potaplja kakor prej v rahla čustva in žalosti, medtem ko se dviga Anton Vodnik v dolgih pesmih v čistine redke lepote in mu zvenijo tudi pesmi našim mučenikom kakor slovesne himne. Med mlajšimi sta dve močni imeni: Jože Udovič, poln globoke kulturne in pridržane strasti, s katero preveva doživetja v partizanih, in Čene Vipotnik, ki grebe v ljubezen in osebno žalost ter v trpljenje našega naroda, iz katerega se vzpenja v zamolklem zanosu.

V pripovedništvu je prvo ime Lovro Kuhar, navadno imenovan s privzetim imenom Prežihov Voranc. Ta krepki pisatelj s koroške strani je zaslovel pred vojsko, zdaj pa so mu ponatisnili Samorastnike, njegovo najboljšo knjigo, in Požganico, zraven pa je izdal štiri nove: Jammnica, roman o življenju v njegovem kraju med obema vojskama, potopisi Od Kotelj do Belih vod in Borba na tujih tleh ter novele Naši mejniki, zgodbe iz zadnje vojske. To je močno prikazovanje življenja in boja delovnega človeka za boljše čase. Od starejših sta izdala novele Lojz Kraigher in France Bevč, ki je zbral nekaj boljših, že prej objavljenih. Eno najboljših imen si je zaslužil Ciril Kosmač s Slapa ob Idriji. V zbirki Sreča in kruh prikazuje na drzen način in v lepem ljudskem jeziku tolminske ljudi in njih iskanje sreče, še bolj živ pa je v zgodbah iz partizanskih časov. Znani prekmurski pisatelj Miško Kranjec je

CIVILNA POLICIJA BLOKIRA POGREB TOV. CASTAGNE, ŽRTVE FAŠISTIČNIH ZLOČINCEV

pokazal v Tihožitjih in pejsajih nekaj lepih podob iz istih časov, drugače pa je precej upadel. V nekaterih stvarih je dobro zastavil tudi Karel Grabeljšek ali Gaber, novo ime v našem slovstvu. Anton Ingolič je znan že od prej. Priobčil je nekaj del, ki govore o življenju v Srbiji za časa vojske in o velikem razvoju, ki so ga doživeli te čase v štajerskih Halozah. Zajema pa preveč pri vrhu. Nekaj dobrih, pa ne povsod izdelanih zgodb iz Štajerske je izdal Ivan Potrč. Manjšega pomena je delo Ferda Godine ali Toneta Selškarja. Izšla je tudi knjiga padlega Toneta Šifererja, ki je znal zanimivo pisati. Iz revij je treba omeniti nekaj dobrih in zanimivih prispevkov, ki so jih dali Bogomir Magajna iz Vrem, Mira Pucova in Danilo Lokar. Seveda, veliko omenjenega je premalo obdelano, da bi prišlo. Nekam na rob pravega pripovedništva spada duhovnik Stanko Cajnkar z obširnimi delom Noetova barka, kjer se risanje gimnazijskega življenja prepleta z razglabljanji.

Razmišljanja in opombe k življenju, kulturi so tudi Eseji Juša Kozaka. Drugače je pri nas razglabljanje in ocenjevanje leposlovja precej zastalo. Sem bi mogli postaviti le nekaj imen, n. pr. Franceta Koblarja, ki je napisal temeljito delo o Stritarju.

Frana Petreta, ki je obravnaval rod in mladost Ivana Cankarja, spretnega Filipa Kumbatoviča, ki je lepo ocenil povojne pesniške zbirke, Antona Ocvirka, ki je precej ostro, pa v glavnem pravično sodil o naših pripovednikih, Antona Slodnjaka in še komaj kakšno ime.

Za oder je izšlo nekaj del, pa ne preveč. Že iz vojske so znani Borovi Raztrganci, ki so jih uspešno igrali tudi na Češkem. Uspeh je doživela Mira Pucova s Svetom brez sovraštva. Zanimivo je Rojstvo v nevihti Vitomila Zupana. Z igro so poskušali tu-

di Potrč, Cajnkar in drugi, v veseli igri so pa posebnost Kreftovi Kranjski komedijantje, ker prikazujejo naše znane osebnosti v preteklosti, ki govorijo v starinskem jeziku svojih časov. Tu kakor drugod se kaže veliko prizadevanje, ki bo prej ali slej moralo roditi boljše sadove, zakaj poezija že lahko kaj pokaže, prav tako pripovedništvo, dramatika pa je še zelo šibka. Naše ljudstvo kaže veliko ljubezen do igre, išče novih zanimivih del in si pri tem kdaj najde pisalja celo iz svojih vrst. Toda za dobra dela bo treba res pravih talentov in temeljite šole.

Festival hrvatske kulture v Bujama

Čedo Diminić

Vjekovna težnja Hrvata Bujštine da budu prisajedinjeni majci domovini Titovoj Jugoslaviji nije se ostvarila. Neprijatelji nove Jugoslavije, neprijatelji narodne demokracije, engleški i američki imperijalisti, upotrijebili su sve sile da se te opravdane težnje Hrvata Bujštine i ostalih krajeva, koji etnički, geografski i ekonomski pripadaju Jugoslaviji, ne ostvare.

Premda su i ovaj put silom otrgnuti od svoje majke domovine, Hrvati Bujštine, zahvaljujući slavnj Narодно-oslobodilačkoj borbi i njenim tekovinama, započeli su novi život. Mučan život Hrvata Bujštine pod tudjinskim jarmom danas je prošlost. Narod si je oružanom borbom izvojevao narodnu vlast, koja je istinski predstavnik čitavog radnog naroda. Ona, uz podršku čitavog naroda, ulaže sve sile kako bi se zemlja što prije obnovila od ratnog pustošenja, izgradila, i kako bi čitav narod stvorio uslove za bolji i sretniji život. Rezultati tih napora vidljivi su, svaki dan sve brojniji. Seljaci su dobili zemlju koju su natapali od davnine vlastitim znojem. Tu zemlju bili su im zločinački oteli. Postali su robovi na vlastitoj zemlji — koloni. Danas su oni ponovo go-

spodari na svojem. Djeci su bili oteli njihove škole. Djeca su morala učiti na tuđem, stranom jeziku. Danas djeca mogu slobodno da uče na svojem materinjem, hrvatskom jeziku. Ukidali su i proganili hrvatska kulturno-prosvjetna društva. Zabranjivali su hrvatski jezik. Danas se Hrvati Bujštine mogu slobodno okupljati u svojim prosvjetnim društvima i gajiti svoju hrvatsku kulturu.

Hrvati Bujštine doživljavaju svoj kulturni preporod. Bujštinom se ori hrvatska pjesma. Snažna i radosna pjesma koja daje nove snage za daljnju dobru i daljnji rad.

Bilo je neprijatelja a i još ih ima koji su govorili a i još govore da Hrvata u Bujštini nema. Bili su valjda uvjereni da su jih tlačitelji, koji su upotrebljavali najsvirepije terorističke metode denacionalizacije, uspjeli potpuno izbrisati sa lica zemlje. Ali prevarili su se. Bila je doduše teška borba, ali narod je pobijedio. Hrvati Bujštine odoljeli su svim tim strašnim silama i iz borbe izišli kao pobjednici.

Hrvati Bujštine sačuvali su svoj nacionalni osjećaj jezik, kulturu, običaje i tradicije.

S FESTIVALA V
BUJAH.

Nakon oslobodjenja Bujštinom je zastrujio novi život. Nekad ugušivana hrvatska pjesma i riječ razlila se snagom velike i moćne rijeke širom čitave Bujštine. Svako hrvatsko selo, zaselak, svaka kuća osjetili su neodoljivi val oduševljenja, s naročitom toplinom izgovarala se svaka riječ pjesme koje su nekada silom bile zatrte a sada su vulkanskom snagom provalile i snažno odjeknule od Mirne do Dragonje, od Savudrije do Šterne.

Toj veličini i snaži riječi trebalo je dati i stvaran oblik. Došlo se na zamisao da se vidno, pred čitavim svijetom, manifestira istina, koja je bila namjerno izopačena, istina o hrvatskoj riječi, Hrvatima Bujštine. Pašla je zamisao o organiziranju Tjedna hrvatske kulture sa Festivalom narodnih igara i pjesama.

Čim je ta zamisao prodrla u narod bila je spontano i oduševljeno dočeka i prihvaćena, upravo kao da si turnuo šaku u košnicu. Kud god si došao naišao si na razgovor o festivalu. Padali su prijedlozi o festivalu, o parolama, o povorci, nicali su nove parole, javljali se starci pjevači sa starijim pjesmama. Pjevali su ih odmah na licu mjesta s toliko topline i izražajnosti da je čovjek morao pomisliti, gledajući izražaj očiju i toplinu glasa, na sve ono što su morali pretpjeti za vrijeme ugušivanja tih pjesama kao i na radost koja ih obuzima što sada

mogu nesmetano i slobodno da pjevaju svoje pjesme svojim hrvatskim jezikom, »po naše.«

Omladina je s naročitim oduševljenjem pristupila pripremama za Festival, ona je naročito osjetila na svojoj koži teror fašizma. Morala je u škola da uči talijanskim jezikom a svoj materinji da zaboravi. Ona je kao čudesnim načinom progovorila kao da se sjeća hrvatskih riječi iz najranijeg djetinjstva. Počela se pripremati za programe, priredbe i nastupe.

Taj je val zahvatio i zatalasao i najmladje, pa su i oni u školi počeli tražiti pjesme koje će recitirati i razmišljati o tome kako i čime bi što više doprinijeli uspjehu Festivala.

Čitavom Bujštinom pronijela se riječ Festival.

Hrvatska prosvjetna društva počela su svim silama raditi da što dostojnije i što bolje pokažu svoj rad. Velika ljubav i gorljivost za taj rad svladala je sve prepreke. Omladina je predvodila. Pronalazila je program i počela učiti. Nije ju kod toga smetala ni daljina, ni vrijeme, ostavljala je čak i svoj svakodnevni posao da bi se naučile pjesme, uloge. A zato je bilo potrebno mnogo vremena, jer prije nije imala prilike da razvije svoje sposobnosti za pjesmu i glumu, niti je imala prilike da vidi priredbu na umjetnič-

koj visini. Bilo je poteškoća i sa govorom ali velika ljubav za svoj narod, za materinju riječ bila je jača od svih poteškoća.

Poseban osjećaj imao je čovjek kad je u danima pred Festivalom obilazio naše starce pjevače i slušao kako oni pjevaju na »tanko i debelo.« U selu Krasici našli smo starce pjevače Zlatić Andriju i Luciju. Od srca su se oduševili. Sjeli su, malo se zamislili, oči su im se zalile toplinom i čudno svježim, jako već staračkim glasom, razlile su se melodije starih istarskih hrvatskih narodnih pjesama.

»Neka još jednom propjeva staro grlo svoje najmilije i najljepše pjesme« bile su njihove riječi, tople melodije pjesama »Zaspal Pave«, »Udri-la je sedma ura«, »Pojmo mi mala na samanj« ispunile su sobu.

I tako gotovo u svim selima. Stari par Benčić iz Materade, zaselak Martinčići bili su naročito oduševljeni. Starica je oduševljeno rekla »Makar i pješke išla ali doći moram.«

Što se više približavao početak tjedna hrvatske kulture nestrpljivost je postajala sve veća. Ubrzano su se vršile posljednje pripreme diletantskih društva i pjevačkih zborova. Ali nisu se pripremali samo oni. Za Tjedan hrvatske kulture pripremao se svaki čovjek Bujštine.

4. X. na večer uoči samog početka »Tjedna« planuli su krijesovi po brežuljcima i selima Bujštine. Tako je narod pozdravio početak Festivala. Čitav narod skupio se te večeri na mjestima gdje su se održavali masovni sastanci. Kad su se poslije završenih govora o značaju Festivala zapjevale hrvatske pjesme mnogom starcu orosile su se oči. Razdragan starac iz Krasice rekao je uzbudjeno nakon što je dugo pjevao s omladinom: »Već dugo, ima više od dvadeset i pet godina, nisam tako pjevao po našu. Prije nisam smio mi riječi progovoriti hrvatski.«

Prvog dana Tjedna hrvatske kulture održane su na večer priredbe po

svim mjestima gdje postoje hrvatska prosvjetna društva i škole. U mnogim mjestima bile su to prve priredbe koje je narod u svom mjestu vidio, što je, razumljivo izazvalo veliko interesovanje. Stariji ljudi bili su dirnuti gledajući kako njihova djeca i unučad predstavljaju na pozornici. Govorili su: »Prije su se ovakove priredbe davale samo u Trstu i mi nismo imali prilike da ih gledamo. A sada ih imamo i u našim selima.«

Tokom čitavog Tjedna održane su priredbe u četiri centra. Na taj se način moglo lakše ocijeniti kulturno-prosvjetni rad pojedinih društava i odabrati program za završnu svečanost Tjedna — Festival narodnih igara i pjesma.

Tjedan hrvatske kulture započeo je otvorenjem Izložbe hrvatske kulture u Bujama 12. X. Desetine hiljada ljudi hrvatske Bujštine.

Završna manifestacija Tjedna hrvatske kulture — Festival održan je u Bujama 12. X. Desetine hiljada ljudi iz svih krajeva Bujštine pohrlilo je u Bujama da prisustvuje svome velikom prazniku hrvatske kulture gdje su Hrvati Bujštine pred čitavim svijetom dokazali da su se usprkos svim vihorima i olujama održali, očuvali svoj jezik, svoje pjesme, svoje običaje — svoju kulturu.

Pioniri, omladina, žene, starci, svi su se oni slili u veličanstvenu povorku na čelu sa glazbama, zastavama, natpisima, koja je skoro dva sata prolazila od Bujskog sajmišta do mjesta gdje se održavao Festival.

Za narod Bujštine bio je to naročito svečan dan. Na licima sviju odražavao se ponos, čitalo se oduševljenje... Hrvati Bujštine su ponosni što su dio herojskog naroda koji je bezbroj puta tokom svoje historije pokazao kako se treba boriti za svoju slobodu i nezavisnost. Svijesni su svoje snage i odlučno stupaju u daljnju borbu za demokraciju, mir, bolji i lepši život.

Rame uz rame s Hrvatima Bujštine

stupaju i Talijani antifašisti. I oni su zadovoljni što su Hrvati Bujštine krenuli putem svog nacionalnog i kulturnog preporoda. Oni znadu da će same na taj način, zajedničkom borbom svih naroda STT-a protiv zajedničkog neprijatelja, engleskog i američkog imperijalizma stvoriti uslove i za svoj svestrani razvitak.

Oduševljenje prisutnih, lepršanje zastava na blagom povjetarcu, odjekivanje hrvatskih narodnih pjesama, klicanje parola — sve je tu ostavljalo nezaboravan utisak. Vidjelo se po svemu, da Hrvati Bujštine slave svoj veliki dan, praznik svoje hrvatske kulture.

Kulturna smotra hrvatskih prosvjetnih društava na kojoj su nastupili mnogobrojni pjevački zborovi, diletantske grupe i pojedinci bio je jasan dokaz snažne hrvatske kulture Bujštine. Čitav program, koji je bio odraz kulturno-umjetničkog rada hrvatskih prosvjetnih društava Bujštine bio je u cjelini vrlo dobro izveden. Nastup mnogobrojnih društava sa njihovim zborovima, diletantskim grupama i pojedincima dokaz je širokog kulturno-umjetničkog rada i djelovanja tih društava.

S FESTIVALA V BUJAH: MLADINA PLEŠE ISTRSKI NARODNI PLES „BALUN“.

Ovim prvim Festivalom dokazali su Hrvati Bujštine da mogu i na kulturnom polju ići rame uz rame sa ostalim narodima. Hrvatska pjesma, narodna kola, stare hrvatske pjesme, koje su se u Bujštini sačuvala, jasni su dokaz da su Hrvati u ovom kraju od davnine, da se i dalje kulturno izdižu i da hrvatski jezik treba da dobije u STT-u ista prava t. j. da postane službenim jezikom zajedno sa slovenskim i talijanskim jezikom.

Gospodarski položaj STO-ja v letu 1947.

Kocijančič Marij

Po zmagoslavnom zaključku osvobodilne borbe na vojnih poljanah in v gozdovih so ljudstva, ki so si s to borbo izvojevala popolno svobodo, začela novo borbo na gospodarskem polju. Vse napredne države s Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo na čelu so si načrtale gospodarski načrt, s katerim si ljudstvo ustvarja dobrobit, boljše bodočnost in višji življenjski standard.

Tudi mi v Trstu smo po začasni osvoboditvi po Jugoslovanski armadi upali, da je napočila doba dela, obnove in gospodarskega podviga. Saj je Trstu prometno izhodišče obširnega Podonavja, saj stojijo tu množestvilne industrijske naprave in čakajo množice sposobnih in kvalificiranih delavcev, ki bi radi s svojim delom prispevali k obnovi neizmernih razdejanj, povzročenih po vojni in istočasno k svojemu obstanku. Kakor v na-

šem zaledju tako tudi v Trstu, ki tvori gospodarsko enoto s svojim zaledjem, ne manjka dela in možnosti novega ustvarjanja na gospodarskem polju. A da je kljub obstoječim pogojem gospodarski položaj drugačen, je kriva imperialistična politika anglosaksonskih držav.

Ze tretje leto je tržaško ljudstvo neposredna žrtev zagrizene borbe anglosaksonskega imperializma, ki se skoraj po vsem svetu izraža v zatiranju svobodoljubnih ljudstev. neke z ognjem in mečem. drugje z ječami in koncentracijskimi taborišči, tu z vojaško-policijsko strahovlado. Vse to se vrši v imenu neke tako zване zapadne demokracije in z edinim namenom: zaslužniti svobodoljubno ljudstvo zato, da bi ga gospodarsko izkoristili.

Na svetovni pozornici predstavlja največjo

gospodarsko ofenzivo Amerike Marshallov načrt, ki stremi za tem, da bi prilagodil gospodarstvo sveta tako, da bi služilo izključno ameriškemu velekapitalu ter gospodarsko in politično zaslužilo vse prizadete države in s tem obubožalo njihove narode. Pri tem ni bila izvzeta niti Anglija, ki je na to izdelala »Crippsov plan«, ki ima bolj defenzivno obliko, a zasleduje do sosednjih držav iste cilje kot Marshallov plan. Ako bi Ameriki uspelo upreči naše gospodarstvo v svoj plan, bi se uresničilo prerokovanje bivšega vojaškega guvernerja Bowmana, da bodo naše ladjedelnice spremenjene v tovarne za odčepnike in slično šaro.

Okupacijska vojaška uprava je kot dosledni izvrševalec politike svojih vlad načrtno ustvarila v Trstu tak politični sistem in temu dosledno socialni in gospodarski položaj, ki naj bi omogočil in olajšal popolno zaslužjenje prebivalstva STO-ja anglosaksonskemu imperializmu. Kaj je bilo v Trstu storjenega pod anglosaksonsko okupatorsko upravo za obnovev trgovskega in tranzitnega prometa z našim zaledjem? Medtem ko se italijanske luke kot tradicionalni konkurenti Trsta pripravljajo, da od vzamejo tržaške mu pristanišče čim več prometa, hitijo Anglosaksonci z graditvijo cest, ki naj bi tudi ostali promet preusmerile preko italijanskega ozemlja, zato da bi ga kot pod Damoklejevim mečem obdržali stalno pod svojo kontrolo. Isti bivši zavezniki mirno dopuščajo, da tržaške družbe, ki jih še vedno vodijo njihovi zvesti hlapci, vzpostavljajo tradicionalne paroplovne linije s tržaškimi ladjami v Benetkah in v Genovi, medtem ko Trst še vedno nima vzpostavljene niti ene linije. Tržaške ladje kot Saturnia in Vulcania plovejo pod italijansko zastavo. Okupacijske vojaške oblasti se niti v tretjem letu po končani vojni niso pobrigale, da bi uredile železniški promet z državami tržaškega zaledja. Zastoj tržaške trgovine, prometa in industrije je v skladu s splošno gospodarsko politiko anglosaksonskega imperializma, kot se jasno odraža na vseh mednarodnih konferencah, dalje v državah, ki so pod ideološkim, političnim, gospodarskim in vojaškim vplivom tega imperializma, kot Spanija, Grška, Italija, Turčija in druge zapadne države. Ta zastoj je v skladu z Marshallovim planom. Ekspozent zapadnega imperializma na tem ozemlju — tako zvana Zavezniška vojaška uprava — je tu ostvarila tak gospodarski položaj, ki naj ustreza taktiki za dosego političnega in gospodarskega zaslužjenja našega ozemlja. Tako je razumljivo, da medtem ko v bližnji Jugoslaviji primanjkuje delovnih sil, vlada v Trstu stalna brezposelnost in je nad 30.000 ljudi brez dela, zaslužka in možnosti obstoja. Da je ta pritisk bolj popoln, so izključili

Trst tudi od tistih ugodnosti prehrane, ki jih je nudila ustanova UNRRA celo bivšim neprijateljskim poraženim državam. Crno borzo, ki jo pobirajo po vsem svetu vključno v Angliji, so jo naš legalizirali in preimenovali v »svobodni trg«. Pod krinko dobrohotni sti nasproti šovinističnim težnjam po najozji povezavi z Italijo želijo Anglosaksonci stalno povezati našo valuto z inflacionirano italijansko liro, kar ima za posledico stalno naraščanje cen, oviranje uspešne obnove splošnega gospodarstva, razbohotenje špekulativstva in zaviranje zdrave trgovine in iniciative na vseh gospodarskih poljih. Dolžnost okupacijske vojne uprave je bila, izdati tudi v coni A novo plačilno sredstvo, kakor je to storila Jugoslovanska vojna uprava v coni B; tam je s tem ukrepom uspelo navzlic gospodarski povezanosti obeh con zaustaviti razvrednotenje denarja in stalno naraščanje cen.

Za javna dela so v Trstu potrosili milijarde; gradili pa so v prvi vrsti tunele in manj potrebne ceste, ki naj bi usmerjale tržaški promet proč od naravnega zaledja, proti Italiji, medtem ko en del prebivalstva še vedno živi pod razbitimi strehami v na pol porušeni stavbah.

To so nekatera glavna dejstva, ki podajajo jasno sliko načrtnega slabega gospodarstva v Trstu za časa vladanja okupacijskih vojaških oblasti v skladu s politično in gospodarsko linijo anglo-ameriške politike v pogledu Trsta.

Ako temu primerjamo gospodarski dvig, ki ga v našem neposrednem zaledju ustvarja svobodno ljudstvo v okviru petletnega plana, se nam mora vsiliti vprašanje: kako bi zapelo življenje in delo v tem našem mestu, ako bi bilo vključeno v petletni gospodarski plan Jugoslavije!

Vsekakor pa bo Trst imel v bodočnosti široke možnosti, da si z lastnimi močmi opomore in postavi svoje gospodarstvo na zdravo podlago. Predpogoj temu je, da začne prebivalstvo samo odločati o svojem gospodarstvu brez interesiranega varuštva in ne glede na razne Marshallove plane, ozirajoč se le na naravno povezanost s svojim zaledjem ki mu edino more in hoče nuditi življenjsko moč. Jugoslovanski delegat dr. Bartoš je tržaškemu gospodarstvu nakazal pot, ko je v imenu Jugoslavije ponudil Trstu tako veliko in vsestransko gospodarsko pomoč, kakor bi jo nobena druga država ne mogla nuditi. Odvisno bo v prvi vrsti od prebivalstva S. T. O. - ja, ako bo s svojo politično borbo znalo uveljaviti svojo voljo in v prihodnjem letu usmeriti svoje gospodarstvo v skladu s svojimi lastnimi interesi v najožji povezanosti s svojim zaledjem.

O sindikalnem gibanju v Trstu

Ivan Bukovec - Vojmir

Zgodovina tržaškega delovnega ljudstva je bila že od vsega začetka del borbe delovnega ljudstva vsega sveta za socialno osvoboditev, za gospodarsko in politično uveljavljenje izkoriščenega delavskega razreda.

Zgodovina razrednega boja, ki je pač zgodovina borbe za demokracijo, za bratstvo med narodi in mednarodno solidarnost delavstva in končno še za popolno emancipacijo ljudskih množic je imela še prav poseben značaj v Julijski krajini, v kolikor se je naslanjal pri nas začetek organizirane razredne borbe na trdno bratstvo slovenskega in italijanskega naroda v tej pokrajini, na temeljih narodne enakopravnosti skupaj živečih narodov.

Prve poizkuse razredne borbe imamo že v letu 1868. Uprav v tem razdobju je pričel proletarijat v Trstu in njegovi bližnji okolici počas in vstrajno z velikim čutom zgodovinske odgovornosti z delavskim sindikalnim gibanjem. Med delavskimi množicami se je vedno bolj razvijal razredni čut in borba za izboljšanje položaja na gospodarskem polju kakor tudi v obrambo in dokončno pridobitev svojih političnih in socialnih pravic.

Tej mednarodni delavski solidarnosti, to je tem prvim pričetkom delavskega pokreta, ki so se mu v kratkem času pridružili tudi mali, revni kmetje, so se trdovratno uprli meščanski razredi in kapitalizem na splošno. Jasno je, zavedali so se prav dobro, da je delavska mednarodna solidarnost tako močna sila, ki utegne slej ko prej prevrniti stari obrabljene izkoriščevalni sistem v prid napredku in zgodovinskim težnjam delovnega ljudstva. Vsled tega dejstva so protiljudske sile skozi desetletja neumorno delovale na tem, da bi se narodi medseboj sovražili, zato so se jali narodnostno mržnjo in umetno

ustvarjali razne pojme o kulturni razliki med narodi ter s tem poglobljali prepade med narodi živečimi v Julijski krajini in ostalimi narodi sveta. Zato je fašizem v Julijske krajini nutil sovraštvo do slovenskega in hrvatskega naroda, zato je nacistična Nemčija tako vneto gojila in širila rasno politiko, zato v Ameriki še danes obstoja rasna razlika.

Pod takimi in enakimi okolnostmi se je pri nas pričelo razvijati delavsko sindikalno gibanje.

Z nastankom fašizma v Italiji je bilo delovno ljudstvo prikrajšano za svoje najosnovnejše socialne pravice. Druga za drugo so padale pridobitve širokih delovnih množic, ki jih je skozi dolga stoletja izvojevalo delavstvo ter se poizkušalo rešiti izžemanj in izkoriščanja zaslužnjevalnih sistemov in socialne konservativnosti. Po prvi svetovni vojni, ko je delovno ljudstvo izšlo izčrpano iz krvave vojne, so uspeli reakcionarne sile razbiti pri nas enotnost delovnih množic.

Delavske stranke socialno-demokratskega kova niso uspeli s svojo mlačno politiko se upreti fašizmu, ki se je vedno bolj širil in vspostavljal končno v naši pokrajini diktaturo. Tako je tržaško delovno ljudstvo doživelo razen težke krivice, da so ga odtrgali od naravnega zaledja Jugoslavije tudi nastanek fašizma in preživljal pod njim svoje najtežje čase.

Pričela so se preganjanja delavskih ustanov, zapirali so najboljše sinove, vznikle iz delovnega ljudstva.

Kršile so se najosnovnejše pravice slovenskega življa, požigale narodne ustanove Slovanov. Vse kar je spominjalo na socialne ideje, vse kar je težilo po emancipaciji delavstva je bilo brutalno uničeno.

Delovno ljudstvo Trsta pa se je pripravljalo na borbo za dosego svojih osnovnih pravic.

Aktivna borba tržaškega delovnega

PRIMORSKI FESTIVAL DELA NA LIJAKU OB
PRIKLJUČITVI 21. 9. 1947. MLADINSKE DE-
LOVNE BRIGADE

ljudstva se je pospešila v prvih mesecih leta 1944. pod že znanim nazivom »Delavske enotnosti.«

Delavska enotnost je že od vsega začetka imela značaj osvobodilne organizacije, ki je delala v vsej dobi borbe do končne osvoboditve Trsta v skladu z osvobodilno fronto za aktivizacijo celokupnega antifašističnega življa po tovarnah v duhu osvobodilnega gibanja.

S prvim majem leta 1945. ko je bilo delavstvo Julijske krajine in Trsta po zaslugi zmagoslavnih korpusov jugoslovanske armade osvobojeno, se je »Delavska enotnost«, ta borbena organizacija delavcev v borbi proti oku-

patorju izpremenila na posebnem kongresu v Enotne sindikate Trsta in Julijske krajine.

Osvobojenje Trsta po zmagoviti Titovi Armadi je naložilo našemu delavstvu resne in težke naloge, za katere izpolnitev se je naš delovni človek boril aktivno ves čas narodno-osvobodilne borbe.

Komaj približno deset dni po osvoboditvi so pričeli delavci z obnovo svojih svobodnih sindikatov, katerim se delovno ljudstvo Julijske krajine ni nikdar odpovedalo. Z osvoboditvijo je prešla oblast v roke delovnega ljudstva, z dekretom izdanim s strani organov te ljudske oblasti so bili razpuščeni zloglasni fašistični sindikati.

Že od samega začetka delavskega gibanja so delavne množice nenehno stremele po svobodi.

Delovno ljudstvo vseh časov je čutilo, da so protiljudski krogi stremeli vedno za tem, da razbijejo delavske vrste. V obrambo svojih gospodarskih in socialnih pozicij so se posluževali vsakovrstnega orožja. Eno uspešno orožje reakcije proti delavskemu razredu in njegovim razrednim organizacijam so bili upravni izrodki delavskih organizacij, ki so jih protiljudske sile postavljale same z namenom, da bi s pomočjo njih motili delovanje naprednih delavskih organizacij in dušili delavsko gibanje.

Tako so ustajale v vseh zgodovinskih razdobjih razne strokovne organizacije delavskega pokreta vseh barv, se borile proti osnovnim interesom delovnega ljudstva in se postavljale na pozicije odprte borbe proti težkim socialnim in političnim pridobitvam širokih množic delovnega ljudstva. Take in slične sindikalne organizacije, ki jih lahko upravičeno nazivamo žolti sindikati so vedno predstavljale največjo nevarnost delavskega razreda in sploh delavskega gibanja.

Pri nas v Julijski krajini si je delovno ljudstvo postavilo svojo svobodno strokovno organizacijo, ki je stopila pred delovno ljudstvo Julijske

krajine kot resnična predstavница težnj in naporov vseh svobodoljubnih delovnih množic za doseg boljših pogojev dela in prave demokratične ljudske oblasti.

Nova sindikalna organizacija, ki je bila sad naporov in borbe vsega anti-fašističnega ljudstva, je ustrezala popolnoma željam delovnih množic. Delovno ljudstvo je napravilo s tem odločen korak naprej. Na mesto socialno-demokratičnih organizacij, ki so obstojale pred prvo svetovno vojno in fašističnih, ki so obstojale v teku 25 let fašizma je nastopila nova sindikalna organizacija, ki je pretrgala vsakršne vezi, ki so spominjale na reformistične težnje socialne-demokracije.

**NASTANEK JULIJSKIH SINDIKATOV*

Reakcija, protiljudski elementi in vsi tisti, ki so za časa fašizma in osvobodilne borbe izžemali delovno ljudstvo in ki so se za časa osvojitve Trsta poskrili potuhnjeno so s prihodom anglo-ameriške vojske ponovno stopili na plan.

Kakor v prejšnjih časih tako so sejalj tudi sedaj seme svoje razdiralne politike in vrgli vse svoje moči med delovne množice ter ustanovili razbijaški sindikat.

Julijski sindikati (Camera del lavoro) so nastali po 12. juniju, ko je prevzela oblast v Trstu Zavezniška vojaška uprava.

Jedro teh razbijaških sindikatov je bila krščanska demokracija s svojim tajnikom, duhovnom Don Marzarijem na čelu.

Socialna tvorba teh žoltih strokovnih organizacij so bili predvsem italijanski importiranci, ki so prišli sem za časa fašizma, večinoma uradništvo, bñeno osebje, osebje paroplovnih družb, zavarovalnic itd., ki so izpodrñili ko je prišel na površje fašizem, veliko število slovenskih državnih uradnikov. S pomočjo istih je

izvajal fašizem in to sistematično raznarodovalno politiko slovenskega življa.

Iredentistični krogi v Trstu pod vodstvom strank bivšega C. L. N.-a in Lege Nazionale, ki tvorijo središče tega razbijaškega sindikata so se uprav v zadnjem času pokazali kot zaigrizeni nasprotniki vsega kar je naprednega in se usmerili tako na pot novo-fašizma.

Razbijaško sindikalno gibanje je skušalo pretvoriti resnico o značaju sindikalne borbe in prikazati E. S. kot jugoslovansko sindikalno organizacijo ter to, da je pri nas vzrok sindikalne borbe le nestrpnost dveh skupno živvečih različnih narodnosti v Julijskih krajini in končno, da je vzrok tega nasprotstva zgolj nacionalističnega značaja.

Tako so torej skušali skriti pod plaščem nacionalnih teženj pravi reakcionarni in protiljudskih značaj razbijačev delovnega ljudstva, ki so nastopali na njih pobudo.

V resnici pa so bili vedno prav ti krogi in te reakcionarne, protiljudske grupacije, ki so delovale proti ljudskim interesom in ki so netile sovražstvo med slovenskim in italijanskim narodom in ki so bile svojčas glavni stebri fašističnega imperalizma v J.K.

Najboljše dokaze za njih protiljudsko in nadvse profašistično delovanje nam daje uprav sovražni stav Julijskih sindikatov ob priliki škedenjskih dogodkov, do žrtev, ko se je zgražalo vse antifašistično ljudstvo nad zločinskim početjem civilne policije ter protestiralo z mogočno stavko proti škedenjskemu pokolju.

Enotni sindikati so takrat v conj A proglasili splošno stavko in vse delovno ljudstvo je odgovoril na poziv svoje organizacije. Za 12 dni je stavkalo okrog 200 tisoč delavcev in nameščen-
cev Julijske krajine.

Zvesti svojim protiljudskim težnjam so Julijski sindikati narekovali svojim članom naj ne zapuščajo dela in njih voditelji so zbirali delavce in uradni-

ke, ki so se v strahu pred ljudsko razjarjenostjo bali odhajati na delo ter jih vodili v tovarne in podjetja, da bi s tem motili stavko inkršili najosnovnejšo solj darnost v delovnega ljudstva. To vkljub vsem njihovem poizkusom jim ni uspelo zaustaviti moči in odločnosti delovnih množic, ki so se odločno borile za svoje pravične zahteve.

Borba za sindikalno enotnost

Neglede na to, da so Julijski sindikati bili izrodek protiljudskih in imperialističnih špekulacij finančnih mogotcev in njenih tukajšnjih hlapcev najtemnejše socialne konservativnosti so Enotni Sindikati z njimi večkrat skušali priti do sporazuma, da bi s tem dosegli enotnost delavstva in da bi tako pritegnili še oni del delavcev in nameščencev, ki so ostali izven njihovih vrst v sklop enotne delavske organizacije.

Julijski sindikati so se stalno izmikali konkretnemu sporazumu, toda v mesecu oktobru leta 1946. so se na pobudo Svetovne sindikalne zveze sestali v Parizu pod predsedstvom tajnika Zveze zastopniki Enotnih sindikatov, Julijskih sindikatov in voditelja jugoslovanske in italijanske zveze dela za namenom, da se doseže v Trstu sindikalni sporazum.

Tako je bil v Parizu po nekaj dnevnem pogajanju dosežen sporazum na osnovi katerega bi moralj doseči potom svobodnih, sindikalnih volitev

S FESTIVALA DELA V TOLMINU: PLANINSKA KOČA

zaželjeno enotnost delavskega razreda na tržaškem ozemlju.

Toda pot do enotnosti ni bila tako lahka kot se je prvotno domnevalo, takoj po podpisu pariškega sporazuma.

Gotovi politični krogi v Trstu so z vsemi svojimi silami delali za tem, da bi razbili vsakršni poizkus konkretnega sporazuma, Ti manevri in spodbuke ki so bile stavljene na pot do enotnosti delavstva so se prav gotovo strinjali z načrti anglo-ameriškega imperalizma, prav gotovo so se strinjali z De Gasperi-jevo politiko v Italiji in se obenem tudi strinjali s prekinitvijo pogajanj med SIAU-KPJK-OF s strankami bivšega CLN-a.

Razvidno je iz vsega tega to, da politične stranke, ki sestavljajo Delavsko zbornico nočejo sindikalne enotnosti, kar bi pomenilo odpovedati se onim ciljem zaradi katerih so nastali.

Danes je vsled tega dejstva naloga vsega poštenega demokratičnega prebivalstva, da se bori za enotnost vsega delovnega ljudstva in proti vsem onim, ki bi še nadalje motili mir in bratsko sožitje Slovencev in Italijanov na tem ozemlju in jih razkrinkali kot sovražnike miru in splošnega blagostanja vsega delovnega ljudstva.

Zgodovinsko poslanstvo E. S. v borbi za demokratične pravice in enotnost delovnega ljudstva

V nedeljo 19. oktobra se je sestala v Trstu teritorialna skupščina Enotnih sindikatov vsega Svobodnega tržaškega ozemlja. Ta dogodek pomeni v zgodovini sindikalnega pokreta pri nas važen mejnik v borbi za napredek in demokratične pravice širokih ljudskih množic.

Lahko rečemo, da so se zbrali prvič v zgodovini sindikalnega pokreta v tej povojni dobi delegati italijanske, slovenske in hrvatske narodnosti v ustavodajni skupščini v Trstu, da ustanovijo enotno in močno sindikalno organizacijo vsega STO-ja.

LJUDSKA DELEGA-
CIJA NA KONGRE-
SU SIAU ZA STO
OKTOBRA 1947.

Končno združitev sindikalnega pokreta E. S. anglo-ameriške cone z jugoslovansko cono Svobodnega ozemlja je delavski razred teritorija sprejel z velikanskim navdušenjem ker so bile s tem izpolnjene stoletne težnje naših delavnih množic.

Na ustavodajni skupščini E. S. je bila sprejeta temeljita reorganizacija organizacijskega ustroja Enotnih sindikatov. Vse od ustanovitve E. S. pa vse do ratifikacije mirovne pogodbe je prešla Julijska krajina preko večkratne menjavanje administracij do končne omejitve Svobodnega teritorija.

Tako se je od nas najprej odtrgala cona B nekoliko pred ratifikacijo, Gorica in Tržič in naposled Pulj, tako, da je moral biti organizacijski ustroj E. S. samo začasnega značaja do končne razmejitve STO-ja.

Na ustavodajni skupščini E. S. je

bila določena Enotnim sindikatom struktura prave sindikalne organizacije enake vsem drugim naprednim deželam sveta.

Ustanovitev enotne sindikalne organizacije, ki združuje danes večino delovnega ljudstva STO-ja, je bila predvsem prav resen opomin onim krogom, ki so leto dni od Pariškega sporazuma dalje, nenehno delovali, da bi razbili vsak poiskus, tržaškega delovnega ljudstva, da doseže edinstvo in najde pot prave združitve obeh sindikalnih organizacij.

Tako je prvi odločni korak k enotnosti delovnega ljudstva na STO-ja prav združitev sindikalnih organizacij obeh predelov ozemlja. Težnjam mednarodne reakcije in tujega imperikalizma, da bi razbili delavske vrste ni iz ekonomskega in političnega vidika grozile svobodoljubnim in demokratičnim deželam sveta z novo vojno,

so se trdno postavile po robu vse zdrave demokratične sile, ki branijo svoje pravice.

Ustavodajna skupščina E. S. je pokazala, da je delavsko ljudstvo STO-ja zvesto svojim tradicijam in odločno na braniku pred slehernim ekonomskim kakor političnem zasužnjevanjem in v borbi za osnovne pridobitve demokratičnih množic.

Pred sindikalno organizacijo stojijo danes velike in važne naloge. Danes se nahajamo v eni najtežjih dob borbe med imperializmom in demokratičnimi ljudskimi množicami, med demokracijo in protidemokracijo.

Ofenziva proti delavskim množicam, ki smo jo imeli v dneh pred našo skupščino, in to v najostrejših oblikah predvsem proti našemu delavskemu gibanju, nam dovolj jasno

priča, da mora delavsko ljudstvo STO-ja pred nevarnostjo najti pot do enotnosti, obenem pa tudi priča, da so nastopile vse demokratične sile sveta odločno v obrambo demokracije in miru. Na podlagi takih ugotovitev bodo E. S. nadaljevali pot, po kateri so krenili že pred svojem nastankom v obrambo osnovnih interesov širokih delavnih množic in demokratičnih svoboščin.

Dve in pol letna pot E. S. Slovenskega Primorja in Trsta, nešteto borb v obrambo interesov delavskega razreda in osnovnih demokratičnih pravic nam pričajo, da so E. S. zvesti načelom, na podlagi katerih je nastala Svetovna sindikalna zveza in pri teh načelih misli tržaški delavski razred tudi ostati ter nadaljevati svojo pot skupaj s vsemi demokratičnimi množicami našega ozemlja.

Zadružništvo STO-ja

Janko Furlan

Kakor doslej v tzv. coni A imamo tudi na STO-ju neomejeno gospodarstvo kapitalizma, gospodarskega individualizma. To je vlada vna toliko opevane »svobodne gospodarske podjetnosti (inicijative)«, ki stvarno pomeni svobodo izkoriščanja. To »svobodo« seveda uživajo le zelo maloštevilni velekapitalisti, ki še večajo svojo gospodarsko silo z medsebojno povezanostjo v truste, koncerne. Mali človek, pa bodisi kmet ali delavec, ročni in umski, bodisi obrtnik ali mali trgovec, so jim izročeni na milost in nemilost, ako si sami ne pomagajo, ako se ne povežejo v močne enotne organizacije svojih gospodarskih koristi.

Tako postane delovno ljudstvo iz neznatnega in nepomembnega gospodarskega činitelja tem pomembnejši činitelj, čim večje in čim bolj trdne so posamezne njihove gospodarske celice ter čim bolj so te medsebojno povezane. To nalogo vršijo zadrage.

Sirok je deževni in obsežna vloga zadružne gospodarske oblike, saj sega od organizacije produkcije v svojstvu raznovrstnih kmetijskih in obrtnih produktivnih zadrug do konsumna (nabavna prodajna in konsumna zadruga) do organizacije denarnega obtoka (hranilnice in posojilnice, zadružne banke).

Zadružno gospodarstvo na našem ozemlju je v borbi proti nakanam mednarodnega ka-

pitala naravnost nujno obrambno sredstvo, s katerim moramo usmeriti vse svoje sile in možnosti v zaščito interesov vsega delovnega ljudstva na vseh gospodarskih področjih.

Odveč bi bilo podčrtati, da je značaj zadružne sredine odvisen od družbeno političnih in ekonomsko družbene ureditve dotične države. Hočemo reči, kakršna je oblast in značaj glavnih klonečih gospodarskih vej, takšne so in morajo biti zadružne organizacije.

V naši novi državi z izjemno gospodarsko-družbeno, politično in psihološko strukturo pa obstajajo možnosti za sodelovanje delovnega ljudstva pri državni upravi in s tem, za preprečitev, da bi ljudsko zadružništvo postalo plen izkoriščevalcev. Za to bo skrbelo tudi samo delovno ljudstvo s svojim neposrednim nadzorstvom.

Na našem državnem teritoriju ostane velik del enega največjih zadružnih podjetij Srednje Evrope — Delavske zadrage z 69 podružnicami, od katerih je ostalo 21 v Italiji, 24 v FLRJ., 5 v B coni STO-ja.

Njih pretežno napredno članstvo, delavstvo, si prizadeva, da izloči iz svoje že nad 45 let stare organizacije ostanek fašizma in si pripori njen prvotni demokratični značaj. S svojim ogromnim članstvom (53.000), kapitalom, prostori, voznim parkom, napravami, izku-

DELAVSKE ZADRUGE V TRSTU — STROJNA PEKARNA

stvi itd. predstavljajo Delavske zadruge pomembno gospodarsko postojanko, ki nudi vse pogoje za bodočo hrbtnico našega konsumnega združništva.

Enotni sindikati, ki združujejo pretežni del tržaškega in ostalega delavstva in se bore proti kakršnemu koli izkoriščanju ter za priznanje socialnih in gospodarskih pravic delovnih množic — sledijo dosledni svojim programskim osnovam — tudi razvoju delavskih gospodarskih združenj.

Tudi tržaški obrtniki in trgovci uvidevajo nevarnost, ki jim preti od kapitalistične veletrgovine in se v obrambi proti njeni stopnjevanju nemoralni špekulaciji zbirajo v svojih združenjih.

Znano je odklonilno stališče ZVU napram zadrugi vojnih oškodovancev v Trstu, katere namen je bil nuditi vojnim oškodovancem vsestransko pomoč pri obnovi in poravnavi vojne škode sploh. Če bi ji bila ta uprava izročila obnovo naših požganih vasi, bi si bilo naše ljudstvo samo ali s poštenimi podjetji popravilo svoja bivališča bolj dostojno, bolje in veliko ceneje. Tako bi bila tudi prepredila velik del sramotne afere pri uradu za javna dela.

Kmetijska nabavno-prodajna zadruga v Trstu z okrog 800 člani vrši trenutno samo prodajno vlogo. Vprašanje prostorov povzroča precejšnjo oviro v njenem razmahu. Njeno delovanje v neposredni okolici Trsta je z ozirom na enotno gospodarsko-socialno in psihološko strukturo precej otežkočeno. Pri tem moramo omeniti tudi razmeroma ugodne prilike okolice Trsta za individualni nakup in prodajo. Svojo aktivnost bo pa morala zadruga usmeriti preko miljskega okraja in preko tržaškega Krasa; poslednji predstavlja nerazorano ledino. Čim prej bo treba načeti vprašanje načrtnega ustanavljanja odsekov, oziroma podružnic.

Kot je razvidno iz navedenega črteža, imamo na tržaškem Krasu razen podružnic Delavskih zadrug in Kreditne in kamnoseške zadruge, ki pa ne delujeta, nekaj takih, ki niso gospodarsko posebno pomembne, in to radi svoje nesmotrnosti in starega zadružnega pojmovanja, ki je v navzkrižju z resničnim združništvom.

Razmeroma mnogo boljša je Koprščina, kjer se širi zadružno omrežje in produktivno in konsumno smer. Tri tamkajšnje nabavno-prodajne zadruge s 26 poslovalnicami (Koper, Izola, Piran) imajo sicer šele nekaj nad 3500 članov, kar je komaj 8% vsega prebivalstva, a je za ondotne prilike vendarle uspeh. Najpomembnejša je koprška, ki se zelo udejstvuje v nabavni smeri. Obrtniki imajo tri čevljarske, 3 ribiške, 1 mizarško, 1 kovaško in 1 zidarško zadrugo. V njih je 50% čevljarjev, 70 odst. ribičev, 8 odst. mizarjev, 6 odst. kovačev, in okrog toliko zidarjev.

Kosumno društvo v Pobegih ima 104 člane. Šest hranilnic in posojilnic šteje 743 članov.

Predvideva se, da bo ta vrsta zadrug v naših prilikah igrala pri zbiranju malih prihrankov in njih smotrnem izkoriščanju v sektorju delovnega ljudstva važno vlogo. Treba jih je temu primerno tudi reorganizirati.

Dve obovitveni zadrugi, ki kljub težkočam kažeta svojo življenjsko sposobnost, bi mogli po dovršeni obnovi uveljaviti svojo aktivnost pri mnogih nalogah skupnega značaja.

Poleg sicer skromne zadruge kmetijskih obdelovalnih sredstev v vasi Krog z 22 člani je posebno pomemben nov, nam doslej še splošno nepoznan tip zadruge: kmečko obdelovalna zadruga v Pučah, ki šteje 68 članov izmed 151 prebivalcev. Svojo starejšo sestro ima v Gabrovici, ki spada pod Jugoslavijo.

Namen teh zadrug je dvigniti kmetijstvo na čim večjo stopnjo umnega gospodarstva,

po-peševati gospodarsko načrtnost in uporabo čim boljšega orodja in po možnosti tudi strojev (mehanizacija). Kratko: delo skrajšati, lajšati in dvigniti produkcijo s pomočjo skupnega dela.

V hrvatski Istri (Bujščina), ki je priključena tržaškemu ozemlju, je ena nabavno-prodajna zadruga, v Buijah, s 15 poslovalnicami. Njih skupno članstvo šteje 3326, kar je nad 16% skupnega prebivalstva. Pomembno gospodarsko vlogo bodo igrala štiri vinarska združenja ali socialne kleti (cantine sociali): bujska, novograjska, umaška in verteljska, ki so že starega porekla. Reorganizirajo se iz dobičkarških ustanov z omejenim številom članov iz vrst veleposestniških magnatov in njim duševno sorodnih večjih kme-

tov v množične, ljudske — združne organizacije. Zato so z agrarno reformo, ki je vrnila zemljo delovnim ljudem, dani zadostni pogoji. Sedaj štejejo skupno 670 članov.

Ni lahka naloga zbirati in spajati raztresene udé delovnega ljudstva, ki jih je kapitalizem zmrvil materialno in moralno. Težak je ta proces zlasti tam, kjer ni dovolj za to delo sposobnih deincev in tehničnega osebja, sredstev itd. Vendar lahko trdimo, da je led prebit in se bo združništvo razraščalo v širino in globino, zlasti s pomočjo novoustanovljene združne zveze v Kopru, ki bo kot vrhovna združna organizacija zastopala interese vsega našega združništva na Tržaškem ozemlju in skrbela za njegovo vsestran ko spopolnjevanje.

Kmetijstvo

Inš. Andrej Čok

»Še nikdar ni bilo tako slabo, tak odgovor dobiš dandanes na splošno od kmeta Kraševca in Istrana, znanca in neznanca, ki ga srečaš in povprašaš, kako mu gre gospodarstvo. V tem kratkem odgovoru je izražen današnji žalostni položaj tukajšnjega kmetijstva ter slabo gmotno in socialno življenje primorskega kmečkega življa sploh.

Ni čuda, da je temu tako in da se loteva našega kmeta nekaj obup zaradi bodočnosti, če pomislimo na vse to, kar je s svojo družino doživel in pretrpel, kar smo pretrpeli in doživeli posebno primorski Slovenci v zadnjih tridesetih letih. Za časa fašizma je naš kmet komaj še vzdrževal politični in gospodarski naval vsiljivega in prebrisanega soseda. Vojna pa mu je prizadela neizmerne bolečine poleg težkih gospodarskih udarcev. Skoraj ni kmečke družine, ki ni žrtvovala kakega svojca, večkrat najboljše delovno silo, v osvobodilni borbi. Nešteto je požganih in porušenih domov, ki čakajo še na obnovo. Število živine v hlevih se je zmanjšalo za polovico in tudi več.

SLABA LETINA. Po vrhu tega so danes shrambe prazne, kajti že tretje leto zaporedoma razsaja po vsem Primorskem, posebno na Krasu, hu-

da suša, kakršne ne pomnijo najstarejši ljudje. Ni žita, ni krompirja in ni fižola. O pridelku koruze na Krasu sploh ne more biti govora, ker jo za srečo malo sejejo. Marsikateri primorski kmet ni pridelal letos niti toliko teh pridelkov, da bi si z njimi zagotovil seme, potrebno za prihodnjo setev, ker je lastni pridelek zelo pičel in od suše prizadet, da je zamenjava semena neobhodno potrebna.

Posebno pa občutijo letos kraški in istrski kmetje pomanjkanje pridelka sena in krme sploh. Mnogo naših kmetov bo zaradi tega prisiljenih odprodati in še skrečiti itak majhno število glav svoje živine. Težke gospodarske posledice odprodaje živine so pa neizbežne in posebno občutne za iste kraje, kjer se živinoreja in poljedelstvo ne dasta z lahkoto zamenjati z drugimi kmetijskimi panogami, kot so vrtnarstvo, trtoreja in sadjarstvo.

Zmanjšano število živine, v prvi vrsti molznih krav, ki tvorijo skoraj izključno živi kapital kraškega in istrskega kmeta v bližini Trsta, ima za posledico zmanjšanje glavnega dnevnega dohodka njegove družine od mleka in pomanjkanje prepotrebne gnoja za rodovitnost obdelane zemlje in travnikov.

»FINANČNO STANJE«. Nakup za živino potrebnega sena in druge krme pa je silno otežkočen predvsem iz dveh vzrokov:

1.) Naš kmet, najprej od fašizma namenoma gospodarsko oslabiljen in sedaj zaradi slabih letin, nima dovolj denarja za vse svoje gospodarske potrebe.

2.) Navadno si je naš kmet v potrebi nabavil seno s Pivke, oziroma s Postojnsčine, ali pa iz notranje Istre, od koder mu to sedaj ni mogoče zaradi umetno začrtane politične meje, ki ga loči od naravnega gospodarskega zaledja. Tja je prodal z lahkoto svoje vino in dobil tam seno poceni. Vse drugače je v tem oziru s Furlanijo, ki prodaja sama vino a sena ima malo.

Sicer vlada na splošno izven kmečkega kroga mnenje, posebno pri mestnem prebivalstvu, da si je kraški in istrski kmet za časa vojne in v povojno dobi prislužil mnogo denarja. Ako velja to v resnici za kmeta v Furlaniji in v severni Italiji, nikakor ne velja za našega kmeta, razen redkih izjem, ki mu vojna vihra ni prizanesla. Zraven tega je upoštevati dejstvo, da denar, ki ga morebiti res marsikateri naš kmet še ima z daleka ne more nadomestiti izgube, ki jo je utrpel zaradi tukajšnjih slabih gospodarskih političnih razmer med vojno in še po vojni. Kaj mu more pomagati danes nekaj sto tisoč lir v denarju, če pa ima hlev prazen in stane ena sama krava do 200 tisoč lir. Obnoviti mora toliko let zanemarjeno ali celo poškodovano in porušeno poslopje. Kje naj dobi sredstva, da bo tudi prizidal in dal možnost vsaj starejšemu sinu, da se oženi ter izpopolni in razširi kmetijo po potrebi nove družine?

POLITIČNI IN MORALNI POLOŽAJ

Navsezadnje je minilo že dve leti, odkar je bil pregnan sovražnik iz kmečkih domov in z njihove zemlje.

Vojna se je končala in prišel je osvoboditelj, zaveznik njegovega in drugih junaških narodov, s katerimi se je krvavo boril proti fašističnemu okupatorju za svoje življenjske pravice in za svobodo. Osvoboditev pa mu je prinesla, vsaj do sedaj, mnogo manj pravic in dobrot, kot si jih je od nje obetal in v primeri s krvavimi žrtvami, ki jih je prispeval za njo. *Namesto da bi bil na svoji zemlji sam gospodar in da bi si volil oblast po svoji volji in želji, mu zapovedujejo še vedno tujci.* Ti ne poznajo niti socialnih niti kulturnih in gospodarskih razmer našega primorskega, slovenskega kmeta. Sedanja njihova oblast se poslužuje za upravljanje tukajšnjega gospodarstva in kmetijstva istih uradov in po večini tudi istih ljudi, ki so bili zvesti sluge fašističnega režima. Na tržaških uradih niso imeli do sedaj za potrebno, da bi dali vsaj slovenske napise, kaj šele da bi slovenski kmet dobil slovenskega uradnika na razpolago. Posluži se po večini lahko le tolmača, ako se ima za res upravičenega, da ne lomi več laščine. Vsi važni in navadni uradni spisi se pišejo v italijanskem jeziku, v katerem naš slovenski kmet ni dovolj podkovan. Dolžnosti mu sicer večkrat narekujejo tudi v materinščini, ali za dosego pravic velja le

TRŽAŠKA MLADINA NA DELU ZA OBNOVO LJUDSKEGA DOMA V TRSTU PRI SV. JAKOBU

italijanščina. Torej poleg gospodarske stiske in more, še moralno zapostavljanje.

SVOBODNO TRŽAŠKO OZEMLJE

Posledica vsch teh okolščin in dogodkov, ki jih je preživel in jih še preživlja slovenski kmet s Tržaškega Primorja, je nekak poplah in skorajda strah pred bodočnostjo. Dezorientiran je in ne ve si izbrati prave smeri, za svoje kmetovanje in gospodarsko udejstvovanje v novem položaju. *Za njegov obstoj je posebno važnosti izbira smeri z ozirom na gospodarski in politični razvoj, ki ga bo imela v bližnji bodočnosti nova državica »Svobodno tržaško ozemlje«, ustvarjeno iz njegove zemlje na mirovni konferenci lanskega leta v Parizu, oziroma v Novem Yorku.*

Nova državica S.T.O.-ja, ki bo v glavnem obsegala občino mesta Trsta z okolico, na severozapadu Trsta občino Nabrežina in na jugovzhodu občino Milje-Dolina ter večji del okrajev Kopra in Buj z obalnimi mesteci Istre-Koper, Izola, Piran, Umag in Novi Grad — bo imela celotno površino zaokroženo na 71.000 ha ali komaj 710 km². Ta površina predstavlja približno komaj eno dvanajstino površine vse primorske dežele ali bivše Juljske krajine.

Na tej zemlji prebiva:

a.) izven mesta Trsta — na podlagi ljudskega štetja, izvršenega oktobra meseca leta 1945 — 68.821 ljudi

b.) v mestu Trstu z okolico — po tržaškem anagrafskem uradu za julij 1947 — 269.477 ljudi

Skupno torej 338.298 ljudi

*Na vsak kvadratni kilometer odpa-
de torej nič manj kot 478 oseb, kar
pomeni, da bo ta državica ena najbolj
gosto obljudenih na svetu. To dejstvo
morajo imeti naši kmetje vedno pred
očmi, kadar razmišljajo, kako naj
usmerijo svoje kmetovanje v novi dr-*

*žavici. Tu je mnogo, mnogo ljudi po-
trošnikov in zelo malo zemlje.*

Posebno malo je zemlje, ki jo je mogoče obdelati, kajti veliko je kraškega sveta, ki ni goden niti za pašo in je komaj še uporaben za pogozdovanje z borom. Na podlagi italijanskega katastra iz leta 1929 je odpadlo na obdelano in posejano zemljo na ozemlju, ki pripada sedaj STO-ju, komaj 20.306 hektarjev. In ta površina se brzkone ne bo dala povečati, ako pomislimo, da sta kraški in istrski kmet s svojo skromnostjo in pridnostjo obdelala vsako ped zemlje, ki je za obdelavo primerna. Ta zemlja je bila razdeljena po italijanskem katastru iz leta 1930 na okroglo 18.000 kmetij, na katerih je živelo skoraj 33.000 kmečkih delavcev. Torej na eni strani mnogo potrošnikov in tudi mnogo kmetovalcev, na drugi strani pa zelo malo zemlje za obdelovanje. Pri tem moramo še upoštevati dejstvo, da pritisne pogostoma suša ravno na ta del Primorja, ki spada pod STO, in da je zemlja tukaj na splošno zelo izčrpana. Obdelujejo jo od pamtiveka in v dolgem času so se redilne snovi, potrebne za gojene rastline, po večini že izčrpale, kar velja posebno za organske snovi — humus ali sprsteno — katerih primanjkuje na splošno v vseh zemljah na STO-ju. Temu je odpomoči le z obilico hlevskega gnoja ali s kompostom smeti iz mesta.

*Kmetje na STO-ju bodo gospodar-
sko uspevali in primerno preživljali
svoje družine, ako bodo usmerili svo-
je kmetovanje na čim intenzivnejšo
obdelavo razpoložljive zemlje. Največ
uspeha bodo želi z umnim vrtnar-
stvom in pri tem jim bo nudilo cvetli-
čarstvo skoraj gotovo največ gospo-
darskega, oziroma gmotnega uspeha.
Najboljši dokaz za to trditve nam nu-
dijo cvetličarji in vrtnarji že s svoji-
mi dosedanjimi uspehi, kajti njim su-
ša z daleka ne more prizadejati take
škode, kot jo prizadene poljedelcu in
živinorejcu. Sicer je resnica, da more
uspevati vrtnarstvo le na zemlji, ki jo
lahko dobro gnojimo in kjer je voda*

SLOV. NAR. GLEDALIŠČE — PRIZOR IZ SIMONOVA „TAKO TUDI BO“. REŽ. J. KOŠUTA

na razpolago. Ti pogoji so dani predvsem v bližini mest, ki imajo vodovode z zadostno količino vode in na ravninah, kjer so toki rek in vode.

Kjer pa niso pogoji dovolj ugodni za vrtnarstvo, tam naj se kmet posveti sadjarstvu in trtoreji. Za to panogo pridejo v poštev griči in bregovi, ali viseča zemljišča, kjer je napeljava vode otežkočena in kjer suša tudi prej pritisne. Tudi je pogosta obdelava zemlje, ki je za vrtnarstvo neobhodno potrebna, v takšnih legah zelo otežkočena. Sadno drevje in trte pa ne potrebujejo tako pogoste obdelave in toliko mokrote kot vrtnina.

Tako vrtnarstvo kakor sadjarstvo in trtoreja zahtevajo razmeroma mnogo ročnega in umnega dela. Na prilično majhni površini zemlje dobi lahko mnogo ljudi posla in pridelki pri intenzivnem in umnem obdelovanju so obilnejši ter bogatejši, oziroma izdajo mnogo več kakor na površno obdelani zemlji, odnosno pri navadnem poljedelstvu. Žitarice, okopavine — krompir, koruzo, peso in fižol — ter krmo, oziroma seno, bodo gotovo lahko pridelovali mnogo bolj poceni na velikih ravninah, kjer se za njihovo obdelovanje in spravlanje

poslužujejo velikih in modernih strojev, kakor pa na tukajšnjih malih njivah, kjer mora naš kmet obdelovati vso zemljo z rokami in opravi kvečjemu pomladansko oranje z živino. Lahko računano, da stane pridelovanje žitaric, okopavin in krme na veliko in z modernimi stroji vsaj polovico manj kot pridelovanje z ročnim delom na majhni površini zemlje. Na drugi strani je pa dejstvo, da danes še nimamo takih strojev, ki bi lahko opravljali večino ročnih del, ki jih zahtevajo od kmeta napredno vrtnarstvo, sadjarstvo, in trtoreja.

Glede živinoreje sem mnenja, da se bo ta na STO-ju s časom, kakor hitro si bo ta panoga opomogla v Jugoslaviji in v Italiji, morala omejiti le na rejo dobrih krav molznic. Mleko bo oddajal naš živinorejec, ki mora kupovati večino krme — predvsem drago močno — izven lastne kmetije, po ugodni ceni lahko samo za bolnike in za tiste dojenčke, katerih matere ne morejo zadostno hraniti s svojim lastnim mlekom. Navadno mleko in njegovi izdelki — maslo ter sir — in pa meso še posebno, bodo dovažali v našo državico iz tujine gotovo po mnogo nižjih cenah, kakor bi stali isti proizvodi domačega kmeta.

Tudi za uporabo v družini, z izjemo v neposredni bližini mest, kjer bo rejec lahko dobil po ugodnih pogojih iz mesta dovolj odpadkov — pomije in razne druge še uporabljive smeti — za reje svojih živali.

Ni tukaj mesto, da bi se spuščali v podrobnosti posameznih panog in katero teh naj si posameznik izbere. Ako bo naš kmet hotel še nadalje ohraniti sebe in svojo družino na lastni kmetiji, se bo moral pač oprijeti in

tenzivnega in naprednega kmetovanja. Ne samo po potrebnem orodju, seči bo moral tudi po knjigah in spisih umnega vrtnarstva in sadjarstva ter sodobne živinoreje. Še z večjo ljubeznijo in pridnostjo kot do sedaj se bo moral seznanjati vsak dan s svojo drago zemljico, ter z vsem, kar raste in uspeva na njej. Drugače mu bo ta postala nezvesta in bo prisiljen s vojo družno hoditi »s trebuhom za kruhom.«

Tržaška žena v boju za svobodo in demokracijo

Mara Samsa

V okviru borbe, ki je zajela vse demokratične množice v Trstu brez razlike narodnosti, vse tiste, ki so na svojih plečih čutili težo fašizma in spoznali, da prinaša fašizem brezkraino socialno in narodno zatiranje delovnega človeka, so se prebudile tudi tržaške žene. To se je zgodilo toliko laže, kajti fašizem jim je iztrgal s'rove za vojno, ki jo je vodil v svojem pohlepu v Abesiniji, Spaniji, Grčiji, Jugoslaviji, je njihovim možem odjedal zaslužek, oropal njihove otroke rodnega jezika in zapiral socialno šibkim vrata srednjih in višjih šol.

To so dejstva, ki so globoko pronikla v vrste širokih ženskih množic in jih nehote pripeljala na pot, po kateri jih je tirala poleg lastne zavesti tudi nujnost obrambe svojih človeških pravic. In ne le z razumom, s srcem in dušo so pozdravile partizansko borbo. V njej so določile videle, da jih bo rešila okov fašističnega zatiranja. Pridružile so se ji po svojih najboljših močeh. Nad mestom je visela še tik do osvoboditve v maju 1945, ogromna senca fašistične in gestapovske policije. Ljudje, ki so si okrvavili roke v bratski krvi in bežali pred pravično kaznijo v lastni domovini, so pomnožili nje vrste in povečali nje grožnjo. Toda kljub temu so se žene med seboj sestajale, se vzgajale in bodrile, prenašale v knjžicah in časopiših resnico, šivale in zbirale za brate in tovariše, ki so vodili v hrčih odkrito borbo s sovražnikom. Sle so preko trpljenja v Coroneju, via Tigor, Pellosguardo in vseh zasilnih postajah, s katerimi je policija omrežila mesto, pa tja do odгона v Nemčijo in zadnjih predsmrtnih muk, preden so jih porinili v krematorij v rižarni, ker so se zavedale, da je to njihovo delo edino pravilno. Skupna borba je rušila z dneva v dan v desetletjih zgrajene umetne

pregrade med slovensko in italijansko ženo. V njej so se našle na eni črti in pred istim ciljem. Ko je prišla osvoboditev, jih ni našla nepripravljene. Na tisoče slovenskih in italijanskih zastav s peterokrako zvezdo, tem simbolom brtstva, ki je pozdravilo zmagovito Jugoslovansko armado, je pričalo o njihovem delu, o tisti tajni nevidni niti, ki je povezala vsa dobra in pravična sreča.

Njen prihod je pomenil mestu vstop v nove dni, pomenil je svobodo in blagostanje, ki ga lahko ustvarja Trstu samo tesna povezava in enotnost z njegovim zaledjem, ženi je zagotavljal popolno enakopravnost na področju ekonomskih in političnih pravic na tisto mesto, ki ga zavzema žena le v najbolj demokratičnih državah na svetu. Vse to so dojele do dna in manifestirale s tesno oklenitvijo na svojo žensko antifašistično organizacijo, ki se je ukoreninila že v teku narodno-osvobodilne vojne. Po vojni se je organizacija na ta način razširila in zajela vse demokratične žene, ki so videle v njej svojo oporo in branik proti vstajanju poraženega, a ne strtega fašizma, ki je znova odpiral svoje žrelo ter iskal novili žrtev.

To se je pričelo kazati istega dne, ko je JA morala zapustiti Trst za ceno tako težko priborjenega miru. Nihče ni tako močno občutil kot tržaško ljudstvo samo ta njen odhod, ker je vedelo, da se sedaj zgrinja nad njim veriga težkih dni, ko se bo moralo znova boriti za svojo pripadnost in za najosnovnejše demokratične pravice.

Brezposelnost in revščina sta potrkala na vrata desettisočev družin. Poleg te sta draginja in črna borza pekčila žene in matere, ki so z bridkostjo in ogorčenjem spoznale, zakaj v hiši ni kruha. Strnjene okoli svoje organizacije, so žene v februarški zi-

maj 1946. stopile na ulice s svojimi sestradanimi in golimi otroki ter dvignile klic: «Nočemo brezposelnosti! Kruha našim otrokom» Delegaciji, ki so jo izbrale, je bilo rečeno, da je v Italiji položaj še slabši in da je nemogoče pobiti draginjo in črno borzo, ker je trgovina svobodna. Njihov obupni glas ni našel razumevanja in odziva.

Edino in dosledno rešitev je ljudstvo videlo v tem, da se spoštuje njegova volja po načelu samoodločbe narodov, ki so ga proglasili tudi zapadni zavezniki, v priključitvi k državi, s katero tvori naravno enotnost in ki ima možnost, da mu zagotovi delo in kruh. Se pred prihodom medzavezniške komisije je dalo svojim težnjam izraza z razobešanjem zastav, pod katerimi se je borilo.

Civilna policija je hotela v Škedenju sneti zastavo, ki je plapolala z zvonika, ljudstvo pa jo je ščitilo in golimi rokami branilo pred puškami civilne policije. Tedaj je padla Giovanna Genso, mati treh otročičev. Se istj nedeljski popoldan je šlo od ust do ust: «Ne smemo več dopustiti, da bi nam ubijali naše žene!» Drugi dan je tržaško ljudstvo s protestno stavko obsodilo postopanje civilne policije.

Tržaške žene se niso nikoli ustrašile žrtev, kadarkoli je šlo, da bi dokazale, da se ne sme povrniti staro gorje. Tri dni in tri noči so vztrajale ob prihodu medzavezniške komisije pred hotelom, kjer je bila nastanjena, in skupno z vso ostalo množico in pesmijo in vzklčki izražala svoje hote. nje po priključitvi. Ob zaplenitvi kulturnega krožka «Rinaldi» pri Sv. Jakobu, ki ga je ljudstvo s tisto veliko, malemu, zatiranemu človeku lastno žejo po kulturi uredilo, so žene protestirale tako dolgo zoper to krivico, dokler jih niso razgnali s tanki in avtomobili. V dvanajstdnevni stavki 1946. leta, ki se je vodila za obrambo miru in demokracije zoper tiste, ki so se poslužuje stare fašistične prakse pritepli v srede naših organizacij jih razbijali in uničevali, so zopet pokazale žene, da se dečela zavedajo, kaj so same dolžne napraviti da je stvar miru in demokracije njihova stvar, da je ona največje jamstvo bodočnosti njihovih otrok. Iz njihovih ust si slišal samo besede: «Naprej s stavko!» Današnja težka borba jim je bila porok lepšega jutrnjega dne.

Jutrišnji dan, ki se danes že uresničuje, pa ni tak, kot si ga je želelo tržaško ljudstvo. Je plod kompromisa med velesilami. Tudi na Svobodni tržaškem ozemlju si v borbi tisočkrat preizkušena in prekaljena tržaška žena hoče ustvariti sebi in svojim pravičnejši in lepši svet. Na letošnji mednarodni ženski praznik je daleč izven male kino-dvorane, kjer se je morala vršiti proslava, ker ni bilo dobiti drugih prostorov, prisluhnila besedam svoje delegatke, da je tržaška Antifašistična ženska zveza spreje-

ta v Mednarodno federacijo demokratičnih žena, Nobeno drugo žensko udruženje v Trstu se ne more s tem ponašati. Tudi to je dokaz, da je naša borba pravilna in naše smernice — smernice vsele demokratičnih žena v svetu.

V tihih bolih so se poklonile v juniju spominu tovarišice, ki so padle za demokracijo v letu nacifašističnega strahovanja. V rižarni kjer so bile sežgane, so jim odkrile spominsko ploščo in prisegle, da njihova strašna žrtev ni bila zaman. — Prvi ženski tabor v Lipici je pokazal, kako mogočna je vrsta žena, ki jim je ta prisega sveta. Veliko pa je tudi delo, ki čaka njihove organizacije. Zenam še vedno primanjkuje politične in kulturne razgledanosti, kar je krivo, da zapadajo zlasti v tovarnah, strahu pred delodajalcem. V neštetihi slučajih so na sindikalnih volitvah volile žene pod gospodarjevo grožnjo v prid reakciji in proti svojemu lastnemu prepričanju, ker še ni vanje dovolj pronikla zavest, da je v skupnosti nepremagljiva sila. Se mnogo je žena, posebno med uradnicami po uradih, ki so čisto v reakcionarnih rokah in kjer se poslužujejo njihovih domovinskih čustev, s katerimi prikivajo ekonomsko izkoriščanje njihove delovne sile. Pred tržaško ženo vstaja nova borba za izenačenje ekonomskih in političnih pravic.

Najbolj pereč problem pa predstavlja skrb za otroke. Antifašistična ženska sveza se je letos tega problema dotaknila. V ta

SNG.: A. LINHART, „MATIČEK SE ŽENI“.
REŽ. M. SANCIN

namen je zasnovala široko akcijo in izdelala program v prid otroku ter povabila k sodelovanju tudi ženske skupine drugih strank, ki niso na odkrito reakcionarnih pozicijah, da bi s skupnimi močmi oteli ulice in njenim kvarnim vplivom desetisoče otrok. Toda razen predstavnice neodvisnih, s katerimi so sestavile odbor za zaščito otroka, ki je imel že svojo prvo preditev, se ni odzval nihče, ker vrednotijo svojo politično zagrizenost nad pomočjo ki smo jo dolžni najmlajšim in naraščajoči mladini. Politična in racionalna mržnja je pri nekaterih še krepkejša od vsakega drugega plemenitega čustva.

Ob proglasitvi STO-ja se je z vsem onemogim besom razplamtela. Tržaške žene in matere dobro vedo, kdo jo podžiga. Množice gradijo v krogu svoje organizacije svet bratstva in miru, tesnega sodelovanja in prijateljstva obeh narodnosti ki domujeta na tem ozemlju. Delajo in se borijo za napredek vsega mednarodnega ženskega gibanja, ki stoji pred njimi kot končni cilj. Dosledna borba v preteklosti in nešteje zmage so jim porok tudi tega uspeha. Zanj zastavljajo vse svoje sile ter prispevajo dnevno za stvar demokracije in za mirno sožitje med narodi.

Nastanek, razvoj in delo Rdečega križa na STO-ju

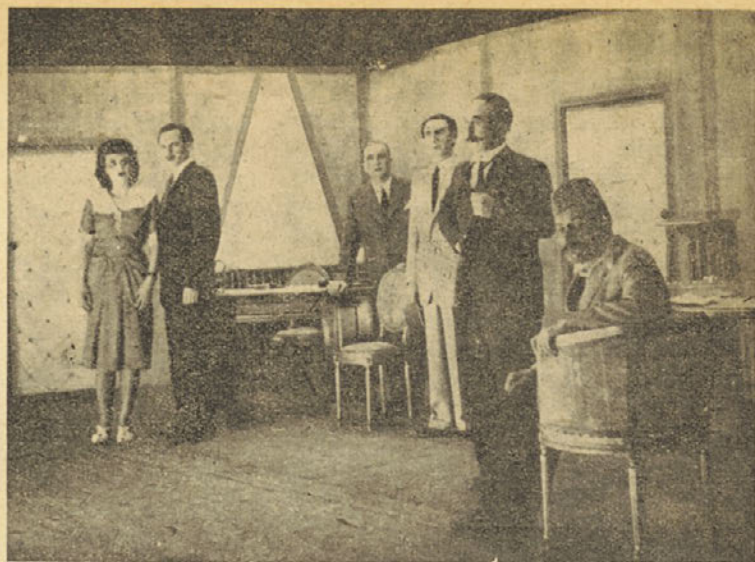
Benjamin Marušič

Organizacija Rdečega križa temelji na tako zvani ženevski konvenciji z dne 22. 8. 1864, ki je bila sklenjena na mednarodni konferenci. Pobudo za to konferenco je dal ženevski župan Dunant pod grozotnim vtisom, ki ga je dobil ob priliki ogleda bojnega polja pri Solferinu leta 1859, kjer so ležali ranjenci in umirajoči obeh vojskujočih se strank brez vsake pomoči. Da bi takim zapuščenim in prepuščenim samim sebi olajšali njihovo doseganje usodo, je Dunant obenem s predsednikom ženevske »Občekoristne družbe« sklical mednarodno konferenco, ki je v glavnih obrisih zagotovila ranjencem v kopni vojski neke pravice, dočim je o pravicah ranjencev v vojni na morju sklepala haaška konferenca leta 1899.

Ženevska konvencija je tudi odločila v čast Švice, katere državljani so dali pobudo za ustanovitev take sanitetne službe, kot varnostno znamenje in simbol te službe rdeči križ na belem polju, torej obratno barvo deželne zastave, ki ima bel križ na rdečem polju. Orientalne države pa so iz religioznih ozirov pridržale zase kot znak reševalne službe rdeč polmeseč (musulmani) ali rdeče sonce (Kitajska, Japonska) ali rdečega leva na belem polju (Abesinija).

Temu dogovoru, ki je bil na poznejših mednarodnih konferencah izpopolnjen, so se kmalu pridružile vse kulturne države in zastava Rdečega križa, oz. polmesca, sonca ali leva je zavihrala na vseh kontinentih sveta, k njej so se obračali vsi pomoči potrebni in organizaciji, katere znak je rdeči križ, so vedno pogosteje in vedno v večji množini dajali sredstva ljudje plemenitega duha, ki so spoznali nesebično, vzvišeno, človekoljubno delovanje organizacije, ki je pod svojim znakom zbirala vse ljudi brez ozira na raso, narodnost ali vero in jim prav tako neustransko nudila svojo pomoč. Ta pomoč je bila spočetka omejena na čas vojnih operacij, ko so pa ljudje spoznali vso plemenitost nagibov ustanoviteljev te organizacije, so jo še bolj podpirali v namenu, da bi ji bilo omogočeno nuditi najpotrebnejše tudi onim soljudem, ki so bili zlasti prizadeti ob velikih elementarnih nezgodah in raznih epidemijah. Kako veliko važnost so polagale države na to organizacijo, je razvidno tudi iz nadaljnjih mednarodnih dogovorov, sklenjenih po prvi svetovni vojni. Na osnovi teh dogovorov je organizacija Rdečega križa upravičena sodelovati v vseh akcijah, ki se nanašajo na ranjence, bolnike,

SNG.: B. NUŠIČ,
„POKOJNIK“. REŽ.
M. SANCIN

vojne ujetnike, internirance, pone srečence ob raznih nezgodah itd. Vse-povsod ustanavlja organizacija Rdečega križa razne sanitetne naprave in zbira material za prvo pomoč. Pridobiva vedno več ljudi, ki kot člani prispevajo po svojih močeh v humanitarne namene te organizacije. Do sedaj se je ta organizacija razvila tako, da skoraj ni kraja v kulturnem svetu, ki ne bi imel sanitetnega oporišča Rdečega križa, ki je bolj ali manj opremljeno z različnimi pripomočki, kar je pač odvisno od števila članstva in njegovega materialnega stanja.

Organizacijsko so povezana vsa društva na svetu, vendar ima vsaka država svojo centralno organizacijo s podrejenimi nižjimi enotami, katerih teritorialno območje se navadno krije z območji upravnih oblastev.

Tudi prebivalstvo Julijske krajine in Trsta je poznalo velik pomen delovanja Rdečega križa, zato je v velikem številu pristopalo k tej naši organizaciji Rdečega križa za Trst in pokrajino, ki je bila ustanovljena v avgustu 1944. z namenom, da v okviru svojih lastnih nalog podpre osvobodilno borbo slovenskega in italijanskega delovnega ljudstva. To svo-

jo nalogo je Rdeči križ ob izdatni podpori ljudstva povsem izpolnil: skrbel je za dobavo živeža, oblačil in zlasti zdravil ter sanitetnega materiala za vojsko, ustanavljal vaške lekarne in ambulante ter vodil bolničarske tečaje, katerih udeleženci so se usposobili za opravljanje službe prve pomoči na bojiščih. Številni so člani RK, ki so ob izvrševanju svojih nalog žrtvovali tudi svoja življenja.

Po osvoboditvi je ta Rdeči križ preusmeril svoje delo v skladu s spremenjenimi prilikami in posvetil svojo skrb predvsem povratnikom iz taborišč in vojnim ujetnikom, katerim je nudil prvo pomoč v kakršnikoli obliki in na najprimernejši način. Dajal jim je s pomočjo urada za repatriacijo informacije, jim nudil v številnih primerih streho, hrano ali denarno podporo. Tako je razdelil med 1102 povratnika 589.200.— lir poleg velike količine živil in oblačil. V Trstu je RK ustanovil ambulanto, v kateri je nudil brezplačno zdravniško pomoč tako povratnikom, kakor tudi številnim drugim potrebnim, težje bolnike pa je vzdrževal v bolnici na svoj račun.

Obsežno delo je izvršil naš RK na polju poizvedb. Z velikimi napori je

izpopolnil svoje sezname padlih talcev in umrlih v taboriščih v Nemčiji in nanj so se obračali za informacije ljudje tako iz Trsta in Julijske Krajine kakor tudi iz Jugoslavije, Italije in Avstrije.

V tem času je Rdeči križ preuredil svojo organizacijsko obliko z ozirom na novo nastalo teritorialno razdelitev ter omejil svoje delovanje na takozvano Tržaško ozemlje, dočim je v goriškem okrožju opravljalo posle Rdečega križa Podporno društvo v Gorici. Mesto Trst je bilo razdeljeno na pet okrajev, okolica pa je bila organizirana po okrajih Tržič, Nabrežina, Sežana in Milje. Na novo nastalem Tržaškem svobodnem ozemlju sicer odpade Tržič, ki se priključi Italiji, in Sežana, ki se priključi Jugoslaviji, pristopita pa okraja Koper in Buje.

V tem svojem delokrogu je zbral Rdeči križ za Trst in pokrajino desetisoče članov, od katerih mnogi z vncmo sodelujejo pri humanitarnem delu te ustanove. To delo obstaja zlasti v zbiranju članarine in prostovoljnih prispevkov ter sestavljanju spisikov onih, ki pridejo v poštev pri delitvah blaga ter dejanski pomoči pri sami izvedbi delitve. RK je namreč že razdelil v letu 1945 in v začetku leta 1946 dve pošiljki blaga, kateri so zbrali rojaki v Ameriki.

Glas o vedno bolj rastočem pomanjkanju in brezposelnosti v Julijski krajini in Trstu je segel preko meja cone A in ljudstvo Jugoslavije, ki je toliko pretrpelo v času vojne in sovražne okupacije, je pokazalo svoje razumevanje za težave primorskega ljudstva in se je požrtvovalno odzvalo klicu Rdečega križa, ki je izvedel nabiralno akcijo živil in denarja. Ta nabiralna akcija je imela lep uspeh in je bilo nabrano 13 vagonov hrane, pol vagona oblačil in nad 2 milijona dinarjev. Večji del nabrane hrane in denarja je Rdeči križ za Trst in pokrajino uporabil za vzdrževanje otroških kolonij v poletju 1946, ostali del pa razdelil o božiču 1946 prebivalstvu

cone A. Otroških kolonij v letu 1946 je bilo deležno 4.729 otrok najrevnejših družin slovenske ali italijanske narodnosti, razen tega pa je bilo še 1.100 otrok koloniziranih pri družinah, dočim je v letu 1947 bilo v počitniških kolonijah okoli 4.500 otrok. Te počitniške kolonije so bile tako v coni A in coni B kakor tudi v Sloveniji, kamor so bili poslani tudi italijanski otroci. Kolonije so imele zelo dober uspeh, saj so nadvse dobro vplivale na otroke tako v zdravstvenem in higienskem kakor tudi v vzgojnem oziru.

Da bi olajšal bolnikom zlasti iz oddaljenejših krajev pot v bolnico in rekonvalescentom povratek domov, je Rdeči križ nabavil avtoambulante, katerih ena je v zadnjih treh mesecih leta 1946 opravila 77 prevozov bolnikov v skupni dolžini 6.312 km, od teh je bilo 20 prevozov v skupni dolžini 2.678 km opravljenih brezplačno.

Zaupanje italijanskega in slovenskega prebivalstva v Rdeči križ za

SNG.: J. KNITTEL, „VIA MALA“. REŽ. M. KOŠIČ

Trst in pokrajino se očituje v naraščajočem številu članstva, ki je doseglo že visoko število. V ljudstvu vedno raste bolj plemeniti čut humanosti in zavest, da s svojim prispevkom

RK prispeva organizaciji, ki se pri delitvi pomoči ne ozira niti na starost in spol, niti na narodnost ali na to, ali je član RK ali ne, temveč le na dejstvo, ali je potreben pomoči.

Slovensko-hrvatska prosvetna zveza

Andrej Budal

Prejšnja Slovenska prosvetna zveza (SPZ), ki je urejala in vodila prosvetno delo v Slovenskem Primorju in Trstu, je dovršila svojo nalogo z uveljavljenjem mirovne pogodbe z Italijo, ki je to ozemlje razklala na tri dele. Večina Primorske se sicer združi s FLRJ, le Gorica z južno in zapadno okoličino, južna Brda, vsa Beneška Slovenija, Rezija in Kanaška dolina ostanejo v Italiji, Trst z okolico in severno Istro pa postane posebna država: Svobodno tržaško ozemlje.

S temi krivičnimi mejami je morala računati SPZ. Dne 19. aprila 1947 se je vršila konferenca v dvorani prosvetnega društva »Slavko Skamperle« pri Sv. Ivanu v Trstu. Predsednik je pojasnil novi položaj. »Ustanovitev STO-ja je povzročila, da SPZ v sedanji obliki ne more več ustrezati novim razmeram. Z odločitvijo na mirovni konferenci je bilo izločeno vse goriško okrožje, tržiški in sežanski okraj, dodana pa sta bila koprski in bujski okraj. Zato moramo novemu stanju usmeriti tudi Prosvetno zvezo. Dobili bomo v našo sredo hrvatsko prebivalstvo STO-ja. Nujno potrebno je, da povežemo v enotno organizacijo tudi Hrvate, zato je nadzorni odbor predlagal razid SPZ in ustanovitev nove prosvetne organizacije, ki bo ustrezala novemu položaju in združila Slovence in Hrvate na STO-ju v skupni borbi za doseg naših kulturnih pravic, ki jih napoveduje tudi statut STO-ja.« Na konferenci se je sklenilo, da se SPZ na obnem zboru razide in se ustanovi nova Slovensko-hrvatska prosvetna zveza (SHPZ) za STO.

Občni zbor se je vršil v nedeljo 20. aprila 1947 v isti dvorani, ker Zavezniška vojaška uprava ni dala na razpolago večje dvorane v mestu. Tovariš predsednik je pozdravil delegate in hrvatske goste z Bujsčine. O novem položaju je dodal: »Vedno bolj smo prepričani, da bomo morali kljub priznanju enakopravnosti to enakopravnost izvojevati s svojimi silami in se še trdo boriti za kulturne pravice Slovencev in Hrvatov na STO-ju. Potreba po ustanovitvi enotne kulturne organizacije se je pokazala kot nujna, ko so »rešili« tržaški problem na mirovni konferenci. Zato je nadzorni odbor predlagal, da se SPZ razide in da ustanovimo novo, spremenjenemu položaju ustrežajočo Zvezo. To stremljenje preveva tudi naše brate Hr-

vate. Zato se mora delokrog povečati in se morajo delovne sile pomnožiti. Zato smo sklicali ta občni zbor.«

Tovariš Petronio, zastopnik »Centra di Cultura popolare«, je poudaril, da se bosta slovensko in italijansko ljudstvo skupno borilo za utrditev demokracije in ljudske prosvete. Tovariš Nanut, predsednik Zveze slovenskih prosvetnih društev v Gorici, je pozdravil novo Zvezo in dejal O Slovenceh, ki bodo morali ostati v Italiji: »V novih mejah bomo sicer osamljeni, a francoska črta nas ne bo ločila. Tudi italijanske demokratične množice nam dajejo zagotovila, da nas bodo v borbi podpirale. Ta borba bo težka, a ljudstvo se ne bo dalo ugnati. Pogum, ki je vodil prebivalce 17 naših vasi v narodno-osvobodilnem boju, jih bo vodil tudi v bodočnosti. Tovariš Rihard Mišurac je izjavil za Hrvatski podsavez: »Slovinci in Hrvatje so se na tem ozemlju vedno ljubili in so se tudi skupno borili proti fašizmu, ki je hotel uničiti vse, kar smo imeli, in nam kratil to, do česar smo imeli pravico. Toda naš narod se ni dal uničiti in naša prosveta ni propadla: ljudstvo je pograbilo za puško. Tuju je uspelo odtrgati del naše mladine, toda pridite danes v naše vasi, pa boste videli, da postajajo zopet hrvatske. Dokazati hočemo, da je naš narod močan, da bo zmagal in odgovoril imperializmu, kakor je odgovarjal fašizmu.«

Tov. tajnik Miro Presl je podal poročilo o delu SPZ in o novih razmerah za delo SHPZ. Med drugim je dejal: »SPZ je združevala v coni A 179 prosvetnih društev z 20.971 člani. Zaradi nove razmejitve bomo izgubili skupno 128 prosvetnih društev z 12.729 člani; pridobili pa bomo 17 prosvetnih društev v koprskem okraju ter 13 prosvetnih društev v hrvatskem delu bodočega STO-ja. V novi SHPZ bo torej včlanjenih 81 prosvetnih društev.« Povedal je, da je bilo od zadnjega obnega zbora 13. okt. 1946 210 predavanj z najrazličnejših področij, da deluje nad 50 knjižnic z okoli 11.500 knjigami, poleg tega pa še potovalne knjižnice s 620 knjigami. V februarju 1947 so se priredile po vaseh razstave slovenske knjige, zlasti knjižne proizvodnje po osvoboditvi. Pri tem je bilo prodanih 2852 knjig za 215.749 lir. Izvršila so se pripravljala dela za znanstveno knjižnico in centralno ljudsko knjižnico, ki zanju še ni primernih prostorov. Pevskih

SNG.: J. KNITTEL,
„VIA MĀLA“. REZ.
M. KOSIĆ

zborov je bilo 146, koncertov 259, godb 43 z nad 800 godbeniki. Vsako društvo ima svoje dramsko družino. Večjih dramskih odsekov je 34 z okoli 600 igralci. Odseki so sodelovali na 380 kulturnih prireditvah. Nepopoln je reberski kader. SPZ je organizirala 47 tečajev slovenščine s 1337 učenci in izdala kot pripomoček »Slovensko slovnico z berili«. Priredila je 34 kinematografskih predstav. Prosvetna konferenca in koordinacijski odbori so skrbeli za povezavo med prosvetnimi društvi.

Občni zbor je sprejel razrešnico in predlog nadzornega odbora o razidu. Tako se je razšla SPZ.

Takoj za tem se je ustanovila nova SHPZ. Občni zbor je odobril nova pravila in izvolil glavni odbor: za predsednika je bil izvoljen tov. dr. Vladimir Bartol, za podpredsednika tovariši Rikard Mišurac, Anton Piščanec in dr. Andrej Budal, za tajnika tov. dr. Stanko Peterin, za njegovega namestnika tov. Danilo Turk-Joco, za blagajnika tov. Marij Kocjančič, za odbornike tovariši dr. Jože Kovel, Stane Bidovec, Majda Rupena in Dušan Hreščak, nadalje dr. Vladimir Bartol kot načelnik odseka za znanost in umetnost, Drago Pahor za šolstvo, Miro Presl za ljudsko prosveto; nadzorni odbor sestavljajo: dr. Josip Ferfoja, Boris Race, Pero Perič, Zora Cok in Ljudevit Tavčar, razsodišče pa: Zorko Jelinčič, dr. Jože Dekleva, dr. Marc Rudi, Korenika Ivan in dr. Angel Kukanja.

Zavezniški vojaški upravi se je poslala sledeča resolucija, ki jasno označuje smotro SHPZ in razkriva obstoječe krivice:

Slovensko-hrvatska prosvetna zveza, ki združuje 81 slovenskih in hrvatskih prosvetnih društev na STO-ju, zahteva v imenu de-

mokracije in pravičnosti, da se popravijo vse krivice in obnovijo in vrnejo vse kulturne in gospodarske organizacije, ustanove, zgradbe, ki jih je fašizem uničil. Zahteva, da se dejansko izvede že uzakonjena narodna enakopravnost ter postavi demokratska vlada. Zahteva za nas vse vrste šol, ki jih potrebujemo in brezplačni osemletni šolski pouk, vključeno enotno nižjo srednjo šolo, demokratizacijo in defašizacijo šol ter obnovo uničenih kulturnih ustanov: prosvetnih društev, študijske knjižnice, narodnega gledališča ter pravično ustavo in popolnoma samostojno slovensko šolsko upravo.

Smotri in način poslovanja SHPZ so razvidni iz novih pravil. Člen 4. govori o njenem namenu. Namen Zveze je, da: 1. daje izpodbude in smernice kulturnemu življenju Slovencev in Hrvatov STO-ja; 2. pospešuje in podpira vsestransko delavnost vseh slovenskih in hrvatskih kulturnih, prosvetnih in znanstvenih organizacij ter ustanov STO-ja; 3. koordinira delo med različnimi panogami kulturnega, prosvetnega in znanstvenega življenja Slovencev in Hrvatov STO-ja ter zadevnimi organizacijami in ustanovami; 4. goji in čuva kulturno tradicijo in posebnosti kulture Slovencev in Hrvatov; 5. proučuje vprašanja in ugotavlja potrebe slovenskega in hrvatskega šolstva na STO-ju, daje izpodbude in predloge za ustanavljanje in organizacijo slovenskih in hrvatskih šol v svojem delovnem področju; 6. organizira in po svojih močeh skuša vzdrževati vsakovrstne tečaje in šole, ki imajo namen poglobiti splošno ali posebno izobrazbo; 7. ustanavlja in po svojih močeh skuša vzdrževati kulturne, prosvetne in znanstvene ustanove vseh vrst kot n. pr.

knjižnice, muzeje, umetniške galerije, znanstvene institute, zavode in slično; 8. za aga, izdaja in razširja publikacije vseh vrst; 9. prireja kulturne in prosvetne manifestacije in prireditve večjega obsega ali pomena.

Hrvatski podsavez SHPZ za hrvatsko narodnostno ozemlje STO-ja ima pravico samostojno odločati o vprašanih kulturnega življenja Hrvatov na podlagi splošnih navodil glavne skupščine in glavnega odbora SHPZ.

Dosedanje delo SHPZ je stremelo za tem, da se glavni snoti čim prei dosežejo. SHPZ je začela obširno akcijo za zgraditev novih zidov na slovenskem kulturnem pogorišču. Obrnila se je na vsa naša in tujo javnost in nadaljuje zbiranje sredstev za neobhodno potrebni kulturni dom. Prav tako se je zavežala za ustanovitev študijske knjižnice v Trstu.

Dne 14. septembra 1947. je SHPZ sklicala delegate vsega STO-ja v Skednju, da se pogovorijo o vseh podrobnostih za gradnjo novih zidov. Zbrali so se predstavniki Prosvetnih društev iz vseh krajev, da čujejo poročila o tajnika SHPZ o tem načrtu. Izvolil se je širši odbor 80 članov in ta je po zborovanju izvolil ožji odbor, ki bo vodil vse delo za zgraditev novih stavb. Govorniki so poudarili, da se obrnejo Slovenci in Hrvati STO-ja na ves slovanski svet in na vsa demokratično javnost za pomoč pri novi gradnji. Ne bodo več prosjačili, ampak zahtevali bodo popolno priznanje svojih jezikovnih in kulturnih pravic, kajti slovanski kulturni svet se ne začneja pri »francoski črti«, temveč prav ob Jadranu.

V tem smislu je poslal Odbor za zgraditev novih zidov na slovenskem kulturnem pogorišču poseben poziv svetovni demokratični javnosti, Organizaciji združenih narodov, Svetu zunanjih ministrov štirih, vladam demokratičnih držav, mednarodnim demokratičnim ustanovam, slovanskim odborom in vseslovanskemu odboru. V njem proslavlja 25-letno neizprosno borbo zoper fašizem in herojski upor vsega ljudstva v osvobodilni vojni in obtožuje Zavezniško vojaško upravo, da je dajala potuho neofašičnemu gibanju in zavirala razvoj slovanske kulture poleg italijanske. Istotako pa tudi apelira na obast

STO-ja, da popravi fašistične krivice in da na razpolago kredite, da vzdržuje in podpira vse naše kulturne ustanove: šole, gledališča, knjižnice, muzeje, z istim merilom kot italijanske. Od te zahteve Slovenci in Hrvati ne odstopijo za ped! Njih samopomoč pa bo pripomogla k čim večjemu kulturnemu razmahu in dvigu Slovencev in Hrvatov na STO-ju. Odbor zahteva, da se Organizacija združenih narodov zavzame za pravično stvar slovenskega in hrvatskega naroda na STO-ju.

SHPZ bo skrbno čuvala, da se bo slovenska in hrvatska kultura neovirano razvijala na STO-ju poleg italijanske in da se na tem ozemlju uresniči težnje po bratskem sožitju Slovanov in Latincev ob Jadranu.

SNG: A. LINHART, „MATIČEK SE ŽENI“ — ADVOKAT ZMEŠNJAVA. REŽ. J. KOŠUTA

Slovansko šolstvo na STO-ju

Drago Pahor

Položaj slovanskega šolstva STO-ja pod ZVU je daleč od tega, da bi mogel zadovoljiti slovansko ljudstvo. Šolstvo, ki ga je bilo obnovilo naše ljudstvo samo v teku narodno osvobodilne borbe in neposredno potem, kot izraz naše narodne svobode in enakopravnosti, se je v teh dveh letih sicer številčno nekoliko spopolnilo, toda stvarno ni bilo rešeno nobeno bistveno vprašanje niti upravnega

niti pedagoško-didaktičnega značaja. Obratno, ker so imeli pred očmi imperialistične cilje zapadnih demokracij, so odgovorni činitelji pri ZVU povzročili le večjo zmešnjavo in vznemirjenje z odstranitvijo slovenskih zgodovinskih in kulturnih vrednot z uvajanjem samozvanega »nepriustranskega« brezbarnega pouka (vzgoja ga ne smemo imenovati), podobnega zloglasnemu avstrij-

skemu »utrakvističnemu«, raznarodovalnemu.

Razumljivo je, da so uspehi »slovenske« šole zelo dvomljivi in omejeni, saj stoje na čelu angloameriški oficiriji okupacijske uprave, z našemu ljudstvu protivnimi ali vsaj tujimi težnjami, dostopnimi vplivom italijanskih šovinističnih krogov. Upravni aparat in vzgojiteljski kader, ki sta v veliki meri sestavljena iz domačih ali še več iz importiranih kolaboracionističnih ljudi, je še večal zmedo in povzročal v šoli ostre borbe s starši ali celo z učenci v šolskih razredih.

V coni B je seveda položaj povsem drugačen. Tam je ljudska oblast ustanovila vse tiste šole, ki so in bodo potrebne Slovanom STO-ja. Najlepši primer, koliko vpliva imajo v coni B ljudske množice na razvoj šolstva, je ustanovitev nižje gimnazije v Portorožah. Ljudstvo tega predela Istre je izrazilo željo po srednji šoli in ker so bili dani tudi drugi predpogoji za ustanovitev take šole, smo v Portorožah dobili gimnazijo.

Kljub vsem oviram pa so postavljeni temelji, na katerih se bo dalje razvijalo naše šolstvo od skrbnosti našega ljudstva, ki se je izkazala v dvoletni borbi za naše šolstvo.

Ko vstopamo v našo novo državno formacijo STO-ja, je prav, da številčno ugotovimo stanje našega šolstva. Od tega stanja mora naše šolstvo samo naprej in navzgor. V to bomo vložili vse svoje sile. Statistični podatki ob zaključku šolskega leta 1946./47. so naslednji:

OTROSKI VRTCI

		Št.	Št.
		otrok vrtnaric	
Na Tržaškem (cona A)	9	615	19
V koprskem okraju	8	281	8
Skupaj	17	896	27

OSNOVNE SOLE

		Štev. učencev	Štev. učiteljev:
Število šol:			
Na Tržaškem	37	4.206	183
V Koprščini	35	2.655	89
Skupaj	72	6.861	272
Hrvatske šole			
V Bujsčini:	28	1.103	49
Srbska šola v Trstu	1	18	2
Skupaj vseh	101	7.982	323

slovenskih šol:

SREDNJE IN STROKOVNE SOLE

	Št. dijakov	Št. prof.
Slov. višja gimnazija Trst	133	13
Slov. nižja gimnazija Trst	614	22
Slov. akademija Trst	78	12
Slov. gimnazija Koper	163	10
Slov. gimnazija Portorož	73	7
Učiteljske Portorož	27	8
Sred.tehn. šola Koper	20	6
Pomorsko- trg. akadem. Koper	29	9
Sadjarsko-vinarska šola Koper	17	5
Strokov. obrtna šola Trst	68	6
Strokov. trgov. šola Trst	116	8
Strok. šola — Katinara	41	2
Strok. šola — Nabrežina	21	2
	1400	110
Hrvatska gimnazija Buje	30	5
Skupno slov. hrv. dijakov	1430	115
Skupno število vse šolske mladine je:		
v otroških vrtcih		896
v osnovnih šolah		7.982
v srednjih in strok. šolah		1.430
Vseh skupaj		10.308

Ta številka pa se seveda ne krije s številom učencev slovenske in hrvaške narodnosti. Še vedno je mnogo otrok slovenskih staršev, ki obiskujejo italijanske šole. Posebno velja to za srednješolce, ker se premnogi niso mogli uveriti, da je mogoč prestop iz italijanskih šol v slovenske brez izgube let. Ob požrtvovalnem delu našega učiteljstva in profesorjev ter z marljivim učenjem naše mladine pa nam je uspelo v dveh letih dokazati, da je tak strah neutemeljen. So pa še drugi vzroki, da premnogi slovenski starši ne vpišejo svojih otrok v slovensko šolo. Vendar je naš pogled v bodočnost poln vedrine in optimizma. Naša šola se bo razvijala in razcvitala.

Slovensko narodno gledališče

Just Rožuta

Slovensko narodno gledališče v Trstu je, kar se težav in ovir tiče, menda edinstveno v Evropi in nemara na vsem svetu. Z neverjetno požrtvovalnostjo naštudirajo naši igralci igro za igro brez primerne prostora za vaje, brez tudi tiste najmanjše udobnosti, ki je za normalno umetniško delo tako zelo potrebna. Po naštudirani igri pa se šele začne prava borba, pravi lov za dvorano. Naši igralci morajo letati od Poncija do Pilata, da bi staknili prostor, kjer bi mogli odložiti svoje novorojeno dete. Obljube tu, ovire tam in — reci in piši — v vsej sezoni 1946—47 je Slovensko narodno gledališče v Trstu dobilo le dvakrat dvorano v mestu! In še v obeh teh primerih je nahujskana, kulturno topa, nazadnjaška neofašistična drhal napadala na ulici umetnike in občinstvo, ki je prisostvovalo predstavi svojega gledališča v gledališču Nazionale.

Tako nekako je opisal gledališki kritik V. B. v svojem poročilu prizadevanje in delo Slovenskega narodnega gledališča v Trstu. Žal je to resnična slika tegob našega gledališča v njeglovi drugi sezoni v Trstu, po toliki preliti krvi za osvoboditev izpod fašističnega jarma, v tretjem letu po osvoboditvi...

Toda kljub temu lahko trdimo, kar dokazujejo tudi vse letošnje predstave, da se je kakovostna višina našega gledališča občutno dvignila. Nedvomno

je treba to pripisati umetniškemu dozorevanju članstva, posebno mlajšega, kakor tudi in predvsem vigravanju ansambla v skupno igro. Vsak nov ansambel potrebuje dokaj časa, da se pravilno in homogeno vigrava, da ustvari nato pravilno celoto v vernem podajanju igre, kot jo je zasnoval pisatelj. Tako je tudi naš ansambel potreboval časa, dokler se ni izravnal v istosmeren tok enotnega podajanja ter s tem dosegel v tej drugi sezoni, posebno v nekaterih predstavah, prav zavidanja vreden dvig umetniške sposobnosti. Dokaz temu je bil vedno večji obisk našega občinstva, ki je vsakokrat napolnilo dvorano v Škedenju, kamor se je moralo zateči naše gledališče, da je moglo otvoriti svojo drugo sezono, in pri obeh predstavah v Trstu v gledališču Nazionale, ki nam ga je po dolgem oklevanju dovolila upraviteljica tega gledališča Zavezniška vojaška uprava. V drugačnih razmerah, razume se, bi naše gledališče doseglo še mnogo večje uspehe, kar si bo prizadevalo doseči v prihodnjih sezonah.

Otvoritvena predstava druge sezone 1946—47 Slovenskega narodnega gledališča v Trstu je bila torej v škedenjski dvorani bivšega Konsumnega društva 15. decembra 1946. Uprizoril se je Linhartov »Matiček se ženi«. Dvorano je napolnilo občinstvo, ki je nestrpno čakalo otvoritvene predstave, kateri je prisostvoval poleg dru-

gih vidnih osebnosti tudi predsednik PNOO-ja naš pisatelj France Bevk. Predstava je dosegla prav lep uspeh.

Druga premiera letošnje sezone je bilo rusko delo Simonova »Tako tudi bo«, ki se je uprizorilo tri dni pozne, je istotam ter prav tako dostojno prikazalo zmogljivost tržaškega gledališkega ansambla.

Tretja premiera je bila 22. decembra 1946 spet v Šklednju in sicer Nicodemijev »Scampolo«, ki je bil ponovitev iz lanske sezone, toda ker je bila glavna vloga nanovo naštudirana, smo ga sprejeli kot novo premiero tudi v tej sezoni. Dosegel je prav lep uspeh ter privabil mnogo občinstva tudi ob ponovitvah.

Kot četrto premiero smo uprizorili Nušičevega »Pokojnika«, to pot pa v gledališču Nazionale v Trstu 25. aprila 1947 ob nabito polni dvorani. Omeniti pa moram kaj žalostno sliko dvajsetega stoletja po končani drugi svetovni vojni, ki jo je za to priliko nudila nahujskana reakcionarna drhal, ki si je onemoglo dajala duška zoper

našo kulturno prireditve v Trstu. Nedvomno bo to sramoten madež tistih, ki se izdajajo za predstavnike dvatisočetne kulture in tržaškega italijanstva, v katerega imenu hujskajo mlečnozobe neodgovorne elemente k nasilnim dejanjem zoper našo kulturo. Nekega dne jih bo za to občila sramota, kakor je nekatere razsodnejše že danes sram, da so v imenu zaostalega, nazadnjaškega fašizma uničili naše gledališče v Narodnem domu v Trstu.

Zaradi omenjenih nekulturnih dejanj se je začetek predstave za pol ure zakasnil. Fašistična drhal je dejansko napadala na ulici naše občinstvo, ki je mirno prihajalo na svojo prireditve, ter nazadnje celo vdrla v dvorano in naše občinstvo v divjaškem napadu nasilno izgnala. A kmalu se je občinstvo spet povrnilo na svoje sedeže ter ob spremljanju šovinističnega živžava, ki je prodiral z ulice v dvorano, uživalo prav ta večer izredno aktualnega in duhovitega Nušiča, ki zna kakor malokdo bičati prav te vrste ljudi, med katere spada ta piskajoča zalega in njihovi korpimirani, snobistični papači.

Vdor fašistov v dvorano ni imel hujših posledic, kot da so nam odnesli šepetalčevo knjigo, ki je že stala pripravljena na šepetalnici.

Peta in zadnja premiera v sezoni je bila Knittlova »Via Mala« 16. junija 1947 v gledališču Nazionale, ki je bila obenem petindvajsetletnica umetniškega odrskega dela tov. Milana Košča ter dosegla prav lep uspeh. Tudi tokrat je fašistična mladež napadla obiskovalce gledališča z namenom, preprečiti predstavo, kar pa ji — zaradi budnosti naše mladine in našega delavstva — ni uspelo. Glasovi »mačje muzike« drhali pred gledališčem so tu pa tam prodrli v dvorano, kar pa je slovesnost nekam še bolj poyzdignilo.

Naše gledališče se je tudi v tej drugi sezoni posvetilo v pretežni večini gostovanjem po deželi v tako imenovani coni A in B. Prav posebno

SNG. — V. SILOVA V NUŠIČEVEM
„POKOJNIKU“

pažnjo bi moralo posvečati Gorici kot drugemu največjemu mestu Primorske, toda ker je tudi tu Zavezniška vojaška uprava zasegla prav naš Ljudski dom z gledališko dvorano, smo bili tudi tu od nje odvisni in milostno nam je dovolila dvorano v gledališču Verdi za naše gostovanje le enkrat.

Največ predstav v sezoni je doselila ruska igra »Tako tudi bo« in sicer 19. »Deseti brat«, ki se je kot lanska premiera ponovil v začetku sezone na gostovanjih, je dosegel 18 predstav, »Pokojnik« 13, »Scampolo« 10, »Matiček se ženi« 9 in »Via Mala« 6. Nadalje je SNG priredilo miting na Vojskem pri Idriji ob priliki otvoritve partizanske tiskarne, šaljiv pester spored v Fernetičih pri Opčinah ob kongresu bivših internirancev in pester spored v Gabrovici pri Komnu.

Predstave so se vršile razen v gledališču Nazionale v Trstu 2 krat in v gledališču Verdi v Gorici 1-krat, še v sledečih krajih: v Škednju pri Trstu 14-krat, v Postojni 8-krat, na Opčinah 6-krat, v Nabrežini 5-krat, na Kontovelu, v Il. Bistrici in Kopru po 3-krat, v Št. Petru na Krasu, Sežani, Ajdovščini, Vipavi, Sv. Ivanu pri Trstu, Doberdolu, Štandrežlu in Lipici pri Bazovici po 2-krat, v Herpeljah, Knežaku, Senožeah, Planini, Rakeku, Idriji, Sv. Luciji ob Soči, Tolminu, Podbrdu, Sv. Luciji pri Portorožu, Sv. Križu pri Trstu, Sovodnjah, na Vojskem pri Idriji, v Fernetičih pri Opčinah, Gabrovici pri Komnu, Podgori pri Gorici in Pevmi pri Gorici po 1-krat. Vsega skupaj je SNG priredilo 78 predstav.

Poleg tega so naši člani sodelovali pri nešteti prosvetnih prireditvah v mestu in na deželi s kakim dramskim prizorom, z recitacijo ali pevsko točko. Stalno pa so sodelovali pri tržaskem radiu dva do štirikrat tedensko.

Ako premotrimo letošnji repertoar, vidimo, da si je naše gledališče prizadevalo predvsem, da bi nudilo ljudstvu taka dela, ki mu bodo mnogo

bolj v pouk in pravo vzgojo kakor pa za zabavo. Igra naj vsebuje predvsem življenjsko aktualnost, ki vzgaja gledalca v duhu nastajajoče napredne miselnosti in ki bo ustvarila boljšega in popolnejšega človeka. Pozitivno naj poseže v borbo življenja za lepoto, pravico in resnico ter daje izkoriščanim in trpečim pravo vero in zaupanje v lepše življenje prerojenega človeštva. Gledališče naj sodeluje pri vzgoji nove generacije, da bo trdno korakala v bodočnost po pravi življenjski poti: po poti brezpogojne službe skupnosti. To je bil, je in bo pravi cilj vsake umetnosti, vsakega pravega gledališča, zato tudi našega.

Poleg tega je izvršilo gledališče tudi za naše ljudstvo nadvse važno poslanstvo, ki je obstajalo v tem, da je poneslo med najširše sloje ljudstva širom po Primorski lepo, milo slovensko besedo, ki jo je to ljudstvo zaradi fašističnega barbarstva pogrešalo celih 25 let.

Poleg duhovne vzgoje in jezikovnega poslanstva vpliva naše gledališče posredno ali neposredno tudi na pravilno igranje naših podeželskih odrov, pravilno in estetsko postavljanje inscenacije, kulis, pravilno šminkanje itd. S tem opravlja gledališče pomembno delo za ljudsko omiko ter blagodejno vpliva na pravilen razvoj naše najpopularnejše umetnosti, naše dramatike. Nedvomno bo to pozitivno vplivalo tudi na pravilno graditev podeželskih dvoran, pravilnih odrov, ki naj bodo prostorni, zadostno razsvetljeni, opremljeni tudi z reflektorji, dovolj visoki, da se lahko dvigajo kulise ter tako čim hitreje in praktično spreminjajo inscenacije. Za odrom naj bodo kopalnice, predvsem prhe (tuši), kjer se igralci ali telovadci po napornem delu lahko okopajo in s tem okrepijo še za nadaljnje delo. Vse to so naloge naših inženirjev, arhitektov, gradbenikov, bodočih graditeljev naših prosvetnih domov, ki naj stoodstotno izkoristijo vse moderne pridobitve gradbene tehnike.

Tako se bodo tudi igralci še z večjim poletom in navdihom lotili dela, ki bo še uspešneje osvajalo občinstvo.

MLADINSKI FESTIVAL V IZOLI. — PRIHOD TEKMOVALCEV

Toda najvažnejša naloga za razvoj našega gledališča je nedvomno ta, da si po zgledu bratov Čehov, — ki so si z lastnimi sredstvi zgradili svoje Narodny divadlo v Pragi, — tudi mi postavimo svoje dostojno, reprezentativno Slovensko narodno gledališče prav tu v Trstu, kjer nam je bilo od zločinske roke 13. julija 1920 požgano. V ta namen se je že začela obširna akcija, kjer bodo posamezniki in naše organizacije tu ali v inozemstvu po svojih močeh prispevali za naš novi narodnoprosvetni spomenik v Trstu. S tem se bomo osvobodili odvisnosti vseh tistih, ki nam nočejo odstopiti dvorane za naše prireditve.

In ko bomo to izvedli, potem šele bo tudi Slovensko narodno gledališče v Trstu, — kakor pravi Gorki, — »v polni meri opravljalo tisto ogromno nalogo, da bo okrepilo voljo in moralno zavest naroda, mu razširilo obzorja, oplemenitilo človeka ter ga spomnilo, da je on — človek — tista sila, ki ustvarja in vodi življenje, kakršnega doslej še ni bilo«.

Naše knjižne izdaje in periodični tisk

dr. A. Budal

Književno delo v Slovenskem Primorju in v Trstu še zmeraj občuti posledice vojne in težavnih, neurejenih razmer ter določb mirovnih pogodb, ki so to ozemlje razbile na tri dele. Preko šestdeset tisoč goriških, beneških in kanalskih Slovencev ostane še zmeraj v mejah Italije. Slovenci na Svobodnem tržaškem ozemlju bodo približno ena tretjina prebivalstva ali nekaj več in se bodo morali boriti za pravice narodne enakopravnosti po določbah novega statuta. Le Slovenci vzhodno od francoske črte dosežejo popolno narodno svobodo s priključitvijo k Ljudski republiki Jugoslaviji. Iz tega razkosavanja slovenskih tal in iz umetnega cepljenja slovenskih duhov, ki ga zapadni imperializmi pospešujejo z vsestransko gmotno in duhovno podporo tistih Slovencev, ki so nekdanj sodelovali z nacifašisti zoper lastno domovino, so lahko razumljive težave, ovirajoč prosti razmah knjižne produkcije in periodičnega tiska v zapadni Sloveniji. Razen tega so tudi pisate-

lji tako zaposleni z nujnim narodnim delom in sodelovanjem pri periodičnem tisku, da večja knjižna dela še niso mogla dozoreti.

Gregorčičeva založba v Trstu je izdala *Koledar Gregorčičeve založbe za navadno leto 1947*, ki ga je uredil uredniški odbor Gregorčičeve založbe. Njegov obseg je v primeri s prvim Koledarjem za l. 1946 narasel od sto na sto šestdeset strani. Največ je v njem spominov iz osvobodilne borbe v prozi in poeziji; leposlovja je razmeroma malo; članki z gospodarskih in drugih področij zavzemajo dobro tretjino. Najobširnejša in najlepša knjiga iste založbe je druga izdaja *Jožeta Pahorja »Matije Gorjana«*. To je pomemben zgodovinski roman, mogočna slika kmetijskih uporov iz leta 1515, ki je nastala pred drugo svetovno vojno, a nas danes priteza tako, kakor da je izšla iz naše osvobodilne borbe. Ob njej človek jasno čuti, da je bila ta borba zadnje, za Slovenijo v celoti srečno zaključeno poglavje stoletnih naporov vsega naroda zoper

tuje izkoriščanje. Tretja knjiga te založbe je L. Megličeve »Naši Malčiči«, poučna knjiga, namenjena mladim materam.

Druge založbe so izdale nekaj koledarjev in kakšno knjigo ali knjižico. Tiskarna L. Lukežič je izdala Goriški koledar za l. 1947, uredil - 1, s preprosto koledarsko in zabavno vsebino, in manjši Zepni koledar za l. 1947. Goriška Mohorjeva družba je izdala Koledar za l. 1947 z raznimi slovstvenimi prispevki. Med koledarskinj izdajami je omeniti Goriško praktiko za l. 1947. Zora Saksida je izdala v samozaložbi knjižico Nageljčki, zbirko pravljič in pripovedk. Zavezniška vojaška uprava je objavila nekaj šolskih knjig med njimi Slovensko čitanko za višje srednje šole, I. del. Tu in tam je izšlo nekaj praktičnih knjižic s snovmi z raznih področij, n. pr. Franja Cotiča »Goriške češnjave, Rada Lenčka »Ob Jadransku« (etnografski zapiski), I. Vrečarja »Kristus kraljuja in še to in ono.

Glavni politični list je »Primorski dnevnik«, glasilo Osvobodilne fronte za Slovensko Primorje, ki spremlja dnevne dogodke na ozemlju zapadne Slovenije, tolmači težnje ljudske oblasti, se zavzema za pravice antifašističnega ljudstva in prinaša številne kulturne in prosvetne vesti. Zelo mnogovrsten je »Ljudski tednik«, ki se je od lani izpopolnil in razširil svoje predale na vsa področja ljudske prosvete in ima otroško prilogo »Mladi sveta«. Zveza kulturnih društev je izdajala »Vestnik«, ki se je posvečal društvenemu življenju in delovanju do junija 1947, ko se je Zveza razpustila in se je ustanovila nova Slovensko-hrvatska prosvetna zveza. Kulturni mesečnik »Razglednik«, ki je lani zaostal zaradi dolge odsotnosti glavnega urednika, zaposlenega na mirovni konferenci v Parizu, je skušal zamujeno dohiteti. Drugi letnik izhaja redneje in prinaša poleg leposlovja članke o

aktualnih političnih in gospodarskih vprašanjih in mnogovrsten obzornik po svetovnih, zlasti slovanskih kulturah. »Glas mladine«, ki je izhajal prej kot glasilo primorskega dijaštva, je v drugem letniku namenjen vsej mladini in njenim organizacijam. V Gorici je izhajal »Soški tednik«, posvečen predvsem političnim, gospodarskim in kulturnim vprašanjem goriških Slovencev, od 12. julija 1947., ko so glavne njegove naloge prešle na novi tednik »Soča«, namenjen v prvi vrsti Slovencev zapadno od krivične francoske črte. V Trstu izhaja tretji letnik »Delavsko-kmečke enotnosti« kot glasilo Enotnih sindikatov za Slovensko Primorje in Trst. Slovensko narodno gledališče v Trstu izdaja svoj »Gledališki list.

Zavezniška vojaška uprava je izdajala dve leti dnevnik »Glas zaveznikova«, ki je obravnaval dnevna, politična, gospodarska in kulturna vprašanja z imperialističnega vidika zapadnih zaveznikov in je bil najčešče slovenski po besedi, ne po duhu. Prenehal je v marcu 1947 ob drugj obletnici tržaške Zavezniške vojaške uprave. Njegov naslednik je v marsičem tednik »Demokracija«, glasilo reakcionarnih Slovencev, ki je nasprotno temu, kar je prinesla Jugoslaviji in Slovencem osvobodilna vojna.

Razbitje zapadne Slovenije na tri države ustvarja zelo težke pogoje za njene slovenske publikacije. Goriški, beneški in kanalski Slovenci najdejo nekaj opore v členu 15. mirovne pogodbe. Seveda bo odvisno od nove demokratske Italije, v kakšnem duhu bo ta člen izvajala in kakšna bo obljubljena svoboda tiska v resnici. Za spoznanje lažji se zdi položaj Slovencev na Svobodnem tržaškem ozemlju. Tudi tu bo pokazala bližnja bodočnost, kako se Slovenci lahko kulturno uveljavijo s svojimi publikacijami.

Telesna vzgoja si krči pot

Janko Pertot

Lanskoletni pregled smo končali s sredino septembra. Kake se je razvoj nadaljeval?

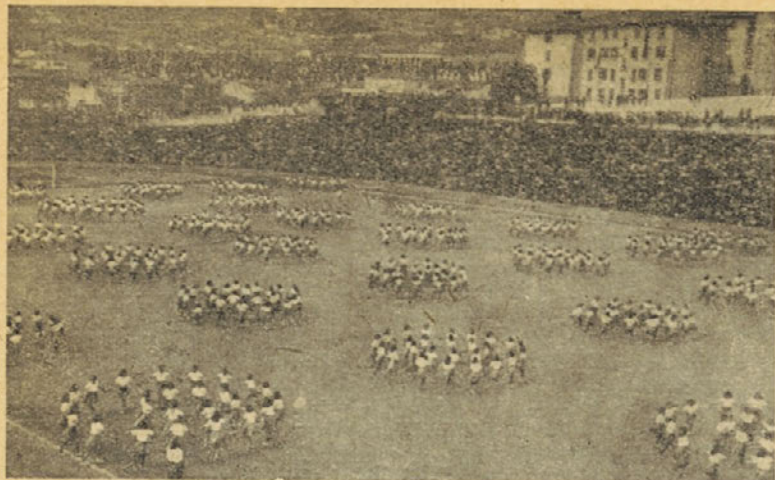
Množične nastope je zaključila prireditve na lepem telovadišču v Mirnu o priliki praznika dela v Gorici. Spored je bil zelo pester: proste vaje vseh oddelkov, tekmovalni teki, šaljive tekme, telovadne igre, nastop vrhunskih telovadcev na drogu, bradlji in s prostimi vajami in posebna točka po recitaciji S. Gregorčičeve »Soči«,

ki jo je izvajalo 32 mladink. Zelo lep zaključek množičnih nastopov.

Istega dne je bila v okolici Trsta kolesarska dirka s 53 tekmovalci, 27. oktobra pa tekme v peteroboju na Opčinah.

Reorganizacija Z D T V.

Da bi se delo uspešneje razmahnilo in da bi organizacijo prilagodili zahtevam mednarodnega olimpijskega

TRŽAŠKA ZVEZA
DRUŠTEV ZA TE-
LESNO VZGOJO:
NASTOP DECE 1.
MAJA 1947.

odbora, se je ZDTV (Zveza društev za naše razmere, a se bo še morala razobstoječi odseki so se še bolj osamosvojili. V Gorici, Tržiču in Lab'nu so se ustanovili koordinacijski odbori, v Ajdovščini je še naprej vodil delo okrožni fizikturni odbor za Vzhodno Primorsko.

V Zvezi so se osamosvojili sledeči odseki: za splošno vadbo (telovadni), za lahko atletiko, za nogomet, za kolesarstvo, za košarko, za boks, za balincanje, za rokoborbo, za plavanje in smučarstvo.

Lahka atletika.

Ta panoga bi bila zelo primerna za naše razmere, a bi se še morala razmahniti v širino, da bi postala množična. V hoji so pripadniki tega odseka tekmovali sedemkrat, v teku čez drn in strn šestnajstkrat, v teku šestkrat. Izvedli so nekaj tekem v skokih, metanju diska, suvanju krogle in lučanju kopja ter različnih tekih. V lahki atletiki so se izkazala društva Sv. Ivan, Čermelj, Perossa, Škedenj, Ravbar na Greti. Sv. Mihael pri Tržiču, Tomažič, Redivo, Dugolin, Tržič, Mirren in Vesna iz Sv. Križa.

Nogomet

Veliko delavnost je pokazal nogomet. Imeli so tekme za pokrajinsko prvenstvo, za prvenstvo zone, za po-

kal Vatovec Zvesti in za mladinsko prvenstvo. Ta odsek ima vsak mesec povprečno po 53 tekem, najmanj 35 in največ 73. Ljubitelji Ponziane tekmujejo tudi v jugoslovanskem prvenstvu.

Košarka.

Pri poročilih v časopisju čitate največ o nogometu in košarki. Turnir sledi turnirju: za prvenstvo ZDTV, za Tomažičev pokal, za tržaško prvenstvo, za prvenstvo STO-ja, za Morganov in Ravbarjev pokal. Tekmuje pa do 16 moških skupin in do 10 ženskih. Pomerili so se tudi Trst-Reka-Tržič, zaneslo jih je celo na balkanske igre v Tirano.

Boks.

Tudi ta panoga je zelo delavna in borbena. Imeli so več nastopov pred številnim občinstvom: v Miljah Delavska športna zveza, pri Sv. Ivanu DŽZ proti Gorici, v Kopru in Izoli DŽZ in Polisportiva, Reka proti Trstu na Reki in v Trstu, o priliki mladinskega festivala pa so nastopili štirikrat.

Rokoborba.

Rokoborci so bili tudi zelo podjetni, čeprav ne tako številno kot predhodniki. DŽZ je tekmovala proti predstavnikom Slovenije v Trstu, 14 dni

pozneje so se borili na jugoslovanskih prvenstvenih tekmah v Sarajevu, kjer so dosegli dve prvi mesti, dve drugi in tri četrta. Pozneje so nastopili v Tržiču, v marcu pa proti Železničarju iz Maribora. 3. maja se je DŽZ borila s FIAP iz Benetk.

Kolesarstvo.

O kolesarjih ste mnogo čitali v dnevnem časopisju. Njihov odsek se je ustanovil proti koncu septembra 1946. l. in je eden izmed najdelavnejših. Sedaj šteje 6 društev, ki so se pridružila naši zvezi: Zveza tržaških kolesarjev 1925 (UCT), Športni klub Olimpia 1909, Športno društvo Opčine, Športni krožek sv. Ivan, Delavska športna zveza in Pristaniška športna skupina. Skupno je vpisanih 73 dirkačev.

V 1946. letu so imeli dve dirki v dolžini 170 km, ki se jih je udeležilo 170 dirkačev. V 1947. l. so pa bile 4 dirke čez drn in strn s 97 udeleženci in 15 tekem po cesti s 445 tekmovalci. Dolžina teh prog je znašala 1305 km.

Razen tega so se najboljši udeležili treh tekem v Jugoslaviji in dveh na Reki.

Plavanje in veslarjenje.

V tem letu so bile plavalne tekme v Izoli za istrsko prvenstvo; potem o priliki mladinskega festivala tudi v Izoli, finalne tekme pa v Miljah. Kakor zastopniki vseh imenovanih športnih panog so nastopili tudi plavalci na mednarodnem mladinskem kongresu v Pragi. Goriški okraj pa je imel svoje plavalne tekme v Prvačini; tam prvačita Miren in Bilje.

Letos je oživel tudi veslarjenje. Za naše razmere je razumljivo, da še bolj skromno: tekmovala sta Trst in Izola.

Smučarstvo.

V smučanju je na prvem mestu Lipek. Tam so osnovali »Soško smučarsko društvo«, ki je bilo zelo delavno; a kje so še drugi kraji? Priznati moramo, da smo še daleč od mno-

žične gojitve tega lepega in koristnega udejstvovanja. Tržaški in goriški smučarji so se hodili smučati največ na svoje najbolj priljubljeno smučišče v Črni vrh. V glavnem so bila planinska društva, ki so si prizadevala, da bi se smučarstvo razvilo, a tudi ne vsa.

Balincaje.

Tudi balincaje so se dobro uveljavili. Imeli so že v 1946. letu dva turnirja: za tržaško prvenstvo in za pokal Mario Bello, v katerih je tekmovalo 36 skupin. V letošnjem letu pa so razpisali turnir za pokal »Lavoratore«, ki se ga udeležuje 215 igralcev v 43 skupinah; zdaj tekmujejo za Mahnetov pokal.

Našteti odseki imajo poudarek v tekmovanju; s tekmovanjem skušajo doseči zanimanje za svojo panogo in spodbujati svoje pripadnike k vztrajni vadbi. Tekmovanje je pa samo eno izmed sredstev telesne vzgoje, ki ga seveda ne smemo zametati, dokler se drži prave mere. Slaba stran teh športnih panog, kakor se navadno imenujejo, je njihova enostranost: vsakdo vadi samo eno panogo; tudi se vadba osredotoči na najboljše in se zanemarjajo slabši, ali se v prizadevanju po čim večjih uspehih pozabi na načela prave telesne vzgoje. Zato se je ustanovil poseben odsek in sicer:

Odsek za splošno vadbo.

Na kratko bi mu lahko rekli tudi telovadni odsek; pod tem imenom pa nekateri razumejo samo redovne in proste vaje in orodno telovadbo; kar pa ne odgovarja cilju tega odseka, ki hoče biti vsestranski: goji vse panoge, ki so za vzgojo najprimernejše; posebno skrb posveča vzgoji mladine: deci in naraščaju, ki ju drugi odseki zanemarjajo.

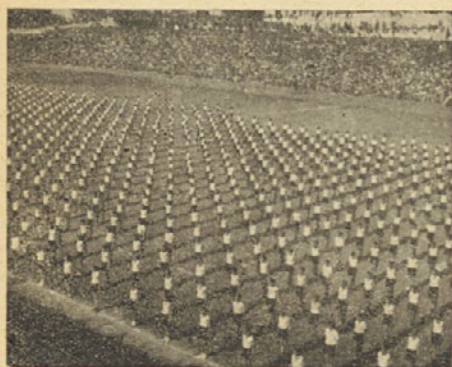
Naš cilj je, da bi se po vseh društvihi uvedla redna telovadba. Seveda je polno zaprek, še večkrat polno izgovorov: manjkajo vadiitelji, manjkajo prostori, največkrat pa manjka dobre volje, kar je pa glav-

no Za večje telovadne manifestacije že organiziraš vadbo in izvežbaš vadi- telje, kakor hitro je nastop mimo, pre- neha tudi vadba in tako je treba za- čenjati vedno od kraja. Imeli smo že polno vaditeljskih tečajev, a večina vaditeljev še ni dosegla zavesti, da so oni temelj vse telesne vzgoje. V večini še niso dosegli stopnje, da bi dajali, ampak vedno še samo spreje- majo. Sicer se položaj stalno izbolj- šuje, a ne tako hitro kot bi bilo žele- ti. Vzgoja zahteva časa.

Pri organizaciji so nas tudi zuna- nji dogodki postavljali pred vedno nove naloge: odcepitev Gorice in Tr- žiča, odcepitev sežanskega in kome- nskega okraja, razmejitev Tržaškega o- zemlja itd. Že v jeseni so se začele priprave za prvomajski zlet. Sestavi- le in natisnile so se vaje, potem so se organizirali tečaji za vadbo po vsem Primorju od Opatije do Bovca in Idrije. V Trstu sta bili središči Sv. Ivan in Kraljič.

20. IV. so se izvršili pregledi prostih vaj samo v glavnih središčih STO-ja. Padla je namreč odločitev, da nastopi v Trstu samo STO. Še en tak pregled je bil 27. aprila. Pri teh skušnjah je mladina tekmovala za prvenstvo v udeležbi na prvomajskem nastopu.

V Trstu je dosegel prvo mesto Ko- lonkovec, na deželi pa mladinke iz Šempolaja, mladinci Cerovlje-Medja- vas, pionirji Čežarjev in pionirke Sv.

PRVI MAJ V 1947. V TRSTU. MLADINA PRI PROSTIH VAJAH NA STADIONU PRI SV. SOBOTI

Barbare. Med tovarnami se je odliko- vala Tovarna strojev. Od okrajev se je izkazal nabrežinski, pri pionirkah pa miljski. Zmagovalci so dobili za- stavice, ki jih obdrže do naslednjih tekem.

Prvomajskega nastopa v Trstu so je udeležilo 8000 telovadcev. Številčno je bil nekoliko slabši kot prvi v 1946. letu, ker so odpadli sežanski in kome- nski okraj in goriško okrožje, pač pa je po kakovosti prekašal prvega. Bilo je sicer nekaj napak, ki so nastop kvarile, a se bodo v prihodnje lahko odpravile. Na tak nastop tudi ne spa- da nogometna tekma, ki je trajala pol- drugo uro in se da to opravičiti samo s tem, da je bilo prvo srečanje med jugoslovanskim in italijanskim mo- štvom v Trstu: sindikati mesta Za- greba proti sindikatom iz Milana (4:0). Ta tekma je onemogočila lep zaklju- ček prvomajskega nastopa.

Po 1. maju so se začele priprave za udeležbo na fizikturnem zletu v Beogradu, kjer je STO zastopalo 300 mladincev in mladink s posebnimi prostimi vajami. Z vadbo teh vaj smo hoteli dvigniti izvežbanost naših te- lovadcev, ki se bodo tako usposobili za vadi telje in tekmovalce; s tem na- menom je šlo tudi 17 telovadcev in telovadk v tečaj za splošno vadbo v Kranj in bodo na tekmah za balkan- sko prvenstvo zastopali tržaško o- zemlje. Istega dne, ko je v Beogradu mladina prikazala naše delo na polju telesne vzgoje, so isto pokazali naši najmlajši na pionirskem taboru v Li- pic: 2500 se jih je zbralo in so tekmo- vali in telovadili in prepevali. Zelo le- po so izvedli proste vaje, igrali »Med dvema ognjema«, na koncu pa tako živahno zaplesali »Partizansko kolo«, da je bilo veselje jih gledati. Narod- na kola bi se morala vključiti v vsako telovadno uro in postati glavni se- stavni del ritmične telovadbe.

Ko se je govorilo v prisotnosti na- šega najboljšega telovadnega strokov- njaka dr. Viktorja Murnika o moder- ni ritmični telovadbi — takrat je bilo

to nekako modno geslo — je on odgovoril: »Najboljša narodna kola.«

Pred odhodom v Beograd so se vaditelji sestali v Kopru, da položijo temelj organizaciji jodseka za splošno vadbo.

Stojimo pred važno nalogo: imamo 10.000 telovadcev, ki so lani nastopili in vadili, ki so letos vadili in nastopili in bodo še nastopali; te moramo organizirati in jih nadalje vzgajati z redno telovdbo. Iz sezonskih telovadcev morajo postati redni telovadci: zdravi, zanesljivi, vztrajni, stremeči k izpopolnjevanju. Potem bo naša organizacija trdna, sposobna, da okoli sebe zbere še druge tisoče in tako izpolni svoje poslanstvo: da z vztrajno vadbo dviga in ohranja telesne in

duševne sile našega ljudstva. Posebno skrb bomo morali posvetiti najdovzетnejšim: našim najmlajšim.

Še vedno se nismo umirili, ker moramo svoje delo prilagojevati nemirnemu življenju okoli nas: zaradi pomnjkjanja prostorov nam je huda zima prekrizala marsikateri načrt, ravnatako poljsko in udarniško delo in pa različne naloge, ki se pojavljajo ravnatako takrat, ko si mislimo, da smo že na konju.

Ti, tovariš in tovarišica, ki si prebral ta članek, pojdi in po svoji moči pomagaj, da se telesna vzgoja čim bolj razmahne. Cilj je tako lep, da se je vredno truditi zanj: »Dvigniti in krepiti slovansko-italijansko bratstvo.«

Po dolinah in planinah

Zorko Jelinčič

Po prvem povojnem letu planinarjenja, ob navdušenju iz prve sproščenosti, je morala nujno priti doba upadanja te visoke dušne napetosti, da ne rečem utrujenosti. Tudi pričakovanjé priključenja Primorja k skupni domovini in prehodno politično stanje sta bili ovira plodnejšemu delu. Poedit na Planinska društva po ozemlju, odločenem v svobodo, so se med tem že itak povezala s svojim narodnim središčem, «Odborom za planinstvo in alpinistiko» v Ljubljani, zato je bil tudi formalni razid «Zveze primorskih planinskih društev» v Trstu, ki se je izvršil ob priliki izleta srednjepimorskih Planinskih društev na Kucelj — Caven, dne 18. maja 1947, le še nekaka dolžnostna ceremonija. — Medtem se je pa Planinsko društvo v Trstu na svojem rednem obénem zboru dne 18. maja istega leta moralo formalno osamosvojiti, oz. omejiti svoje organizacijsko področje na STO.

Planinstvo je eden najmočnejših obratov človeštva k naravi, je zapisal dr. H. Tuma že pred več desetletji. — Sodeč po tem širokem merilu, je opaziti, kljub omenjenim oviram, nekaj napredka v našem tržaškem planinstvu. Predvsem v vedno širših množicah, ki se ga udeležujejo v vseh oblikah izletništva. Seveda je to deloma tudi posledica in znak, da se vedno bolj normalizirajo povojne prilike.

Nedeljo za nedeljo, poleti ali pozimi, odhajajo kamioni ali avtobusi do vrha natr-

pani mladih in starejših ljudi s tržaških ulic na Kras ali preko, planinam nasproti.

Izletništvo je pač najosnovnejša oblika planinstva. Seveda moramo ločiti med čistem izletništvom v planine ter turističnim izletanjem z vsemi mogočimi prometnimi sredstvi v območje planin. To je toliko bolj potrebno, ker v Trstu nimamo množicnih, čisto turističnih organizacij. To delo so letos opravile v vedno rastoči meri naše planinske organizacije, predvsem PD.T. poleg priložnostnih množičnih izletov sindikatov, političnih, prosvetnih in drugih množičnih organizacij in podjetij. Ti seveda niso vedno vodili na planine: poleg kraških jam v Postojni in Skocjanu tudi preko morja v Portorož, Izolo ali še dalje. Najbolj priljubljeni cilj našega turizma je bil Bled, bodisi za Tržačane, bodisi za okolico. Takoj za njim pride Idrija-Cerkno s partizansko bolnico «Franjo», nato Belopeška jezera, Trenta, Tolmin z obdajajočimi gorami in okolicami, so bili druge privlačne točke.

Preko poletja 1947. je PD-T začelo gojiti drugo obliko turizma: letovanje med našimi planinami, največ po vaseh na Tolminskem, Cerkljanskem in na Sentvriškogorski planoti. Odziv je bil nenavadno krepak, deloma tudi radi nenavadno toplega poletja, kot tudi radi ugodnejših cen v tzv. «Coni-B» (sedaj že blaženega spomina). Prav nič ga nišo mogle oslabiti gorostasne tatarske vesti reakcionarne tiska o «strašnem» živ-

ljenju preko «železnega zastora». Obratno, obisk se je stalno večal, tako, da vseh ni bilo mogoče zadovoljiti po povratku prvih letoviščarjev. Tudi to letovanje je čisto prirodno povzem in nadaljevanje letovanja Tržačanov v slovenskem primorskem zaledju, ki se bo pač le stopnjevalo z urejevanjem povojnih prilik. Izkušnja polpreteklega leta je tudi pokazala našemu soškemu prebivalstvu koristi in dolodke, ki jih more izbiti iz turističnega letovanja po naših prelepih predalpskih krajih. Iz postopnega večanja razpoložljivih sob in prenočišč se vidi, da je to takoj razumelo in izkoristilo. Pod fašizmom zamujen čas bo treba dohiteti tudi na tem področju. Gornja Soška dolina mora postati kakor to zasluži: na isti višini kot Gorenjska z njo povezana —, ali katerakoli zapadno-alpska letoviška cona, predvsem letoviško središče za tržaške delovne množice katerekoli narodnosti. Letošnja letoviška izkušnja je pokazala, da je pri resnično demokratskem ljudstvu slovensko-italijansko bratstvo že dejstvo, ki bo le pripomoglo k odstranitvi šovinističnega sovraštva tudi v preostalih ljudskih krogih.

Pravo planinsko izletništvo je tudi v polpreteklem letu oralo po že izoranem ozemlju Krasa: opensko-bazoviški Kras z Orleško drago in Glinščico, Velikim Gradiščem; Socerb, Crni Kal, Stivan pri Devinu in dalje na Kucelj-Caven, Nanos, Snežnik, Učko. Na naše Julijce so uspeli izletiti na Mangart, Jalovec, na Triglav, medtem ko jih je nekaj odpadlo radi premajhnega zanimanja (na Montaž, Kanin).

V pogledu planinskega izletništva je opaziti nekoliko razmaha pri poudinih prosvet-

nih ali športnih društvih, ki so ga začela gojiti, posebno Sv. Ivan-Vrdelca, a tudi UIVOD, Prosek-Kontovel, Opčine. Drugi deli se še niso zdramili, posebno dežela (o Gorici tu ni govora, ker bi bil potreben za to poseben članek). — Vsekakor lahko ugotovimo le na splošno, da smo še daleč od pravega množičnega planinskega izletništva: še nitj zdaleč se ne moremo primerjati n. pr. z Ljubljano. Ni dvoma, da so tu še globoke posledice fašističnih desetletij, četudi moramo priznati, da so neurejene prilike, prevelika zaposlenost tudi delen vzrok za to nezadostno zanimanje. Zlo je posebno v tem, da tudi pri mladini ne vidimo še zadostnega zanimanja, kar je seveda deloma tudi krivda — staršev.

Krepak razmah je doseglo v pretekli zimi 46-47, smučanje, seveda tudi bolj kot izletništvo in vežbanje. Tekmovanje je šele v začetku. Ostra zima z zgodnjim snegom je to le pospeševala. Najbolj prikladno in priljubljeno smučišče je bil Crni vrh nad Idrijo. Samo PD-T je bilo gorj 9. krat z enim ali več kamioni. A prišli so na vrsto tudi Livek nad Tolminom, Kanalska dolina-Višarje, Planica in Kanin. Nedeljo za nedeljo so vozili kamioni smučarje čez Kras, četudi večasih v divjo, ledeno bujfo.

Za smučanje je bilo tudi večje zanimanje med mladino. Seveda pa je pri smučanju težje vprašanje drage opreme in prevoznih stroškov, ki ovira razmah. PD-T je pripravljalo smučarsko dobo s prireditvijo smučarske telovadbe.

Nekaj se je naredilo tudi za razvoj pravega gornišstva, alpinistike, s prireditvijo šestnedeljskega tečaja za gorsko plezanje v Glinščici (Rosandri) pri Boljuncu. V tej krasni, ameriškem kanjonu podobni skalnati dolinici, so se povežali in uvežbali starejši plezalci, se je izvežbalo nekaj mlajših. Predvsem pa se je vzbudilo zanimanje med najmlajšimi, posebno dijaki, za planinstvo in plezanje.

V isti namen so služila tudi nekatera planinska predavanja s skioptičnimi slikami. Res izredno je bilo predavanje dr. ing. Avčina s primerjavo naših planin z Zapadnimi Alpami. Pokazalo nam je visoke vrhunske uspehe slovenske alpinistike in tržaške planince povežalo z njimi. Sestanki planincev so seveda ostali omenjeni radi nedostajanja društvenih prostorov. Iz istega razloga tudi ni prišel do veljave že prvi zametek strokovne planinske knjižnice, zbirke zemljevidov, fotografij ter seveda planinskih prireditev, ki bi lahko dale mnogo pobud za razvoj planinstva. Vsega tega so pač krive težke povojne prilike, neurejenost in pogosto sovražne, — toda trda in vztrajna planinska volja bo šla preko teh ovir.

V GLINŠČICI PRI BOLJUNCU. 700-LETNA ROMARSKA CERKVICIA MATERE BOŽJE NA PEČAH, KI SO JO RAZDEJALI FAŠISTIČNI PLANINCI

Ob stoletnici „Komunističnega manifesta“ (Januar 1848-1948)

Srečko Vilhar

Še pred nedavnimi časi so pri nas na Primorskem le redki posamezniki vedeli, kaj je prav za prav »Komunistični manifest« in kdo ga je napisal. V zadnjih nekaj letih pa je napravilo naše delovno ljudstvo močan korak naprej ter doživelo prav to, kar sta Marks in Engels predvidevala že pred sto leti. Težka borba, skozi katero se je naše ljudstvo mukoma prebijalo, ni nekaj slučajnega. Trdi zakoni, ki uravnavajo razvoj družbe, so preobrazili tudi slovenski narod ter dodali njegovi zgodovini novo poglavje.

Rast človeške družbe je podobna rasti človeka samega. Če se nekoliko ozremo nazaj in se poglobimo v našo preteklost, bomo dobili vtis, da so bili naši predniki precej naivni. Stari ljudje znajo povedati n. pr. kako je mestni blesk privlačeval človeka, ki se je s preprostimi sredstvi mučil s svojo zemljo. Ta si je tedaj mislil, da je mesto raj in da se bosta tam večne čase cedila mleko ter med. Ta slovenski človek je le sčasoma spo-

znal prevaro. Spremenil se je v proletarca in življenje v zatohli predmestni sobi mu ni bilo prav nič lažje od življenja na trdi kraški grudi. Med tem časom je človek v znatni meri obogatil svoje znanje in svoje izkušnje, spoznal je tiste strani življenja, ki so mu bile doslej nepoznane. Tak razvoj velja brez dvoma za vsakega posameznika. Poudariti pa moramo, da ima vsak narod še svojo posebno rast. Različni narodi so se razvijali tako, kakor jim je to dopuščal gospodarski položaj (produkcijska sredstva) ter samo okolje, v katerem so živeli. Zaradi tega bo tudi razumljivo, da se pri vseh narodih ni mogla istočasno pojaviti neka visoka kultura. Do kulture ter blagostanja se vleče dolga in trnjeva pot. Narodi so se gradili sami in pa tudi v medsebojni povezavi. Taka neenakomernost v razvoju ima svoje korenine v naravi sami, ki se tudi sama razvija preko konfliktov ter različnih nasprotij. Če se takozvani kulturni ter visoko civilizirani narodi na neki točki pojavlja-

jo predvsem na zapadu, pomeni, da so se ti narodi znašli v ugodnejšem položaju. Tako so na pr. revolucionarne sile Anglije ter Francije najprej razbile okove srednjeveškega mračnaja (fevdalizma) ter krenile na pot kapitalističnega gospodarstva in ustvarile moderni proletarijat, ki bo pozneje korenito preobrazil vso človeško družbo.

Značilno za človeka je, da je v toku svojega razvoja neutrudno iskal resnice in v kolikor jo je odkrival (na pr. zakone narave), toliko koreniteje si je uspel izboljšati ter lepše urediti svoje življenje. Človek, ki se je začel razlikovati od živali v trenutku, ko je začel uporabljati različna orodja in orožja, je stoletja taval skozi temo. Na neki točki pa se mu začenja v glavi vedno bolj svitati. Spoznanje raste. Nova in nova odkritja mu dajejo možnosti, da se vzpenja vedno više. Tako premaguje človek svojo lastno živalsko naravo ter postaja v vedno večji meri človek v pravem pomenu besede. Tavanje v temi je bil torej nujen pojav. Različna spoznanja lahko nastopajo le na določeni točki njegovega razvoja. Čim večja in čim važnejša so nova spoznanja, tem bolj se človeška družba dviga ter izpopolnjuje. Posebne važnosti so spoznanja, ki jih odkriva Marks v svojem »Komunističnem manifestu«. Ta spoznanja izhajajo iz temeljitega proučevanja same dobe, v kateri je Marks živel. Ključ vseh teh spoznanj moramo torej iskati v novem gospodarstvu, ki ga je tedaj uvajala mlada buržuazija, ter v proletariatu, ki se pojavlja na obzorju kot nova revolucionarna sila. Veličina »Manifesta« je predvsem v tem, da je Marks s kristalno jasnostjo razčlenil zakone, ki se nanašajo na razvoj človeške družbe in s tem razkril pred nami tudi samo bodočnost.

Metoda proučevanja, ki jo je Marks dosledno uvajal v znanost, je dialektična. Na podlagi dialektične metode proučujemo vse pojave s stališča njihovega razvoja, povezanosti, gibanja,

medsebojnega učinkovanja itd. Marks ugotavlja najprej, da je razvoj narave dialektičen in končno, da velja dialektika za človeško družbo sploh.

Nekdo pa bo morda pripomnil: »Zakaj je ravno Marks lahko do vseh podrobnosti razčlenil važne družbene pojave? Zakaj niso tega storili že učenjaki, ki so živeli še pred njim?« Na to vprašanje smo deloma že odgovorili. Da nam bo stvar jasnejša, se moramo poglobiti v njegovo dobo.

Za časa Marksa je bila Anglija že moderna industrijska država, v kateri so imeli glavno besedo kapitalisti, ki so nadomestili prejšnji vladajoči razred fevdalcev. Vzporedno z razvojem angleškega kapitalizma raste tudi novi razred: proletarijat. Doba industrijskega kapitalizma je vodila do silnega poleta tudi na področju same znanosti. Razvijati so se začele zdaj zlasti prirodoslovne vede. Vse to je bilo potrebno za sam razvoj industrije. Ta znanost se javlja na eni strani kot rezultat razvoja industrije, na drugi strani pa se industrija vedno bolj razvija, ker ji to omogoča tudi sama nova znanost. Ta doba je dala znamenitega naravoslovca Darwina. Anglija je veljala tedaj za središče vsega napredka in mladi znanstveniki širom Evrope, ki so bili žejni znanja, so se marljivo učili pri Angležih, ki so tedaj res prekašali s svojim napredkom vse ostale države.

Nekaj podobnega se je dogajalo tudi v Franciji. Z veliko francosko revolucijo (1779) je prišel na oblast novi razred: buržuazija. Od tega trenutka se v Franciji vedno bolj uveljavlja kapitalistična industrija in proletarijat postaja vedno številnejši. Na obzorju se oblikujejo nove borbe. L. 1848 nastopa proletarijat že samostojno s svojimi zahtevami, javlja se kot revolucionarni razred, ki bo pozneje odpravil kapitalistično družbo ter uvedel brezrazredno družbo.

V Nemčiji je bil položaj drugačen. Buržuazija v Marksovi dobi še ni bila prišla na oblast. Oblast imajo v ro-

kah fevdalci in med temi prednjačijo pruski junkerji. Nemška buržuazija je šibka in njen nastop je plah ter neodločen. Ta buržuazija je gledala z lastnimi očmi podvige francoskega proletariata. Zaradi tega se je odrekala revolucionarni borbi proti fevdalcem. Vse to je doživljal Karel Marks, ki se je tedaj kot vseučiliški dijak seznanil z deli filozofa Hegla. Ta veliki nemški filozof je imel v vprašanju države čisto reakcionarne poglede (pristaš pruskih junkerjev), v svoji filozofiji (čeprav tudi ta idealistična in zato tudi reakcionarna) pa je razvil tako zvano dialektično metodo, ki jo je Marks v načelu osvojil. Zavrgel je le njeno idealistično naziranje. Prišedši z vseučilišča, se je Marks nekaj let bavil z novinarstvom ter s svojimi ostrimi članki neusmiljeno napadal nemške fevdalce ter omahljivost nemške buržuazije. Zaradi svojega revolucionarnega dela je moral končno zapustiti Nemčijo. V Franciji, Belgiji ter Angliji se je lahko temeljito seznanil z vsem, kar je bilo v teden dobi novega. K temu se je pridružilo še naključje, da se je spoznal z Engelsom, globokim poznavalcem razmer v Angliji (l. 1844. je Engels napisal knjigo »Položaj delavskega razreda v Angliji«). Postala sta si najboljša prijatelja, se skupaj borila ter spoznala, da mora razredna borba nujno voditi do prevzema oblasti po proletariatu. Postala sta voditelja delavskega gibanja, glavna tvorca znanstvenega socializma. Tedaj je delovala v Londonu »Komunistična zveza« (ena izmed najstarejših delavskih organizacij). Marks je postal tudi sam član te organizacije in l. 1847. se je na kongresu te organizacije sklenilo, da se sestavi njen program. To nalogo sta prevzela Marks in Engels. Tako je naslednje leto prišlo do »Komunističnega manifesta«, ki pa ni bil le program »Komunistične zveze«, temveč je postal program delavskega razreda sploh. »Komunistična zveza« je začela z novim programom preraščati svoj prejšnji ozki okvir. V tem tre-

TEČAJ PD-T ZA PLANINSKO PLEZANJE V GLINŠČICI

nutku je postala navedena organizacija mednarodnega pomena in napravljen je bil prvi korak v smeri osnova nja I. Internacionale.

Proletariat širomu svetu in za tem tudi njegovi prirodni zavezniki (kmetje, obrtniki ter intelektualci) so z navdušenjem pozdravili »Komunistični manifest«. Nemški londonski izdaji (l. 48.) sta kmalu sledila prevod v angleščini ter francoščini. L. 1863 je »Komunistični manifest« izšel v ruščini ter bil kmalu za tem preveden na vse važnejše jezike. Proletariat vsega sveta je čutil, da je program, ki ga obravnava »Komunistični manifest«, njegov program. Odslej prehaja proletariat vedno bolj k organizirani akciji. Pojavljajo se prvič v zgodovini delavske stranke. To pomeni, da »proletariat ni bil več razred le za buržuazijo, ampak je postal tudi razred zase«. (Marks: Beda filozofije). Proletariat se je odslej vedno bolj zavedal svoje zgodovinske vloge.

Socializem oziroma revolucionarna teorija, ki jo Marks in Engels razčlenjujeta v svojem »Manifestu«, imenujemo znanstveni socializem. V prejšnji ter v starejši dobi nastopajo zlasti v Franciji ter Angliji socialisti, znanj pod imenom utopični socialisti. Značilno za vse utopične socialiste (izraz izhaja od Morusove »Utopi-

je») je, da so globoko čutili krivico, razredno zatiranje in da jim je strahotna beda revnega ljudstva povzročala velike skrbi. Zaradi tega so utopični socialisti (Owen, Fourier, Saint Simon itd.) ostro kritizirali vladajoči razred ter mu priporočali, naj bo usmiljen z izkoriščanim razredom. V svoji fantaziji so utopični socialisti iznesli različne predloge glede reorganizacije družbe. Mislili so si, da bodo njihovi predlogi ganili bogataše, da jih bodo sprejeli. Vladajoči razredi (fevdalci ter buržuazija) so utopične socialiste preganjali. Negativno pri utopičnem socializmu je, da ti niso jemali v poštev družbenih zakonov, da niso prav za prav niti razumeli, kaj je razredna družba in zaradi tega tudi niso razumeli razredne borbe. Pozitivno pri njihovem socializmu pa je kritika, ki so jo izrekli z ozirom na nezašlišane krivice. Utopični socialisti so tudi vzbujali zanimanje za študij družbenih problemov. Pojav utopičnega socializma je zgodovinska nujnost in danes nam je povsem razumljivo, da se znanstveni socializem ni mogel roditi v dobi, ko je še večina produkcije slonela na obrtništvu ali pa podložništvu. Marksov socializem se razlikuje od utopičnega socializma predvsem v tem, da izhaja iz predpostavke, da je mogoče kapitalistično družbo preobraziti samo z revolucionarno borbo. Ta socializem je plod znanstvenega študija zakonov, ki uravnava razvoj razredne družbe. Z Marksom nastopa zavestna intervencija, ki si prizadeva, da se človeška družba tako preoblikuje, da bo odpravljeno vsako izkoriščanje človeka po človeku. Ko delavec spozna zakone razvoja kapitalistične družbe, si bo lahko jasno predstavljal, kako naj teče razvoj in kako naj izgleda bodoča družba. Tako nastopa v delavskem gibanju nov faktor: organizacija.

»Komunistični manifest« odgovarja na vsa vprašanja, ki so bila v Marksovi dobi važna za borbo proletariata. Marks in Engels ugotavljata najprej, da začenja z razpadom prakomunizma

doba razrednih bojev. Odslej se družba deli na razrede. V starem veku smo imeli patricije in sužnje, v srednjem veku fevdalce ter tlačane, v novejši dobi pa se družba deli predvsem na buržuazijo ter proletariat. Razredna borba pa se v posameznih dobah tako zaostri, da mora nujno nastopiti revolucionarna preobrazba vse družbe. Na neki določeni stopnji razvoja (kapitalizem v razpadanju) pa se znajde zatirani razred (proletariat) pred odločilnim vprašanjem: ali prenašati še nadalje kapitalistični jarem in dopuščati splošno razsulo ali pa zrušiti buržuazijo ter s tem odpraviti razredno družbo sploh? Proletariat si je zbral pot revolucionarne borbe, kajti ta pomeni blagostanje za vse zatirane, to je za večino delovnega ljudstva. Ta izhod pa pomeni istočasno edino možnost razvoja v smeri novega napredka. Buržuazija vedno bolj izkorišča in zaradi tega postaja razredna borba vedno ostrejša. Marks in Engels pravita: »Buržuazija si zaradi tega gradi predvsem svojega lastnega grobarja. Njen padec ter zmaga proletariata sta prav tako nujni«. (Komunistični manifest, stran 28, angleško moskovsko izdanje. 1933).

Marks in Engels pojasnjujeta nadalje značilnosti komunistov. »Komunisti... so odred, ki stoji na čelu delavskega razreda in ki je najbolj borbena. (stran 29). Komunisti vodijo torej ves proletariat in delovno ljudstvo sploh. Končni cilj borbe proletariata sta zgraditev socialistične države ter novega socialističnega gospodarstva.

Nadalje vodita Marks in Engels v svojem »Manifestu« ostro polemiko zoper socialiste raznih variacij, pri katerih je socializem samo nekako pavje perje, s katerim skušajo prikriti svoje reakcionarne nazore. Ta pojav je značilen tudi za najnovejšo dobo (na pr. nacionalsocialisti, razne variacije socialnih demokratov ter krščanskih socialistov, ki so v nekaterih slučajih istovetne s fašisti).

Marks ter Engels razvijata v »Komunističnem manifestu« tudi svoje

nazore iz področja filozofije (znanost, ki proučuje razvoj človeškega mišljenja). Svoj nazor imenujeta dialektični ter zgodovinski materializem. Izraz dialektika se nanaša predvsem na metodo proučevanja. Materializem pa pomeni, da je človekovo mišljenje pojav, ki je vezan na materijo. Materialen razvoj človeške družbe in prav zaradi tega tudi razvoj na področju mišljenja (ideologije) sloni predvsem na razvoju produkcijskih sil ter produkcijskih odnosov. Produkcijske sile objemajo orodja (stroje itd.), s katerimi človek producira in s tem tudi človeka, ki to orodje upravlja. Produkcijski odnosi nam pokažejo, kdo je lastnik produkcijskih sredstev. V razredni družbi obstaja stalen konflikt med produkcijskimi silami ter produkcijskimi odnosi. Zgodovinski materializem pokazuje torej, kako vplivajo materialne sile na razvoj družbe. Te materialne sile v toku zgodovine spreminjajo in s tem istočasno človekovi pogledi na svet.

Marks in Engels zaključujeta svoj »Manifest« z besedami: »Proletarci vseh dežel, združite se!« V Marksovi dobi kmetje še niso bili tako pritegnjeni v borbo zoper kapitalistične izkoriščevalce, da bi skupaj z delavci organizirali enotno fronto. Kapitalizem se poraja najprej v mestu. Tu zrastejo mogočne tovarne. Dežela je bila začetka za kapitaliste važna s stališča tržišča, kamor so se izlivali vedno večji tokovi blaga, ki ga je producirala industrija v mestu, ter s stališča neusahljivega vira, iz katerega se je izlival v mesto »proletariat«. Propadli kmetje, revni ljudje, ki so jih često s silo izgnali s podeželja ter jih tako prisilili, da si zaslužka iščejo drugod, niso bili proletarci v pravem pomenu besede. Proletarci postanejo šele v drugi generaciji, ko se dodobra seznanijo s tovarno in njenimi železnimi zakoni. Ti predhodniki delavskega razreda, ta množica, ki se danes v kapitalističnih državah vrašča polagoma v proletariat, je tvorila že v starejši dobi nekak most, ki je povezo-

val delavca s kmetom. Ta most postaja sčasoma vedno bolj širok in trden. Ko je postalo kapitalistom mesto preozko s stališča gradnje nove industrije, uvajajo kapitalisti novi, kapitalistični sistem produkcije, tudi na deželi. Propadlim kmetom ni bilo več treba s trebuhom za kruhom. Ti se spremenijo v agrarni proletariat, ki je v mnogih slučajih na podeželju že takoj od začetka pomešan z modernim industrijskim proletariatom. Gospodarska povezava (stapljanje v enoten razred) pomeni v tem konkretnem slučaju tudi prenašanje proletarske (revolucionarne) ideologije na kmete, ustvarjanje takega položaja, ki je nov in v katerem se pod vodstvom proletariata združujejo v borbi proti izkoriščevalcem vsi delovni ljudje. In danes lahko ugotovljamo, da so se pozivu proletariata odzvali milijoni revnih in srednjih kmetov ter v mestu tisoči in tisoči obrtnikov ter intelektualcev. Prvi so se združevali delavci, ki so bolj razumeli potrebo in nujnost borbe. Danes pa nastopa enotno skoraj vse delovno ljudstvo. To združevanje delovnega ljudstva v eno samo mogočno fronto se jasno izraža v paroli: Smrt fašizmu — svoboda narodu! Na Primorskem pa še zlasti v različnih parolah, ki pomenijo premagovanje novih in novih težav na poti uresničevanja italijansko-slovenskega bratstva. Razredna borba je zajela, kakor je to pravilno predvideval že Karel Marks, najširše delovne množice in jih tako približa-

V SNEŽNI OPOJNOSTI MED VELIKIM KUKOM IN MIGOVCEM

NA SMUCEH PO VRHOVIH RAZDRTE GORE
PROTI BOGATINU

la točki, ko bodo lahko svobodno gradile tako družbo, v kateri ne bo več razrednega zatiranja. Razredna borba je dobila pri nas obliko narodnoosvobodilnega gibanja. Tudi narodno revolucionarna gibanja v kolonijah predstavljajo posebno obliko razredne borbe ter revolucije same. Revolucionarni val s svojimi značilnimi črtami zajema v tem slučaju najširše delovne množice. »

Človeku, ki vzame v roke »Manifest« ter ga pazljivo prebira, se zdi, kakor da je bil včeraj napisan. Ta ni izgubil popolnoma ničesar na svoji aktualnosti in svežosti. Znano je, da so nekateri napredni slovenski pesniki ter kulturni delavci (Prešeren, Smolè, Levstik itd.) zasledovali z velikim zanimanjem porast delavskega revolucionarnega gibanja. Tik pred prvo svetovno vojno je nastopil v Sloveniji veliki glasnik slovenskega naroda Ivan Cankar, ki se ni poglobljal le v »Komunistični manifest«, marveč v vsa važnejša Marksova ter Engelsova dela. Ivan Cankar je postal velik, ker se je stalno oboroževal z revolucionarno teorijo in ta mu je razkrila vso bedo slovenskega delovnega ljudstva ter mu istočasno tudi nakazovala pot, ki naj si jo slovenski narod izbere v borbi za svojo narodno in gospodarsko samostojnost. Ivan Cankar se ni omejeval na golo pisanje. Boril se je tudi sam v vrstah delavskega razreda. Tržaški delavci se še danes spominja-

jo njegove ostre besede, ki je zadela v živo sovražnike delovnega ljudstva ter razgalila pred slovenskim ter italijanskim narodom na tem ozemlju vso gnilobo tedanje socialne demokracije. Ko je Ivan Cankar spoznal puhlost »prvakov«, ki so izkoriščali najbolj plemenite težnje proletariata v svoje sebične namene, je izstopil iz socialistične stranke. Toda Ivan Cankar ni ostal sam. Vrste iskrenih borcev za demokracijo so se vedno bolj množile. »Komunistični manifest« in Marksovi ter Engelsovi nauki na splošno so zajemali vedno širše množice. Hodeč po stopinjah Marksa in Engelsa, se je delovno ljudstvo v revolucionarni borbi vedno bolj krepilo. Napredni borbi se pridruži tudi Oton Župančič. Slovenski narod, ki je bil tako vedno bolj pripravljen na svoj preporod, je izvojeval končno veliko bitko pod vodstvom KPJ.

Marksove revolucionarne teorije sta z ozirom na novonastali položaj (imperializem, fašizem itd.) dopolnila Lenin in Stalin.

»Komunistični manifest« je tako poučna knjiga, da bi se moral z njo spoznati vsak slovenski delovni človek. »Manifest« je bil za časa fašizma strogo prepovedan. Buržuazija je hotela za vsako ceno doseči, da bi delovno ljudstvo ostalo v temi. S temi svojimi peklenškimi načrti pa ni uspeła. Danes posega slovensko delovno ljudstvo tudi po »Komunističnem manifestu«, se uči, bogati svoje znanje in svoje izkušnje ter se pripravlja za nove borbe, ki bodo prinesle zaželjeno svobodo in blagostanje slehernemu poštenemu človeku.

»Manifest« ni važen le s stališča znanosti, ampak je tudi prava umetnina. Dela velikih delavskih voditeljev (Marksovi, Engelsovi, Leninski ter Stalinovi spisi) se odlikujejo po svojem jasnem ter ubranem slogu, kar je za znanost in umetnost izredne važnosti.

Slikar prof. Albert Sirk

Justo Hošuta

Slikarja Alberta Sirka ni več med živimi. Že ob povratku iz pregnanstva je pričel tožiti o bolečinah na srcu in pred nekaj tedni je zaradi tega odšel iz Portoroža, kjer je bil nastavljen kot profesor na srednji šoli, na kliniko v Ljubljano. Tam se mu je zdravje kmalu občutnoboljšalo, zapustil je bolniško sobo ter odšel k svoji ženi v Celje, od koder se je nameraval prav te dni skupno z njo preseliti v svoj rodni Križ pri Trstu, kamor si je ves čas svojega 18 letnega emigrantstva srčno želel. Ni mu bilo dano. Umrl je v soboto 13. okt. v Celju v naročju svoje ljubljene žene, obdan od svojih dragih.

Akad. slikar prof. Albert Sirk se je rodil 26. maja 1887 v Križu pri Trstu. Solo je obiskoval najprej v Pulju, kamor so se iz Križa preselili za nekaj let njegovi starši, potem srednjo tehnično v Trstu in slikarsko akademijo v Benetkah. Posvetil se je slikarstvu, a njegova pot ni bila posuta z rožicami. Premagati je moral marsikatero bridko oviro, toda ker je bil zdrav na duši in močan na telesu, je znal vse to junaško premagati. Kot Slovenec je bil pod fašizmom razrešen profesorske službe na italijanski gimnaziji v Trstu, kjer je poučeval menda 2 leti. Bil je nameščen nato na slovenski šentjakovski šoli, dokler ga ni fašistična nadloga pregnala tudi od tam, s tem da je ukinila še zadnjo slovensko šolo v Trstu in na Primorskem. Fašisti so ga večkrat dejansko napadli v Trstu in v Križu in ker ni našel tu več torišča za svoje slikarsko delo, je bil prisiljen zateči se leta 1929. brez potnega lista v Jugoslavijo.

Ob nacistični okupaciji leta 1941. so ga kot zavednega Slovenca nasilno preselili v Srbijo. Tam si je nakopal kal bolezn, ki ga je strela.

V slovenskem slikarstvu je zavzemal pravi vidno mesto. Razstavljal je v Trstu, na Reki, v Ljubljani, v Mariboru, Celju, Zagrebu, Beogradu, Šopljah itd. ter bil povsod zelo upoštevan. Samostojno je razstavil tudi v Benetkah, kjer je bil, čeprav Slovenec, deležen laskavih kritik. Slikal je največ portrete in pokrajine, a prav posebno je zaslovel v »marinah«, morskih pokrajinah.

Svojemu ljudstvu v Križu pri Trstu je bil prof. Albert Sirk, — po domače Berto Južinov, — priljubljen kot karakterni in komični igralec. Bil je po'n pristnega zdravega humorja. Prijetno je bilo sedeti z njim ob kozarcu rujne kriške kapljice, ko je kot malokdo pripovedoval o morju in svojih dogodivščinah.

Po čitalniški dobi, ko je še pokojni Jaka Stoka prihajal med Križane ter jih učil igralske umetnosti, je nadaljeval Albert Sirk skupno z dr. Sedmakom započeto dramsko

igro, ki se je posebno v Križu izredno popularizirala. Igral je in režiral. Po povratku v svoj rodni kraj se je takoj lotil spet društvenega dela ter je letos spomladi naštudiral in glavno vlogo igral v Lipahovem »Glavnem dobitku«. Pred nekaj meseci je dal pobudo za uprizoritev »Desetega brata«, kjer naj bi tudi sam igral Krjavlja. Toda moral je prekiniti in — prav v nedeljo 14. okt. na dan uprizoritve »Desetega brata« je Križane nenadoma doletela vest o smrti ljubljenega umetnika — Berta Južinovga.

Prof. Albert Sirk je bil zelo znana, markantna osebnost. Bil je prvi sin svojega ljudstva, iz katerega je izšel. V njem si na prvi hip spoznal ribiča naše kraške slovenske obale. Kjer se je pojavil, je bilo, kot bi sonce posijalo ojačeno z odsevom morskih valov. V njem sta kipela zdravje in optimizem, kakršen kipi tudi iz naših ribičev, ki jih je vedno in povsod opeval v svojih slikah. Resnično, Albert Sirk je bil pesnik našega morja, naše slovenske obale, slovenskih ribičev in vsega pod bivšim fašističnim jarmom trpečega ljudstva. Kar je v svojih stihih Igo Gruden, skoroda to je v svojih slikah Albert Sirk. Nenehno je veroval v vstajenje svojega naroda ter v srečen povratek v rodni kraj. Ta želja se mu je izpolnila, toda uresničenja vseh svojih želja ni dočakal.

SLIKAR PROF. ALBERT SIRK

Odpor in borba ljudstva slovenske Istre pod fašizmom

P. A. Ogarev

Tisti lepi košček zemlje, ki se v obmorskem pasu od Trsta do Novega grada dviga v stopničastih terasah globoko v notranjost Istre, je že prve dni po prihodu fašistične Italije občutil trdo in neusmiljeno moč okupatorja. Istrski kmet, kolon, zaljubljen v svojo zemljo, ni mogel verjeti, da mu bo fašizem tako trdo narekoval svoje »zakone«. Preveč se je zavedal, da je na tej zemlji, ki jo je že tisoč in tisočkrat prekopal s svojo široko šapo in namočil s potom svojega obraza, kljub temu, da je kolon — vendarle on gospodar. S stopnjevanjem nasilja, ki se je pričelo že leta 1920, se je stopnjeval tudi odpor istrskega ljudstva. V naslednjem bomo podali kratek potek te velikanske odporne borbe, ki živo in zgovorno priča, da ni mogoče uničiti naroda, ki veruje v svoj obstoj, in da zdrave napredne sile vedno in povsod triumfirajo nad nasiljem.

Konec oktobra 1920. se je v Piranu v hiši fašista-škvadrista Benvenuti Dominika ustanovila prva akcijska skupina, (squadra d'azione). Omeniti je treba, da je dal ta škvadrist vse svoje premoženje za ustanovitev fašistične stranke. Pri ustanovitvi te

skupine sta bila med drugimi navzoča tudi Francesco Giunta in Goina Dominik, smrtna sovražnika Slovencev, saj sta sodelovala pri požigu »Balkana«, Goina pa je bil prostovoljec strelske skupine, ki je v Puli izvršila justifikacijo Vladimirja Gortana. Številna tolpa zločincev, požigalcev in strahovalcev istrskega ljudstva se je razvila iz te skupine. Njeno »delovanje« je segalo od Trsta do Pirana globoko v notranjost Istre. Njeni teroristični izpadi so imeli namen z nasiljem uvesti v vse vasi Istre »idejo« fašizma. Po vsej Istri je sejala opustošenje in grozo. Vzela je ljudstvu svobodo jezika, zbiranja in celo dihanja. Oropala ga je njegove kulture, gospodarskega blagostanja, svobode in mira. To potrjuje izjava tovariša Vardabasso Jurija iz Trsta, ki je na procesu proti 81 fašističnim zločincem, ki se je vršil 29. 1. 1947 v Piranu, kot priča povedal: »Ko so bili piranski fašisti ob volitvah 1924. poraženi, so z revolverji streljali name. Bili so več v moji hiši, kot v kasarni in mi stalno delali preiskave. Že 22. julija 1922, so z nožem zaklali tovariša Korenika Franca.«

Prav posebno se je odlikoval v krvočnosti in zagrizenosti proti Sloven-

cem Curzolo dot. Oskar, ustanovitelj fašja v Piranu in organizator akcijskih skupin.

Primer junaštva in zavednosti je pokazalo ljudstvo Marezig in okolice ob priliki volitev na binkoštni ponedeljek leta 1921., ko je skupina petnajstih koprskih in piranskih skvadrstov pridrla v vas z namenom, da požge volivne listse in prepreči volitve. Med temi skvadrsti so bili tudi Almerigogna Pavel, učitelj Zotto Franc in Boiko Bruno, najvidnejši krvoloki koprške skupine. Oboroženi s pištolami, bombami in petardami, so hoteli vdreti v volivno dvorano. Ljudstvo se tega ni prestrašilo, in je na vsak način hotelo zabraniti, da bi fašistična noga oskrunila volivni prostor. Ko je neki fašist vrgel petardo, je v ljudstvu zavrela kri. Kot na znak so se vrgli s — kamenjem — na oborožene skvadrste. Vnela se je prava partizanska borba, v kateri so obležali mrtvi trije skvadrsti, več pa je bilo ranjenih. Eden izmed skvadrstov se je kasneje izrazil, da mu je nerazumljivo, kako da so trije izmed njegovih »cameratov« bili mrtvi, medtem ko ljudstvo ni odneslo niti najmanjše praske.

Ta primer obrambe političnih, nacionalnih in jezikovnih pravic, ter svobode volitev, bo ostal v zgodovini borbe istrskega ljudstva kot svetel primer, kako je treba braniti svobodo in narodnost.

Kot represalijo na ta odločen odpor, so skvadrsti še isti dan popoldne pri-

OBNOVLJENA PLANINSKA KOČA NA PLANINI RAZOR POD SKRBINO

drli z veliko močjo v Marezige in pričeli z aretacijami. Bilo je aretiranih 20 tovarišev, ki so bili potem obsojeni v Trstu od 9 mesecev do 8 let zapor. Isti dan so v Čezarjih s pištolo ustrelili 60 letnega Bonima Ivana. Babiča Ivana, ki je bil organizator tega upora, je kake tri mesece kasneje ustrelil domači karabinjer. Spomenik, ki so mu ga postavili domačini, so fašisti razbili.

Učitelja Zotta Franca se ljudstvo spominja kot fanatičnega propagatorja fašistične »ideje«. Skupno z drugimi je požigal, moral in teroriziral istrsko ljudstvo. Zabranjeval je s silo rabo slovenskega jezika, zatrl vse slovenske institucije, dejansko nastopal proti vsem, ki so imeli pogum govoriti v svojem jeziku. Šel je v svoji zagrizenosti tako daleč, da je celo v cerkvah zabranil rabo slovenskega jezika. To je — *lik fašističnega učitelja* — ki je v šoli učil »dvatisočletno kulturo« s tem, da je slovenske otroke zmerjal s »sciaivo« jih klofotal in pljuval nanje. Ko je eta 1935 prišel v Koper škof Fogar, je skupno z Almerigogna in Boikom organiziral šolarje, da so šli na pomol in ob njegovem prihodu pričeli žvižgati, zmerjati s »sciaivo« in pljuvati nanj. Zotto je bil tudi v zelo prijateljskih odnosih z monsignorjem Sirotičim.

Leta 1929. so izvedli fašisti prve masovne aretacije takratnih aktivistov po vsej Istri. Aretiranih je bilo 88 tovarišev, proti katerim se je kmalu potem vršil proces v Rimu. Na procesu, ki je trajal cele tri dni, je bilo obsojenih 13 tovarišev na zaporne kazni od treh do 20 let, drugi pa so bili poslani v konfinacije in pod politično nadzorstvo. Zaman se je fašizem zaganjal ob trdnost ljudstva. Vrste tistih, ki sta jim je bila jezik in svoboda več kot življenje, so se množile. Ponovne masovne aretacije v letih 1933 in 1934, ko je bilo odpeljanih v zapore nad 90 aktivistov, niso prav nič vplivale na odločno voljo ljudstva. Fašizem, ki se je smatral že za ukoreni-

njenega, je uprizoril pred posebnim sodiščem za obrambo države v Rimu proces, na katerem je mislil, da bo z obsodbami od treh do 12 let dokončno zlomil upor in utrdil v teh krajih — »veliko fašistično Italijo.«

Proti odločni volji ljudstva, ki je branilo svojo svobodo, jezik in pravice, je fašizem zaman divjal. Vso veliko težo fašističnega jarma, je trdo občutilo to ljudstvo. Gorelo je od sovražstva do skvadrstov in čakalo, da pride čas, ko se bo vrglo v ofenzivni sunek proti zverskemu in krvoločnemu zatiralcu ter ga pogazilo in uničilo. Veliko je že bilo število tistih, ki so izgubili zemljo in svobodo, ali pa trpeli po internacijah. Na taka posestva je pošiljal fašizem iz notranjosti Italije svoje družine, ki naj bi vplivale od svoje strani, na ostale. Ljudstvo pa je mirno obdelovalo svoje vinograde in njive ter čakalo, da pride čas, ko bo spregovorilo odločno besedo upora in borbe. In ta dan je prišel, bil je bliže, kot si je predstavljalo.

Oglasili so se prvi partizanski strelci leta 1941 v gorah porajajoče se nove Jugoslavije. Ideja oboroženega upora, s katero si bo ljudstvo priborilo svobodo, je kot električna iskra šinila tudi skozi vso Istro. Prižgala je plamen vere v svobodo celo v omahljivcih, da se niso več prihuljeno plazili, ampak smelo in z zaničevanjem gledali na fašistične tanke, ki so često divjali preko rodovitnih vinogradov in sejali opustošenje in smrt. Pričelo se je s tajno, podtalno organizacijo ljudstva. Pojavil se je 1942. aktivist, tovariš Vitko in postavil prve, tedaj še nevidne temelje ljudske oblasti. Temu sta sledila tovariša Gruden in Milan, ki so skupno organizirali Istrsko okrožje, OF in Okrožni Komitet KP. Sekretar je bil tov. Gruden, člani pa tovariši Milan, Vatovec, Planinc, Iskra, Cercil, Marko in Štefan. Od teh pionirjev in organizatorjev upora, so štirje dali življenje pri izvrševanju svoje narodne dolžnosti.

Druge za drugo so se vključevale

vasi za pomoč. Borci so odhajali v gozdove, aktivisti so povezavali vasi in vzgajali ljudstvo, ki ni štedilo z materialno pomočjo. Marzeige, Šmarje, Truške, Boršt, Lopar, Sv. Anton, Čežarji, Pobegi, Gabrovica, Kubed, Popetre in še več drugih vasi v katerih je od 80 do 90% ljudstva sodelovalo v borbi. Ko je okupator postavil skoraj po vseh vaseh oborožene postojanke, so stopili v delo naši najmlajši pionirji. Bili so spretni opazovalci premikanja sovražnikovih enot. Vršili so eno izmed najvažnejših nalog: obveščevalno službo in tako omogočali aktivistom gibanje od vasi do vasi. Zloglasni koprski zapori so bili polni aktivistov, ki so dobivali pomoč od ljudstva.

V splošen upor pa je stopilo ljudstvo Slovenske Istre 8. septembra 1943. Vse vasi so pograbile za orožje, ki ga je prostovoljno, ali na odločen ukaz partizanov odlagala poražena fašistična vojska. Bila je formirana prva Istrska brigada, ki je takoj prevzela častno nalogo, braniti in dokončno osvoboditi istrsko zemljo. Drugi in tretji oktober 1943. sta bila za vse Istrane dneva velike preizkušnje. Takrat so tankovske in motorizirane nacifašistične borbe več divizij preplavile vso Istro. Zdelo se je, da bodo pomandrle in uničile vse, kar je živega. Od Reke do Trsta je okupator zaprl vse prehode in nato sprožil svoj vojaški stroj, ki se je pričel kot plaz pomikati čez istrsko zemljo. Od vasi do vasi, od hiše do hiše se je valil kot vseuničujoči orkan. Padali so partizani in aktivisti, starčki, žene in otroci. Gorele so vasi in naselja. Ko so po dveh dnevih uničevalnega pohoda izgubili zadnji tanki z zverinskimi obrazi črnih republikinov in SS-ovcev, se je zdelo, da je Istra mrtva. Veliko je bilo število padlih in postreljenih in mnogo vasi požganih. Bile so družine, ki so poleg doma izgubile po tri člane družine. V enem samem kraju so aktivisti pokopali nad 300 padlih. Popetre, Kubed, Gabrovica, Šmarje, Mare-

zige, so bile požgane, deloma pa Lopar, Pobegi, Čezarji, Prade in več hiš po drugih vaseh.

Le nekaj dni je trajalo, in že so se ponovno postavljale zveze med vami in edinicami. Ofenziva je jeklenila živce in ojačila odpor v ljudeh. Jasno so spoznali ljudje, kakšno prihodnost jim pripravlja okupator. Kljub velikim prazninam v vrstah aktivistov in borcev, se je število v kratkem pomnožilo. Mladina je nadomestila tiste, ki so padli in borba se je nadaljevala. Še so padale žrtve in gorele vasi, toda ne zaman. Zadnje dni aprila 1945. se je Slovenska Istra s pomočjo borcev IV. Armije za vedno osvobodila svojega smrtnega sovražnika-nacifašizma.

Veliko je dala Slovenska Istra svojih najboljših za svobodo. Padlo je 906 partizanov. 128 jih je ostalo invalidov, požganih in poškodovanih je bilo 1582 hiš, materialne škode za 420 milijonov predvojne vrednosti. Interniranih je bilo 659 oseb. Koliko je bilo treba moralnega in materialnega napora v tem ljudstvu, da je vzdržalo take žrtve! Čez 400 aktivistov, ki so pripravljali teren, nad 800 političnih preganjancev dokazuje nezlomljivo moč ljudstva, ki hoče živeti in si

samo pisati zakone. Na zemlji ob morju, kjer so rodovitni vinogradi in oljčni nasadi, si je ljudstvo nekdanjega »hlapca Jerneja« samo zapisalo pravico in postavilo svojo ljudsko oblast. Fašistična igra je tu za vselej odigrana. Odrinil je bil naše ljudstvo od morja in naselil svoje družine — katere pa jo znova izkoriščal v svoje namene — kot prej naše. Med borbo pa se je med temi in našimi skovalo trdno bratstvo tako, da danes skupno manifestirajo za svojo ljudsko oblast. Prav tako kot so že leta 1921 branili zavedni Marezižani volivno dvorano — ki jim je bila kot svetinja — da je ni mogel oskruniti črni škvadrist — so pripravljene danes slovensko-italijanske delovne množice braniti s svojimi kopačami, s svojimi težkimi rokami, s svojimi prsi s svojim življenjem: svobodo, zemljo in ljudsko oblast! To ljudstvo ima žilave, trde in uporne roke in kar te roke drže, drže krepko in stro vse, kar bi se zoperstavilo. Tega ga je naučila dolga 25 letna borba, tega so ga naučile velike žrtve in življenjska renica: Svobodo sem si priborilo samo in jo bom tudi očuvalo samo!

Deset talcev obešenih na Proseku

Vekoslav Španger

Noč je dred časom legla na zemljo: odbilo je polnoči. V bližini proseške postaje, ne daleč od Trsta, so se komaj opazile lesene kočice, ki so čepele druga ob drugi med kraškimi grmovjem. Okoli teh so se stalno pregibale štiri postave. Tišino so motili enakomerni koraki štirih karabinjerjev, ki so čuvali preko dvesto »TODTovcev«, ki so ležali v teh kočah utrujeni in lačni. Po dnevni sužnjem TODTovci gradili bunkerje in utrdbe, zato jih je utrujenost zavila v trden sen. Le nekaj njih je v noči od 21. na 22. maja 1944. nestrpno čakalo znamenja. Ti so bili v povezavi s terenci, zato so govorili, da se bo dogodilo v tej noči nekaj odločilnega.

Nenadoma je zadonel odbiten glas: »Stoj!« — Preplašeni so se stisnili štirje karabinjerji v svoje brloge in od tam streljali kot besni. Partizani so jih naskočili in že se je tišina

povrnila. Toda med tem časom so se nekateri TODTovci oborožili proti partizanom in ko je onim ljudi prispela pomoč z bližnje postaje, so se partizani umaknili pravočasno in v redu. Prispela pomoč je ugotovila, da so štirje karabinjerji obležali. V notranjosti koč pa je bila velika zmeda. Nekaj TODTovcev, ki so v času napada skušali preprečiti ostalim, da bi bežali, je bila v težkem položaju, posebno zaradi onih, ki so s hinavskim poučarkom zavrnil njihovo predlog. Kar se je pričakovalo, se je tudi zgodilo. Aretirali so šestnajst TODTovcev, to je vse tiste, ki so se med partizanskim napadom sumljivo obnašali.

Nacifašistične krajevne oblasti niso mogle zakriti srda. Njihovi ukrepi in postopanje so jih izdajali. Ljudstvo je opazovalo in ugibalo, kedaj in kje bo izbruhnila nacifašistična bes-

nost. Vsak je bil prepričan, da se pripravlja nekaj groznega. Več dni je minilo in uganjanja so postajala vedno močnejša.

Pet dni pozneje. Bilo je v soboto popoldne, ko so TODTovci položili drog z obema koncema na dve sosedni koči. Na ta drog so nastavili deset zank. Ko je ljudstvo to zapazilo, ni bilo presenečeno; saj taka grozodejstva so bila na dnevnem redu pri nacifašistih, zato se je ljudstvo le povpraševalo, kdo bo moral nastopiti to zadnjo pot. Že nekaj dni je krožil glas, da nameravajo obesiti vsakega desetega od tistih TODTovcev, ki so delali na postaji. Toda te govorice so bile le poskusni balončki nacifašistov, da bi čuli, kaj pravi ljudstvo. A ljudstvo ni črhnilo in je s svojo zavestjo pozorno opazovalo nacifašistično kretanje.

V ponedeljek zjutraj ob desetih dne 29. maja 1944 sta pridrdrala dva kamiona iz Trsta, pokrita s sivo pisano plahto. Ustavila sta se pred drogom. Iz prvega je izstopilo kakih štirideset SS-ovcev. Nato je izstopilo iz drugega kamiona še nekaj SS-ovcev in deset civilno oblečenih mož. Te so takoj odvedli v bližnjo kočo in jih zastražili. Na to so se SS-ovci razporedili tako, da so se čutili bolj varne. Med tem časom sta bila policija in vojaštvo razporejena po vsej bližnji okolici. Del policije in SS-ovci so pa z mitro v rokah preganjali domačine in vsakega, ki so ga našli v bližini, jih prignali v neposredno bližino vislic in jih tam uvrstili. Prisiljenim udeležencem je bilo mučno in vsaka minuta brezkončna. Kaj se neki pripravlja? Za koga? Tako se je vsako nemo povpraševal.

Deset mož je stalo v oni koči naslonjenih ob steno, z zavezanimi rokami na hrbtu. Molče gledajo v daljavo. To so bili: Beznin Giorgio, Breščič Andrej, Derin Mario, Klarin Rok, Matulič Albert, Petracco Silvano, Svava Josip, Valerio Armando, Vatovec Svetlo in Zubin Ljivic.

Deset src je utripalo pod težo groznih občutkov: ta je mislil na svojo mater ali sestro, oni na svojo ženo in otroke. Toda njihovi sorodniki niso niti najmanj slutili, kaj jim

V ZLATOROGOVM KRALJSTVU PRI TRI-GLAVSKEM JEZERCU

nacifašisti pripravljajo. Kako težko jim je bilo v zadnjem trenutku pred smrtjo, je bilo očitno, ko so iskali med množico, da bi zagledali koga od svojcev.

Enajsta je odbila; krvnik se je približal drogu, uredil zanke ter postavil stol pred prvo. Odprla so se vrata koč, izstopil je mož v spremstvu dveh SS-ovcev in stopil do prve zanke. Ko je trpin zagledal razvrščene delavce, je pozdravil: »Addio, amici!« Prisiljeni udeleženci so molče odzdravili, kakor se človek poslovi od umirajočega trpina. Eden od teh pa se je okrenil, ker ni mogel prenašati grozote. Tudi ta kretnja ni ušla pazniku, ki se mu je takoj približal in zarjul nanj: »Warum drehst du dich um? Ist dein Gewissen vielleicht nicht rein?« — (Zakaj se obračaš? Nimaš čiste vesti?)

Med tem so že drugega moža spremljali pred vislice. In tako ostalih osem trpinov.

Deseta žrtev je bil mož, visoke postave, med 30 in 35 leti. Ta se je boril med življenjem, in smrtjo največ časa, ker je bil drog nižji od njegove postave. Preden so ga obesili, jim je še enkrat ponovil: »Vedite, da sem nedolžen!« Največji krivci med vsemi desetimi žrtvami so bili tisti, ki so jih zajeli po policijski uri, ali pa ker so jih našli brez osebne izkaznice. Samo zaradi podobnih kršitev so bili v »coronejski« ječi do onega dne, ko so jih naložili na kamion, da so jih odpeljali brez vsake obravnave v mučno smrt.

Ko so nacifašisti izvršili svoj zločin, so odposlali vse navzoče prisiljence domov, medtem ko so TODT-ovce spremenili na delo. Vsi so odšli nenavadno utrujeni, brez besed, zamišljeni in zaskrbljeni.

Trupla talcev so nacifašisti pustili, da so tam čakali, dokler ni nekdo prinesel ukaza SS-ovcev. Noč je že padla, ko so jih naložili na kamion, kot bi se nakladal material brez vsake vrednosti, ki ga je treba odstraniti, in kam naj jih odpeljejo. Na voz so stopili tudi stražarji in kamion je oddrdral po cesti proti Opčinam in dalje neznano kam.

Tudi mrtve žrtve so jim bile v nadlego, zato so jih skrivaj odložili.

Ljudstvo bližnjih vasi je žalovalo; žrtve so pognale nove kali maščevalnosti in povečale odločnost za borbo.

V onih dvesto TODT-ovcih, ki so morali prisostvovati žalostnemu prizoru, zverinskemu dejanju nacifašistov, je dozorela zavest človeške dolžnosti.

Dvajset dni pozneje ob enajstih popoldne je odkorakalo onih dvesto TODT-ovcev vsak s svojim orodjem na rami v smeri proti Gabrovici, od koder so so po domjenih stezicah oddaljili in nato srečno dospeli v partizanske vrste, kjer so se zavezali, da se bodo borili proti skupnemu sovražniku za boljšo in srečnejšo bodočnost.

«Himmeltransport»* ali transport bolnih

Anda Jelinčič

Ob koncu januarja 1944. leta je završalo v taborišču Ravensbrueck: transport bolnikov pripravljavo.

Bolnim so se srca stisnila, kajti znana nam je bila usoda takih transportov: Auschwitz (Oswiencim), plinska celica, krematorij.

Bila sem že dalj časa v baraki št. 9. — blok rekonalescencov. Ali bom tudi jaz med njimi, ki jih čaka ta strašna pot, ali mi bo prizaneseno? V najskrivnejšem kotičku srca je tlela iskrica upanja — morda pa le ne bom zraven.

Prvega februarja je starešina bloka klicala imena in številke nekaterih internirank. Težko mi je bilo za vsako posebej in za vse. Vendar sem si oddahnila, kajti vsa imena so že prečitana, mojega ni med njimi.

Druega februarja zopet nova imena, nove žrtve, tudi J. A., št. 10655.

»Pripravite se za jutri zjutraj ob 5. uri. Oddajte vse toplo perilo, tudi svoje lačno. S seboj ne smete vzeti ničesar; kamor gieste, ne potrebujete ničesar!« se je glasil ukaz.

V tej baraki sem bila edina Slovenka, kateri je usoda namenila to pot, z drugimi sem se šla šele kasneje.

Ko so moje tovarišice zvedele, da »odpustjem«, so se prihajale skrivoma k oknu poslavljat. Vsaka je imela pripravljeno tolažilno in hrabrilo besedo, toda iz oči ji je sevalo pomilovanje in — solze. Le ena, Anica Zupančičeva, je vzkliknila krepko in prepričevalno: »Ko bo konec, te bom obiskala na tvojem domu«. Nisem ji verjela, toda njene besede so mi še dolgo zvelevle v ušesih in mi na dnu srca vendarle budile iskrico nade. Tovarišici iz svojega kraja sem še naročila pozdrave za svoje domače ter vsem naročilo, naj ob koncu ne pozabijo na nas, naj nas maščujejo.

Naslednje jutro so nas naložili vseprek na kamione, laže in teže bolne; vmes so bile z visoko temperaturo.

Dobrih 21 mesecev sem prebila v Ravensbruecku. Dolgi in težki so bili, a sedaj, ko odhajam, zapuščan s težkim srcem ta kraj — saj grem neznanemu naproti. Breze na vzpetini izven taborišča se pozibavajo v vetru — v slovo. Neštokrat sem jih gledala, ko smo stale ure in ure v soncu, dežju ali snegu na zbornem mestu pri »Zahlappellu** — saj so bile prav take kakor one na do, mačih tleh.

S kamionov so nas iztovorili na taboriščnem železniškem postajališču Ravensbrueck,

da nas zberejo vse skupaj, saj nas mora biti 840 po številu. Kamion za kamionom prihaja: vsaka slika je žalostnejša od prejšnje. Nekateri bolnice so tolko pri moči, da hodijo same, druge morajo podpirati, tretje nosijo na slamnjačah. Na obrazih vseh je čitati ali brezmejen strah ali vdanost.

Sledi preštevanje — važna stvar v taboriščnem življenju. Najmanj trikrat dnevno so nas prešteli. Sedaj pa nekaj ni v redu, preveč nas je, toda število mora biti točno. Eno tovarišico so vrnili v taborišče — kako smo jo blagrovale in zavidale!

V železniške tovrne vagon, kamor so nas spravili, so natresli nekoliko slame, da nam bo toplo. (!) Odej nam niso dali, prej pa so nam pobrali vse toplo perilo in volne, ne jopice. V naši baraki starešina bloka ni bila preveč stroga in je spregledala, da smo si oblekle vse, kar smo imele zimskega. Kljub temu nas je silno zeblo, saj smo imele vse več ali manj temperature in več izmed nas tudi odprte rane, a bilo je v začetku februarja. Mraz je neusmiljeno pritiskal, vrata vagona pa so bila vedno nekoliko odprta, da je bil naš paznik SS-ovec na svežem zraku, sicer bi se okužil med nami.

Razgovor, ki se je razvijal med nami, je bil samo ugibanje: kam nas peljejo? Paznik nas je tolažil, češ da gremo v drugo taborišče, kjer se bomo pozdravile in nas po tem odpustijo domov. Možakar ni bil ravno najslabši Prusjan, imel je še trohico usmiljenja z nami. Od časa do časa pa je prihajala k nam paznica iz sosednjega vagona. Bila je doma iz Koelna, od koder je bilo tudi dekle, ki je z nami delilo usodo. V upanju, da najde pri sorojakinji tolažbo, jo je vprašala: »Frau Aufseherin, wann werden wir wieder in unserm Koeln sein?« »Sie nie mehr«, (Gospa paznica, kdaj bomo zopet v našem Koelnu? — Vi nikoli več) se je glasil kratki odgovor. — Spogledale smo se. Naša srca so se stisnila, iskrica upanja, ki je tlela v njih, je zaledenela. Zadnja postaja našega potovanja bo torej krematorij!

Prva noč je minila skoraj brez spanja, deloma zaradi razburjenja, deloma zaradi pomanjkanja prostora, kajti tega so imele za ležanje samo najtežje bolnice, vse ostale pa smo se sede stiskale s koleni pod brado.

Naslednje jutro smo opazile skozi priprta vrata, da se vozimo po Poljskem. Tudi skozi razdejjano Varšavo nas je peljala pot. 5. februarja smo se ustavili na postaji Lublin. Torej ne Oswiencim, pač pa »Vernichtungslager« (taborišče uničenja) Lublin.

Zunaj je divjal snežni metež — prava slika našega notranjega razburkanega doživljanja v pričakovanju nečesa težkega. Če

* Himmeltransport pomeni dobesedno »prevoz v nebesa« t. j. v peči za sežiganje ljudi.

** Stetje s klicanjem.

prav utrujena, lačna in bolna, nisem čutila ničesar. V mislih sem preživela vse svoje kratko življenje znova, mislila sem na svoje najdražje — na svojo ljubljeno mater. Najneznatnejši spomini so švigali skozi moje možgane — kakor obsojencu pred smrtjo. Pa saj smo tudi me bile obsojene. Pustili so nas na kolodvoru v vagonih čakati ves dan. Naša nestrpnost je čedalje bolj naraščala. Prepričane smo bile, da za nas še ni vse »pripravljeno«, ker imajo gotovo mnogo »prometa«. Sele proti večeru so prišli po nas s tovornimi avtomobili, kamor so nas naložili najprej žive, nato pa so pometali med nas še trupla med vožnjo umrlih.

Majdanek, tako se je imenovalo taborišče, je oddaljen nekaj kilometrov od Lublina. Ob cesti, po kateri smo se peljali, se je vrstilo nepregledno število barak, bilc jih je za celo mesto, saj je celotna površina taborišča obsegala 25 kvadratnih kilometrov. Razdeljeno je bilo v 16 tako zvanih polj, ki so bila med seboj ločena in od vseh strani obdana z hodočo žico ter z žico z visoko električno napetostjo.

V enem izmed polj se je končala naša pot. Napotili so nas v barako, kjer je bila kopalnica. Tu so nam postregli s toplo pitno vodo, da smo se segrele po tolikem prestanem mrazu. Pri tem smo prišle v stik s Poljakinjami, katerih je bilo v taborišču poleg Židinj največ. Te so nas tolažile in nam zagotavljale, da se nam ne bo zgodilo nič hudega, kajti množično uničevanje, ki se je izvrševalo tu na vse mogoče peklenške na-

čine, še že nekaj časa ne vrši več. Slišale smo o strahotnem pokolju 30. nov. 1943. leta, ko so v enem samem dnevu pokosili s strojnimi 18 tisoč ljudi, od katerih je bila polovica moških, druga polovica pa žensk in otrok. Tu je na tisoče in desetstisoče ljudi našlo smrt v plinskih celicah, narkar so bili sežgani v krematorijih, iz katerih se je razširjal smrad po človeškem mesu in kosteh dan in noč. O vsem tem vedo povedati prebivalci Lublina. Se na mnoge druge načine so uničevali človeška življenja, na načine, ki so se mogli roditi le v možganih nacifašističnih zveri.

Po spoznanju tega nam je postalo bivanje v Majdaneku še bolj zagonetno. Kaj jih je odvrnilo, da tudi nas niso poslali po poti deset in sto tisočev drugih? Da je bil to prvotno njihov namen, je jasno povedala paznica v vlaku.

Verjetno nam je rešil življenje odločilen ultimatum, ki so ga baje poslale zavezniške sile nacistični Nemčiji in ki se je glasil, da bodo zavezniški prav tako postopali z nemškimi vojnimi ujetniki, kakor bodo ravnali Nemci s kaznjenci in ujetniki.

Grozote taborišča, množična preseljevanja, nečloveška uničenja tisočev in tisočev so prenehala z zmago nad nacifašisti in fašisti.

Vsi, ki smo to doživljali, ne moremo dopustiti, da bi se kdaj koli ponovile take strahote, zato bomo z vsemi svojimi močmi podpirali ideje, ki se bore za popolno svobodo in enakopravnost vseh ljudi in vseh ras.

Trst v preteklosti (Zgodovinski pregled)

B. M. Čokelj

Geopolitični položaj Trsta

Mesto leži na najsevernejšem delu Jadranskega morja, ki je obenem tudi najsevernejši del Sredozemskega morja na vzhodni strani Soškega razvodja, ki pomenja približno narodnostno in geopolitično mejo med vzhodom in zapadom, Italijo in Balkanom. Z ozirom na to svojo lego je bil vedno izpostavljen nihanjem med vzhodom in zapadom, odnosno jugom in severom, kateremu služi gospodarsko kot njegovo pristanišče in predskladišče za vse blago, ki ga posreduje bodisi v izvozu, bodisi v uvozu. To nihanje se je izražalo najprej v borbi za dediščino rimskega cesarstva, to je med vzhodnim in zapadnim cesarstvom, pozneje pa v političnem pritisku juga, ki si je ravno v Trstu hotel postaviti svojo izhodno točko za nadaljnjo ekspanzijo proti severu kar je v bistvu bilo le nadaljevanje rimljan-

ske ekspanzionistične politike, ki jo je hotel nadaljevati v Trstu najprej benečanski pritisk predvsem gospodarsko, pozneje pa zedinjena Italija predvsem politično. Zgodovina sama pa in razvoj Trsta nam jasno pokažeta, da je uspeh mesta in razvoj njegove gospodarske funkcije vedno bil v vseh dobah odvisen od več ali manj ugodne politične zveze s severom, odnosno neposrednim zaledjem, ki leži na kompaktnem slovenskem ozemlju. Samosvoje in samostojno mesto Trst, »tržaška republika«, se ni mogla gospodarsko dvigniti toliko časa, dokler se v svoji borbi proti Benečanom ni naslonila na sever na ta način, da se je prostovoljno podvrgla Avstriji, gospodarski zastoj v mestu po priključitvi k Italiji pa je ravno tako jasno pokazal, kolike življenjske važnosti je za mesto neposredna gospodarska in politična zveza z njegovim naravnim zaledjem, katerega od-

tegnitev je povzročila, da se je Trst polagoma spet znašel v isti funkciji, ki jo je imel za časa Rimljanov, t. j. vojaškem in upravnem centru, v katerem je z ozirom na njegove izpostavljenost vsak uspešnejši razvoj trgovine in gospodarstva sam po sebi nemogoč. Sicer pa nam bodo to najnazorneje prikazali naslednji odstavki.

Trst v predrimski in rimski dobi

Izkopavanja v neposredni tržaški okolici so pokazala, da je bil današnji teritorij STO-ja naseljen že davno pred prihodom Rimljanov. Že pred desettisočletji je prebival po kraških jamah v ledeni dobi človek, ki je komaj poznal ogenj in čigar edino orožje v bojih proti živalim je bil močan kol in kremenaste osti. Zeleza in drugih kovin še ni poznal. Polagoma so ti ljudje vzporedno z razvojem svoje civilizacije in kulture opustili jamska bivališča in se naselili po vrhovih gričev, kjer so si postavili utrjena gradišča. V tej dobi je bila neposredna tržaška okolica zelo gosto naseljena, saj imamo samo na sedanjem teritoriju cone »A« ostanke preko šestdesetih gradišč. Njih prebivalci so se pečali s poljedelstvom, pa tudi z lovom in zlasti s piratstvom, kar so izrabili Rimljani za oboroženo intervencijo na Krasu in v Istri. Po vsej verjetnosti je stalo tako gradišče tudi na sedanjem griču svetega Justa ali pa svetega Vida. Že Strabon poroča o Trstu kot karnski vasi. Koren imena Tergeste pa vam jasno spričuje, da je iskati njegov izvor v kakem keltskem ali pa ilirskem narečju in torej ni v ničemer v zvezi z latinskim jezikom. V tem so si edini vsi resni italijanski in drugi zgodovinarji.

Pred prihodom Rimljanov so prebivali na današnjem Krasu in v Istri Liburni, Japidi, Katali, Monakaleni, Subokrini in drugi keltski rodovi. Sodobni zgodovinarji so nazivali keltske rodove v Istri s skupnim imenom Histri, o katerih pa imamo le malo točnih poročil. Vemo o njih z gotovostjo le to, da so bili zelo bojevitj in drzni pirati, toda kot vsi barbarski rodovi, tudi silno svobodoljubni in so morali Rimljani napeti vse svoje sile, da so si jih lahko podvrgli.

Napad Rimljanov na Kras in Istro se je pričel kmalu po l. 181, ko so ravno v ta namen zgradili Oglej kot nekako izhodno bazo za nadaljnje vojaške operacije proti Podonavju. Glavni napad na Istro in Kras se je pričel v l. 179. pr. Kr. V ostrih borbah je končno Rimljanom uspelo, da so si podvrgli ves Kras in vso Istro. Zadnja odločilna bitka se je bila naslednje leto, t. i. leta 178., ko so se zadnji ostanke vojske Istranov umaknili v utrjeno mesto Nezacij. Tu je Rimljanom uspelo, da so jih popolnoma obkolili in ko so Histri videli, da ni zanje več nobene rešitve, so pomorili svoje žene in svoje otroke, potem pa še sami sebe. Zadnji se je usmrtil njih kralj Epul. S tem je bil za Rimljane vsak večji

odpor v Istri strt in vsa dežela je prišla v njihovo posest. Na razvalinah starih histrijskih trdnjav so potem zgradili svoje in tako smatramo leto 178. pr. Kr. tudi kot leto ustanovitve Trsta, ki s tem letom stopi v zgodovino, čeprav je obstajal že davno prej.

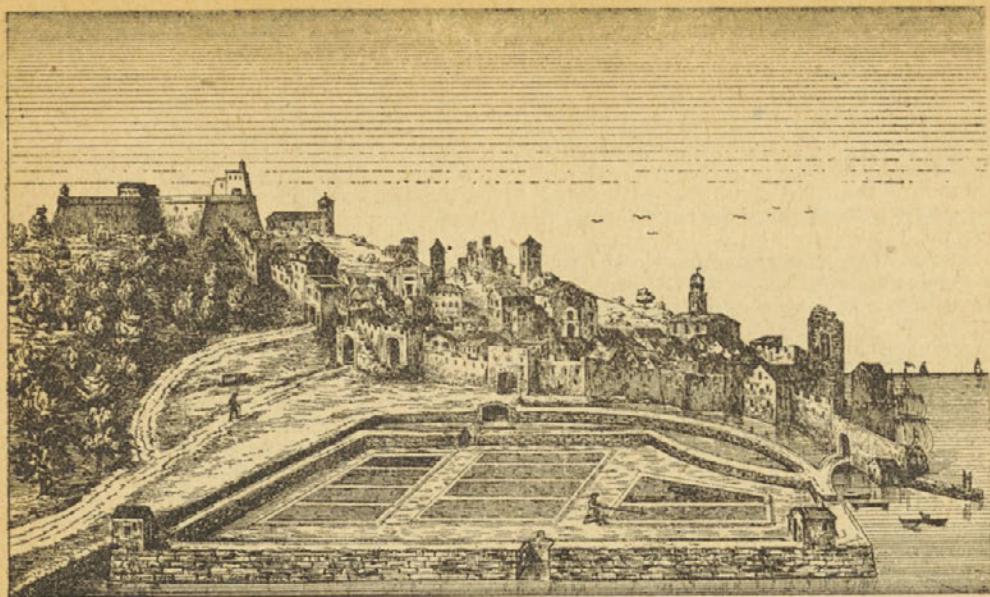
Mesto Trst odnosno Tergeste so Rimljani pozidali v slogu drugih rimskih mest in so ga določile vse značilne rimljanske stavbe: Kapitol, Forum, razni templji, amfiteater in tako dalje. Nekateri zgodovinarji (Cavalli) so skušali prikazati, da je bil Trst že v rimski dobi donosna in bogata trgovska luka, toda resnici na ljubo moramo povedati, da doslej nimamo še nobene listine, ki bi nam to potrjevala. Vsekakor nam že same oblike in obširnost razvalin amfiteatra v Trstu v primeri s puljskim izpričujejo, da ni bil bogve kako veliko mesto. Gotovo je, da se je v njem razvijalo trgovsko življenje, kajti že stalna naseljenost sama po sebi povzroča pojav trgovine. Toda vojaška in politična izpostavljenost naselbini nista dovoljevala, da bi se v njem gospodarstvo in trgovina razširila v kakem večjem obsegu. Deloma je to oviral tudi sam Oglej, ki je bil v tistem času cvetoče trgovsko mesto in bil z dobrimi cestami neposredno zvezan s Panonijo in drugimi obdonavskimi deželami, medtem ko so vodile iz Trsta proti severu le vojaške ceste drugega reda.

Stoletja sožitja med Rimljani in avtonomnim keltskim prebivalstvom so povzročila, da so se sčasoma polegla stara plemenska nasprotstva, kar se je pokazalo najbolj nazorno ravno v tem, da so bile sčasoma tudi domačemu prebivalstvu priznane rimljanske državljske pravice. Tako se je polagoma dežela umirala, v njej pa se je razvil keltsko romanski tip prebivalca, ki ni dosti sličil pristnemu rimljanskemu tipu.

Vendar pa je prišla doba, ko se je stoletni rimski imperij zaradi stalnih barbarskih napadov znašel v defenzivi. Trst je postal iz ofenzivne baze defenzivna in ko se je obramba premaknila preko meje tržaškega teritorija proti jugu, je Trst padel spet v pozabo. Od dobe preseljevanja narodov pa tja do desetega stoletja ga je poredko srečujemo v zgodovinskih zapiskih in to le takrat, kadar je predmet kakih teritorialnih sprememb.

Doba preseljevanja narodov

Vse peto stoletje je bila Italija cilj številnih vpadov barbarskih ljudstev, ki so zrušila rimski imperij in snovala na njegovih razvalinah svoje države. Glavna pota v Italijo pa so vodila preko Krasa in Goriške in le svoji nepomembnosti se je imel Trst v tisti dobi zahvaliti, da razmeroma ni mnogo trpel zaradi teh vpadov. V Teodorikovi gotski državi je Trst še vedno imel svojo staro rimsko upravo. V istem času pa je bila v njem baje ustanovljena tudi škofija. Po vojni med Goti in Bizantinci je pripadel Bizancu in spadal

TRST V 15. STOLETJU

upravno pod posebni eksarhat, upravništvo, katerega sedež je bil v Raveni. Proti koncu šestega stoletja pa so pričeli vdorj Longobarđov, ki so se polastili med drugim tudi Trsta, katerega so baje močno razrušili. Precej prebivalstva je pobegnilo in izgleda, da je bilo med ustanovitelji Benetk tudi nekaj starih tržaških rodbin. Vendar pa je malo nestec znova vstalo na svojih ruševinah, prišlo spet pod bizantinsko oblast, nato znova pod Langobarde in spet pod Bizantince, nato pa v sklop ogromne države Karla Velikega. S tem so prenehala nihanja med vzhodom in zapadom. Trst je dokončno pripadel severu in ostal v njegovem političnem sklopu do konca prve svetovne vojne. Z langobardskimi zasedbami pa je prenehala v Trstu tudi stara upravna tradicija in zato lahko rečemo, da ravno leto 802., ko je bizantinska cesarica Irena odstopila Karlu Velikemu Trst in Istro, pomenja politično in upravno zaključek starega veka v Trstu.

Medtem pa se je izvršila v tržaškem zaledju velika sprememba. Ob prelomu šestega v sedmo stoletje so se namreč pričele naselitve Slovencev na Krasu in tržaški okolici. Za razvoj Trsta so bile te naselitve tem važnejšega pomena, ker niso pomenjale običajen vdor, kot smo jih doslej lahko opazovali na tržaškem Krasu, temveč stalno naselitev, ki je v mnogočem spremenila obraz pokrajine. Po prvih vpadih Slovencev v spremstvu Avarov vidimo, da se prično Slovenci stalno naseljevati na Krasu, ne kot divje barbarsko ljudstvo s sistemom Gotov, Hunov in Langobarđov, temveč kot miren poljedelski narod,

ki je s sekiro in plugom v roki pričel obdelovati polja, redčiti gozdove in postavljati svoja sta'na naselja, katerih jedra so bila nekje o okolici Tomaja in Sežane. Gotovo je, da je rimsko prebivalstvo v mestih sprva zelo nezaupno sprejelo novodošle naseljence, toda kaj kmalu je moralo spoznati, da ti novi naseljenci niso ropaželjni barbari, temveč mirno kmetsko ljudstvo, ki si je priborilo zemljo v svojo posest na ta način, da jo je samo izkrčilo in iztrebilo s plugom in sekiro v roki zato, da si lahko prideluje svoj vsakdanji kruh. Seveda so se pri tem zgodile razne nepravilnosti, ko so novi slovanski naseljenci zlasti v Istri iz nevednosti pasli živino na ozemljih, ki so spadala pod obmorska romanska mesta, ki so se o tem pritožila na znanem shodu v Rižani, ki so ga nekateri zgodovinarji uporabili kot argument za že takrat obstoječa nasprotstva med Romani in Slovani. Toda resnici na ljubo moramo povedati, da ta pritožba ni bila, prvič, glavni predmet shoda v Rižani in drugič, da je bi'a iznešena le čisto slučajno, ker se je pač ponudila prilika, da so se prebivalci romanskih mest pritožili tudi o tem. Glavni povod shodu pa je bilo čisto nekaj drugega, kar ni bilo v nikakršni zvezi s slovanskimi in hrvatskimi naseljenci, takrat še istojezičnimi.

Slovenci, ki so prišli iz daljnih celinskih krajev v Rusiji, so se sprva kot pristni celinci naravnost izogibali morja in so Kras naselili bolj na gosto le v zaledju. Sele pozneje, ko so tudi mesta začutila potrebo po novem demografskem pritoku, so se odprla njih vra-

ta nekoliko močnejšemu slovanskemu pritisku. V nekem seznamu tržaških meščanov iz dvanajstega stoletja srečamo le kakih deset odstotkov slovenskih imen, toda dvesto let pozneje je bila narodnostna slika že ista, kot pred prvo svetovno vojno, seveda je glede številčnega razmerja med slovanskimi in romanskimi prebivalstvom.

Skofovsko oblast v Trstu

Obdobje skofovske oblasti v Trstu je trajalo skoraj 450 let in se pričinja z letom 850, ko jim je kralj Lotar I. podaril v fevd nekaj upravnih pravic v Trstu in okolici, popoldna pa je postala leta 943, ko jim je Lotar II. podelil oblast v mestu in na ozemlju tri milje onstran mestnega obzidja. Ta fevd je ostal z vsemi pravicami škofom do začetka trinajstega stoletja, ko so pričeli polagoma prodajati meščanom razne svoje pravice.

V tem času je namreč že stala na nasprotni strani tržaškega zaliva močna republika svetega Marka, Benetke. Z zavistjo so Tržičani opazovali silni dvig gospodarske in politične moči Benečanov, katerih mesto je v resnici kma'lu postalo »kraljica Jadranskega morja.« Uvidevali so, da bi se tudi oni lahko povzpeli mnogo više, ako jih ne bi tlačil fevdalni jarem mestnih škofov, baronov, ki so bili kraljevi vazali in ker sami niso mogli vršiti vse svoje oblasti, so si izbirali spet svoje posebne vazale, katerim so zaupali svoje posle. Skofje-baroni so namreč imeli v mestu absolutno oblast, pravico vzdrževanja vojaštva, pravico sodstva, nalaganja davkov in kovanja lastnega denarja. Burno srednjeveško življenje s številnimi spopadi med posameznimi baroni pa je zahtevalo velikih denarnih sredstev bodisi za vzdrževanje vojaštva ali pa za njih opremo in orožje in zato si lahko mislimo, da škofovska oblast v Trstu ni bila ravno prijetna njegovim prebivalcem. Gotovo je pri tem pomagal precej tudi spomin na stare avtonomne pravice in tako vidimo, kako meščani izvajajo vedno jačji politični pritisk na škofe z namero, da bi se na kakršenkoli način osvobodili njih fevdalnega tlačenja. To jim je postajalo tem lažje, ker so se škofje zaradi svojih malih dohodkov vedno bolj zadolževali in so zato radevolje sem pa tja prodali meščanom kako svojo pravico. Tako je v letu 1216 Tržičanom uspelo, da so dobili svojega župana, prvega, ki se omenja v tržaški zgodovini. Dvajset let pozneje se je škof Ivan v borbi proti koroškim vojvodom tako zadolžil, da je bil prisiljen prodati mestu del svojih pravic, t. j. prepustil je meščanom upravo mesta. Sčasoma je škofom sicer uspelo, da so si spet priborili svoje pravice, toda ne za dolgo. kajti že v letu 1253 naletimo spet na novo prodajo pravic, dokler ni v letu 1295 tržaški škof Brisa de Topo prodal mestu svoje upravno politične pravice. S tem je postal Trst samostojna občina in Tržičani so lahko pri-

VIŠNJA GORA (JOF FUART) IN GAMSOVA MATI KRALJUJETA PO GORAH MED KANALSKIMI IN BENEŠKIMI SLOVENCMI

čeli misliti na uresničenje svojega velikega načrta: ustvariti močno trgovsko mesto po zgledu Benetk.

Samosvoje mesto

Ko so Tržičani dosegli popo'no osvoboditev izpod skoraj pol tisočletja trajajoče škofovske oblasti, so skušali v vsem organizirati svoje mesto v svrhu velikih trgovskih nalog, ki so mu jih namenili. Predvsem je bilo potrebno, da se vse mestno življenje uokviri v nekaj pravni red, ki naj bo zapisan v posebni, vsakomur dostopni knjigi. Tako so nastali mestni statuti, ki pa so bili pravno in oblikovno večinoma posnети po beneških, kar pa ni nič čudnega, ako upoštevamo, da je bila ravno slava in moč Benetk tista sila, ki je gnala Tržičane v borbo za osamosvojitve in doseglo tistega položaja, ki ga je že nekaj stoletij imela beneška republika.

Trst in Benetke

Tak zelo nevaren tekmeč pa bi postal lahko Trst, ako bi mu uspelo, da bi se gospodarsko in politično utrdil in speljal trgovino svojega naravnega zaledja v svoje pristanišče. To so Benečani prav dobro vedeli in so zato zavzeli do Tržičanov posebne vrste politiko.

Kot je razvidno iz vojnih kronik, so bili spopadi med Benečani in Tržičani tako pogosti, da jih često kronike enega ali drugega vira sploh ne omenjajo. Ti spopadi se nam kažejo včasih v malenkostnih vojnih praskah med tržaškimi in beneškimi ladjami, včasih pa tudi v obliki prave vojne z obleganji, mirovnimi pogodbami, vojni-

mi davki itd. Benečani so vedeli, da bi jim bilo le v škodo in večne skrbi, ako bi si Tržačane trajno in stalno podredili. Sicer pa to zanje ni bilo niti tolikega pomena, saj so imeli trgovino s Kranjsko in ostalimi spodnjeavstrijskimi deželami že toliko vpepljeno, da se jim ni bilo bati resne konkurence Tržačanov, ako jim je le uspelo, da jih držijo stalno v šahu in omogočijo svobodnega razvoj njih trgovini in gospodarstvu. Kmalu za tem, leta 1368 je zopet izbruhnila nova vojna, kaeri so dali po zatrjevanju Benečanov povod sami Tržačani, ki so baje napadli v Tržaškem zalivu neko benečansko ladjo in ubili njenega kapitana. Spet so pričele Trst oblegati doževe čete in Tržačanom je prav slaba predla. Tedaj se odločijo, da zaprosijo za varstvo kake močne zaledne države. Obrnejo se torej najprej na Habsburžane, toda zaman. Zato tipajo še dalje po zaščitniku, toda ker dobe od Karla IV in Ludvika Ogrskega samo lepe objube, se znova zatečejo k Habsburžanom in to pot z večjim uspehom. Zadnjega avgusta leta 1369 krene Leopold Avstrijski z 10.000 možmi na pomoč Trstu, toda Benečani mu razbijejo vojsko, še preden utegne priti do Trsta in zato se morajo Tržačani spet podati. V miru, sklenjenem v Siški pri Ljubljani, se je Leopold odpovedal za ceno 75.000 cekinov vsem pravicam do Trsta. Vendar pa so Benečani spoznali, od kod preti nevarnost in so zato to pot ravnali s Tržačani zelo milo. Toda tudi to ni ohladilo starega sovraštva in devet let pozneje v benečansko-gejovški vojni so se tudi Tržačani spet postavili zoper Benečane. To pot so uspeli, kajti v miru, sklenjenem leta 1381 v Turinu so se morali Benečani med drugim tudi odpovedati svojim zahtevam do Trsta. Zagrizena stoletna borba je prinesla Tržačanom končni uspeh, obenem pa tudi pokopala njih sen o samostojni državi, kajti spoznali so, da so premažni, da bi sami kaj odpravili proti močnemu nasprotniku. Zato so si izbrali za svojega varuha in zaščitnika Avstrijo.

Priključitev Avstriji

V letu 1382 so Tržačani poslali v Gradec k nadvojvodi Leopoldu delegacijo pod vodstvom Adelma Petača, Nikolaja Dominikova in Nikolaja Piha, ki je slovesno s posebno listino priznala gospodarstvo Avstrije v Trstu. Habsburžani so se obvezali, da bodo ščitili Trst na isti način kakor katerokoli svojo drugo deželo, da mesta ne bodo prodajali ali pa ga zastavljali in dajali v fevd, da priznavajo Trstu njegovo dotedanjo upravo v smislu statutov in da bodo prepuščali polovico denarnih dohodkov iz raznih kazni in dajatev mestu. Obenem so odobrili Tržačanu pravice popolne prostosti slesherne dajatve za vse blago in živila, ki pridejo v mesto po suhi ali pa po morskem putu za uporabo in potrebe meščanstva. Tržačani pa so

se obvezali, da bodo pošiljali letno dvoru 100 orn vina najboljšega letnega prideška, do bodo vedno spoštovali veljavnost pogodbe in da se bodo strogo držali v pogodbi predpisanih upravnih reform. Kar pa se tiče teh reform lahko kar takoj povemo, da je bila v bistvu prav za prav samo ena, to je, da je prejšnjega mestnega župana nadomestil v njegovih funkcijah mestni kapitan, ki so ga imenovali avstrijski nadvojvode in čigar služba je trajala nedoločeno dobo, a plačevati ga je moralo tržaško mesto.

S priznanjem avstrijskega gospodstva si je Trst predvsem zavaroval hrbet in si zato v zvezi s tem skušal polagoma pridobiti tudi pravico trgovanja in popolne trgovske svobode v svojem naravnem zaledju. Politika Trsta je umljiva: ker so se priključili zaledju, ga hočejo tudi gospodarsko izkoristiti, kar je sicer popolnoma naravno. Toda Benečani so sedaj, ko so videli, da jim je nasprotnik ušel, zavzeli čisto novo stališče. Veliki monopolisti, ki so imeli vse Jadransko morje za svoje in so celo pridobivanje soli iz njega imeli za tatvino »državne imovine«, so zavzeli sedaj zelo liberalno stališče do trgovine na Krasu in v zvezi s tem postavili zahtevno svobodno trgovino, kar je bilo zanje seveda mnogo ugodnejše, kajti oni so bili že vpepljeni, Tržačani pa so se šele morali vpepljati. Zato so odnosi z Benetkami tudi po priključitvi še nadalje ostali napeti. Ker niso mogli napeljati trgovine v svoje mesto zlepa, so jo skušali zgrda in so zato v ta namen kupili leta 1426. od goriškega grofa Henrika Novi grad in poslali vanj svojo posadko. Vendar pa je bilo Kranjcem še vedno ugodnejše trgovati s Koprom in zato so Tržačani z oboroženo silo zastražili in zaprli cesto v Lokvi. S tem je izostala trgovina z Istro, kar je seveda v tamkajšnjih mestih povzročilo hudo gospodarsko krizo. Naravno je, da so se Benečani takoj velikodušno potegnili za svoje varovance. Ker niso po rednih diplomatskih potih ničesar opravili, so se zatekli k orožju in pričeli oblegati Trst. Ker je bila obramba nezadostna in je meščanom zmanjkalo hrane v toliki meri, da so po pripovedovanju sodobnih zgodovinarjev uživali celo »nagnusne živali« in kuhano usnje, so se morali Tržačani predati. Mir bi bil zelo trd, ako ne bi bil posredoval tedaj papež Pij II., ki je bil znan pod imenom Enej Picco'omini kot tržaški škof in je imel rad Tržačane. Vendar pa so ti morali izprazniti vse svoje gradove: Strmec, Mohovo, Mohovljan in tudi Novi grad, katere so zasedli benečanski vojak in jih držali do leta 1510.

To je bil zadnji veliki spopad med Trstom in Benetkami. Toda Trst je šel kljub vsem svojim neprivikam, nesrečam in težavam naprej po poti svojega zgodovinskega razvoja

in sto let pozneje že vidimo v Trstuvažno središče trgovine med Trstom, Kranjsko in prekomorskimi deželami.

Trst proti koncu srednjega veka

Proti koncu srednjega veka, t. j. v petnajstem stoletju, je Trst še vedno malo obmorsko gnezdece, ribiško gnezdo, ki pa vendar kaže vse znake, da trdno stopa po poti trgovske konsolidacije. Trgovske zveze s Kranjsko in ostalimi slovenskimi pokrajinami postajajo vse trdnjše in listine iz tega stoletja nam govore o tem, kako velikega pomena so postali za Trst ravno kranjski in slovenski trgovci, saj beremo v odredbah, naj se zgrade prenočišča za slovenske trgovce, v katerih bodo imeli svoje postrežbo in se bodo lahko udobno počutili.

Glavno blago, ki prihaja iz Kranjske, je železo in njegovi izdelki, kožuhoovina, vosek, med in les, predvsem pa žito, ki se je včasih celo stoodstotno draže prodajalo v Trstu kot pa v Ljubljani. Tržačani pa izvažajo vino in olje, prekomorske dišave, razne vrste tkanin in pa sol. Trgovanje v malem mestecu je bilo tako živahno, da skoraj ni bilo hiše, v kateri ne bi bila kaka prodajalna ali delavnica.

Mesto je stisnjeno med ozko obzidje, katerega vhodna vrata so od mraka do zore zaprta. Straže hodijo po stopnicah in nadzirajo mestno okolico, ako se ni kje pojavil kak sovražnik, predvsem kaka nagla tropa turških jezdecev, ki so v tisti dobi skoraj vsako leto vpadali preko slovenskih meja in često pridri celv v Trst. Postavimo se tudi ni poleg stražarja na Reborškem stolpu, to je približno tam, kjer je sedaj sedež ZVU. Na levi strani ceste, ki pelje iz mesta proti Potoku in zavija potem po dolini proti Sv. Ivanu, Lonjeru in Bazovici, vidimo najprej z bršljanom zaraščene stebre in razvaline amfiteatra, takoj naprej pa so precejšnje soline. Tam stoji danes borzna palača in pa Tergestej. Kot smo že omenili, se cesta vzpenja preko mostu, ki drži preko potoka in to je nekdanji potok Ključ, ki so ga sedaj pokrili in regularili in teče pod Carduccijevo ulico. Se naprej je videti razvaline vodovoda, ki so ga že postavili Rimljani in podrli Huni in Lango bardi, sedaj pa je tam tržaška promenada Acquedotto. In glej, cesta se tam od Sv. Ivana začne prašiti. Straža napenja oči in ko se oblak prahu nekoliko približa, je v njem razločiti dolgo vrsto otovornjenih konj. Tovorniki! Vsak signal je nepotreben, kajti tudi drugi meščani so zapazili trgovsko karavano. Zbirajo se pri mestnih vratih in ko prispje, je že zbrana velika množica meščanstva, oblečenega v pisane noše. Tam vidiš resnega in dostojanstvenega mestnega plemiča v dolgi togi, bogato okrašen in z zlatom, poleg njega stoji spet benečanski trgovec,

tam se spet šopiri pomorna in pisana slovenska narodna noša krčmarice Neže iz Gornjega grada, ki pričakuje svoje znanke, ki bodo prenočili v njeni krčmi. Med veselimi pozdravljanjem stopi karavana v mesto in odide do kapitanove hiše, kjer se javi. Ptem pa se prično glasne in prav zanimive kupčije.

Tako je bilo približno mirno vsakdanje življenje v Trstu, ako ga ni zmotila kaka epidemija kuge, vojna ali pa turški vpad. Pestre noše se gnetejo po mestnih ulicah in povsod zvenita stara latinska govornica in slovenščina, vmes pa je slišati trdo govornico nemških trgovcev. Narodnostni obraz Trsta v tej dobi namreč ni bil prav nič drugačen, kot je bil pred koncem prve svetovne vojne. V mestu je bila približno tretjina Slovencev, drugi pa so bili Italijani. Le malo je bilo med njimi Nemcev in še ti so bili večinoma le trgovci ali pa uradne osebnosti. Desetorica Judov je imela svoje menjalnice in posojilnice, med pisano nošo pa si seveda zagledal tudi tu pa tam kakega Grka, Arabca ali Mavra s črnimi zamorskimi sužnji.

Tako je torej izgledal Trst proti koncu srednjega veka, kakor nam ga opisujejo starodavne in orumenele listine. Malo obmorsko mesto, nič večje po površini od sedanjega starega mesta, s hišami pa še bolj redko posejan, kajti dičili so ga tudi lepi vrtovi. Nad mestom pa je kraljeval Tabor z gradom in cerkvijo svetega Justa.

Pot navzgor

Dokler so se nahajala središča svetovne trgovine v velikih sredozemskih trgovskih mestih, se Trst ni mogel povzpeti v svojem trgovskem razvoju, kajti najmočnejši in najbogatejši trgovski državi Evrope Benetke in Genova, sta s svojim ogromnim trgovskim prestižem gladko lahko izpodbili vsak pozizkus Tržačanov, da bi se kje uveljavili kot trgovsko mesto. Odkritje Amerike pa je preokrenilo položaj. Središče svetovne trgovine se je pričelo pomikati iz sredozemskih pristanišč v severna in to je pomenilo zaton vseh mogočnih sredozemskih držav in med njimi tudi Benetk. Tedaj pa se je lahko pričel Trst okoriščati z dediščino propadajočee republike sv. Marka in to tembolj, ker se je v njegovem zaledju vedno bolj krepila in večala mogočna državna tvorba — Avstrija, katere edino ugodno pristanišče je bil ravno Trst. In tako vidimo, kako se prične Trst po šestnajstem stoletju vedno bolj krepiti na račun propadajočih Benetk. To krepljenje seveda ni bilo stalno in je bilo često prekinjeno zaradi notranje in zunanje-političnih motenj, toda vendar lahko trdimo, da je vkljub križam in težavam mesto le pričelo pridobivati

TRST V 18. STOLETJU

na svoji trgovski važnosti in se je uveljavilo predvsem v zaledju, v slovenskih deželah, kjer je prvi pričel organizirati tržaško trgovino že v petnajstem stoletju tržaški mestni plemič Mihael Rusec.

Turški vpadi, močne kužne bolezni, reformacija in zadnji izdihljaji benečanske moči, vse to so glavne značilnosti, ki so vplivale na razvoj Trsta od petnajstega pa do konca sedemnajstega stoletja, ko prične v avstrijski politiki prevladovati tendenca uveljavljanja tudi v mednarodni trgovini. Tako je bil zadan smrtni udarec benečanskemu trgovskemu in pomorskemu monopolizmu s proglasitvijo svobodne plovbe po Jadranu leta 1717. in katere Benečani niso mogli več preprečiti. Kmalu nato je sledila proglasitev svobodne luke v Trstu, kar vse je bilo v zvezi z velikimi načrti Karla VI, ki si je zastavil nalogo, da čim bolj povzdigne trgovino in industrijo v smislu takratnega merkantilističnega gospodarskega sistema. Njegovo delo je nadaljevala njegova hči Marija Terezija, pod katere vlado je pričel Trst rasti in se razširjati preko tesnih meja svojega obzidja. Svoboščine, ki so bile zagotovljene tujcem, ki bi se hoteli naseliti v Trstu, so povzročile silen porast prebivalstva. Na koncu petnajstega stoletja je imel Trst komaj šest tisoč prebivalcev, leta 1780. sedemnajst tisoč, niti sto let pozneje, t. j. leta 1868. pa že skoraj 120.000! Zanimivo pa je pri tem dejstvo, da se je številčno razmerje med italijanskim in slovenskim elementom ohranilo isto, kot ga srečamo že v petnajstem stoletju, iz česar

sledi, da je bil slovenski dotok v Trst povprečno v vseh dobah od štirinajstega stoletja dalje enak, to je, da so dali od celotnega števila priseljencev Slovenci običajno dve tretjini, Italijani pa eno tretjino doseljencev, iz česar sledi, da se slovenski življenjski ni mogel kljub prevladujočemu dotoku uveljaviti v Trstu le zato, ker je bil stalno izpostavljen procesu asimilacije. Zato pa tudi sedanji tip tržaškega prebivalstva veliko bolj sliči slovanskemu kot pa romanskemu tipu.

Nagli razvoj Trsta so sicer močno zavrle Napoleonove vojne zasedbe s strani Francozov, toda ko so se duhovi v Evropi umirili, je tudi Trst pričel spet z nadaljevanjem razvoja svoje trgovske in gospodarske funkcije in to s tako paglico, kot bi hotel nadoknaditi vse zamujeno.

Prva svetovna vojna in njeno petindvajsetletno premirje sta ga na tej poti razvoja zaustavila. Politično je bil pet in dvajset let odtrgan od svojega naravnega zaledja in to je prineslo temeljite spremembe. Gospodarsko funkcijo, koristno vsem narodom njegovega zaledja in predvsem slovenskim ozemljem, preko katerih vodijo vse zveze s Trstom, je nadomestila politično imperialistična, ki je postavila Trst spet na tisto stopnjo, na kateri je bil po svoji funkciji pred tisočletji za časa Rimljanov.

Zaključek

Zaključki so jasni. Kot je lahko bralec iz vsega navedenega sam spoznal, je gospodarska in trgovska usoda Trsta tesno povezana

z njegovim političnim položajem, t. j., kot že omenjeno, odvisna je od več ali manj ugodne politične zveze z njegovim zaledjem. Zatorej bo uspeh in procvit Trsta odvisen tudi v bodočnosti le od tega, kakšne bodo njegove gospodarske in politične zveze z njegovim ne-

posrednim zaledje, t. j. z Ljudsko republiko Slovenijo oziroma Jugoslavijo. Le z njo povezan se bo lahko ugodno razvijal, kot se je do pričetka prve svetovne vojne. Vsaka druga rešitev pa pomeni grob tržaške trgovine in njenega gospodarstva.

Kulturni pomen Gorice

dr. J. Goričan

Pariška mirovna pogodba je prisodila pet šestin goriške dežele F. L. R. Jugoslaviji, Gorico pa — Italiji, Gorico, ki je glavno zemlepisno, prometno, gospodarsko-socialno in kulturno središče vse Goriške, ki je bila v vsej zgodovinski preteklosti povezana z njo.

Da je temu tako, zadošča navesti temeljito znanstveno delo goriškega profesorja in geopolitičnega strokovnjaka Ernesta Mas-si-ja «L'ambiente geografico e lo sviluppo economico nel Goriziano», delo, ki je izšlo v Gorici 1933.1. (tiskarna Jucchi G.). Iz te knjige, ki bi zaradi svoje tehtnosti (seve ne zaradi svojih zaključkov, ki goriško pokrajino iz strateških ozirov dodeljuje Italiji), zaslužila slovenski prevod ali pa vsaj obilnejši domači izvleček, hočemo navesti nekaj ugotovitev v podkrepitev sicer Goričanom, meščanom kakor deželanom, prejasnih spoznanj. Na str. 14 ugotavlja, da je goriška dežela «zgodovinska enota, sloneča na zemljepisni podlagi, ki jo izpopolnjujeta na eni strani hidrografična skupnost (tok Soče) in še antropološka povezanost ter se ji pridružuje tudi gospodarska celotnost». O samem mestu Gorici pa priznava pisec «da je vzniklo kod posledica funkcije, položaja in važnosti svojih dolin (soške in vipavske, ki se obe iztekata v Gorico op. naša)». In dalje «razumljivo je torej, zakaj se je moralo središče zanimati za svoje gorate predele in svoje griče, ki pomenijo bistveni razlog njenega razmaha. Zgodovina Gorice je torej povezana z zgodovino njenih gora. Kot cestno križišče ogromnega pomena je po teh poteh izžarevalo živahen promet v vseh dobah». To je na str. 19. In dalje «Ozemlje pokrajine se razteza v glavnem na področja Soče». Pisec navaja, kako je ime dalje «je naravno središče gospodarske gravitacije Soške doline, spodnjega Krasa».

Da pa je goriška pokrajina narodnostno slovenska po pet šestinah, sami resni italijanski pisci nikoli zanikali niso. Znana «La Guida del Friuli» (Gorizia con le Val-late dell'Isonzo e del Vipacco, Videm 1930) priznava na str. 67 o narodnostni meji, da poteka takole: «Crta, ki od Dolenjega teče po levi obali Idrije čez Rutarje in Trus do

Bračana in ki odtad krene malone v pravem kotu po vrhovih zadnjega briškega gričevja do Soče pri Gorici...» Od Gorice do morja pa je po tej lojalni knjigi narodnostna meja Soča («...odtod teče meja ob Soči po železniški progi Gorica-Tržič do Zagraja, kjer prekorači tamošnji kraški steber in zapusti med tem krajem in Foljanom furlansko pokrajino». Pisu prof. Lorenzoniju gre čast, da je znal v tako bistveni točki biti pošten in odkritosrčen.

O sami Gorici, ležeči na povsem slovenskem ozemlju, piše Sator v knjigi «Popolazioni della Venezia Giulia» s predgovorom grofa Sforze (!) na str. 58, da je šlela po avstrijskem štetju iz 1910 Italijanov 17.516, Slovencev pa 24.311, Srbohrvatov 92.

Gorica je torej slovenska iz a) zgodovinskih razlogov, ker tisočletno upravno središče slovenske goriške dežele, b) ker leži na čisto slovenski zemlji, c) ker je imela 1910 slovensko večino, d) da vohče ne omenjamo deleža, ki ga je dalo slovensko prebivalstvo v pravkar minulj vojni s krvjo in žrtvami za svojo nacionalno in socialno osvoboditev.

Deželi vzeti na ta način njeno glavno upravno središče zveni na prvi pogled prav nedolžno, a v bistvu gre za velike gospodarske, socialne, zdravstvene, kulturne zadeve. Dežela je izgubila vse svoje bolnice, svoje pravo gospodarsko središče, svoje neposredne trge, svoje kulturno središče. O tem poslednjem nekaj suhih, statističnih paberkov spodaj. Goriška dežela si bo morala zgraditi novo upravno centralo, z vsem šolskim aparatom, osrednjim gospodarskim skladiščem, upravnimi poslopji, sodišči itd. Zgraditi bo morala celo nove komunikacije med posameznimi goriškimi dolinami in predeli. Brda so kakor odrezana od Vipavske doline, Kras ločen od goriškega gorovja in Soške doline.

Tako nam je bila odvzeta Gorica, to tisočletno središče goriških Slovencev, kjer je od svoje priselitve živel Slovencev tako v mestu samem, kakor v njegovj bližnji in daljni okolici, Slovencev goriške dežele sploh, kamor je Bric nosil svoje lastno sadje in prodajal svoje rujno vino stoletja in stole-

tja, kamor je Vipavec pešahal po upravnih opravkih, koder so stoletja in stoletja slovenske žene prenašale težke jérbase živil, kjer so naposled v 19. stoletju pričeli goriški Slovenci polagati svoje prve prispevke k lastni kulturi v svojem rodnem, matinskem jeziku. Nj še napisana podrobna knjiga kulturnega dela in cvetenja na Goriškem vobče, zlasti pa v sami Gorici v zadnjem stoletju. Starejše pokolenje je na lastne oči videlo vse tisto dejanje in nehanje po goriških čitalnicah, v Trgovskem domu, v naših pevskih društvih, kulturnih odborih in po raznih prosvetnih ustanovah. In kakšen žuboreč studenec vsega lepega in plemenitega je odvajal v Gorici sami in iz Gorice na vse strani vse mogoče ustvarjalne ideje. Gorica je videla prvo širokopotezno znanstveno revijo Slovencev «Vedo». Na Kozanjevici je čepel za svojo učenjaško polico pater Skrabec in ponese glas slovenske marljivosti in nadarjenosti, zlasti za jezikovna vprašanja po vsem evropskem znanstvenem svetu. Pa slovenski Pestalozzi, kanonik Slamič, pa goriški slavček naš nepozabni Gregorčič, kdo se ga iz starejšega pokolenja ne spominja z goriških ulic, tik pred mestnim vratom, mnogokrat v družbi zgodovinarja orjaka Kosa starejšega? Da, spomini na tiste goriške čase so kakor opomba na pesem. Ničče, ki se je rodil na tej zemlji, jih ne bo mogel pozabiti. Pa pisatelj Franceta Bevka, pesnika Alojzija Gradnika in krdela drugih svetlih imen iz naše sončne dežele je dalo v borih sto letih naše goriško ljudstvo.

Seve kakor povsod drugod, tako je sloveno goriško kulturno delo v drugi polovici 19. stoletja in dalje preko prve svetovne vojne do naših dni, na tehničnem, predpostavkah, to je na tiskarnah in velikih založbah. Tu nas bo bežen pregled poučil na mah, kako solidno so znalji goriški Slovenci organizirati svoje kulturno delo in kako brezprimerni so bili tudi njihovi uspehi. Množina tiskanega papirja nam bo povedala vse. Na italijanski strani ni bilo v Gorici vse čas njihove manjšine in tudi po prvi svetovni vojni, torej pod fašističnim režimom, nobenega sistematičnega tiskarskega in izdajateljskega dela. Tiskali so nekaj sporadičnih knjig in listov, a vse to brez notranje povezave in brez kulturne širine, kakor so to delali goriški Slovenci.

Vzemimo kar Goriško tiskarno A. Gabrščka v Gorici. Ta tiskarna je bila pred prvo svetovno vojno, torej zadnja desetletja 19. otleja tja do 1915. leta važna založnica slovenskega čtiva in slovenskega kulturnega ustvarjanja. Poleg političnega lista «Soče» ki je izhajala 2 krat na teden se tiskala v 2.000 izvodih, je izhajal še tednik «Primorec» s 3.000 naročniki. Ta tiskarna

je izdajala tudi italijansko glasilo «Il Rin-novamento» s 1.000 naročniki. List je zagovarjal slovenskohrvatske narodne pravice na Primorskem. Italijanski iredentisti so tiste čase podpihovali avstrijsko vlado proti Slovincem in Hrvatom, čeprav so ti tvorili dvotretjinsko večino celokupnega prebivalstva. Daljnogledna Gabrščkova tiskarna je tiste čase vrhu tega tiskala še nemški tednik «Adriatische Post» s 500 naročniki. Seznanjala je nemške vladajoče kroge z neiskreno politiko primorskih Italijanov, saj so ti že tiste čase preganjali vse, kar je bilo slovensko in hrvatsko.

Gabrščkova tiskarna je izdajala mesečno «Slovensko knjižnico», nekako slovensko reklamko. V tej zbirki je izšlo do 1915. leta kakih 200 raznovrstnih knjig. Poleg izvornih romanov so se pojavili v tej zbirki igrokazi, prevodi iz ruščine, češčine, srbsčine, hrvaščine, poljščine. Vsaka knjiga je bila natisnjena v 1.500 iztisih. Goriški Slovenci, zlasti mladina, pa Slovenci širom Slovenije so hlastno segali po teh izdanih. Naklade mnogih knjig so bile čez noč razprodane.

Gabrščkova tiskarna je tiskala periodično «Salonsko knjižnico» za slovensko razumnštvo. Do 1915. leta je v tej zbirki izšlo 13 večjih publikacij. Semkaj spadajo na pr. Ruska antologija, Dama s kamelijami, Kako pišejo ženske, Darja, O te ženske itd. Ta zbirka je v mnogočem obogatila tudi resno slovensko slovstvo.

Gabrščkova tiskarna je nadalje objavljala «Svetovno knjižnico». V tej zbirki so izšli romani Ben Huť, Marko Visconti, Quo vadis?, Trije mušketirji, Grof Montecristo in drugi.

Tiskarna je izdajala mesečno «Knjižnico za mladino. Tu je imela slovenska ljudskošolska mladina svoja prva beriva. Do 1915. je izšlo v tej zbirki 31 zvezkov z mnogimi spisi domačih vzgojiteljev kakor Iva Trošta, Franca Zgurja, E. Gangla, Jakoba Bezjaka, Antona Funtka, Janka Lebana in drugih. Tiste čase mladina tudi pri drugih narodnih še ni bila preplavljena z raznim sodobnim šundom, a naša je imela visokokvalitetno poučno literaturo na razpolago.

Važna je bila nadalje Gabrščkova «Nova Talija», ki jo je urejeval pisatelj Fran Govekar. Naš oder je zbirka obogatila za 25 iger. V tej zbirki so izšle na pr. Putifarka, Eno uro doktor, V medenih dneih, Idealna tašča, Županova Micka, Revček Andrejček, Dobrodošli, Kdaj pojdete domov? itd. Naši mestni in podeželski odri so imeli na ta način obilo domačega, moralno zdravega in v celoti z zdravim lumorjem prežetega odrskega gradiva.

Tiskarna je izdajala «Kažipote po Goriškem», ki so v svojih rednih izdanih prava zakladnica zanimivih krajevnih informa-

NAVDUŠEN SPREJEM OSVOBODITELJSKI JUGOSLOVANSKI ARMADI V GORICI 30. 4. 1945.

cij iz tistih poletnih časov. Izdala je nadalje Ruskoslovenski in Slovenskoruski slovar, Zgodovinske črtice poknežene Goriško-gradiščanke grofije, Avstrijski Jugoslovani in morje, publikacija z važno politično mislijo, Narodne pripovedke v soškli planinah itd.

Gabrščkova založba je v desetih letih pred prvo svetovno vojno izdala najmanj 10 vagonov knjig in jih razširila v prvi vrsti po Goriskem in Primorskem. Lahko mirne duše rečemo, da so te knjige kumovale visokemu dvigu kulturne ravni slovenskega prebivalstva na Goriškem, ki je z njimi daleč prekosilo italijansko manjšino, saj ta ne more oz. ni mogla tiste čase pokazati niti deseti del takšnega širokopotezega in resnično kulturnega dela na svoji strani.

Pred prvo svetovno vojno so imeli goriški Slovenci v Gorici dve polnovredni tiskarni: Narodno tiskarno in Goriško tiskarno A. Gabrščka. Med prvo svetovno vojno je bila slednja porušena, preostale stroje je prevzela Narodna tiskarna. Po nekaj letih je ta prešla v tiskarno Ludvika Lukežiča v Gorici.

Sedaj (1947) imamo v Gorici Katoliško tiskarno, tiskarno I. Lukežiča in Budinovo tiskarno. Na italijanski strani so tudi tri tiskarne in sicer Tipografia sociale, Tipografia Jucchi in Tipografia Paternolli. Poleg teh večjih je še ena manjša tiskarna. Slovenske tiskarne razpolagajo s petimi stavničnimi stroji (linotipi) za časopise in knjige, 2 v katoliški in 3 v Lukežičevi tiskarni. Večina tiskarskega osebja v goriških

tiskarnah je slovenska, v italijanskih je zaposlenih le kakih 20 tiskarniških oseb.

Se važna okolnost: italijanske tiskarne v Gorici imajo sedaj (1947) 6 velikih in 10 malih tiskarskih strojev ter z stavna stroja (linotipa). Slovenske tiskarne pa 6 velikih, 10 malih tiskarskih strojev ter 5 stavničnih strojev (linotipov). Ti slednji so nekako merilo kulturnih potreb in dejanske tvornosti vsega prebivalstva, kajti s temi stroji stavimo časopise, revije in knjige.

Med obema svetovnima vojnama so imeli goriški Slovenci v Gorici Narodno tiskarno in knjigarno, Goriško tiskarno in knjigarno A. Gabrščka, ki pa jo je po nekaj letih prevzela Lukežičeva tiskarna, nadalje Katoliško tiskarno in knjigarno.

Kot književne družbe so delovale Goriška Mohorjeva družba v Gorici, Goriška matica, Sigma, Jadranska založba, Goriška Mohorjeva družba še vedno obstaja, razpustila se je Goriška matica, njeno dediščino je prevzela sedanja Gregorčičeva založba v Trstu. Jadranska založba se je razpustila 1930. Izdajala je Jadranski almanah, krasno literarnoznanstveno publikacijo, posamezniki letniki so literarna dragocenost. Književna založba Sigma še obstaja in izdaja leposlovne knjige.

Pred prvo svetovno vojno se v Gorici ni mogel vzdržati noben italijanski časopis. Corriere di Gorizia je štel na pr. 200 naročnikov, Sentinella del Friuli 240 in Eco del Litorale 500. Slovenski listi kakor Primorski list se je tiskal v 2.000 izvodih. Gorica

je imela 1.500 naročnikov, Novi čas 6.000, Soča 1.700, Primorec 3.000. Goriška straža, ki je izhajala po drugi svetovni vojni je imela kar 12.000 naročnikov.

V to sveto zemljepisno celoto, v ta živ organizem si je torej upala zapadna diplomacija seči in odsekati od plodnega telesa njegovo glavo, našo sončno Gorico, tisto Gorico, kjer je v 16. stoletju še Trubar

pridigal slovensko raz balkona na Stolnem trgu in kjer so naši idealni delavci v zadnjem stoletju do naših dni zasajali globoko v brazde svoje lopate in pripravljali predvidoma prekrasno žetev. Mi pa ne bomo klonili; življenje bo brzelo dalje in ljudstvo s takšnim kulturnim in socialnim zanosom si bo znalo priboriti svojo pravico do življenja in uspevanja.

Slovenska imena

Beseda o imenu

Vinko Gaberski

Prvo, kar so nam dali, je bilo ime. To smo najprej dobili: prijelo se nas je, in zdaj ga imamo. Imamo ime. Če smo ob vse, ime nam ostaja. Blagor mu, ki ima dobro ime. Srečen, ki ima lep sloves.

Kar si si prilastil, to ti je last: kar premoreš, je tvoje premoženje. In če na svetu ni ničesar, da bi bilo tvoje, imaš vsaj ime. Ime je prva in zadnja reč, ime je glavno v življenju osebe. Ime bi moralo biti in ostati več kakor je zdravje in sreča, saj je začetek in konec bitja in žitja: je bežen zvok nagle besede, a poln vsebine in pomena.

Ime, ki ga dajejo otroku ob rojstvu, je tako važno, da smemo trditi, da se večji del roditeljev in sorodnikov in vseh, ki imajo kaj besede pri tem, prav lahkomišlno igra pri tem dejanju. Po svojem slabem okusu, včasih celo z očitnim namenom hlapčevskega tujčevanja in zlobnega rovanja po strnjivosti našega ljudskega čustvovanja — dajejo svoji mladini imena, ki so po pravem našem pojmovanju tega, kar je domače, tuja šara in pristnemu človeškemu občutku bridka rana.

Srečavamo imena, ki so za zavednega slovenskega človeka zasmehovanje, roganje ali celo žalitev: čujemo imena, ki so prišla kdo ve od kod in zakaaj med nas ter se prijela nedolžnih nesrečnikov kakor klošč, da jim pijejo kri in teže življenje do konca dni. So kakor rak, ki razjeda zdravje ter se bohota in širi. Edina pomoč je, iztrebiti bolezen s silo, edino sredstvo — uničiti strup s protistrupom.

Tuje ime navdihuje osebo s posebnim mišljenjem in življenjem, tako ime ji često določuje vse dejanje in nehanje, nesrečno izbrano ime vtiskava značilnosti in navače, ki niso naše: breme takega imena čuti vsak značaj, ker mu je res ovira pri dobrem stremljenju.

Na Slovenskem je še vselej ljudi, ki niti

ob polnem razmahu slovanske misli ali prav bohotnem poveličevanju samoslovenstva predzadnjih let niso mogli biti brez izrazito tujih imen sosednih, nam celo sovražnih narodov, dasi je bilo že v samih koledarjih, ki so nam leta in leta stregli s tujo šaro, vsega preveč.

Z odločnim korakom smo stopili prek praga velikih ovir v široke razmere, ki so za nas novost. Svojo slovensko državo imamo. Zato moramo biti res Slovenci že po duhu, misli in imenu. Najti si moramo svoj izraz, dati si moramo svoje lastno ime.

Imeli smo nekoč samo in edino slovenska imena, a prišli so tujci, ki so našim prednikom z namenom sebične politike vtepali novo vero in tujo miselnost, da bi svobodnim poganom vzbudili zavest, da so odslej podložniki. Saj ni čudno, da so se naši predniki trmasto upirali njim namenjenim blagrom in se divje topli za svoje ubogo, a lepo domače in pošteno slovensko ime, ki so ga tuji misijonarji trebili s toliko vnemo, da nahajamo v starih kronikah že leta 888. Slovence, ki imajo čisto nemška imena. Tuja krstna imena so polagoma, a tako uspešno izpodrivala stara slovenska, da so v trinajstem stoletju le še redki Slovenci imeli svoje prvotno domače ime. Takrat je n. pr. po hribovju okoli Skofje Loke še životaril kak *Brnistlav*, *Svetogoj*, *Svobodin* ali *Stojan*.

Na žalost se je s krščanstvom, ki so ga po vzorcu Karla Velikega (katerega je papež, menda ne zavoljo prav gestapovskega klanja ljudi, temveč zaradi tehtnih političnih uslug imenoval za svetnika) precej neblago sejali in gojili tuji misijonarji, širilo pri nas tudi tuje mišljenje, ter se tako zajedlo, da je bilo naše ljudstvo že čez nekaj stoletij popolnoma prepojeno z njim. Z grozo smo gledali, kam je bil zabredel dobršen del našega ljudstva

v »svobodni kranjski dežela« za minule vojne. Ljudje niso imeeli več svojega občutka, tuje jim je bilo mišljenje, bili so ob svoje dobro ime. Sla je vsa vsebina pojma narodnosti, izgubila se je lastna zavest... Pred nami je zija nič praznote, v katero je drselo bistvo naše narodnosti. Kakor jedka tekočina zlato, je rahljala in glodala naše svojstvo tuja sila, da je celota sedaj razgrizena in razjedena do globokih notranjih stanic. Poživitev in obnovev telesa je težko delo...

V davnih časih je naš narod gotovo bil trden, klen in močat. Dobro se je držal in branil je svoje slovensko ime, dasi je sprejemal krst in križ. Seveda ni šlo vse vselej in povsod gladko. V »Krstu pri Savici« je prikazana borba slovenskega naroda pesniško, a jedro je zgodovinsko. Vse bi še šlo, samo imena Slovenec ni maral pustiti, ker je prav čutil, da je ime mnogo, če ne res vse. Kronicke nam pravijo, da se je ljudstvo upiralo, če že ne novi blagi vesti sploh, pa vsaj izgubi svojega ljubega domačega imena.

Prek visokega praga smo iz temne tesnobe stopili v svetlo širino. Kdo bi v naglici naštel s kratkimi besedami vse, kar bo treba napraviti ali popraviti! Poleg skrbnih, stvarnih ukrepov za prerojenje in okrepljenje slovenstva bo treba, in to morda še najbolj, prekreniti slovenskemu človeku čustvovanje in mišljenje. Dati mu bo treba zavesti, viliti ponosa, vcepiti smisla za lastno čast. Prvo v značaju je smisel in skrb za lastno častnost. Castna lastnost pa je — lepo in dobro ime.

Ime je prvina, prvo je pred čisto prvim. In to dajmo našemu človeku! Proč z nepotrebnim tujstvom, ki duši narodu zdravo rast! Vrnimo se v stare slovenske čase domačega imena, ko so naši predniki mogli biti dobri, sveže krščeni ljudje, ne da bi jih kdo silil, da se morajo zavreči ali takoj preobleči v latinsko, nemško ali kako drugo tujo haljo.

Bila je neka doba, ko je po naših krajih zapihala sveža sapa: Starši so radi da ali svoji deci lepa narodna imena, ki so bila mladini prijetna dota in dobra izkaznica za življenje pot. Potem smo doživljali čase — čim bolj proti minuli vojni, tem huje — da so neki »samoslovenski ljudje, najbrže notranje razglodani od protislavske kolone črvov, krščevali svoj naraščaj z nenavadnimi tujimi imeni ali pa z bolešno vnemo iskali smešno prikrojeno ime kakega čudaškega očanca, ki je že zadnji med zadnjimi; ki je tako čisto zadnji, da se že sam opravičuje, češ, da on ni kriv...

So med nami imena, ki so človeku ovira; so tudi taka, ki so za spotiko... Za take primere bo treba poskrbeti, da bo mogoče popravek za preteklost in pa da za naprej tega ne bo več.

Slovenskemu človeku slovensko ljudsko ime, ki je šlo v pozabo. Tega ni hotel naš narod. Kriv je tega — tuji meč...

Pričujoči seznam domačih imen je doslej največji, dasi gotovo ni popoln. Zbrano je v njem menda vse, kar je bilo kdaj kje zapisano in kar je bilo mogoče doseči.

Kdor ne mara ostati brez imena kanoniziranih svetnikov iz rimskega seznama, naj pač dostavi narodnemu slovenskemu imenu še kako ime iz cerkvenega koledarja. Javno pa bi državljan moral imeti narodno ime doma in pred ljudmi in pred vsem svetom. Kdor ima poleg ljudskega imena še cerkveno, praznuje svoj godovni dan po cerkvenem koledarju, kdor pa je brez njega, opravi vse na svoj rojstni dan, ki je v življenju gotovo važnejši kakor je godovni.

Ime bodi naroda last in njemu v čast. Zato bi moralo biti slovensko ime za slovensko rodbino zapoved. S tem bi mnogo pripomogli, da bi se slovenski narod, ves razrahljan, razdrobljen, premešan in brezobličien, zopet znašel, preobličil, in da bi pokazal svetu res svoj lastni obraz. Zunanost bi učinkovala tudi na notranjost, na duha in srce, na vse čustvovanje in obnašanje. Narod bi se osvestil, osamosvojil.

Je že tako pri nas, a ljudi je treba skoraj k vsemu dobremu siliti. Saj so vedno kje taki, ki v najlepšem zboru kvarijo ubranost glasov. Z naredbami se tu ne bi dalo kaj prida opraviti. Pomagal pa bi nasvet in zgled.

Vse bi bilo lepo zadovoljino in še čudilo bi se, da se to ni že davno zgodilo.

Ko bi bili v srednjem veku krščeni Slovenci ohranili svoje ime, se ne bi tako potujčevali. Tujci so pa vedeli, da si Fridrihe, Hajnrihe in Erneste laže uklonijo. Zato so nam zabranili domače ime.

Seznam imen

Opombe in navodila

So imena, ki imajo samo moško obliko, so tudi taka, ki so samo za ženske. Največ pa je imen, ki so skupna za moške in ženske, in se ločijo po končnici. Vsa ženska imena se končujejo na *a*, moška pa večinoma na soglasnik, nekatera pa tudi na *o* (*ko*) ali *e*.

Crka *m* ali *ž* za imenom pomeni, da je moško ali žensko. Pisanje *Vitomir-a* pomeni, da je Vitomir moško, Vitomira pa žensko ime. *Lovorin-ka* pomeni, da je Lovorin moško, Lovorinka pa žensko ime.

Pri tro- in večzložnih imenih je označen naglas; če ga ni, je to znak, da je treba ime poudariti na prvem zlogu. Dvozložne besede imajo poudarek na prvem zlogu; izjeme so označene: Božják.

Samoglasniki v imenih se izrekajo čisto, končnice se ne požirajo. Ne sme se govoriti Ljubca ali Vihra namesto Ljubica in Vihrica.

A

Ačko *m*
 Ada *ž*
 Adam *m*
 Aga *ž*
 Agica *ž*
 Agna *ž*
 Agnica *ž*
 Ajša *ž*
 Ajta *ž*
 Alénčica *ž*
 Alénka *ž*
 Alés *m*
 Alka *ž*
 Anda *ž*
 Andráž *m*
 Andréjko-a
 Anka *ž*
 Anta *ž*
 Areh *m*
 Arko-a
 Asija *ž*

B

Branko-a
 Bara *ž*
 Barica *ž*
 Bega *ž*
 Bela *ž*
 Belica *ž*
 Belin-ka
 Beligar *m*
 Belka *ž*
 Beloslav-a
 Belóta *ž*
 Béletin-ka
 Benko-a
 Berislav-a
 Berivoj-ka
 Berzila *ž*
 Berzóta *ž*
 Biserko-a
 Biserojla *ž*
 Bistrica *ž*
 Blaga *ž*
 Blagica *ž*
 Blagodar-a
 Blagodrag-a
 Blagoj-ka
 Blagoljub-a
 Blagomil-a
 Blagomir-a
 Blagonega *ž*
 Blagorad-a
 Blagoslav-a
 Blagóta *ž*
 Blaž-ica
 Blažen-ka
 Bodiblig-a
 Bodidrag-a
 Bodigoj-ka
 Bodiljub-a
 Bodimil-a
 Bodimir-a
 Bodin-ka

Bodislav-a
 Bođisvoj-a
 Bogdan-a
 Bogodrag-a
 Bogoljub-a
 Bogomil-a
 Bogomir-a
 Bogoslav-a
 Bogovoljka *ž*
 Bojan-ka
 Bojevit-a
 Bjjislav-a
 Bojko-a
 Bojmír-a
 Bojna *ž*
 Bolemir-a
 Boleslav-a
 Boletin-ka
 Boljedrag-a
 Bonko-a
 Borin-ka
 Boris *m*
 Borislav-a
 Borivoj-ka
 Borižitka *ž*
 Borko-a
 Borut *m*
 Bosilj-ka
 Božan-ka
 Boželica *ž*
 Božena *ž*
 Božica *ž*
 Božidar-a
 Božis'av-a
 Boživoj-ka
 Božjak *m*
 Božo-a
 Brana *ž*
 Branibor-ka
 Branimir-a
 Branislav-a
 Branivoj-ka
 Branko-a
 Brašlav-ka
 Bratina *m*
 Bratko *m*
 Bratodrag-a
 Bratoljub-a
 Bratomil-a
 Bratomir-a
 Bratoslav-a
 Bratrica *ž*
 Breda *ž*
 Bretislav-a
 Budan-ka
 Budigoj-ka
 Budimir-a
 Budislav-a
 Budiša *ž*
 Budivoj-ka
 Budin-ka
 Budna *ž*

C

Casta *ž*
 Celidrag-a

Celimil-a
 Celimir-a
 Celislav-a
 Cenko-a
 Cila *ž*
 Cilika *ž*
 Ciril-ka
 Cola *ž*
 Cveta *ž*
 Cvetan-a
 Cvetko-a
 Cvetoboj-ka
 Cvetobor-ka
 Cvetodrag-a
 Cvetogoj-ka
 Cvetoljub-a
 Cvetomil-a
 Cvetomir-a
 Cvetoslav-a
 Cvetovit-a

C

Castidrag-a
 Castigoj-ka
 Castiljub-a
 Castimil-a
 Castimir-a
 Castislav-a
 Čedodrag-a
 Čedoljub-a
 Čedomil-a
 Čedomir-a
 Čedoslav-a
 Černéta *ž*
 Černko-a
 Červen-ka
 Čika *ž*
 Čistilo *m*
 Črtomir-a
 Čudislav-a
 Čudna *ž*

D

Dabislav-a
 Dabivoj-ka
 Dabiživ-ka
 Dalibor-ka
 Damir-a
 Dana *ž*
 Danica *ž*
 Danflo-a
 Danimir-a
 Danko *m*
 Darin-ka
 Darja *ž*
 Darko-a
 Darodrag-a
 Daroljub-a
 Daromil-a
 Daromir-a
 Daroslav-a
 Darosvet-a
 Daša *ž*
 Darovit-a
 Davila *ž*

Davor-ka
 Davorin-ka
 Deda *ž*
 Dedodrag-a
 Dedomil-a
 Dedomir-a
 Dedoslav-a
 Dedomil-a
 Delimir-a
 Delirad-a
 Delja *ž*
 Desimil-a
 Desimir-a
 Desislav-a
 Dežimir-a
 Deržislav-a
 Derživoj-ka
 Desan-ka
 Desa *ž*
 Desna *ž*
 Despina *ž*
 Diéna *ž*
 Dika *ž*
 Dikomil-a
 Dikoslav-a
 Dinko-a
 Divna *ž*
 Doberko-a
 Dobra *ž*
 Dobren-ka
 Dobrina *ž*
 Dobroboj-ka
 Dobrodej-ka
 Dobrodrag-a
 Dobrogoj-ka
 Dobroljub-a
 Dobromil-a
 Dobromir-a
 Dobromis'en-a
 Dobronega *ž*
 Dobrorad-a
 Dobroslav-a
 Dobrošin-ka
 Dobrovlad-a
 Dobrovlad-ka
 Dobrožit-ka
 Dobrožizna *ž*
 Domajin-ka
 Domodrag-a
 Domogoj-ka
 Domoljub-a
 Domomil-a
 Domomir-a
 Domorad-a
 Domoslav-a
 Donko-a
 Dora *ž*
 Dorislav-a
 Dragan-a
 Dragica *ž*
 Draginja *ž*
 Dragiša *m*
 Drago-a
 Dragoj-ka
 Dragojila *ž*
 Dragoljub-a

Dragomil-a
 Dragomir-a
 Dragonega ž
 Dragorač-a
 Dragoslav-a
 Dragoš-a
 Dragóta ž
 Dragotin-ka
 Dragovan-a
 Dragovit-a
 Dragožit-ka
 Dražen-ka
 Dražica ž
 Dražko m
 Drenko-a
 Drina ž
 Drinko-a
 Družedrag-a
 Druželjub-a
 Družemil-a
 Družemir-a
 Družeslav-a
 Družica ž
 Dubravko-a
 Dunja ž
 Duša ž
 Dušan m
 Dušedrag-a
 Dušeljub-a
 Dušemil-a
 Dušemir-a
 Dušenka ž
 Dušes'av-a
 Duševlad-ka
 Dušica ž
 Dvorna ž

E

Elga ž
 Elko-a
 Ema ž
 Emica ž
 Etika ž
 Eva ž

G

Gleda ž
 Gnevoš m
 Godemar m
 Godimil-a
 Godimir-a
 Godislav-a
 Gojica ž
 Gojko-a
 Gojmir-a
 Gojслав-a
 Go'an m
 Go'oban m
 Golóbk-a ž
 Gonimir-a
 Gorázd m
 Gorénjko-a
 Gordana ž
 Górn-ka
 Gorislav-a

Gorján-ka
 Gostidrag-a
 Gostiljub-a
 Gostimil-a
 Gostimir-a
 Gostinja ž
 Gostirad-a
 Gostislav-a
 Gostiša m
 Gostivlad-ka
 Gradimil-a
 Gradimir-a
 Gradislav-a
 Gradiša m
 Grlica ž
 Gromoslav-a
 Grozdan-ka
 Gruba ž
 Grudimir-a
 Gvozden-a

H

Hema ž
 Hinko-a
 Hotimir-ka
 Hotimar m
 Hotimil-a
 Hotimir-a
 Hotin-ka
 Hotirad-a
 Hotislav-a
 Hotko-a
 Hrabromil-a
 Hrabromir-a
 Hrabroslav-a
 Hraniboj-ka
 Hranimil-a
 Hranimir-a
 Hranislav-a
 Hranko-a
 Hrvoj m
 Hudimil-a
 Hudimir-a
 Hudislav-a
 Hudrica ž
 Hvaliboj-ka
 Hvalibor-ka
 Hvaligoi-ka
 Hvalidrag-a
 Hvaliljub-a
 Hvalimil-a
 Hvalimir-a
 Hvalislav-a
 Hvalonega ž

I

Ida ž
 Igor m
 Igran-a
 Igrica ž
 Iko-a
 Iljaš m
 Iménko-a
 Imica ž
 Inko-a

Irko-a
 Iskra ž
 Iskren-a
 Isten-ena
 Istimir-a
 Istislav-a
 Istož-ka
 Iván-a
 Ivánko-a
 Ivica ž
 Ivko-a
 Ivo-a
 Izbor m
 Iztok m

J

Jadran-ka
 Jadviga ž
 Jagoda ž
 Jana ž
 Janislav-a
 Janja ž
 Janko-a
 Jarko-a
 Jaromil-a
 Jaromir-a
 Jaronega ž
 Jaroslav-a
 Jasanka ž
 Jasminka ž
 Jasna ž
 Jekica ž
 Jekoslav-a
 Jela ž
 Jélača ž
 Jelašin m
 Jelenko-a
 Jelica ž
 Jelimir-a
 Jelislav-a
 Jelko-a
 Jenko-a
 Jerin-ka
 Jerko-a
 Jernéjko-a
 Jesénko-a
 Julia ž
 Jugodrag-a
 Jugomil-a
 Jugomir-a
 Jugoslav-a
 Jurica ž
 Jurko-a
 Jurkica ž
 Juroslov-a
 Jurša m
 Juvan-ka

K

Kajtimar m
 Kajtina m
 Kalina ž
 Katja ž
 Kazimir-a
 Kita ž

Kocelj(-clja) m
 Klomimir-a
 Kolomir-a
 Kosan-a
 Kosara ž
 Kosenka ž
 Koviljka ž
 Kragulj m
 Krajmir-a
 Krajslav-a
 Krasna ž
 Krasoj-ka
 Kreménko-a
 Kremesin-ka
 Krešimir-a
 Križan-a
 Kronos'av-a
 Ksenija ž
 Kunigoj-ka
 Kupina ž
 Kupivoj-ka

L

Lada ž
 Ladimar m
 Lado m
 Ladóta ž
 Lastomir-a
 Lelja ž
 Lenko-a
 Lepa ž
 Lepava ž
 Leponega ž
 Lepomil-a
 Lepomir-a
 Leposlav-a
 Lev m
 Levica ž
 Levin-ka
 Levoslav-a
 Libuša ž
 Lida ž
 Lidija ž
 Liljana ž
 Lipica ž
 Ljerka ž
 Ljuba ž
 Ljubava ž
 Ljubej-ka
 Ljuben-ka
 Ljubica ž
 Ljubislav-a
 Ljubiša m
 Ljubo m
 Ljuboblag-a
 Ljubocrag-a
 Ljubomil-a
 Ljubomir-a
 Ljubonega ž
 Ljubóta ž
 Lučka ž
 Ljudevit-a
 Ljudin-ka
 Ljudomil-a
 Ljudomir-a
 Ljudoslav-a

Ljutica ž
Ljutič m
Ljutko-a
Ljutomir-a
Ljutovit-a
Ljutonega ž
Lovorin-ka
Lovorko-a
Lunóta ž
Lušica ž

M

Maja ž
Majda ž
Mala ž
Malej-ka
Malika ž
Malina ž
Maleš m
Mališa ž
Manda ž
Manica ž
Manja ž
Mara ž
Marica ž
Marja ž
Marin-a
Marjetica ž
Marko-ica
Maroj-ka
Maro'a ž
Marta ž
Maruša ž
Matéjko-a
Matjaž m
Matko-a
Matkica ž
Markomir-a
Markoslav-a
Međan-ka
Menidrag-a
Menimil-a
Menigoj-ka
Mesim-ka
Mestibor-ka
Mestislav-a
Meta ž
Metka ž
Metod m
Mica ž
Micika ž
Mihava ž
Mihovil m
Mijo-a
Mila ž
Milada ž
Miladin-a
Milašaž
Mile (eta)
Milej-ka
Miléna ž
Milénko-a
Miléva ž
Milica ž
Milija ž
Milislav-a

Miljuš-a
Miljána ž
Milko-a
Miloblag-a
Milodar-ka
Milodrag-a
Milogoj-ka
Milojko-a
Miloljub-a
Milivoj-ka
Milonega ž
Milonja m
Milorad-a
Miloslav-a
Milosvet-ka
Miloš-ka
Milovan-a
Milovit-a
Milozar m
Milozorka ž
Milutin-a
Mina ž
Minica ž
Minko-a
Miran m
Mirica ž
Mirigoj-ka
Mirjan-a
Mirko-a
Miro-a
Mirolbag-a
Mirodar-ka
Mirodrag-a
Miroljub-a
Miromil-a
Mironega ž
Miroslav-a
Mislen-a
Miško m
Mitra ž
Mladen-ka
Mladica ž
Modin-ka
Modrica ž
Mogóta ž
Mohor-ka
Moja ž
Mojica ž
Mojmir-a
Mojdrag-a
Mojslav-a
Moslav-a
Molimir-a
Momčilo m
Morna ž
Možko m
Munimir-a
Munislav-a
Murica ž
Murko m
Mutimir-a

N

Nacko m
Nada ž
Nadimil-a

Nadimir-a
Nadislav-a
Nadovit-a
Najden-ka
Nasta ž
Našemil-a
Našemir-a
Nataša ž
Naum m
Nebodrag-a
Nebójša m
Nebomil-a
Nebomir-a
Neboslav-a
Neda ž
Nedéljko-a
Nedoš m
Negodrag-a
Negoj-ka
Negomil-a
Negomir-a
Negoslav-a
Negóta m
Negótica ž
Negotin-ka
Nehóta m
Nehótka ž
Nemir-ka
Nenad-a
Nenadej-ka
Nepokoj m
Nepokor m
Nepostoj m
Nerada-a
Netko-a
Neško-a
Netimil-a
Netimir-a
Netislav-a
Neva ž
Neven-ka
Neža ž
Nežica ž
Nežirir m
Nežna m
Nikna ž
Niko-a
Nikodin-a
Nikolena ž
Nikoslav-a
Nina ž
Ninko-a
Ninos'av-a
Nitabor-ka
Nišava ž
Nosimir-a
Novica m
Novko-a
Nuša ž

O

Obrad m
Obren m
Očeslav-a
Očko m
Odola ž

Ognjen-a
Ognjeslav-a
Ojana ž
Olég m
O'ga ž
Oliva ž
Onimir-a
Onislav-a
Orlica ž
Ostoj-ka
Ostrin-ka
Ostrivoj-ka
Ozren ž

P

Pačemil-a
Pačemir-a
Pačeslav-a
Pana ž
Pava ž
Pavica ž
Pavina ž
Pavomir-a
Pavuša ž
Periša m
Perko-a
Perún-ika
Perven-ka
Pervoslav-a
Petan-ka
Petkan-a
Petko-a
Plana ž
Pola ž
Polda ž
Polóna ž
Pravoslav-a
Pravomir-a
Predan-a
Predimil-a
Predimir-a
Predislav-a
Predivoj-ka
Prédobra ž
Predrag-a
Prelimir-a
Premil-a
Prerad-a
Preslav-a
Pribiboj-ka
Pribor-ka
Pribigoj-ka
Pribimir-a
Pribin-ka
Pribis'av-a
Prija ž
Primis'av-a
Primož-ica
Prisnoboda ž
Pristna ž
Prosegoj-ka
Prosimil-a
Prosimir-a
Prosislav-a
Prosiló m

Prven-ka	Sebidrag-a	Stanko-a	Tihodrag-a
Puniša <i>m</i>	Sebigoj-ka	Stanoj-ka	Tihomil-a
	Sebimil-a	Stenko-a	Tihorad-a
R	Sebimir-a	Sterad <i>m</i>	Tihos'av-a
Radegost <i>m</i>	Sebislav-a	Stojadin-ka	Tihožit-ka
Radenko-a	Sekan-a	Stojan-ka	Tilen (-lna) <i>m</i>
Radim-a	Seljanko-a	Stojdrag-a	Tinko-a
Radiš-ka	Semica <i>ž</i>	Stojgoj-ka	Tin-a
Radko-a	Semislav-a	Stojko-a	Tisoslav-a
Radodrag-a	Senko-a	Stojmir-a	Tito-a
Radogoj-ka	Sestrena <i>ž</i>	Stojslav-a	Titrica <i>ž</i>
Radoj-ka	Sibnja <i>ž</i>	Stojiša <i>m</i>	Toda <i>ž</i>
Rado'a <i>ž</i>	Sida <i>ž</i>	Strahomil-a	Tolimir-a
Radom-a	Simko <i>m</i>	Strahomir-a	Tolislav-a
Radomil-a	Sina <i>ž</i>	Strahoslav-a	Tomaž <i>m</i>
Radomir-a	Sinigoj-ka	Stranimir-a	Tihodrag-a
Radonica <i>ž</i>	Sinica <i>m</i>	Stranko-a	Tomislav-a
Radonja <i>ž</i>	Skalomir-a	Stregomil-a	Tomo-a
Radosim-ka	Skoromir-a	Strez <i>m</i>	Tona <i>ž</i>
Radosta <i>ž</i>	Skoroslav-a	Strezivoj-ka	Tonica <i>ž</i>
Radoslav-a	Skorovoj-ka	Strojna <i>ž</i>	Tonko-a
Radoš-ka	Sladoj-ka	Svarun <i>m</i>	Topa <i>ž</i>
Radovan-a	Slava <i>ž</i>	Svarunja <i>ž</i>	Tratimir a
Radovin-ka	Slaven-ka	Svetelko-a	Travica <i>ž</i>
Rajko-a	Slavica <i>ž</i>	Svetin-ka	Trdoboj-ka
Rajna <i>ž</i>	Slavič <i>m</i>	Svetko-a	Trebibor-ka
Rastislav-a	Slavinka-ka	Svetoblag-a	Trebica <i>ž</i>
Raša <i>ž</i>	Slaviša <i>m</i>	Svetodrag-a	Trebigoj-ka
Ratimil-a	Slavit-a	Svetogoj-a	Trebigost <i>m</i>
Ratimir-a	Slavko-a	Svetolik-a	Trebila <i>ž</i>
Ravijola <i>ž</i>	Slovoj-ka	Svetoljub-a	Trebin'ra
Razim-a	Slavoblag-a	Svetomil-a	Trebišin <i>m</i>
Razmen-ka	Savodrag-a	Svetomir-a	Treza <i>ž</i>
Restoj-ka	Slavoljub-a	Svetopolk <i>m</i>	Trina <i>ž</i>
Rodana <i>ž</i>	Slavomil-a	Svetorad-a	Trinica <i>ž</i>
Rodoljub-a	Slavomir-a	Svetoslav-a	Trinko-a
Rodomil-a	Slavorad-a	Svetoš <i>m</i>	Trojan-ka
Rodomir-a	S'avonega <i>ž</i>	Svetovit-a	Trpmir-a
Rodoslav-a	Slavotin-ka	Svetozar <i>m</i>	Trudin-ka
Rola <i>ž</i>	Slavozar <i>m</i>	Svetozorka <i>ž</i>	Trudodrag-a
Rosa <i>ž</i>	Slavozorka <i>ž</i>	Sveožizna <i>ž</i>	Trudogoj-ka
Rošna <i>ž</i>	Slobodan <i>m</i>	Svilogoj-ka	Trudoljub a
Rosica <i>ž</i>	Slovén-ka	Sviloj-ka	Trudomil-a
Roža <i>ž</i>	Smiljan-a	Svobodin-ka	Trudomir-a
Rožica <i>ž</i>	Smislen-a	Svojdrag-a	Trudopolk: <i>m</i>
Rudenko-a	Snežna <i>ž</i>	Svojmil-a	Trudos'av-a
Rujna <i>ž</i>	Soča <i>ž</i>	Svojmir-a	Tuga <i>ž</i>
Rusimil-a	Sočanica <i>ž</i>	Svojslav-a	Tugomer <i>m</i>
Rusimir-a	Sodimil-a		Trdko-a
Rusis'av-a	Sodimir-a	T	U
Ruša <i>ž</i>	Sodin-ka	Tajda <i>ž</i>	Ubislav-a
	Sodislav-a	Tamara <i>ž</i>	Uglješa <i>m</i>
S	Sodka <i>ž</i>	Tanja <i>ž</i>	Ujko-a
Sadivoj-ka	Sokolica <i>ž</i>	Tanko-a	Uma <i>ž</i>
Samorad-a	Sonja <i>ž</i>	Tatjana <i>ž</i>	Unislav-a
Satovit-a	Spasen-a	Taša <i>ž</i>	Upravda <i>m</i>
Samo <i>m</i>	Srdjan-ka	Tegodrag-a	Urica <i>ž</i>
Samka <i>ž</i>	Srebren-ka	Tekona <i>ž</i>	Uroš <i>m</i>
Saša <i>m. ž.</i>	Srečko-a	Terdola <i>ž</i>	Utva <i>ž</i>
Sava <i>m, ž</i>	Sreten-ka	Teša <i>ž</i>	Uzdanica <i>ž</i>
Savica <i>ž</i>	Stajin-ka	Tenko-a	
Savin-a	Stamenko-a	Tešimil-a	V
Savko-a	Stana <i>ž</i>	Tešimir-a	Vadim-a
Sebibor-ka	Stane (eta) <i>m</i>	Tešivoj-ka	Valjhn <i>m</i>
	Stanmir-a	Tetovit-a	Valúk <i>m</i>
	Stanislav a		

Vanda ž	Vilodrag-a	Vsemir-a	Zorko-a
Vanja ž	Vilogoj-ka	Vsevlad-ka	Zorica ž
Varja ž	Vilomil-a	Vujan-ka	Zorimil-a
Večedrag-a	Vilomir-a	Vučko m	Zorin-ka
Večegoj-ka	Viloljub-a	Vuzem (-zma) m	Zorislav-a
Večemil-a	Viloslav-a		Zorna ž
Večemir-a	Vinko-a	Z	Zremil-a
Večenega ž	Višača ž		Zrerad-a
Včerin-ka	Višegnev m	Zabávirad-a	Zreslav-a
Večevit-a	Višegoj-ka	Zadrag m	Zvezda ž
Veda ž	Višemir-a	Zarja ž	Zvezdan-a
Vedica ž	Višeslav-a	Zágorka ž	Zvezdica ž
Vedra ž	Višnja ž	Zbignev m	Zvezdodrag-a
Vedrica ž	Višnjica ž	Zbigoj-ka	Zvezdoljub-a
Veka ž	Vitan-ka	Zdedrag-a	Zvezdomil-a
Vekomil-a	Vitko-a	Zdegoj-ka	Zvezdoslav-a
Vekomir-a	Vitodrag-a	Zdemil-a	Zvonimir-a
Vekoslav-a	Vitoglav-a	Zdenko-a	Zvonislav-a
Vekobit-a	Vitogoj-ka	Zdeslav-a	Zvonko-a
Vekoblag-a	Vitomar m	Zdestan-a	
Vekodrag-a	Vitomil-a	Zdravko-a	ž
Veléja ž	Vitomir-a	Zejna ž	Zanko-a
Veledjub-a	Vitoš-ka	Zemiblag-a	Zánilo m
Velemil-a	Vladislav-a	Zemiboj-ka	Zarko-a
Velemir-a	Vladimir-a	Zemibor-ka	Zaromil-a
Velen-ka	Vladko-a	Zemigoj-ka	Zaromir-a
Veleslav-a	Vladoj-ka	Zemiljub-a	Zaroslav-a
Velibor-ka	Vladovit-a	Zemimil-a	žégava ž
Veličan-a	Vlasta ž	Zemimir-a	Zeliboj-ka
Velika ž	Vlasten-ka	Zemislav-a	Zelibor-ka
Veljko-a	Vlastica ž	Zenica ž	Zelidrag-a
Venceslav-a	Vlastidrag-a	Zidimil-a	Zeligoj-ka
Veraž	Vlastiljub-a	Zidimir-a	Zelimir-a
Veréna ž	Vlastimil-a	Zidis'av-a	Zelislav-a
Verénica ž	Vlastimir-a	Zinko-a	željko-a
Verjánko-a	Vlastislav-a	Zlata ž	Zenko-a
Vero'jub-a	Voja ž	Zlatan m	Ziga m
Veromil-a	Vojadin-ka	Zlatna ž	Zilin-ka
Veroslav-a	Vojislav-a	Zláténko-a	Zitko-a
Véruša ž	Vojko-a	Zlática ž	Zitogoj-ka
Vésela ž	Vojmil-a	Zlátika ž	Zitoljub-a
Véselica ž	Vojmir-a	Zlátimil-a	Zitomil-a
Veselin-ka	Vojteh m	Zlátimir-a	Zitomir-a
Véselko-a	Vólčina ž	Zlátirat-a	Zitoslav-a
Vidica ž	Volja ž	Zlátislav-a	Zitovit-a
Vesna ž	Voljica ž	Z'atko-a	Ziva ž
Vica ž	Vókašin m	Zlatolik-a	Zivan-a
Vid-a	Volkomir-a	Zlatoust-a	Zivoj-ka
Vidomil-a	Volkos'av-a	Zlebor-ka	živko-a
Vidomir-a	Vorih m	Zmagica ž	Zivogoj-ka
Vidodrag-a	Vorša ž	Zmago m	Zivomil-a
Vidojko-a	Vranica ž	Zmagomil-a	Zivomir-a
Vidos'av-a	Vratiboj-ka	Zmagomir-a	Zivorad-a
Vihrica ž	Vratislav-a	Zmagorad-a	Zivoslav-a
Vika ž	Vrtomir-a	Zmagoslav-a	Zivota m
Vilen-ka	Vsédober-bra	Zoban m	žudidrag-a
Vilica ž	Vsedrag-a	Zora ž	Zudimil-a
Vilko-a	Vsegoj-ka	Zoran m	Zudimir-a
Vilma ž	Vseljub-a	Zoridrag-a	Zudislav-a
	Vsemil-a	Zoriljub-a	Zunko-a

Industrija kož za krzna - Najnovejše modele najboljše kakovosti in najboljše izdelave po ugodnih cenah

ZILIOOTTO - Trst, ulica Trento 11 - Tel. 29347

The word 'TOSO' is rendered in a large, bold, all-caps font where each letter is filled with a grid of small squares, giving it a textured, halftone appearance.

T R S T
Trg S. Giovanni 6
Telefon 93-603
DROGERIJA

Kemični proizvodi, laki, čopiči, nitro in oljnate barve, petrolejski proizvodi, mila in pralni nadomestki, zamaški in pipe, dišave, toaletne potrebščine, metle, krtače, gobe, žveplo; modro galico in vse razne kemikalije.

O B I Š Č I T E N A S !

Zadružna
TISKARNA

**Tiska: časopise, knjige, publikacije,
tiskovine vseh vrst itd. - eno in večba-
rvo - stereotipija, slavni stroji,
lastna knjigoveznica in cinkografija**

TRST - Ulica S. Francesco št.20 - Telefon št. 29-477
NAJEMNIK ZALOŽNIŠTVO „PRIMORSKEGA DNEVNIRA“ D. Z O. Z.

L. Pangoš

STROJNO MIZARSTVO

TRST - Via M. d'Azeglio 16-18 - Tel. 90 182

P O H I Š T V O

Spalnice, jedilnice, kuhinje, vsakovrstne fino izdelane in ekonomične

STAVBENA DELA

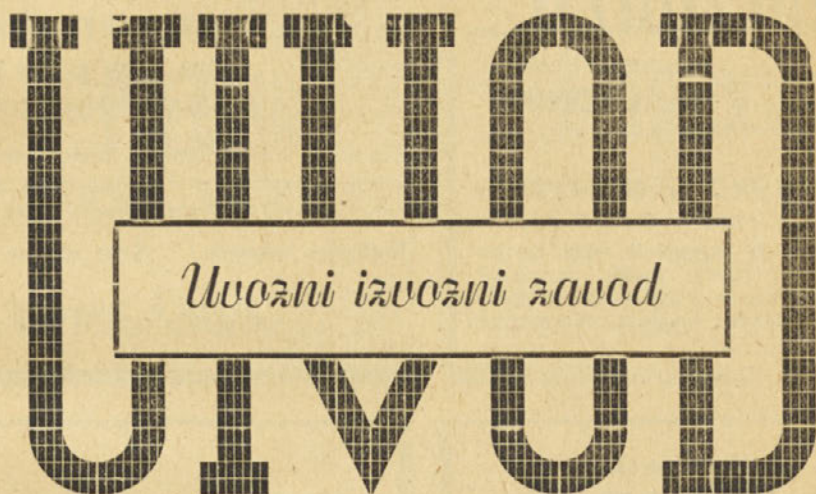
Oprema poslopij oken in vrat vsakovrstnih tipovi

O P R E M E

Trgovine, gostilne, bari in vsakovrstni lokali

POMORSKA DELA

Saloni, kajute in pohištvo

Uvozni izvozni zavod

TRST - via Cicerone 8, posreduje vse
trgovske posle s tu in inozemstvom

GOSPODINJE!
GOSTILNIČARJI!

pri

T V R D K I

Ivan Kerže

NASLEDNIKI

TRST - TRG S. GIOVANNI 1

lahko nabavite po zmernih cenah vse kuhinjske potrebščine: posodo, porcelan-pripor, predmete za darila, kozarce in steklenice za gostilne, krogle za balincanje itd.

Svoji k svojim!

Kmetijska nabavna
in prodajna zadruga z o. j. v Trstu

Urad in skladišče:
via U. Foscolo 1 - Tel. 94-396
Prodajalna:
via Mercadante 4 - Tel. 88-19

NABAVLJA IN PRODAJA
vsakovrstne kmetijske potrebščine in
pridelke na drobno in na debelo

Ima stalno v zalogi: Krmo za živino, modro galico in žveplo, umetna gnojila, poljska in vrtna semena, kmetijske stroje in orodje.

Najboljša kakovost! Gene zmerne!

Svoji k svojim!

*Predno se odločite za katerobodi
potovanje, obrnite se na naš*

KONCESIONIRANI POTOVALNI URAD

“Adria express“

Tu dobite BREZPLACNO vse potrebne informacije za potovanja v vse smeri tu- in inozemstva za vsa prevozna sredstva. Tu lahko rezervirate mesta in nabavite vozovnice po originalnih cenah. »Adria Express« ima zveze po vsem svetu in vam brez težav rezervira mesta v spalnih vagonih, sobe v hotelih itd. Potovalni urad »Adria Express« organizira stalno popularne izlete, poučna potovanja, romanja, itd. itd.

TRST - VIA F. SEVERO 5b - TEL. 29243

Ukmar

*Sprejema
vsakovrstna
mizarška dela*

TRST - Via F. Severo 113, tel. 89-82

BIDOVEC

TRGOVINA JESTVIN

TRST - VIA GENOVA 13 - TEL. 77-00

Zadruga prodajalcev kuriva

Z. O. Z.

TRST - Via Mazzini 6/II - Tel. 25225

L. PREMUR

KROJAŠKA DELAVNICA - TOČNA POSTREŽBA!

TRST - VIA GINNASTICA 35

J. BESEDNJAK

LESTENCI, ELEKTRIČNE POTREBŠČINE,
RADIO APARATI

TRST

Trgovina: via G. Mazzini 24, telefon 86-93

Trgovina in delavnica: via Cavana 14
tel. 86-93

A. PERTOT

VELIKA
IZBIRA
KROJAŠKEGA
PRIBORA

TRST - VIA GINNASTICA 22

Najboljši prigrizek in
pristni teran dobite pri

buffet

TOMAŽIČ

VIA CASSA DI RISPARMIO

FRANJO RUPENA & CI

dr. z o. z.

UVOZ - IZVOZ - ZASTOPSTVA
TRST - VIA UDINE 15 - TEL. 86-48

Trgovina na debelo z vsakovrstnim lesom, premogom, ogljem, drvmi za kurjavo, stroji, avtomobili in vinom

Zadružni konzorcij trgovcev z živili za Trst in okolico

Prodaja potom svojih članov raznovrstna živila. Cikorijo „FRANK“ iz Zagreba, kavni nadomestek „Živka“, mineralno vodo „RADENCI“, tolminski sir n surovo maslo, raznovrstni krompir in sižol, kisto zelje, raznovrstne marmelade, sveža in uložena jajca, itd. po zelo ugodnih cenah.

TRST - VIA TORRE BIANCA 27a - TELEFON 32-06

V vašem interesu je da postanete član našega konzorcija!

CENE ZMERNE
PGSTREZBA TOČNA

M. Gregori

Trgovina jestvin

TRST - Via Torrebianca 43 - Tel. 4004

T V R D K A

VATOVEC

N A S L E D N I K I

U V O Z - I Z V O Z

TRST - Via Torrebianca 19 - Tel. 3537

TRGOVINA ČEVLJEV
TREVISAN
TRST - VIA VASARI 10

Vam nudi veliko izbiro dobrih in lepih
damskih, moških in otroških čevljev.

"Centralsped"

Centrala: Trst, vialo Miramare 3, tel. 32-08
TRŽAŠKA ŠPEDICIJSKA DRUŽBA Z O. Z.
Podružnice: Milan, Benetke, Rim

K A Z A L O

	Stran		Stran
Leto 1948	3	Veliki sovjetski pisatelji, <i>Miroslav Ravbar</i>	86
Koledar	4	◀ Nekaj o Slovenski Koroški, <i>Bogo Grafenauer</i>	91
Zemljevid STO-ja	16	Slovensko literarno delo po osvoboditvi, <i>Lino Legiša</i>	94
Borba za Trst, <i>Branko Babič</i>	17	Festival hrvatske kulture u Bujama, <i>Cedo Diminič</i>	96
Borba pri zeleni mizi za osvoboditev primorskih Slovencev, <i>Lavo Cermelj</i>	22	Gospodarski položaj na STO-ju, <i>Marij Kocijančič</i>	99
Stalni statut Svobodnega tržaškega ozemlja	27	O sindika'nem gibanju v Trstu, <i>Ivan Bukovec-Vojmir</i>	101
Svobodno tržaško ozemlje v besedi in številkah, <i>Dr. Anton Melik</i>	33	Zadružništvo STO-ja, <i>Janko Furlan</i>	106
Ekonomske in finančne določbe glede Svobodnega tržaškega ozemlja v mirovni pogodbi z Italijo, <i>dr. V. Rapotec</i>	36	Kmetijstvo, <i>Andrej Cok</i>	108
Pridobitve dveh let ljudske oblasti v Koprščini, <i>Ferdinand Zidar</i>	40	Tržaška žena v boju za svobodo in demokracijo, <i>Mara Samsa</i>	112
Borba bujskih Hrvatov za život i demokraciju, <i>Petar Perić</i>	49	Nastanek, razvoj in delo Rdečega križa na STO-ju, <i>Benjamin Marušič</i>	114
Naša narodna manjšina v Ita'liji in določbe mirovne pogodbe z Italijo, <i>J. Goričan</i>	52	Slovenko-hrvatska prosvetna zveza, <i>Andrej Budal</i>	117
Koliko Slovencev ostane v Ita'liji?	55	Slovansko šolstvo na STO-ju, <i>Drago Pahor</i>	119
Jugoslovanska petletka, <i>dr. Skrinjar Dragotin</i>	56	◀ Slov. narodno gledališče, <i>Just Košuta</i>	121
Aretacija, <i>Lojz Kraigher</i>	61	Naše knjižne izdaje in periodični tisk, <i>dr. A Budal</i>	124
* Tržaška romanca, <i>Crtomir Sinkovec</i>	65	◀ Telesna vzgoja si krči pot, <i>Janko Pertot</i>	125
* Ba'ada o partizanu Andreju, <i>Crtomir Sinkovec</i>	66	◀ Po dolinah in planinah, <i>Jelinčič Zorko</i>	129
* Kača, <i>Andrej Budal</i>	67	Ob stoletnici komunističnega manifesta, <i>Srečko Vilhar</i>	131
Krjavelj še ni presekal hudiča, <i>Boris Pahor</i>	67	Slikar prof. Albert Sirk, <i>Justo Košuta</i>	137
* Na grobu talcev 1944, <i>Gema Hafner</i>	70	Odpor in borba ljudstva Slov. Istre pred fašizmom, <i>P. A. Ogarev</i>	138
* Umreti, <i>Ludovika Kalan</i>	70	Deset talcev obešenih na Proseku, <i>Vekoslav Spanger</i>	141
* Mladinska proga, <i>Ludovika Kalan</i>	71	»Himme transport« ali transport bolnih, <i>Anda Jelinčič</i>	143
Ne še zares, <i>Andrej Budal</i>	72	◀ Trst v preteklosti, <i>B. M. Čokelj</i>	144
Pričakovanje, <i>Saša Vuga</i>	79	◀ Kulturni pomen Gorice, <i>J. Goričan</i>	151
* Čez vse, <i>Zdravko Ocvirk</i>	81	Slovenska imena, <i>Vinko Gaberski</i>	154
* Tebi in meni, <i>Ludovika Kalan</i>	81		
* Mi stroji, <i>Andrej Budal</i>	81		
Izlet s posledicami, <i>Damir Feigel</i>	82		
* Ljubavna pesem, <i>Crtomir Sinkovec</i>	83		
* U ica ponoči, <i>Ivo Marinčič</i>	84		
* V spomin ko knjigo, <i>Ivo Marinčič</i>	85		

Z * zaznamovani sestavki so pesmi.

Gregorčičeva založba v Trstu

naslednica „Goriške Matice“

V naši založbi bodo izšle sledeče knjige:

KOLEDAR za leto 1948, strani 160 L. 190.—, z zelo številnimi ilustracijami in aktualnimi članki, poučne ali leposlovne vsebine.

MAZALEK BUDAL, MUREK. — Pustolovščine mucka-paglavčka, pripovedovane za naše malčke, bogato ilustrirane s slikami R. Hlavatyja. Strani 96, L. 130.—

ALEKSANDER BECK, VOLOKOLAMSKA CESTA. — Ljudska knjižnica II. zvezek. L. 150, 220 strani. Izdalo založništvo »Primorski dnevnik«, Trst.

FRANCE BEVK, »**MORJE LUČI**«, str. 112, L. 150.— z uvodno besedo dr. Andreja Budala, ki je doslej najizčrpnjša razprava o književnem delu in pomenu našega pisatelja in boreca za primorsko svobodo — Franceta Bevka. Ta biser ljudsko pripovednega slovstva bo gotovo postal prava ljudska čitanka večernih in bralnih tečajev, tečajev za slovenščino naših prosvetnih društev s svojim literarno zgodovinskim uvodom ter s slovarčkom manj znan' h besed.

V zalogi jo še nekaj izvodov knjig »Goriške matice« in sicer:
Za »Prešernov dan« pa izide knjiga:

Bevk, Pesterna; L. 40.—

Dan se je nagnil; L. 30.—

Vedomec, L. 35.—

Dedič; L. 30.—

Um'rajoči bog Triglav; L. 35.—

Črni bratje in sestre; L. 35.—

Feigel, Čudežno oko; L. 35.—

Supervitalin; L. 35.—

Okoli sveta; L. 35.—

Keymont, Pravica; L. 35.—

Slavec, Med srci in zemljo; L. 35.—

Ušaj, Kmečko branje; L. 40.—

Furlan, Danska n Danci; L. 35.—

Trnovec, Žarki in življenje; L. 30.—

Z orodjem v rokah, L. 30.—

Budal, Na konju; L. 40.—

Vremec, Hrepenenje; L. 35.—

Majcen, Zgodovina domač h živali; L. 35.—

Vrbanjakov, Prirodni pojavi in človeški izumi; L. 30.—

Pravljice; L. 30.—

Po svetu naokrog; L. 30.—

Slike iz prirode; L. 30.—

Iz starih časov; L. 30.—

Majeva, Duševna vzgoja otrok; L. 30.—

Plemuč, Po krono, vino in dekle, L. 30.—

Dr. Potrata, Zdravje iz rastlin L.

Šlibarjev, Osončje in osvetje; L. 50.—

Košir, Poljedelska kemija; L. 35.—

Daudet, Tartarin v Alpah; L. 35.—

Orszeszakova, Kmetavzar; L. 35.—

Godvyn, Naseljenci in divjaki L. 35.—

KOLEDAR OPREMIL SLIKAR PROF. A. ČERNIGOJ

Trst K

KOLEDAR Osvob

1948

050.92(450.361 Trst.)

019485669

MRGONG IN STUD
KNJIZNICA TRST

COBISS